МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південнослов'янський інститут
Київського славістичного університету

Бродовська Валентина Йосипівна
Грушевський Валерій Олександрович
Патрик Інеса Петрівна

ТЛУМАЧНИЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

ТОЛКОВЫЙ РУССКО-УКРАИНСКИЙ СЛОВАРЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Київ-2007

УДК 159.9(038)+811.161.2(038)
ББК 88я2+81.411.1-43
Б 88

Рецензенти:
І. М. Стариков, *доктор педагогічних наук,*
професор Миколаївського державного педагогічного університету
ім. В. О. Сухомлинського
Й. А. Шамес, *кандидат психологічних наук,*
доцент кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського навчального
центру Одеської національної юридичної академії

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України.
Лист Міністерства освіти і науки України
№ 1.4/18-Г-914 від 16.10.06.
Рекомендовано вченою радою Південнослов'янського інституту
Київського славістичного університету. Прототол № 2/06 від 21.09.2006р.

Бродовська В. Й., Грушевський В. О., Патрик І. П.
Б 88 Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів: Словник. — К.: ВД «Професіонал», 2007. — 512 с.

ISBN **966-370-051-3**

Запропонований тлумачний російсько-український словник нараховує близько 1400 психологічних термінів. Словник подає тлумачення російською та українською мовами. Розрахований словник на використання в самостійній та індивідуальній роботі студентів, яка є важливою в кредитно-модульній системі навчання, що передбачена Болонським процесом. Даний словник допоможе викладачам та студентам, а також всім педагогічним працівникам освіти і тим, хто цікавиться наукою психологією.

УДК 159.9(038)+811.161.2(038)
ББК 88я2+81.411.1-43

ISBN **966-370-051-3**

Рецензія

Представлений тлумачний російсько-український словник нараховує близько 1400 психологічних термінів. Він охоплює систему психологічних понять, яка теоретично обґрунтована в багатьох монографіях, працях різних авторів-психологів, є специфічним видом навчального посібника для студентів, які вивчають курси загальної, соціальної, вікової, педагогічної, експериментальної, клінічної психології та ін.

Словник подає тлумачення російською та українською мовами. Дефініції понять подаються з необхідними стислими коментарями. Опис змісту понять, що використовуються, дозволяє уточнити особливості перекладу відповідних термінів психології. Якщо переклад термінів подано в словнику не дослівно, можна знайти відповідне роз'яснення.

Розрахований словник на використання в самостійній та індивідуальній роботі студентів, яка є важливою в кредитно-модульній системі навчання, що передбачена Болонським процесом.

Даний словник допоможе викладачам та студентам, а також всім педагогічним працівникам освіти і тим, хто цікавиться наукою психологією.

Й. А. Шамес

Русский алфавит

Аа, Бб, Вв, Гг, Дд, Ее, Ёё

Жж, Зз, Ии, Йй, Кк, Лл,

Мм, Нн, Оо, Пп, Рр, Сс, Тт, Уу,

Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ,

Ыы, Ъъ, Ьь, Ээ, Юю, Яя

Український алфавіт

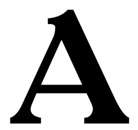
Аа, Бб, Вв, Гг, Ґґ, Дд, Ее, Єє,

Жж, Зз, Ии, Іі, Її, Йй, Кк, Лл,

Мм, Нн, Оо, Пп, Рр, Сс, Тт, Уу,

Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ,

Ьь, Юю, Яя

АБСОЛЮТНЫЙ ПОРОГ — минимальная интенсивность физического стимула, необходимая для возникновения ощущения.
АБСОЛЮТНИЙ ПОРІГ — мінімальна інтенсивність фізичного стимулу, яка необхідна для виникнення відчуття.

АБСТРАГИРОВАНИЕ (лат. *abstrahere* — отвлекать) — процесс мышления, в результате которого человек, отвлекаясь от несущественного, образует понятия, «восходя от конкретного к абстрактному», при восхождении от абстрактного к конкретному абстрактное наполняется конкретным содержанием.
АБСТРАГУВАННЯ (лат. *abstrahere* — відвертати) — процес мислення, в результаті якого людина, відходячи від несуттєвого, утворює поняття «від конкретного до абстрактного», при цьому абстрактне наповнюється конкретним змістом.
А. — частіше довільне (іноді мимовільне) переключення уваги з основного об'єкту сприйняття або обдумування на другорядні.

АБСТРАКЦИЯ — мысленное выделение какого-нибудь признака или свойства предмета, явления с целью его лучшего изучения.
АБСТРАКЦІЯ — уявне бачення будь-яких ознак або властивостей предмета з метою його кращого вивчення.

АБСУРД (лат. *absurdus* — нелепый) — результат процесса мышления, приводящего к бессмыслице, показывающей, что в каком-то из умозаключений был алогизм.
АБСУРД (лат. *absurdus* — безглуздий) — результат процесу мислення, що призводить до нісенітниці, яка показує, що в будь-якому із умовиводів був алогізм.

АБУЛИЯ (греч. *abulia* — нерешительность) — понятие патопсихологии: психическое состояние безволия, отсутствия побуждений к деятельности, патология воли.

АБУЛІЯ (грец. *abulia* — нерішучість) — поняття патопсихології: психічний стан безволля, відсутність спонукань до діяльності, патологія волі.

АВАРИЙНАЯ СИТУАЦИЯ — усложнение условий осуществления трудовой деятельности, приводящее к невозможности продолжать ее с заданной целью, а при невыполнении соответствующих действий — к аварии.
АВАРІЙНА СИТУАЦІЯ — ускладнення умов здійснення трудової діяльності, яке унеможливлює продовження її згідно з заданою метою, а при невиконанні відповідних *дій* — до аварії.

АВИАЦИОННАЯ ПСИХОЛОГИЯ — отрасль психологической науки, изучающая психические особенности различных видов летной деятельности в зависимости от ряда факторов: общественно-исторических условий, техники, свойств личности курсантов и летчиков, летных задании, условий полета, методов обучения.
Аббревиатура — авиапсихология.
Синоним — психология летного труда.
АВІАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ — галузь психологічної науки, що вивчає психологічні особливості різних видів повітряної діяльності залежно від ряду факторів: суспільно-історичних умов, техніки, якостей особистості курсантів, льотчиків, повітряних завдань, умов польоту, методів навчання.
Абревіатура — авіапсихологія.
Синонім — психологія повітряної діяльності.

АВТОКИНЕТИЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ — иллюзия движения, которая создается, например, неподвижной световой точкой в темной комнате. Эффект усиливается при отсутствии видимого фона.
АВТОКІНЕТИЧНИЙ РУХ — ілюзія руху, що створюється, наприклад, нерухомою світловою точкою в темній кімнаті. Ефект посилюється при відсутності зорового фону.

АВТОМАТИЗАЦИЯ — изменение структуры действия в процессе формирования различных навыков путем упражнения. Лучше всего изучена применительно к формированию двигательного навыка. А.

«разгружает» сознание и облегчает деятельность. Ее надо отличать от часто вредных автоматизмов.
Технический омоним — А. как применение приборов, приспособлений, машин, позволяющих осуществлять производственные процессы без непосредственного участия человека, лишь под его контролем.
Поэтому как общенаучный термин А. — эффективное осуществление любого процесса без непосредственного участия сознания, лишь под его контролем.
АВТОМАТИЗАЦІЯ — зміна структури дії в процесі формування різних навичок шляхом вправ. Краще всього вивчена щодо формування рухомих навичок. А. «розвантажує» свідомість і полегшує діяльність. Її потрібно відрізняти від часто шкідливих автоматизмів.
Технічний омонім — А., як застосування приладів, пристосувань, машин, що дозволяють здійснювати виробничі процеси без безпосередньої участі людини, лише під її контролем.
Тому як загальнонауковий термін А. — ефективне здійснення будь-якого процесу безпосередньої участі свідомості, лише під її контролем.

АВТОМАТИЗМ — двигательное реагирование по механизмам физиологического отражения, неподконтрольное сознанию (напр., мигание, импульсивные действия). А. иногда называют высокоавтоматизированные полезные навыки. Это не верно: навык, ставший А., может привести к вредным последствиям, поскольку перестает быть подконтрольным сознанию.
АВТОМАТИЗМ — рухове реагування на механізми фізіологічного відображення, непідконтрольне свідомості (напр., моргання, імпульсивні дії). А. іноді називають високоавтоматизовані корисні навички. Це неправильно: навичка, яка стала А., може призвести до шкідливих наслідків, оскільки перестає бути підконтрольним свідомості.

АВТОРИТАРНЫЙ СТИЛЬ РУКОВОДСТВА — тип стиля деятельности руководства, основывающийся в основном на авторитете руководителя. А.с.р. может перерасти в командование, если опирается на исключительно волевые приемы управления, и проявляться в злоупотреблении властью.

АВТОРИТАРНИЙ СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА — тип стилю діяльності керівництва, що базується в основному на авторитеті керівника. А.с.к. може перерости в командування, якщо спирається на виключно вольові прийоми управління, і виявляється в зловживанні владою.

АВТОРИТЕТ (лат. *auctoritas* — власть, влияние) — общепризнанное влияние, значение одного лица или группы в силу определенных качеств, заслуг, проявление престижа человека; связан с ценностной ориентацией группы и определяет степень внушающего действия данного человека как суггестора. В зависимости от социального уровня различают истинный и ложный А.
АВТОРИТЕТ (лат. *auctoritas* — влада, вплив) — загальновизнаний вплив, значення однієї особи або групи через певні якості, заслуги, виявлення престижу людини; пов'язаний з ціннісною орієнтацією групи і визначає ступінь навіюваної дії даної людини як сугестора. Залежно від соціального рівня розрізняють істинний і неправдивий А.

АГАПЭ (греч. *agape* — братская любовь) — иногда используется в связи с эросом для противопоставления альтруистической любви (*caritas*) любви чувственной.
АГАПЕ (грец. *agape* — братерська любов) — іноді використовується в зв'язку з еросом для протиставлення альтруїстичній любові (*caritas*) до любові чуттєвої.

АГА-РЕАКЦИЯ — эмоциональная реакция, выражаемая непроизвольным словом, чаще междометием, мимикой и пантомимикой, на внезапно найденное творческое решение задачи.
Синоним — эврика.
АГА-РЕАКЦІЯ — емоційна реакція, що виражена мимовільним словом, частіше вигуком, мімікою і пантомімікою на несподівано знайдене творче вирішення завдання.
Синонім — еврика, інсайд.

АГЕНТ (лат. *agens, agentis* — действующий) — человек, так или иначе воздействующий на перципиента. В случае воздействия внушением А. называют суггестором.

АГЕНТ (лат. *agens, agentis* — діючий) — людина, яка так чи інакше впливає на перцепієнта. У випадку дії навіюванням А. називають сугестором.

АГРЕССИВНОСТЬ (лат. *aggressio* — нападение) — психическое явление, выражающееся в стремлении к насильственным действиям в межличностных отношениях. Может проявляться как ситуативный кратковременный психический процесс или состояние. Но может быть свойством личности и даже чертой характера как результат недостаточного воспитания или симптом психического заболевания.
АГРЕСИВНІСТЬ (лат. *aggressio* — напад) — психічне явище, що проявляється в прагненні до насильства в міжособистісних стосунках. Може проявитися як ситуативний короткочасний психічний процес або стан. Але може бути ознакою особистості і навіть рисою характеру як результат недостатнього виховання або симптом психічного захворювання.

АГРЕССИЯ (*agression*) — гипотетическая сила, инстинкт или первопричина, которая представляется побудителем ряда действий и чувств. Часто рассматривается как антитеза сексу или либидо, и в этом случае обозначает разрушительные влечения. Даже когда термин используется как синоним деструктивности, существуют разногласия в том, является ли агрессия первичным влечением, т. е. агрессивным разрешительным инстинктом, или же реакцией на фрустрацию. Расходятся мнения и в отношении того, является ли агрессия инстинктом со своими собственными целями или же она лишь поставляет энергию, позволяющую Эго преодолевать препятствия на пути к удовлетворению других влечений. Почти общая тенденция аналитиков приравнивать агрессию к ненависти, деструктивности и садизму приходит в противоречие как с этимологией, так и с традиционным пониманием агрессии как динамизма, самоуверенности, экспансивности, влечения. Психоаналитическое использование термина началось с поздних работ Фрейда, где агрессия понимается как производное инстинкта смерти. Эго-психология использует термины агрессификация и деагрессификация соотносительно с либидизацией и делибидизацией.

АГРЕСІЯ (*agression*) — гіпотетична сила, інстинкт або першопричина, яка є збудником ряду дій і почуттів. Часто розглядається як антитеза сексу або лібідо, і в цьому випадку означає потяги до руйнування. Навіть коли поняття використовується як синонім деструктивності, існують різні точки зору щодо того, чи є агресія первинним захопленням, тобто агресивним інстинктом, або ж реакцією на фрустрацію. Є різні думки і з приводу того, чи є агресія інстинктом зі своїми власними цілями або ж вона лише дає енергію, що дозволяє Его долати перешкоди на шляху до задоволення інших захоплень. Майже спільна тенденція аналітиків прирівнювати агресію до ненависті, деструктивності і садизму приходить до протиріччя як з етимологією, так і з традиційним розумінням агресії як динамізму, самовпевненості, експансивності, захоплення. Психоаналітичне використання терміну почалось з пізніх робіт Фрейда, де агресія розуміється як похідна інстинкту смерті. Его-психологія використовує терміни агресифікація і деагресифікація співвідносно з лібідизацією і делібідизацією.
А. — індивідуальна, колективна поведінка чи дія, спрямована на нанесення фізичної, психічної шкоди, чи навіть на знищення іншої людини, групи.

АДАПТАЦИЯ (лат. *adaptare — приспособлять*) — приспособление органа, организма, личности или группы, к измененным внешним условиям. Различают А. физиологическую, анализаторов как изменение их чувствительности, социально-психологическую при включении в новую группу, профессиональную при включении в новые условия труда.
А. почти всегда относится к адаптации к окружающей среде в целом, т. е. к способности различать субъективные представления (фантазии) и внешние восприятия (см. восприятие), а также к способности эффективно влиять на окружающую среду.
АДАПТАЦІЯ (лат. *adaptare — пристосовувати*) — пристосування органу чи организму (фізіологічна адаптація) або особистості (психологічна адаптація) до змін зовнішніх умов. Якщо йдеться про нові міжособистісні відносини, говорять про соціально-психологічну адаптацію. Розрізняють А. фізіологічну, аналізаторів (як зміну їх чуттєвості), соціально-психологічну (при включенні в нову групу) та професійну (при включенні в нові умови праці).

А. майже завжди відноситься до адаптації оточуючого середовища в цілому, тобто до здатності розрізняти суб'єктивні уявлення (фантазії) і зовнішні сприйняття (див. сприйняття), а також до здатності ефективно впливати на оточуюче середовище.

АДАПТАЦИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО МЕТОДА — уточнение методических приемов, которыми осуществляется определенный *метод* применительно к новым условиям.
АДАПТАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО МЕТОДУ — уточнення методичних прийомів, за допомогою яких здійснюється певний метод щодо нових умов.

АДАПТИВНОСТЬ — способность к адаптации.
АДАПТИВНІСТЬ — здатність до адаптації.

АДДИТИВНЫЙ ИНДЕКС — параметр, образуемый посредством сложения показателей, характеризующих различные аспекты одного и того же понятия.
АДИТИВНИЙ ІНДЕКС — параметр, що утворюється за допомогою складання показників, що характеризують різні аспекти одного і того ж поняття.

АДЕКВАТНОСТЬ ПСИХИЧЕСКИХ РЕАКЦИЙ (лат. *adaeguatus* — приравненный) — соответствие их значению стимула. Неадекватность их может быть связана с психопатологическим явлением или быть следствием несоответствия, противоречия стимула и его личностной значимости.
АДЕКВАТНІСТЬ ПСИХІЧНИХ РЕАКЦІЙ (лат. *adaeguatus* — прирівняний) — відповідність реакції на інтенсивність стимулу. Неадекватність їх може бути пов'язана з психопатологічним явищем або бути наслідком невідповідності, протиріччя стимулу і його особистісної значущості.

АЖИТИРОВАННЫЙ *(agitated)* — ажитированная депрессия и меланхолия являются психиатрическими диагностическими терминами, относящимися к пациентам, которые находятся как в состоянии глубокой депессии и напряжения, так и беспокойства и тревоги.

АЖИТОВАНИЙ *(agitated)* — ажитована депресія і меланхолія — це психіатричні діагностичні терміни, що відносяться до пацієнтів, які знаходяться як в стані глибокої депресії і напруги, так хвилювання і тривоги.

АЗАРТ — эмоциональное состояние, проявляющееся как возбуждение, связанное с ожиданием желаемого результата своей деятельности или того, за кого «болеют»; может дойти до уровня аффекта. А. наиболее проявляется при соревновании, но может иметь место и в любой деятельности при увлечении ею. А. как проявление эмоции тормозит «голос» разума.
АЗАРТ — емоційний стан, що проявляється як збудження, пов'язане з очікуванням бажаного результату своєї діяльності або того, за кого «вболівають»; може дійти до рівня афекту. А. найбільше проявляється під час змагання, але може мати місце і в будь-якій діяльності при захопленні нею. А. як прояв емоції гальмує «голос» розуму.

АКСЕЛЕРАЦИОННЫЕ ОЩУЩЕНИЯ (лат. *accelerare* — ускорять) — ощущения изменений скорости своего движения, улавливаемых вестибулярным аппаратом.
АКСЕЛЕРАЦІЙНІ ВІДЧУТТЯ (лат. *accelerare* — прискорювати) — відчуття змін швидкості свого руху, що уловлюються вестибулярним апаратом.

АКСЕЛЕРАЦИЯ (лат. *acceleratio* — ускорение) — ускорение роста и полового созревания детей и подростков по сравнению с предыдущими поколениями.
АКСЕЛЕРАЦІЯ (лат. *acceleratio* — прискорення) — прискорення росту і статевого дозрівання дітей і підлітків в порівнянні з попередніми поколіннями.

АКСИДЕНТНАЯ СИТУАЦИЯ (греч. *axios* — ценный) — вид психологической ситуации, в которой один из компонентов отчетливо доминирует по психологической ценности, определяя ее содержательную сторону.
АКСИДЕНТНА СИТУАЦІЯ (грец. *axios — цінний*) — вид психологічної ситуації, в якій один із компонентів чітко домінує за психологічною цінністю, визначаючи її змістовну сторону.

АКТИВИЗАЦИЯ в психологии (лат. *activus* — деятельный) — приведение психического явления, личности или гриппы в активное состояние.
Синоним — активизирование.
АКТИВІЗАЦІЯ в психології (лат. *activus* — діяльний) — приведення психологічного явища, особистості або групи до активного стану.
Синонім — активізування.

АКТИВНОСТЬ — всеобщее свойство материи, связанное с движением как способом бытия материи и взаимодействием материальных объектов. В зависимости от форм движения материи (механической, физической, химической, биологической, социальной) различают и формы А.
АКТИВНІСТЬ — якість живої матерії, що здатна вступати у взаємодію з навколишнім середовищем, загальна властивість матерії, пов'язана з рухом як способом буття матерії і взаємодією матеріальних об'єктів. Залежно від форм руху матерії (механічної, фізичної, хімічної, біологічної, соціальної) розрізняють і форми А.

АКТИВНОСТЬ ЛИЧНОСТИ — вид активности социальной и психической: интенсивность направленности личности на определенную деятельность, наиболее отчетливо проявляющаяся в характере.
АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ — вид активності соціальної і психологічної: інтенсивність спрямованості особистості на певну діяльність, яка найбільш чітко проявляється в характері.

АКТИВНОСТЬ ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ — вид психической активности, проявляющейся у животных в форме ориентировочного рефлекса, а у человека, кроме того, в формах непроизвольного внимания, любопытства, любознательности, творчества.
АКТИВНІСТЬ ПІЗНАВАЛЬНА — вид психічної активності, що проявляється у тварин в формі орієнтованого рефлексу, а у людини, ще й у формах мимовільної уваги, цікавості, творчості, допитливості.

АКТИВНОСТЬ СОЗНАНИЯ — высшая форма активности психической, определяемая тем, что сознание человека «не только отражает объективный мир, но и творит его», т. е., что мир не удовлетворяет человека, и человек своим действием решает изменить его.

АКТИВНІСТЬ СВІДОМОСТІ — вища форма психічної активності, яка визначається тим, що свідомість людини «не тільки відображає об'єктивний світ, але і творить його», тобто, світ не задовольняє людину і людина своїми діями вирішує змінити його.

АКТИВНЫЙ ОТДЫХ — снятие утомления не только физкультурной разминкой, но и рациональной сменой рабочих движений и изменением деятельности.
Синоним — сеченовский отдых. И. М. Сеченов (1829–1905) открыл, что более эффективен для отдыха не временный покой работавшей руки, а покой ее даже более кратковременный, но связанный с работой другой руки.
АКТИВНИЙ ВІДПОЧИНОК — зняття втоми не тільки фізкультурною розминкою, але і раціональною зміною робочих рухів і зміною діяльності.
Синонім — сєченівський відпочинок. І. М. Сєченов (1829–1905) відкрив, що більш ефективний для відпочинку не тимчасовий спокій руки, що працює, а швидше більш короткочасний, але пов'язаний з роботою іншої руки.

АКТИВНЫЙ СЛОВАРЬ ЛИЧНОСТИ — запас слов, которым данная личность фактически пользуется в процессе речевого общения.
АКТИВНИЙ СЛОВНИК ОСОБИСТОСТІ — запас слів, яким певна особистість фактично користується в процесі мовного спілкування.

АКТУАЛИЗАЦИЯ — понятие, разработанное Б. Г. Ананьевым (1907–1972) и его учениками, как переход психического явления из потенциального в актуальное или из менее актуального в более актуальное.
АКТУАЛІЗАЦІЯ — процес переходу певних психічних і фізіологічних явищ (зафіксованої в пам'яті інформації, будь-якої потреби тощо) в структуру повсякденної діяльності. Поняття, розроблене Б. Г. Ананьєвим (1907–1972) і його учнями, як перехід психічного явища із потенційного в актуальне або із менш актуального в більш актуальне.

АКТУАЛЬНОЕ (лат. *actualis* — существующий) — психическое явление, существующее в действительности и противопоставляемое потенциальному.

Омоним — А. как нужное, значительное именно в настоящее время, злободневное.
АКТУАЛЬНЕ (лат. *actualis* — існуючий) — психічне явище, що існує в дійсності і протиставляється потенційному.
Омонім — А. як потрібне, значне саме в теперішній час, злободенне.

АКТУАЛЬНОЕ ПРИЗВАНИЕ — призвание, проявляющееся в процессе соответствующей ему деятельности и при этом, если оно истинное, то усиливающееся, если иллюзорное, то ослабевающее и даже совсем исчезающее.
АКТУАЛЬНЕ ПОКЛИКАННЯ — покликання, що проявляється в процесі відповідної йому діяльності і при цьому, якщо воно істинне, то посилюється, якщо ілюзорне, то послаблюється, і навіть зовсім зникає.

АКТУАЛЬНЫЕ СПОСОБНОСТИ — способности к определенной деятельности, более или менее сформированные в процессе ее выполнения и проявляющиеся в ней. Прогнозирование А.с. ведется с учетом потенциальных способностей и является задачей психодиагностики.
АКТУАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ — здібності до певної діяльності, більш або менш сформовані в процесі її виконання і ті, які проявляються в ній. Прогнозування А.з. проводиться з урахуванням потенційних здібностей і є завданням психодіагностики.

АКЦЕПТОР ДЕЙСТВИЯ (лат. *acceptare* — одобрять, принимать) — понятие и термин, введенные П. К. Анохиным (1898–1974). «Этим термином мы обозначали вполне реальный физиологический аппарат, выполняющий функцию оценки корой головного мозга результатов любого приспособительного действия целого животного», — писал П. К. Анохин (Вопросы психологии. — 1955. — № 6. — С. 34). В дальнейшем он связал А.д. с понятием модель будущих результатов.
В свете теории отражения А.д. — отражающая система действия.
АКЦЕПТОР ДІЇ (лат. *acceptare* — схвалювати, приймати) — поняття і термін, введені П. К. Анохіним (1898–1974). «Цим терміном ми позначили реальний фізіологічний апарат, що виконує функцію оцінки корою головного мозку результатів будь-якої пристосовницької дії тварини», — писав П. К. Анохін (Вопросы психологии. — 1955. —

№ 6. — С. 34). В подальшому він пов'язав А.д. з поняттям модель майбутніх результатів.
В світі теорії відображення А.д. — відображаюча система дії.

АКЦЕНТУИРОВАННЫЕ ЛИЧНОСТИ (лат. *accentus* — ударение) — понятие и термин, введенные немецким психиатром К. Леонгардом в 1964г.: различные, еще не ставшие патологией особенности характера (скрытая А.л.), являющиеся предрасположенностью к неврозам и психопатиям (явная А.л.).
Скрытые А.л. у подростков легче, чем явные, при правильном воспитании компенсируются и исчезают; ошибки воспитания способствуют их переходу в неврозы и психопатии.
Синоним — акцентированные характеры.
АКЦЕНТУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ (лат. *accentus* — наголос) — поняття і термін, введені німецьким психіатром К. Леонгардом в 1964 р.: різноманітні, не патологічні особливості характеру (скрите А.о.), що схильні до неврозів і психопатій (явне А.о.)
Скриті А.о. у підлітків, при правильному вихованні, компенсуються і зникають легше, ніж явні; помилки виховання сприяють їх переходу в неврози і психопатії.
Синонім — характери, що акцентуються.

АЛГОРИТМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЕЛОВЕКА-ОПЕРАТОРА — термин и метод инженерной психологии: логическая организация деятельности человека-оператора из совокупности действии и оперативных единиц информации.
АЛГОРИТМ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ-ОПЕРАТОРА — термін і метод інженерної психології: логічна організація діяльності людини-оператора із сукупності дій і оперативних одиниць інформації.

АЛКОГОЛИЗМ (психологический аспект) — наиболее распространенный вид зависимости как потребность в спиртных напитках, приводящая к опьянению. Психологически имеет две стадии: привычки и болезни.
АЛКОГОЛІЗМ (психологічний аспект) — найбільш розповсюджений вид залежності як потреба в спиртних напоях, що призводить до сп'яніння. Психологічно має дві стадії: звички і хвороби.

АЛОГИЗМ — умозаключение, противоречащее законам логики.
АЛОГІЗМ — умовивід, що суперечить законам логіки.

АЛЬТЕРНАТИВНОСТЬ ПСИХИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ (лат. *alter* — один из двух) — свойства психических явлений, исключающие друг друга. Напр.: воспринятый объект или нет, решенная или нерешенная задача, наличие любого уровня ясности или полное отсутствие сознания. Наиболее выраженная А.п.я. связана с их дизъюнктивностью и полярна проградиектному. Она более свойственна процессуальному в психике, чем содержательному, отражающему проградиентные явления мира.
АЛЬТЕРНАТИВНІСТЬ ПСИХІЧНИХ ЯВИЩ (лат. *alter* — один із двох) — властивості психічних явищ, що виключають один одного. Напр.: сприйнятий об'єкт чи ні, розв'язане чи нерозв'язане питання, наявність будь-якого рівня якості або повна відсутність свідомості. Найбільш виражена А.п.я., пов'язана з їх диз'юнктивністю і полярна проградієнтному. Вона більш властива процесуальному в психіці, ніж змістовному, що відображає проградієнтні явища світу.

АМБИВАЛЕНТНОСТЬ — одновременное проявление противоположных эмоций и чувств (напр., радости и горя, смеха и плача, любви и ненависти). А. — проявление внутреннего конфликта личности. Термин введен Юджином Блейлером, чтобы отразить сосуществование противоречивых импульсов и эмоций, направленных на один и тот же объект. Обычно термин относят к сосуществованию любви и ненависти. Амбивалентность следует отличать от смешанных чувств по отношению к кому-либо. Она связана с глубинной эмоциональной установкой, где противоречивые отношения имеют общий источник и являются взаимозависимыми, тогда как смешанные чувства могут базироваться на реалистической оценке несовершенной природы объекта.
АМБІВАЛЕНТНІСТЬ — одночасний прояв протилежних емоцій і почуттів (напр., радості і горя, сміху і плачу, любові і ненависті). Термін А. введений Юджином Блейлером, щоб відобразити існування протирічних імпульсів і емоцій, спрямованих на один і той же об'єкт. Звичайно, термін відносять до співіснування любові і ненависті. Амбівалентність слід відрізняти від змішаних почуттів стосовно будь-кого. Вона пов'язана з глибокою емоційною установкою, де

протирічні відносини мають спільне джерело і є взаємозалежними, тоді як змішані почуття можуть базуватися на реалістичній оцінці недосконалої природи об'єкта.

АМНЕЗИЯ (греч. *а* — частица отрицания, *тпēтē* — память) — отсутствие воспоминаний вследствие нарушения памяти. Чаще встречается как результат патологического аффекта пли в форме посттравматпческой ретроградной А., при которой больной забывает все, что было до травмы мозга.

Инфантильная амнезия — утрата детских и инфантильных воспоминаний. Истерическая амнезия — невротический симптом, при котором пациент жалуется на потерю памяти, длящуюся определенный период времени.

АМНЕЗІЯ (грец. *а — частка заперечення, тпēтē* — пам'ять) — відсутність спогадів внаслідок порушення пам'яті. Частіше зустрічається як результат патологічного афекту або в формі посттравматичної ретроградної А., при якій хворий забуває все, що було до травми мозку.

Інфантильна амнезія — втрата дитячих і інфантильних спогадів. Істерична амнезія — невротичний симптом, при якому пацієнт скаржиться на втрату пам'яті протягом певного періоду часу.

АМОРАЛЬНОЕ ДЕЙСТВИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ — действия и деятельность, противоречащие принципам и нормам нравственности.

АМОРАЛЬНІ ДІЯННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ — діяння і діяльність, що не відповідають принципам й нормам моральності.

АНАЛИЗ (греч. *analysis* — разложение, расчленение) — мысленное или реальное расчленение предмета, явления, процесса на части, первая стадия научного исследования. Как познавательный процесс изучается психологией, теорией познания. Процедура, обратная анализу, — синтез.

АНАЛІЗ (грец. *analysis* — розкладення, розчленування) — уявне або реальне розчленування предмета, явища, процесу на частини, з метою глибокого їх пізнання, перша стадія наукового дослідження. Як пізнавальний процес вивчається психологією, теорією пізнання. Процедура, протилежна аналізу, — синтез.

АНАЛИЗАТОР — орган, обеспечивающий образование ощущений и восприятий; термин введенный в 1909 г. И. П. Павловым (1849–1936) вместо устаревшего «орган чувств». А. состоит из трех частей: периферического рецептора, проводящих путей и центрального участка коры головного мозга. Различают А. зрительный, слуховой, обонятельный, вкусовой, осязательный, термический, кинестетический (двигательный), акцелярационный, проприцептивный.
АНАЛІЗАТОР — орган, що забезпечує утворення відчуттів і сприйняттів; термін введений 1909 року І. П. Павловим (1849–1936) замість застарілого «орган чуття». Складна нейрофізіологічна система, механізм якої полягає у сприйнятті та аналізі подразників зовнішнього середовища і органів власного тіла; складається з трьох частин: рецептор, нервові шляхи, центральна частина та зворотний зв'язок. А. складається з трьох частин: периферичного рецептора, провідних шляхів і центральної ділянки кори головного мозку. Розрізняють А. зоровий, слуховий, нюховий, смаковий, дотиковий, термічний, кинестетичний (руховий), акцеляраційний, проприцептивний.

АНАЛИЗ ВРЕМЕННОГО (ДИНАМИЧЕСКОГО) РЯДА — метод анализа данных, основанный на построении регрессии и ставящий целью установление причинных связей (зависимостей) с помощью упорядочения данных.
АНАЛІЗ ТИМЧАСОВОГО (ДИНАМІЧНОГО) РЯДУ — метод аналізу даних, заснований на побудові регресії і має на меті встановлення причинних зв'язків (залежностей) за допомогою упорядкування даних.

АНАЛОГИЯ в психологии (греч. *analogia* — сходство) — сходные психические явления и особенности поведения, вызванные одинаковыми условиями среды и потребностями, а не гомологией. А. в п. имеет большое значение для понимания развития психики.
АНАЛОГІЯ в психології (грец. *analogia* — подібність) — подібні психічні явища і особливості поведінки, викликані однаковими умовами середовища і потребами, а не гомологією. А. в п. має велике значення для розуміння розвитку психіки.

АНАМНЕЗ (греч. *anamnēsis* — воспоминание) — медицинский термин, принятый и в психологии: сведения о прошлом изучаемого,

получаемые от него самого или (при объективном А.) от хорошо знающих его лиц. Различают А. личности как синоним понятия «история развития личности», профессиональный, криминальный. В медицине различают А. жизни и болезни.
АНАМНЕЗ (грец. *anamnēsis — спогади*) — медичний термін, прийнятий і в психології: відомості про минуле людини, яку досліджують, одержують від цієї людини або (при об'єктивному А.) від осіб, що її добре знають. Розрізняють А. особистості як синонім поняття «історія розвитку особистості», професійний, кримінальний. В медицині розрізняють А. життя і хвороби.

АНГЕДОНИЯ (*anhedonia*) — отсутствие способности испытывать удовольствие.
АНГЕДОНІЯ (*anhedonia*) — відсутність здатності відчувати задоволення.

АНИМА, АНИМУС (*anima, animus*) — юнгианские термины, обозначающие бессознательный или сознательный женский образ у мужчин и бессознательный мужской образ у женщин.
АНІМА, АНІМУС (*anima, animus*) — юнгіанські терміни, що означають безсвідомий чи свідомий жіночий образ у чоловіків і безсвідомий чоловічий образ у жінок.

АНКЕТА — методическое средство для получения первичной социально-психологической информации на основе вербальной (словесной) коммуникации. Представляет собой опросный лист для получения ответов на заранее составленную систему вопросов.
АНКЕТА — методичний засіб для отримання первинної соціально-психологічної інформації на основі вербальної (словесної) комунікації, що представляє опитувальний лист для отримання відповідей на заздалегідь складену систему питань.

АНКЕТА ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ — метод психологической науки: письменная постановка вопросов, предусматривающая письменные ответы об объективных или субъективных фактах психической деятельности опрашиваемого. Ответы даются в предусмотренной форме (в этом отличие анкеты от вопросника) и подлежат дальнейшему

анализу для вынесения суждения, особенно при т. н. закрытых вопросах, в которых важен не сам ответ, а его мотив, выявленный сравнением с другими данными.
АНКЕТА ПСИХОЛОГІЧНА — метод психологічної науки: письмово поставлені питання, що передбачають письмові відповіді про об'єктивні або суб'єктивні факти психічної діяльності опитуваного. Відповіді даються в передбаченій формі (в цьому відмінність анкети від запитальника) і підлягають подальшому аналізу для винесення судження, особливо при закритих питаннях, в яких має значення не сама відповідь, а її мотив, який виявляється в порівнянні з іншими даними.

АНОМАЛИЯ (греч. *anōmalia* — отклонение) — отклонение разной степени явления от нормы.
Синоним — девиация (лат. *deviatio* — отклонение).
АНОМАЛІЯ (грец. *anōmalia* — відхилення) — відхилення різного ступеня явищ від норми.
Синонім — девіація (лат *deviatio* — відхилення).

АНОРЕКСИЯ (*anorexia*) — отсутствие аппетита, *anorexia nerbosa*: психогенное отсутствие аппетита, достаточно серьезное, чтобы представлять угрозу здоровью или жизни.
АНОРЕКСІЯ (*anorexia*) — відсутність апетиту, *anorexia nerbosa*: психогенна відсутність апетиту. Достатньо серйозне порушення, яке становить загрозу здоров'ю або життю.

АНТЕЦЕДЕНТНАЯ ПЕРЕМЕННАЯ — переменная, которая вызывает изменения в другой переменной, рассматриваемой в рамках данной гипотезы как независимая.
АНТЕЦЕДЕНТНА ЗМІННА — змінна, яка викликає зміни в іншій змінній, що розглядається в рамках даної гіпотези як незалежна.

АНТИЦИПАЦИЯ (лат. *antitipacio* — предвосхищение) — способность человека предугадывать события (напр., содержание еще не воспринятого при чтении текста, или показания прибора) как проявление опережающего отражения.
АНТИЦИПАЦІЯ (лат. *antitipacio* — надзахоплення) — здатність людини передбачати події (напр., зміст ще не сприйнятого при читанні тексту, або показання приладу) як прояв випереджального відображення.

АНТРОПОМОРФИЗМ (греч. *anthrōpos* — человек, *morph* — форма) — наделение свойствами психики человека предметов и явлений неживой природы, животных и растений.
АНТРОПОМОРФІЗМ (грец. *anthrōpos* — людина, *morph* — форма) — наділення рисами психіки людини предметів і явищ неживої природи, тварин і рослин.

АПАТИЯ (греч. *apatheia* — бесчувственность) — психическое состояние, вызванное утомлением, тяжелыми переживаниями или заболеванием и проявляющееся потерей интереса и безразличием к окружающему. А. может переходить в свойство личности — апатичность.
А. — отсутстве каких-либо эмоций вообще. Ее следует отличать от отчаяния, представляющего собой потерю надежды, и от скуки, возникающей при блокировании направленной вовне активности, будь то по внешним или по невротическим причинам. Согласно Drcenson (1949), апатия может быть жизнеспасающей защитой в экстремальных ситуациях: приводя мышление как бы в нейтральное состояние, можно избежать как отчаяния, так и истощения, вызванных неоправдавшимися надеждами.
АПАТІЯ (грец. *apatheia* — байдужість) — психічний стан, викликаний втомою, тяжкими переживаннями або захворюваннями і проявляється втратою інтересу і байдужістю до оточуючого. А. може переходити в характеристику особистості — апатичність.
А. — відсутність будь-яких емоцій взагалі. Її слід відрізняти від відчаю, що є втратою надії і від нудьги, що виникає при блокуванні спрямованої назовні активності, чи то за зовнішніми або за невротичними причинами. Згідно Drcenson (1949), апатія може бути життєворятувальним захистом в надзвичайних ситуаціях: приводячи думки в нейтральний стан, можна запобігти як відчаю, так і виснаження, викликаних невиправданими надіями.

АППЕРЦЕПЦИЯ (лат. *ap* — к, *perceptio* — восприятие) — свойство психики человека, выражающее зависимость восприятия предметов и явлений от прошлого опыта воспринимающего субъекта и от личных особенностей его психической деятельности.
АПЕРЦЕПЦІЯ (лат. *ap* — к, *perceptio* — сприйняття) — властивість психіки людини, що виражає залежність сприйняття предметів і

явищ від попереднього досвіду сприймаючого суб'єкта і від особистих особливостей його психічної діяльності.

АРТИКУЛЯЦИЯ (лат. *articulare* — расчленять) — понятие и термин лингвистики, фонетики и психологии: работа органов речи, необходимая для произношения определенных фонем.
АРТИКУЛЯЦІЯ (лат. *articulare* — розчленяти) — поняття і термін лінгвістики, фонетики і психології: робота органів мови, необхідна для вимови певних фонем.

АРХЕТИП (*archetype*) — юнгианский термин для обозначения содержания коллективного бессознательного, т. е. врожденных идей, или тенденция к организации опыта.
АРХЕТИП (*archetype*) — юнгіанський термін для позначення змісту колективного безсвідомого, тобто природжених ідей або тенденція до організації досвіду.
«Архетипи являють собою нуменозні структурні елементи психіки, які мають певну автономію, а також психічну енергію, яка дає можливість архетипам притягувати зі свідомої частини душі найбільш підходящі для них змісти. Це символи, які діють перетворювально, їх функція складається з того, щоб перетворювати «нижчу» форму лібідо у «вищу». Архетипи не є ідея, це більш вроджена схильність відтворювати паралельні образи. Це ідентичні психічні структури, загальні для всіх людей» (К. Юнг).

АСОЦИАЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЕ — поведение, противоречащее общественным нормам и принципам, выступающее в форме безнравственных или противоправных деяний.
АСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА — поведінка, що протирічить суспільним нормам і принципам, яка виступає у формі аморальних або протиправних діянь.

АССОЦИАТИВНАЯ ПСИХОЛОГИЯ — ряд направлений функциональной психологии, объединяемых признанием доминирующего значения ассоциаций как элемента психики. Термин был предложен Дж. Локком (1632–1704), но ее основы были уже у Аристотеля (384–322 гг. до н. э.), Р. Декарта (1596–1650) и Б. Спинозы (1632–1677).

В России А.п. развивал в прошлом веке М. М. Троицкий (1835–1899). И. П. Павлов обобщил понятия ассоциация и условный рефлекс.
АСОЦІАТИВНА ПСИХОЛОГІЯ — ряд галузей функціональної психології, які об'єднуються визнанням домінуючого значення асоціацій як елементу психіки.
Термін був запропонований Дж. Локком (1632–1704), але його основи були вже у Аристотеля (384–322 рр. до н.е.), Р. Декарта (1596–1650) і Б. Спінози (1632–1677). В Росії А.п. розвивав в минулому столітті М. М. Троцький (1835–1899). І. П. Павлов узагальнив поняття асоціація і умовний рефлекс.

АССОЦИАЦИЯ (лат. *associatio* — соединение) — отражение в сознании связей познаваемых феноменов, когда представление об одном вызывает появление мысли о другом. Различают А. по сходству, смежности (во времени или в пространстве) и контрасту. Анализ А. собеседника позволяет глубже понять ход его мыслей.
Омоним (социологический) — А. как группа людей.
АСОЦІАЦІЯ (лат. *associatio* — об'єднання) — відображення в свідомості зв'язків пізнавальних феноменів, коли уява про одне викликає появу думки про інше. Розрізняють А. за схожістю, суміжністю (в часі або в просторі) і контрастом. Аналіз А. співбесідника дозволяє глибше зрозуміти хід його думок.
Омонім (соціологічний) — А. як група людей.

АТРИБУТ (лат. *atributo* — придаю, наделяю) — необходимое, существенное, неотъемлемое свойство объекта, без которого данный феномен, как отмечал Б. Спиноза «...не может ни существовать, ни быть представляемым» (Избр. произв. — М., 1957. — С. 372).
АТРИБУТ (лат. *atributo* — приділяю, наділяю) — необхідна, суттєва, невід'ємна властивість об'єкта, без якого даний феномен, як визначав Б. Спіноза «...не може ні існувати, ні бути уявним» (Вибр. тв. — М., 1957 р. — С. 372).

АТРИБУТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ — активность, сознательность, целенаправленность, мотивированность.
АТРИБУТИ ДІЯЛЬНОСТІ — активність, свідомість, цілеспрямованість, вмотивованість.

АТРИБУТЫ ЛИЧНОСТИ — сознательность, динамичность, активность.
АТРИБУТИ ОСОБИСТОСТІ — свідомість, динамічність, активність.

АТРИБУТЫ ПСИХИКИ — отражение: сиюминутное и опережающее, субъективность, активность, адаптивность.
АТРИБУТИ ПСИХІКИ — відображення: миттєве і випереджаюче, суб'єктивність, активність, адаптивність.

АТРИБУТЫ СОЗНАНИЯ — переживание, знание, отношение.
АТРИБУТИ СВІДОМОСТІ — переживання, знання, відношення.

АУТЕНТИЧНЫЙ И НЕАУТЕНТИЧНЫЙ (*avthentic and iravthentic*) — экзистенциальные термины, используемые для различения действий, выполняемых честно или нечестно, которые истинны или ложны по отношению к себе.
АУТЕНТИЧНИЙ І НЕАУТЕНТИЧНИЙ (*avthentic and iravthentic*) — екзистенційні терміни, що використовуються для розрізнення дій, що виконуються чесно або нечесно, які є істинні або хибні стосовно себе.

АУТИЗМ (греч. *autos* — сам) — психическое состояние рефлексии, внутринаправленного внимания, отчужденности от среды. Может быть не только результатом неправильного воспитания или чертой характера — интроверта, но и симптомом заболевания.
АУТИЗМ (грец. *autos* — сам) — хворобливий стан психіки, що характеризується зосередженістю людини на своїх переживаннях, відходом від реального зовнішнього світу. У дітей аутизм виражається порушенням поведінки, фантазіями, зниженням активності в грі, зменшенням мовного контакту, школярі втрачають інтерес до навчання, відчувають труднощі в шкільних заняттях, втрачають контакт з однолітками й дорослими.
А. — психічний стан рефлексії, внутрішньоспрямованої уваги, відчуження від середовища. Може бути не тільки результатом неправильного виховання або рисою характеру — інтроверта, але і симптомом захворювання.

АУТИСТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ — это мышление, которое определяется лишь желаниями и фантазиями субъекта без учета окружающей среды или реалистического восприятия пространства и времени.
АУТИСТИЧНЕ МИСЛЕННЯ — це мислення, яке визначається лише бажаннями і фантазіями суб'єкта без врахування оточуючого середовища або реалістичного сприйняття простору і часу.

АУТОГЕННАЯ ТРЕНИРОВКА — вид тренировки, при которой тренирующийся вначале с помощью тренирующего, а затем и сам путем самовнушения приучается управлять (в известной мере) своими психическими и физиологическими явлениям.
Синоним (более точный) — психосоматическая тренировка.
АУТОГЕННЕ ТРЕНУВАННЯ — метод психічної саморегуляції, самонавіювання, самоналаштування психіки, заснований на використанні процесу релаксації, і який дозволяє керувати психічними, фізіологічними процесами свого організму.
А.т. — вид психотерапії, заснований на максимальному психічному й м'язовому розслабленні, що поєднується з самонавіюванням.
А.т. — вид тренування, при якому той, хто тренується на початку за допомогою тренера, потім привчається сам управляти своїми психічними і фізіологічними явищами, за допомогою концентрації уваги.
Синонім — психосоматичне тренування.

АУТСАЙДЕР (англ. *outsider* — посторонний) — понятие и термин социальной психологии: член группы, отвергнутый ею по причине психологической несовместимости.
АУТСАЙДЕР (англ. *outsider* — сторонній) — поняття і термін соціальної психології: член групи, відкинутий нею через психологічну несумісність.

АФАЗИЯ (греч. *aphasia* — онемение) — полная или частичная утрата способности речи вследствие поражения центра речи в левом полушарии головного мозга.
Синоним — немота.
АФАЗІЯ (грец. *aphasia* — оніміння) — повна або часткова втрата мови внаслідок ураження центру мови в лівій півкулі головного мозку.
Синонім — німота.

АФАНИЗ (*aphanisis*) — термин, введенный Jones (1948) для описания крайней степени страха перед полной потерей способности к удовольствию.
АФАНІЗ (*aphanisis*) — термін, введений Jones (1948) для опису остраху (страху) перед повною втратою здатності до задоволення.

АФОНИЯ (*aphonia*) — неспособность говорить и издавать звуки. В тех случаях, когда является психогенной, представляет собой симптом истерической конверсии.
АФОНІЯ (*aphonia*) — нездатність говорити і відтворювати звуки. В тих випадках, коли є психогенною, являє собою симптом істеричної конверсії.

АФФЕКТ (лат. *affectus* — волнение, страсть) — стремительно и бурно протекающая, наиболее сильная эмоция взрывного свойства, неподконтрольная сознанию и способная принять форму А. патологического, делающего человека неподсудным. Человек отвечает за свои действия, совершенные в состоянии А. непатологического, потому что в его воле было не допустить себя до этого психического состояния и вовремя сдержаться.
А. — общий термин для чувств и эмоции. Общепринятой психоаналитической теории аффектов не существует, однако различают аффекты разрядки, которые сопровождают проявление влечения, и аффекты напряжения, которые сопровождают сдерживание влечения. Считается, что аффекты прикрепляются к идеям, а не наоборот. Различие понятий «аффект» и «эмоция» в том, что аффект рассматривается как неразрывно связанный с идеями, а эмоция — как самоценное, независимое переживание.
АФЕКТ (лат. *affectus* — хвилювання, жага) — сильні й відносно короткочасні емоційні переживання, які супроводжуються різко вираженими довгостроковими проявами, розвивається в критичних умовах при нездатності суб'єкта знайти адекватний вихід із ситуацій, що виникають несподівано.
А. — загальний термін для почуття і емоцій. Загальноприйнятої психоаналітичної теорії афектів не існує, проте, розрізняють афекти — розрядки, які супроводжують прояв захоплення, і афекти напруження, які супроводжують стримування захоплення. Вважається, що афекти

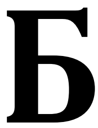
прикріплюються до ідей, а не навпаки. Розрізнення понять «афект» і «емоція» в тому, що афект розглядається як нерозривно пов'язаний з ідеями, а емоція — як самоцінне, незалежне переживання.

АФФЕКТ НЕАДЕКВАТНОСТИ — вид аффекта, возникающий в результате его амбивалентности и проявляющийся в импульсивных действиях. Легко переходит в аффект патологический.
АФЕКТ НЕАДЕКВАТНОСТІ — вид афекту, що виникає в результаті його амбівалентності і проявляється в імпульсивних діях. Легко переходить в афект патологічний.

АФФЕКТ ПАТОЛОГИЧЕСКИЙ — вид аффекта, сопровождающийся глубоким помрачением сознания, рядом непроизвольных, часто нелепых импульсивных актов, действий, последующей амнезией, а иногда и глубоким сном.
АФЕКТ ПАТОЛОГІЧНИЙ — вид афекту, що супроводжується глибоким потьмаренням свідомості, довільними, часто безглуздими імпульсивними актами, діями, з настанням амнезії, а іноді і глибокого сну.

АФФЕКТИВНОЕ РАССТРОЙСТВО, ПСИХОЗ (*affective disorder, psychosis*) — психиатрический диагностический термин для психозов, характеризующихся расстройствами настроения. См. *маниакально-депрессивный психоз, депрессия, мания.*
АФЕКТИВНИЙ РОЗЛАД, ПСИХОЗ (*affective disorder, psychosis*) — психіатричний діагностичний термін для психозів, що характеризується розладами настрою. Див. *маніакально-депресивний психоз, депресія, манія.*

АФФЕРЕНТНЫЙ — обозначает нервы, передающие импульсы и сигналы от периферии к центру, — по контрасту с эфферентными нервами, передающими их от центра к периферии.
АФЕРЕНТНИЙ — нервове волокно, що передає нервові імпульси від рецепторів до коркових центрів головного мозку.

БАЗИСНОЕ ДОВЕРИЕ И НЕДОВЕРИЕ (*basis trust and distrust*) — термины использовались Эриксоном, Винникоттом и Балинтом для описания глубинных следствий хорошего и плохого материнского ухода. Базисное доверие, которое представляет собой первую из восьми стадий жизни человека Эриксона, соответствует оральной фазе классической теории и первичной онтологической безопасности экзистенциалистов (см. *экзистенциализм*). Базисное недоверие соответствует в некоторых случаях понятию параноидной тревоги.
БАЗИСНА ДОВІРА І НЕДОВІРА (*basis trust and distrust*) — терміни використовувались Еріксоном, Віннікоттом і Балінтом для опису наслідків гарного і поганого материнського догляду. Базисна довіра, яка є однією із восьми стадій життя людини згідно з теорією Еріксона, відповідає оральній фазі класичної теорії психоаналізу і первинній онтологічній безпеці екзистенціалістів (див. *екзистенціалізм*). Базисна недовіра відповідає в деяких випадках поняттю параноїчної тривоги.

БАРЬЕР ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ — мотив, препятствующий выполнению определенной деятельности или действий, в частности общению с определенным человеком или группой людей. Б.п. — наиболее частая причина внутренних конфликтов, особенно как проявление застенчивости. Субъективно Б.п. может переживаться как трудность и различно взаимодействовать с самооценкой.
БАР'ЄР ПСИХОЛОГІЧНИЙ — мотив, що заважає виконанню певної діяльності або діянь, зокрема спілкуванню з певною людиною або групою людей. Б.п. — найчастіша причина внутрішніх конфліктів, особливо як прояв сором'язливості. Суб'єктивно Б.п. може переживатися як труднощі і по-різному взаємодіяти з самооцінкою.

БДИТЕЛЬНОСТЬ ОПЕРАТОРА — психическое состояние готовности реагировать на ожидаемые стимулы как соответствующая организация внимания. Основное требование к оператору.

ПИЛЬНІСТЬ ОПЕРАТОРА — психічний стан готовності реагувати на очікувані стимули як відповідна організації уваги. Основна вимога до оператора.

БЕЗУСЛОВНЫЙ РЕФЛЕКС — основное понятие рефлекторной теории психики, разработанной И. М. Сеченовым и И. П. Павловым: врожденное инстинктивное реагирование на стимул.
БЕЗУМОВНИЙ РЕФЛЕКС — основне поняття рефлекторної теорії психіки, розробленої І. М. Сєченовим і І. П. Павловим: природжене інстинктивне реагування на стимул.

БЕЛЫЙ ШУМ — сложная смесь звуковых волн всех частот, аналогичная белому цвету.
БІЛИЙ ШУМ — складна суміш звукових хвиль всіх частот, аналогічна білому кольору.

БЕСЕДА — один из основных методов психологической науки, предусматривающий получение сведений о человеке и о свойственных ему психических явлениях путем речевого общения. Б. может быть не только устной, но и письменной, для чего могут использоваться сочинения, анкеты, вопросники (являющиеся в социологии только методами опроса).
Б. — метод, предусматривающий прямое или непрямое получение психологической информации путем вербального общения.
БЕСІДА — один із основних методів психологічної науки, що передбачає одержання відомостей про людину, притаманні їй психічні явища шляхом мовного спілкування. Б. може бути не тільки усною, але і письмовою, для чого можуть використовуватися твори, анкети, запитальники (які є в соціології тільки методами опитування).
Б. — метод, що передбачає пряме або непряме отримання психологічної інформації шляхом мовного спілкування.

БЕСПЛАНОВЫЙ — в свободной форме, не обусловленный применением какого-либо определенного инструмента исследования (в интервью, наблюдениях и т. п.).
БЕЗПЛАНОВИЙ — у вільній формі, не зумовлений застосуванням будь-якого визначеного інструмента дослідження (в інтерв'ю, спостереженнях та ін.).

БЕССОЗНАТЕЛЬНОЕ — устаревающий психологический термин, заменяемый термином неосознанное.
НЕСВІДОМЕ — застарілий психологічний термін, що замінюється терміном несвідоме.

БЕТА-ВЕС, или БЕТА-КОЭФФИЦИЕНТ — стандартизованный коэффициент частной регрессии, применяемый для сравнения результатов влияния различных независимых переменных на зависимую переменную.
БЕТА-ВАГА, або БЕТА-КОЕФІЦІЄНТ — стандартизований коефіцієнт частотної регресії, що застосовується для порівняння результатів впливу різних незалежних змінних на залежну змінну.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ — категория библиотековедения и библиотечной психологии: описание книги или статьи в соответствии с ГОСТом.
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС — категорія бібліотекознавства і бібліотечної психології: опис книги або статті згідно з ДСТУ.

БИБЛИОГРАФИЯ (греч. *biblion* — книга*, graph* — пишу) — отрасль библиотековедения о целях и методах составления и использования библиографических описаний; объект изучения библиотечной психологии.
Синоним — достаточно исчерпывающий для данной цели список литературы по определенному вопросу.
БІБЛІОГРАФІЯ (грец. *biblion* — книга*, graph* — пишу) — галузь бібліотекознавства про завдання та методи складання і використання бібліографічних описів; об'єкт вивчення бібліотечної психології.
Синонім — достатньо вичерпний для даного завдання список літератури з певного питання.

БИБЛИОТЕЧНАЯ ПСИХОЛОГИЯ — отрасль психологии, лежащая на ее пересечении с библиотековедением, психологией труда библиотечных работников и педагогической психологией (психологией читателей). Предмет Б.п. — психология чтения, а категории — чтение, читатель, книжный фонд, библиографическое описание. Основы Б.п. заложены Н. К. Крупской (1869–1939) и Н. А. Рубакиным (1862–1946).

Синоним — библиологическая психология (термин, предложенный Н. А .Рубакиным).
БІБЛІОТЕЧНА ПСИХОЛОГІЯ — галузь психології, що пересікається з бібліотекознавством, психологією праці бібліотечних працівників і педагогічною психологією (психологією читачів). Предмет Б.п. — психологія читання, а категорії — читання, читач, книжковий фонд, бібліографічний опис. Основи Б.п. закладені Н. К. Крупською (1869–1939), М. А. Рубакіним (1862–1946).
Синонім — бібліологічна психологія (термін, запропонований М. А. Рубакіним).

БИНАУРАЛЬНЫЙ ЭФФЕКТ (лат. *bini* — два, *auris* — ухо) — способность человека (и животных) определять направление источника звука в силу наличия двух слуховых рецепторов. Нарушение Б.э. является противопоказанием для ряда профессий (напр., водительских).
БІНАУРАЛЬНИЙ ЕФЕКТ (лат. *bini* — два, *auris* — вухо) — здатність людини (і тварин) визначати напрям джерела звуку при наявності двох слухових рецепторів. Порушення Б.е. є протипоказником для ряду професій (напр., водія).

БИНОКУЛЯРНОЕ ЗРЕНИЕ (лат. *bini* — два, *oculus* — глаз) — способность восприятия одного и того же объекта одновременно двумя глазами, определяющая глубинный глазомер.
БІНОКУЛЯРНИЙ ЗІР (лат. *bini* — два, *oculus* — око) — здатність сприйняття одного і того ж об'єкту одночасно двома очима, що визначає глибинний окомір.

БИОГЕНЕТИЧЕСКИЙ ЗАКОН — биологический закон, открытый Э. Геккелем (1834–1919) и кратко формулируемый так: онтогенез в основном повторяет филогенез. Онтогенез психики человека, как и филогенез, развиваясь на основе практической деятельности, начинается с переживаний простейших потребностей, потом эмоций, потом познания, опирающегося на первую сигнальную систему действительности, и только потом — на вторую сигнальную систему, завершаясь формированием сознания в целом.

БІОГЕНЕТИЧНИЙ ЗАКОН — біологічний закон, відкритий Є. Геккелем (1834–1919) і стисло сформульований так: онтогенез в основному повторює філогенез. Онтогенез психіки людини, як і філогенез, що розвивається на основі практичної діяльності, починається з переживань найпростіших потреб, потім емоцій, потім пізнання, що спирається на першу сигнальну систему дійсності, і тільки тоді — на другу сигнальну систему, завершуючись формуванням свідомості в цілому.

БИОГРАФИЧЕСКИЙ МЕТОД ИЗУЧЕНИЯ ЛИЧНОСТИ — термин, имеющий три значения:

- узкое — изучение личности по имеющимся документам ее биографии;
- более широкое, но также конкретное — метод психологической науки: изучение истории личности с использованием субъективного и объективного анамнеза;
- наиболее широкое — изучение уже не конкретной личности, а ее типа путем анализа и обобщения ряда биографий людей, подобранных по определенному признаку.

БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ — термін, що має три значення:

- вузьке — вивчення особистості за документами її біографії;
- більш широке, але також конкретне — метод психологічної науки: вивчення історії особистості з використанням суб'єктивного і об'єктивного анамнезу;
- найбільш широке — вивчення вже не конкретної особистості, а її типу шляхом аналізу і узагальнення ряду біографії людей, підібраних за певною ознакою.

БИОЛОГИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ — ошибочное понимание сущности личности с позиций абсолютизации биопсихической подструктуры ее динамической функциональной структуры. Она игнорирует роль социального в психике и переоценивает роль биологического.

БІОЛОГІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ — помилкове розуміння сутності особистості з позиції абсолютизації біопсихічної підструктури її динамічної функціональної структури. Вона ігнорує роль соціального в психіці і переоцінює роль біологічного.

БИОЛОГИЧЕСКОЕ В ПСИХИКЕ — все общее по гомологии у человека с животными, хотя и не обязательно тождественное. Б. — не синоним природного, т. к. акцентирует аспект происхождения.
БІОЛОГІЧНЕ В ПСИХІЦІ — все спільне за гомологією у людини з твариною, хоча і не обов'язково ототожнене. Б. — не синонім природного, тому що акцентує аспект походження.

БИОЛОГИЧЕСКОЕ ОТРАЖЕНИЕ — форма отражения, которая обобщает его уровни, свойственные и животным, — от механического, физического, химического, физиологического до психического. Выше Б.о. поднялся только человек.
БІОЛОГІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ — форма відображення, яка узагальнює всі його аспекти, які властиві і тваринам, — від механічного, фізичного, хімічного, фізіологічного до психологічного. Вище Б.в. піднялася тільки людина.

БИОМЕХАНИКА — раздел биофизики, изучающий механические компоненты живых тканей, органов и организма в целом, а также происходящие в них механические явления (при движении, дыхании, кровообращении и т. д.).
БІОМЕХАНІКА — розділ біофізики, що вивчає механічні компоненти живих тканин, органів і організму в цілому, а також механічні явища, які в них відбуваються (при русі, диханні, кровообігу та ін.).

БИОПОЛЯ — недавно открытые и еще мало изученные энергетические поля, окружающие живые организмы; у человека связаны с его психическим состоянием.
Синоним (частный) — поле Кирлиана (по имени их открывшего).
БІОПОЛЯ — недавно відкриті і ще мало вивчені енергетичні поля, що оточують живі організми; у людини пов'язані з її психічним станом.
Синонім (частковий) — поле Кирліана (за ім'ям того, хто відкрив).

БИОПСИХИЧЕСКОЕ — все психическое у животных, а у человека — социализированные психические явления, сохраняющиеся в низшей подструктуре динамической функциональной структуры личности.
БІОПСИХІЧНЕ — все психічне у тварин, а у людини — соціалізовані психічні явища, що зберігаються в нижній підструктурі динамічної функціональної структури особистості.

БИСЕКСУАЛЬНЫЙ, БИСЕКСУАЛЬНОСТЬ (*bisexual, bisexuality*) — эти термины лишь в редких случаях применяются к лицам, бисексуальным в том смысле, что вступают как в гетеро-, так и в гомосексуальные отношения; обычно имеется ввиду наличие у одного человека маскулинных и феминных психологических свойств и установок. Психоаналитическая теория всегда полагала, что все человеческие существа конституционально психосексуально бисексуальны. Фрейд заимствовал эту идею у своего друга Флисса, и она первоначально подтвердилась имевшимися биологическими и анатомическими данными о наличии у мужчин остаточных женских органов (и наоборот). Современная теория склонна объяснить психосексуальную бисексуальность, обращаясь к тому факту, что дети идентифицируются (в разной степени) с обоими родителями (см. *идентификация*). Теория бисексуальности предполагает, что можно придать дополнительное сексуальное значение несексуальным функциям и определить как феминное пассивное, покорное, мазохистское (мазохизм), интуитивное и рецептивное поведение; и как маскулинное — активное, настойчивое, садистическое (садизм), интеллектуальное и проникающее поведение. Такие сдвиги в установке подразумевают изменения сексуальной ориентации. Проблема бисексуальности осложняется бытующими предубеждениями о мужской и женской роли. Относительно данных, свидетельствующих об изменчивости подобных предубеждений от общества к обществу. Любой удовлетворяющий минимальным требованиям анализ бисексуальности должен принимать во внимание:

а) биологические и конституциональные факторы;
б) идентификации с родителями и социальными стереотипами;
в) путаницу между дихотомиями «активный — пассивный» и «мужской — женский»;
г) отношение интуитивного и аналитического способов мышления к «а» и «б».

БІСЕКСУАЛЬНИЙ, БІСЕКСУАЛЬНІСТЬ (*bisexual, bisexuality*) — ці терміни лише в окремих випадках застосовуються до осіб, бісексуальних в тому значенні, що вступають як в гетеро-, так і гомосексуальні стосунки; звичайно мається на увазі наявність у однієї людини маскулинних і фемінних психологічних властивостей і установок.

Психоаналітична теорія вважає, що всі людські істоти конституціонально психосексуально бісексуальні. Фрейд запозичив цю ідею у Флісса, і вона першочергово підтвердилася біологічними і анатомічними даними про наявність у чоловіків залишкових жіночих органів (і навпаки). Сучасна теорія схильна пояснити психосексуальну бісексуальність, звертаючись до того факту, що діти ідентифікуються (в різному ступені) з обома батьками (див. ***ідентифікація***). За теорією бісексуальності можна надати додаткового сексуального значення несексуальним функціям і визначити як фемінне — пасивну, покірливу, мазохістську, інтуїтивну і рецептивну поведінку; і як маскулинне — активну, наполегливо садистську (садизм), інтелектуальну і проникаючу поведінку. Такі зрушення в установці є змінами сексуальної орієнтації. Проблема бісексуальності ускладнюється існуючими упередженнями про чоловічі і жіночі ролі. Історія свідчить про зміни подібних упереджень від суспільства до суспільства. Будь-який задовольняючий мінімальним вимогам аналіз бісексуальності повинен брати до уваги:

а) біологічні і конституційні фактори;
б) ідентифікації з батьками і соціальними стереотипами;
в) плутанину між дихотоміями «активний–пасивний» і «чоловічий–жіночий»;
г) відношення інтуїтивного і аналітичного способів мислення до «а» і «б».

БИХЕВИОРИЗМ (англ. *behaviour* — поведение) — направление американской психологической науки конца XIX–XX в., в основе которого лежит понимание поведения человека и животных как совокупности двигательных и сводимых к ним вербальных и эмоциональных ответов (реакций) на воздействия (стимулы) внешней среды. Это положение выражается их непосредственной связью по формуле S — R. Его основоположники — Э. Торндайк (1874–1949) и Д. Уатсон (1878–1958). Б. лег в основу новой науки — этологии.

БІХЕВІОРИЗМ (англ. *behaviour* — поведінка) — напрям американської психологічної науки кінця XIX–XX ст., в основі якого лежить розуміння поведінки людини і тварин як сукупності рухових і зведених до них вербальних і емоційних відповідей (реакцій) на вплив (стимули) зовнішнього середовища. Це положення виражається їх

безпосереднім зв'язком за формулою S — R. Його основоположники — Е. Торндайк (1874–1949), Д. Уатсон (1878–1958). Б. ліг в основу нової науки — етології.

БЛАНК ИНТЕРВЬЮ — вопросник, используемый в очных интервью.
БЛАНК ІНТЕРВ'Ю — запитальник, що використовується в очному інтерв'ю.

БЛИЗОСТЬ ПРОТИВ ИЗОЛЯЦИИ (*intimacy isolation*) — шестая из восьми стадий жизни человека Эриксона. Именно на этой стадии психически здоровый индивид достигает того, что в классическом психоанализе (классическая теория) называется генитальным уровнем, и становится способным к интимной любви и творческой работе. Эта стадия, очевидно, наступает сразу после двадцати лет и длится до начала среднего возраста. Опасность этой фазы — страх потери Эго в состоянии, требующем самоотречения с последующим чувством изоляции.
БЛИЗЬКІСТЬ ПРОТИ ІЗОЛЯЦІЇ (*intimacy isolation*) — шоста із восьми стадій життя людини згідно з теорією Еріксона. Саме на цій стадії психічно здоровий індивід досягає того, що в класичному психоаналізі (класична теорія) називається генітальним рівнем, і стає схильним до інтимного кохання і творчої роботи. Ця стадія, очевидно, настає відразу після двадцяти років і триває до початку середнього віку. Небезпека цієї фази — острах втрати Его в стані, що вимагає самозречення з наступним почуттям ізоляції.

БОЛЬ — врожденное переживание страдания, возникающее как защитная реакция на воздействия, приносящие вред тканям организма и вызывающие желание избавиться от него. Б. — элементарная форма субъективного как атрибута психики и ее наиболее раннее и простейшее проявление и в филогенезе, и в онтогенезе (см. *страдание*).
БІЛЬ — природжене переживання страждання, що виникає як захисна реакція на вплив, що приносить шкоду тканинам організму і викликає бажання позбутися його. Б. — елементарна форма суб'єктивного як атрибуту психіки і її найбільш ранній і найпростіший прояв і в філогенезі, і в онтогенезі (див. *страждання*).

БОЛЬНАЯ ЛИЧНОСТЬ — личность, которой свойственны определенные нарушения психической деятельности, выход за нормы психических свойств и состояний. Изучается патопсихологией и психиатрией.
ХВОРА ОСОБИСТІСТЬ — особистість, якій властиві певні порушення психічної діяльності, вихід за норми психічних властивостей і станів. Вивчається патопсихологією і психіатрією.

БОРЬБА МОТИВОВ — этап волевого действия. Типичные для личности особенности Б.м. проявляются в ее волевых свойствах.
БОРОТЬБА МОТИВІВ — етап вольової дії, що передує прийняттю рішення.

БРЕД — временное или стойкое снижение ясности сознания как потеря адекватности отраженного суждениями и умозаключениями либо в области только одной навязчивой идеи (с которой ее носитель борется) или бредовой идеи (за которую он борется), либо на фоне общего помрачения сознания (делирия). В «Терминологическом словаре психиатра» В. С. Гуськова (М., 1965) даны определения более 50 видов Б.
Термин, используемый в психиатрии для обозначения высказываемого пациентом убеждения, которое одновременно и ложно, и не поддается доводам логики и очевидности; навязчивая идея. Общепринятое клиническое понятие, которое, однако, оказывается неожиданно трудным, если задаться двумя вопросами:

а) откуда психиатру известно, что его собственное мнение по соответствующему вопросу истинно?
б) в каком смысле пациент верит своему бреду? Ответ на вопрос «а» можно дать, лишь поняв, какую роль играют убеждения в психической экономии пациента и психиатра. Рассмотрение «б» приводит к заключению, что бред является проявлением нарушений мышления, а именно — потерей способности делать различия между мыслительными категориями, в простейшем случае — между метафорическими и реальными утверждениями. При правильном подходе можно часто увидеть смысл бредовых идей.

МАРЕННЯ — тимчасове або стійке зниження ясності свідомості як втрата адекватності відображеного судженнями і умовиводами або в

області тільки однієї нав'язливої ідеї (з якою її носій бореться), або ідеї маячні (за яку він бореться) або на фоні загального потьмарення свідомості (делирія). В «Термінологічному словнику психіатра» В. С. Гуськова (М., 1965) є визначення більше 50 видів М.

М. — термін, що використовується в психіатрії для визначення переконання, про яке розповів пацієнт, яке одночасно і хибне, і не піддається доведенням логіки і очевидності; нав'язлива ідея. Загальноприйняте клінічне поняття, яке є несподівано важким, якщо взяти до уваги два питання:

а) звідки психіатру відомо, що його власна думка з даного питання істинна?

б) в якому розумінні пацієнт вірить у своє марення? Відповідь на питання «а» можна дати лише зрозумівши, яку роль відіграє переконання в психічній економії пацієнта і психіатра. Розгляд «б» призводить до висновку, що марення є виявленням порушень мислення, а саме втратою здатності робити відмінності між мислительними категоріями, у простому випадку — між метафоричними і реальними ствердженнями. При правильному підході можна часто бачити смисл ідей маячні.

В

ВАЛИДНОСТЬ (ОБОСНОВАННОСТЬ) — степень соответствия меры (показателя) тому понятию, которое она (он) призвана отражать.
ВАЛІДНІСТЬ (ОБҐРУНТОВАНІСТЬ) — ступінь відповідності міри (показника) тому поняттю, яке вона (він) покликана відображати.

ВАЛИДНОСТЬ ВНЕШНЯЯ (ОБОСНОВАННОСТЬ) — вид теоретической валидности, выражающийся в корреляции некоторого показателя (меры) исходного понятия с показателями (мерами) других понятий, согласно теории связанных с исходным.
ВАЛІДНІСТЬ ЗОВНІШНЯ (ОБҐРУНТОВАНІСТЬ) — вид теоретичної валідності, що виражається в кореляції деякого показника (міри) початкового поняття з показниками (мірами) інших понять, відповідно до теорії, що пов'язані з вихідним.

ВАЛИДНОСТЬ ВНУТРЕННЯЯ (ОБОСНОВАННОСТЬ) — вид теоретической валидности, выражающийся в корреляции нескольких показателей (мер) одного и того же понятия.
ВАЛІДНІСТЬ ВНУТРІШНЯ (ОБҐРУНТОВАНІСТЬ) — вид теоретичної валідності, що виражається в кореляції декількох показників (мір) одного і того ж поняття.

ВАЛИДНОСТЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО МЕТОДА (лат. *validas* — крепкий) — степень соответствия между параметрами метода и оцениваемой деятельности или функции.
В. как оценка целесообразности применения метода не всегда непосредственно пригодна. Напр.: скорость простой сенсомоторной реакции непосредственно не В. качеству летной деятельности. Но она необходима для понимания особенностей сложных сенсомоторных реакций в летной деятельности.
ВАЛІДНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО МЕТОДУ (лат. *validas* — міцний) — ступінь відповідності між параметрами методу і оцінюваної

діяльності або функції. В. як оцінка доцільності застосування методу не завжди безпосередньо придатна. Напр.: швидкість простої сенсомоторної реакції безпосередньо не В. якості повітряної діяльності. Але вона необхідна для розуміння особливостей складних сенсомоторних реакцій в повітряній діяльності.

ВДОХНОВЕНИЕ — психическое состояние, включающее стенические эмоции, интуицию, творческое мышление и выражающее высокий уровень их продуктивности. Высший уровень В. — озарение.
НАТХНЕННЯ — психічний стан, що включає стенічні емоції, інтуїцію, творче мислення, та виражає високий рівень їх продуктивності. Вищий рівень В. — осяяння.

ВЕРА — специфическое отношение к действительности или воображаемым объектам, когда их достоверность принимается без теоретических и практических доказательств. В. противоположна знанию. Психологически в ее основе лежит чувство, создающее иллюзию познания того, что создано воображением.
ВІРА — специфічне відношення до дійсності або уявних об'єктів, коли їх достовірність приймається без теоретичних і практичних доведень. В. протилежна знанням. Психологічно в її основі лежить почуття та досвід переживань, яке створює ілюзію пізнання того, що створене уявою.

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ (лат. *verbalis* — словесный) — переход субъективных явлений в слова внешней или внутренней речи как результат взаимодействия первой и второй сигнальных систем действительности. Все, что вербализовано, — осознано, но смутно осознанное может и не быть вербализованным, являясь переходом к субъективному неосознанному и даже к физиологическому. Взаимоотношение процессуального и содержательного в В.с. помогает изучению сознания при двуязычье. Пример В.с. — вербализация счастья.
В. — процесс словесного выражения. Обычно — словотворчество для создания речевых оборотов или формулировок, однако иногда понимается как процесс превращения в слова зрительных образов или преобразования «сновидческого» мышления первичных процессов

в словесное мышление сознания. Психоанализ представляет собой попытку вербализовать невербализуемое; поскольку его содержание — бессознательная психическая деятельность — является невербальной по своей сути, то, следовательно, вербальные формулировки только искажают его.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ (лат. *verbalis* — словесний) — перехід суб'єктивних явищ в слова зовнішньої або внутрішньої мови як результат взаємодії першої і другої сигнальних систем дійсності. Все, що вербалізовано, — осмислено, але неясно осмислено може і не бути вербалізованим, що є переходом до суб'єктивного несвідомого і навіть до фізіологічного. Взаємовідношення процесуального і змістового з В.с. допомагає вивченню свідомості при двомовності. Приклад В.с. — вербалізація щастя.

В. — процес словесного вираження. Переважно — словотворчість для створення мовних зворотів або формулювань, проте іноді розуміється як процес перетворення в слова зорових образів або перетворення «сновидячого» мислення первинних процесів в словесне мислення свідомості. Психоаналіз являє собою спробу вербалізувати невербалізоване, оскільки його зміст — неусвідомлена психічна діяльність — є невербальним за своєю суттю, а вербальні формулювання тільки перекручують його.

ВЕРОЯТНОСТНОЕ МЫШЛЕНИЕ — термин и понятие, введенные в 1945 г. Б. М. Тепловым (1896–1965): вид мышления, в структуру которого входят суждения о степени вероятности ожидаемых событий. В.м. взаимодействует с вероятностным прогнозированием.

ІМОВІРНЕ МИСЛЕННЯ — термін і поняття, введені в 1945 р. Б. М. Тепловим (1896–1965): вид мислення, в структуру якого входять судження (міркування) про ступінь ймовірності очікуваних подій. І.м. взаємодіє з ймовірним прогнозуванням.

ВЕРОЯТНОСТНОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ — суждение об ожидаемых событиях с оценкой степени их вероятности, которое может быть как результатом, так и предпосылкой вероятностного мышления.

ІМОВІРНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ — судження (міркування) очікуваних подій з оцінкою ступеня їх ймовірності, яке може бути як результатом, так і передмовою імовірнісного мислення.

ВЕРСИЯ (лат. *versio* — видоизменение) — одно из нескольких отличных друг от друга возможных объяснений определенной психологической ситуации. В., подтвержденная фактами, становится достоверностью.
ВЕРСІЯ (лат. *versio* — видозміна) — одне із декількох різних один від одного можливих пояснень певної психологічної ситуації. В., підтверджена фактами, стає достовірністю.

ВЕСТИБУЛЯРНОЕ ОЩУЩЕНИЕ — ощущение движения и равновесия. Вызываются движением жидкости в полукружных каналах внутреннего уха.
ВЕСТИБУЛЯРНЕ ВІДЧУТТЯ — відчуття руху і рівноваги. Викликаються рухом рідини в напівколових каналах внутрішнього вуха.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ — философская категория, выражающая процесс воздействия, влияния различных объектов друг на друга, их взаимосвязь, взаимообусловленность, взаимопереход, порождение одним объектом другого. В. носит объективный и универсальный характер, в нем выражается взаимная связь всех структурных уровней материи, способ ее существования, формы движения, материальное единство мира. Основа В. — причинно-следственная связь.
Философская категория В. имеет методологическое значение для психологической науки. Любое психическое явление может быть понято лишь в связи с его материальной объективной основой, во В. с другими явлениями.
Примером являются В. личности и деятельности, потенциальных и актуальных способностей, процессуального и содержательного в психике и т. д.
Синоним перевода «взаимодействия» с нем. *Wechsel-wirkung* — взаимовлияние.
ВЗАЄМОДІЯ — філософська категорія, що виражає процес взаємодії, впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємозв'язок, взаємообумовленість, взаємоперехід, породження одним об'єктом іншого. В. носить об'єктивний і універсальний характер. В ній відображується взаємний зв'язок всіх структурних рівнів матерії, спосіб її існування, форми руху, матеріальна єдність світу. Основа В. — причинно-наслідковий зв'язок.

Філософська категорія В. має методологічне значення для психологічної науки. Будь-яке психічне явище може бути зрозуміле лише в зв'язку з його матеріальною об'єктивною основою, у В. з іншими явищами.
Прикладом є В. особистості і діяльності потенційних і актуальних здібностей, процесуального і змістовного в психіці тощо.
Синонім перекладу «взаємодія» з нім. *Wechsel-wirkung* — взаємовплив.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЛИЧНОСТИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ — как закон психологии был сформулирован С. Л. Рубинштейном (1889–1960): «Психические свойства личности в ее поведении, в действиях и поступках, которые она совершает, одновременно и проявляются, и формируются» (Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. — М., 1940. — 518 с.). Личность, проявляясь в деятельности, является ее причиной, но, формируясь в деятельности, она ее следствие; деятельность как проявление личности — ее следствие, а как фактор ее формирования — причина.
Этот закон связан с взаимодействием процессуального и содержательного в психике.
ВЗАЄМОДІЯ ОСОБИСТОСТІ І ДІЯЛЬНОСТІ — як закон психології був сформульований С. Л. Рубінштейном (1889–1960): «Психічні якості особистості в її поведінці, в діях і вчинках, які вона здійснює, одночасно і проявляються, і формуються». Особистість, проявляючись в діяльності, є її причиною, але формуючись в діяльності, вона її наслідок; діяльність як прояв особистості — її наслідок, а як фактор її формування — причина. Цей закон пов'язаний із взаємодією процесуального і змістовного в психіці.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ НАВЫКОВ — см. *перенос навыков*.
ВЗАЄМОДІЯ НАВИЧОК — див. *перенесення навичок*.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО И СОДЕРЖАТЕЛЬНОГО В ПСИХИКЕ — закон психологии: без процессуального нет психического содержательного как его следствия; но уже сформированное содержательное может стать причиной изменения процессуального (напр., в ассоциациях, апперцепции, смысловой памяти,

целях действий и деятельности и т. д.). Наибольшее практическое значение имеет для понимания и использования взаимодействия процессуального и содержательного в развитии личности.

ВЗАЄМОДІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО І ЗМІСТОВНОГО В ПСИХІЦІ — закон психології: без процесуального немає психічного змістовного як його наслідку, але вже сформоване змістовне може стати причиною зміни процесуального (напр., в асоціаціях, апперцепції, смисловій пам'яті, цілях дій і діяльності та ін.). Найбільш практичне значення має для розуміння і використання взаємодії процесуального і змістовного в розвитку особистості.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО И СОДЕРЖАТЕЛЬНОГО В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ — частное проявление взаимодействия процессуального и содержательного в психике: процессуальное, изменяющееся в динамической функциональной структуре личности под влиянием ее созревания, служит причиной изменения в ней содержательного, а содержательное, возникающее в процессе формирования личности, становится причиной изменения в ней процессуального.

ВЗАЄМОДІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО І ЗМІСТОВНОГО В РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ — окремий прояв взаємодії процесуального і змістовного в психіці: процесуальне, що змінюється в динамічній функціональній структурі особистості під впливом її дозрівання, служить причиною зміни в ній змістовного, а змістовне, що виникає в процесі формування особистості, стає причиною зміни в ній процесуального.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СТРУКТУР СОЗНАНИЯ, ЛИЧНОСТИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ — атрибуты сознания наиболее четко проявляются в направленности личности и результатах деятельности; способ деятельности четко определяется опытом личности и динамикой сознания; наиболее совпадают особенности психических процессов личности с формами психического отражения сознания, определяя мотивы деятельности; процессуальное доминирует во всех трех низших подструктурах над содержательным, в то время как в трех верхних подструктурах доминирует содержательное.

В.с.с., л. и д. подтверждает принцип единства сознания, личности и деятельности.

ВЗАЄМОДІЯ СТРУКТУР СВІДОМОСТІ, ОСОБИСТОСТІ І ДІЯЛЬНОСТІ — атрибути свідомості найбільш чітко проявляються в спрямованості особистості і результатах діяльності; спосіб діяльності чітко визначається досвідом особистості і динамікою свідомості, найбільше співпадають особливості психічних процесів особистості з формами психічного відображення свідомості, визначаючи мотиви діяльності, процесуальне домінує в усіх трьох нижчих підструктурах над змістовним, в той час як в трьох верхніх підструктурах домінує змістовне.
В.с.с., о. і д. підтверджує принцип єдності свідомості, особистості і діяльності.

ВИДЫ РЕЧЕВОГО ОБЩЕНИЯ — это речь монологическая (греч. *monos* — один*, logos* — речь), диалогическая (греч. *dialogos* — разговор), командная, эпистолярная (греч. *epistol* — письмо), реплика, беседа.
ВИДИ МОВНОГО СПІЛКУВАННЯ — це мова монологічна (грец. *monos* — один*, logos* — мова), діалогічна (грец. *dialogos* — розмова), командна, епістолярна (грец. *epistol* — письмо), репліка, бесіда.

ВКЛЮЧЕННОЕ НАБЛЮДЕНИЕ — вид наблюдения как метода психологической науки, когда наблюдающий включен в группу, члены которой не знают, что служат объектом наблюдения, дополняемого данными самонаблюдения.
ВКЛЮЧЕНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ — вид спостереження як методу психологічної науки, коли спостерігаючий включений до групи, члени якої не знають, що служать об'єктом спостереження, який доповнюється даними самоспостереження.

ВКУС — род ощущений (только сладкое, горькое, кислое, соленое) и восприятий, в которые входят и обоняние запахов. Анализаторы В. — нервные окончания у корня языка и вкусовой центр в коре мозга.
Омоним — эллипсис термина эстетический вкус.
СМАК — рід відчуття (тільки солодке, гірке, кисле, солоне) і сприйняття, в які входять і відчуття запахів. Аналізатори С. — нервові закінчення при корені язика і смаковий центр у корі мозку.
Омонім — еліпсис терміну естетичний смак.

ВЛЕЧЕНИЕ — наиболее примитивная эмоциональная форма направленности личности: переживание смутной (чаще биологической) потребности.
ПОТЯГ — одна з форм направленості особистості, яка виражається в не досить повно усвідомленому прагненні до досягнення чогось, нерідко в основі потягу лежать біологічні потреби.

ВНЕШНЯЯ И ВНУТРЕННЯЯ СТРУКТУРЫ ГРУППЫ — две подструктуры единой структуры группы, определяемые ее внешней (официальной) и внутренней (неофициальной) организацией.
Синонимы — официальная и неофициальная структуры группы.
ЗОВНІШНЯ І ВНУТРІШНЯ СТРУКТУРИ ГРУПИ — дві підструктури єдиної структури групи, що визначаються її зовнішньою (офіційною) і внутрішньою (неофіційною) організацією.
Синоніми — офіційна й неофіційна структури групи.

ВНИМАНИЕ — это форма психической деятельности человек, которая заключается в ее направленности на конкретные объекты и сосредоточены на них. К. Д. Ушинский утверждал, что внимание представляет собой ту единственную дверь, через которую знания входят в сознание. Внимание играет большую роль в жизни и деятельности человека.
В. — психическое явление, но не самостоятельная форма психического отражения, а организация тех или иных форм его («организация сознания»), в результате которой одно отражается в сознании более отчетливо, другое — менее отчетливо («становится фоном»). Различают ряд качеств внимания.
УВАГА — це форма психічної діяльності людини, яка полягає в її спрямованості на певні об’єкти і зосередженості на них. К. Д. Ушинський зазначав, що увага являє собою ті єдині двері, через які знання входять у свідомість. Увага відіграє велику роль у житті і діяльності людини.

ВНИМАНИЯ ИНТЕНСИВНОСТЬ — качество внимания, выражающее эффективность мышления, восприятия и ясность сознания в целом.
УВАГИ ІНТЕНСИВНІСТЬ — властивість уваги, що виражає ефективність мислення, сприйняття і якість свідомості в цілому.

ВНИМАНИЯ КОНЦЕНТРИРОВАННОСТЬ — это показатель меры сосредоточенности сознания на определенном объекте, интенсивности связи с ним. Концентрированность внимания показывает, что образуется временный центр (фокус) всей психологической активности человека.
УВАГИ КОНЦЕНТРОВАНІСТЬ — це показник міри зосередженості свідомості на певному об'єкті, інтенсивності зв'язку з ним. Концентрованість уваги означає, що утворюється ніби тимчасовий центр (фокус) всієї психологічної активності людини.

ВНИМАНИЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ — полярные качества внимания: его внешняя направленность при восприятиях и внутренняя — при мышлении и памяти.
УВАГИ СПРЯМОВАНІСТЬ — полярні властивості уваги: її зовнішня спрямованість при сприйняттях і внутрішня — при мисленні і пам'яті.

ВНИМАНИЕ НЕПРОИЗВОЛЬНОЕ — качество внимания, свойственное животным и людям уже в грудном возрасте как непроизвольное привлечение внимания к стимулам или переключение его на другие по механизму ориентировочного рефлекса.
УВАГА МИМОВІЛЬНА — властивість уваги, притаманна тваринам і немовлятам, як мимовільне привернення уваги до стимулів або переключення її на інші за механізмом орієнтовного рефлексу.

ВНИМАНИЯ ОБЪЕМ — показатель количества однородных стимулов, которые находятся в фокусе внимания (у взрослого человека от 4 до 6 объектов, у ребенка не более 2–3). Объем внимания зависит не только от генетических факторов и от возможностей кратковременной памяти индивида. Имеют также значение характеристики объектов (их однородность, взаимосвязь), что воспринимается и профессиональными навыками самого субъекта.
УВАГИ ОБСЯГ — показник кількості однорідних стимулів, що знаходяться в фокусі уваги (у дорослої людини від 4 до 6 об'єктів, у дитини не більше 2–3). Обсяг уваги залежить не тільки від генетичних чинників і від можливостей короткочасної пам'яті індивіда. Мають також значення характеристики об'єктів (їх однорідність, взаємозв'язки), що сприймаються і професійними навичками самого суб'єкта.

ВНИМАНИЯ ПЕРЕКЛЮЧЕНИЕ — понимается как возможность более или менее легкого и достаточно быстрого перехода от одного вида деятельности к другому. С переключением функционально связаны и два разнонаправленных процесса: включение и отключение внимания. Переключение может быть произвольным, тогда его скорость — это показатель меры волевого контроля субъекта над своим восприятием, и непроизвольным, связанным с отвлечением, что является показателем либо меры неустойчивости психики, либо свидетельствует о появлении сильных неожиданных раздражителей.
УВАГИ ПЕРЕМИКАННЯ — розуміється як можливість більш або менш легкого і досить швидкого переходу від одного виду діяльності до іншого. З перемиканням функціонально пов'язані і два різнонаправлених процеси: включення і відключення уваги. Відволікання може бути довільним, тоді його швидкість — це показник міри вольового контролю суб'єкта над своїм сприйняттям, і мимовільним, пов'язаним з відволіканням уваги, що є показником або міри нестійкості психіки, або свідчить про появу сильних несподіваних подразників.

ВНИМАНИЕ ПРОИЗВОЛЬНОЕ — основное качество внимания взрослого здорового человека. «Кроме напряжения тех органов, которыми выполняется труд, в течение всего времени труда необходима целесообразная воля, выражающаяся во внимании, и притом необходима тем более, чем меньше труд увлекает рабочего своим содержанием и способом исполнения, следовательно, чем меньше рабочий наслаждается трудом как игрой физических и интеллектуальных сил», — писал К. Маркс.
УВАГА ДОВІЛЬНА — основна властивість уваги дорослої здорової людини. «Крім напруги тих органів, які виконують роботу, протягом певного часу праці необхідна доцільна воля, що виражається в увазі, і притому необхідна тим більше, чим менше праця захоплює працівника своїм змістом і способом виконання, тим менше він насолоджується працею як грою фізичних і інтелектуальних сил», — писав К. Маркс.

ВНИМАНИЯ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ — то есть способность сосредоточивать внимание на нескольких объектах одновременно. При этом формируется какбы несколько фокусов (центров) внимания, что дает возможность осуществлять несколько действий или следить за

несколькими процессами одновременно, не теряя ни одного из них из поля внимания. Наполеон мог, по некоторым данным, диктовать своим секретарям несколько ответственных дипломатических документов одновременно.

УВАГИ РОЗПОДІЛ — тобто здатність зосереджувати увагу на декількох об'єктах одночасно. При цьому формується ніби декілька фокусів (центрів) уваги, що дає можливість здійснювати декілька дій або стежити за декількома процесами одночасно, не втрачаючи жодного з них з поля уваги. Наполеон міг, за деякими даними, диктувати своїм секретарям кілька важливих дипломатичних документів одночасно.

ВНИМАНИЯ СТОЙКОСТЬ — способность длительное время поддерживать высокие уровни концентрированности и интенсивности внимания. Определяется типом нервной системы, темпераментом, мотивацией (новизна, значимость потребности, личные интересы), а также внешними условиями деятельности человека. Стойкость внимания поддерживается не только новизной поступающих стимулов, но их повторением. Например, телевизионная реклама даже в сотый раз привлекает внимание взрослого зрителя, вызывает ориентировочную реакцию и у ребенка даже если ее содержание абсолютно бессмысленно. Стойкость — временная характеристика внимания.

УВАГИ СТІЙКІСТЬ — здатність тривалий час підтримувати високі рівні концентрованості та інтенсивності уваги. Визначається типом нервової системи, темпераментом, мотивацією (новизна, значущість потреби, особисті інтереси), а також зовнішніми умовами діяльності людини. Стійкість уваги підтримується не тільки новизною стимулів, що поступають, але й їх повторенням. Наприклад, телевізійна реклама і в сотий раз привертає увагу дорослого глядача, викликає орієнтовну реакцію і у дитини, навіть (можливо ще більшою мірою саме в тому випадку) якщо її зміст абсолютно безглуздий. Стійкість — тимчасова характеристика уваги.

ВНУТРЕННЕЛИЧНОСТНЫЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ — фактор развития личности как проявление основного закона развития.

Основные роды В.п.:

- объективные противоречия между требованиями внешней (физической и социальной) среды и возможностями личности;

- объективные противоречия между элементами направленности личности и возможностями ее удовлетворения;
- внутренняя борьба различных оценок в ценностной ориентации и борьба мотивов в волевых действиях.

ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНІ ПРОТИРІЧЧЯ — фактор розвитку особистості як прояв основного закону розвитку.
Основні роди В.п.:

- об'єктивні протиріччя між вимогами зовнішнього (фізичного і соціального) середовища і можливостями особистості;
- об'єктивні протиріччя між елементами спрямованості особистості і можливостями її задоволення;
- внутрішня боротьба різних оцінок в ціннісній орієнтації і боротьба мотивів у вольових діях.

ВНУТРЕННИЙ КОНФЛИКТ — тяжелое переживаемое психическое состояние, вызванное амбивалентностью чувств и затянувшейся борьбой мотивов, задерживающей принятие решения.
ВНУТРІШНІЙ КОНФЛІКТ — психічний стан, який важко переживається, викликаний амбівалентністю почуттів і боротьбою мотивів, що затягнулась і затримує прийняття рішення.

ВНУТРЕННИЙ МИР ЛИЧНОСТИ — приобретенное личностью содержательное, определяющее ее Я.
ВНУТРІШНІЙ СВІТ ОСОБИСТОСТІ — надбане особистістю те змістовне, яке визначає її Я.

ВНУТРЕННЯЯ РЕЧЬ — вид речи и форма мышления как более или менее четкое мысленное проговаривание слов и фраз; речь минус звук; образы слов и фраз.
ВНУТРІШНЯ МОВА — вид мови і форма мислення, які не промовляються. Тобто мова без звуку. Може проявлятися в символах.

ВНУТРИПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ — разделение трудовой деятельности по различным специальностям одной профессии.
ВНУТРІШНЬОПРОФЕСІЙНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ — розподіл трудової діяльності за різними спеціальностями однієї професії.

ВНУШАЕМОСТЬ — свойство личности как предрасположенность к внушению, полярное негативизму.
НАВІЮВАНІСТЬ — властивість особистості як схильність до навіювання, полярне негативізму.

ВНУШЕНИЕ — форма общения, при которой суггеренд пассивно и непроизвольно, без обдумывания усваивает идеи, высказанные суггестором, и выполняет без борьбы мотивов его задания. Самовнушение — вид В., при котором одна личность и суггестор, и суггеренд. При «массовом» внушении, дополняемом психическим заражением, суггерендом является группа людей.
Вовремя данный и четко сформулированный лозунг является одним из методов В.
Синоним — суггестия (лат. *suggestio* — внушение).
НАВІЮВАННЯ — форма спілкування, при якій сугеренд пасивно і мимовільно, без обдумування засвоює ідеї, висловлені сугестором, і виконує без боротьби мотивів його завдання. Самонавіювання — вид Н., при якому одна особистість і сугестор, і сугеренд. При «масовому» навіюванні, що доповнюється психічним ураженням, сугерендом є група людей.
Вчасно даний і чітко сформульований лозунг є одним із методів Н.
Синонім — сугестія (лат. *suggestio* — навіювання).

ВОЗБУЖДЕНИЕ — форма раздражимости, присущая нервным клеткам и передаваемая по их отросткам другим клеткам, совокупность которых создает динамический очаг В., а в коре головного мозга определяет корковую нейродинамику.
ЗБУДЖЕННЯ — форма дратівливості, що притаманна нервовим клітинам і передається через їх відгалуження іншим клітинам, сукупність яких створює динамічне середовище З., а в корі головного мозку визначає коркову нейродинаміку.

ВОЗРАСТНАЯ ПСИХОЛОГИЯ — отрасль психологии личности, изучающая в сравнительном плане с психикой здорового взрослого человека психологические особенности людей различного возраста, в частности в дородовом (пренатальном) периоде, новорожденных, раннего детского, дошкольного, подросткового и старческого (геронтопсихология) возрастов.

ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ — галузь психології особистості, що вивчає в порівняльному плані з психікою здорової дорослої людини психологічні особливості людей різного віку, зокрема в дородовому (пренатальному) періоді, новонароджених, раннього дитячого, дошкільного, підліткового і похилого (геронтопсихологія) віків.

ВОЛЕВОЕ УСИЛИЕ — переживание усилия, являющееся обязательным субъективным компонентом волевого действия.
ВОЛЬОВЕ ЗУСИЛЛЯ — специфічний вольовий процес мобілізації особистості на досягнення мети.

ВОЛЯ — форма психического отражения, в которой отражаемым являются объективная цель, стимулы ее достижения, возникающие объективные препятствия, мешающие ее достижению; отраженным (субъективным) становится субъективная цель, борьба мотивов, волевое усилие, результатом — действие и удовлетворение достижением цели.
ВОЛЯ — форма психічного відображення дійсності, яка дозволяє особистості долати перешкоди, досягати суб'єктивно поставленої мети, дає можливість людині регулювати свої дії та психічні процеси, реалізовувати здатність до вольової регуляції.
В. — свідома організація і саморегуляція людиною своєї діяльності і поведінки, спрямованої на подолання труднощів при досягненні поставленої мети.

ВОЛЯ КОЛЛЕКТИВА — социально-психологическое явление как равнодействующая воли членов этого коллектива. Эффективность В.к. определяется единством цели деятельности его членов.
ВОЛЯ КОЛЕКТИВУ — соціально-психологічне явище як рівнодійна волі членів цього колективу.
Ефективність В.к. визначається єдністю мети діяльності її членів.

ВООБРАЖЕНИЕ — форма опосредованного, обобщенного познания, проявление творчества как доминирующего компонента мышления, создание на основе уже имевшихся восприятий и памяти новых, ранее не известных образов, представлений и понятий. Если восприятие — образ настоящего, память — прошлого, то В. — образ

будущего. В. бывает непроизвольное и произвольное, репродуктивное и творческое. Специфические формы В. — фантазия, которую иногда считают синонимом В., и мечта.
УЯВА (ФАНТАЗІЯ) — психічний процес, що полягає в створенні нових образів (уявлень) шляхом переробки матеріалу сприйнять і уявлень, отриманих в попередньому досвіді. У. — форма опосередкованого, узагальненого пізнання, прояв творчості як домінуючого компоненту мислення, створення на основі вже існуючих сприйнять і пам'яті нових, раніше невідомих образів, уявлень і понять. Якщо сприйняття — образ теперішнього, пам'ять — минулого, то У. — образ майбутнього. У. буває мимовільною і довільною, репродуктивною і творчою. Специфічні форми У. — фантазія, яку іноді вважають синонімом У., і мрії.

ВООБРАЖЕНИЕ РЕПРОДУКТИВНОЕ — вид воображения, создающий образы, соответствующие описанию их.
Синоним — воссоздающее воображение.
УЯВА РЕПРОДУКТИВНА — вид уяви, що створює образи, які відповідають їх опису.
Синонім — відтворювальна уява.

ВООБРАЖЕНИЕ ТВОРЧЕСКОЕ — вид воображения, создающий новые образы и понятия, чем отличается от воображения репродуктивного.
УЯВА ТВОРЧА — вид уяви, що створює нові образи і поняття, чим відрізняється від уяви репродуктивної.

ВОПРОС С ЗАКРЫТЫМ НАБОРОМ ВОЗМОЖНЫХ ОТВЕТОВ — вопрос, ответ на который респонденту предлагается выбирать из заданного списка.
ПИТАННЯ ІЗ ЗАКРИТИХ НАБІРНИХ МОЖЛИВИХ ВІДПОВІДЕЙ — питання, відповідь на яке респонденту пропонується вибрати із поданого списку.

ВОПРОС С ОТКРЫТЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ДЛЯ ОТВЕТА — вопрос, допускающий ответ в свободной форме.
ПИТАННЯ З ВІДКРИТИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ДЛЯ ВІДПОВІДІ — питання, що допускає відповідь у вільній формі.

ВОПРОСНИК ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ — метод психологической науки: вид письменной беседы, предусматривающий (в отличие от анкеты) ответ в произвольной форме. Часто используется только как план устной беседы.
ЗАПИТАЛЬНИК ПСИХОЛОГІЧНИЙ — метод психологічної науки: вид письмової бесіди, що передбачає відповідь (на відміну від анкети) в довільній формі. Часто використовується як план усної бесіди.

ВОСПИТАНИЕ — целенаправленный и планомерный вид формирования личности и коллектива, опирающийся на обучение и дополняющий его связями приобретаемого в процессе обучения со свойствами направленности именно данной личности. В. — эффективный метод руководства и вместе с тем само требует управления.
ВИХОВАННЯ — цілеспрямований і планомірний вид формування особистості і колективу, що спирається на навчання, і доповнює його зв'язками набутого в процесі навчання з якостями спрямованості саме даної особистості або колективу. В. — ефективний метод керівництва і разом з тим саме вимагає управління.

ВОСПИТЫВАЮЩЕЕ ОБУЧЕНИЕ — обучение, цель которого — формирование у личности не только знаний и навыков, но и направленности и системы социальных свойств.
ВИХОВУЮЧЕ НАВЧАННЯ — навчання, мета якого — формування у особистості не тільки знань і навичок, але і спрямованості і системи соціальних якостей.

ВОСПРИЯТИЕ — простейшая из свойственных только человеку форм психического отражения объективного мира в виде целостного образа, связанная с понятием его целостности. В отличие от ощущений В. отражает объект целостно; в отличие от комплексов ощущений оно предметно.
СПРИЙНЯТТЯ — найпростіша із притаманних тільки людині форм психічного відображення об'єктивного світу у вигляді цілісного образу, пов'язана з поняттям його цілісності. На відміну від відчуттів С. відображає об'єкт цілісно, на відміну від комплексів відчуттів — предметно.

ВОСПРИЯТИЕ ЖИВОТНЫХ — психическое явление, результат которого — образ отражаемого. Но т. к. этот образ создается только на основе комплекса ощущений (в его структуру не входят отсутствующие у животных понятия), термин этот условен и неточен. «Орел видит значительно дальше, чем человек, но человеческий глаз замечает в вещах значительно больше, чем глаз орла», — писал Ф. Энгельс.
Синоним — комплекс ощущений.
СПРИЙНЯТТЯ ТВАРИН — психічне явище, результат якого — образ відображаючого. Але цей образ створюється тільки на підставі комплексу відчуттів (до його структури не входять відсутні у тварин поняття), цей термін умовний і неточний. «Орел бачить значно далі, ніж людина, але людське око помічає в речах значно більше, ніж око орла», — писав Ф. Енгельс.
Синонім — комплекс відчуттів.

ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ — этап процесса памяти как появление в сознании образа и представления о ранее воспринятом.
ВІДТВОРЮВАННЯ — етап процесу пам'яті як поява в свідомості образу і уяви про раніше сприйняте.

ВОСПРОИЗВОДИМОСТЬ ЭКСПЕРИМЕНТА — возможность повторить эксперимент, руководствуясь описанием применяемых методических процедур в экспериментальном отчете.
ВІДТВОРЮВАНІСТЬ ЕКСПЕРИМЕНТУ — можливість повторити експеримент, керуючись описом методичних процедур, що застосовуються в експериментальному звіті.

ВПЕЧАТЛЕНИЕ — психическое явление, свойственное и высшим животным, но особенно человеку. В структуру В. входит нечеткое восприятие, усиленное его эмоциональной окраской, в силу чего в нем переживание доминирует над познанием.
ВРАЖЕННЯ — психічне явище, властиве і вищим тваринам, але особливо людині. В структуру В. входить нечітке сприйняття, підсилене його емоційним тонуванням, тому в нього почуття домінують над пізнанням.

ВПЕЧАТЛИТЕЛЬНОСТЬ — свойство личности, выражающееся в доминировании впечатлений (в частности, межличностных отношений) над познавательной функцией восприятий мира.
Синоним (бытовой) — чуткость.
ВРАЗЛИВІСТЬ — властивість особистості, яка виражається в домінуванні вражень, (зокрема, міжособистісних стосунків) над пізнавальною функцією сприйняття світу.
Синонім (побутовий) — чуйність.

ВРЕМЯ РЕАГИРОВАНИЯ — результат психометрии: время от появления сигнала как стимула до окончания двигательной, эмоциональной или какой-либо другой на него реакции.
ЧАС РЕАГУВАННЯ — результат психометрії: час від появи сигналу як стимулу до закінчення рухливої, емоційної або будь-якої іншої на нього реакції.

ВРЕМЯ РЕАКЦИИ — см. *латентное время реакции*.
ЧАС РЕАКЦІЇ — див. *латентний час реакції*.

ВРОЖДЕННОЕ В ПСИХИКЕ — все имеющееся сразу после рождения, определяемое как наследственностью, так и процессами пренатального периода.
ПРИРОДЖЕНЕ В ПСИХІЦІ — все, що є одразу після народження, і визначається як спадковістю, так і процесами пренатального періоду.

ВТОРАЯ СИГНАЛЬНАЯ СИСТЕМА ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ — термин и понятие, введенные И. П. Павловым. «В развивающемся животном мире на фазе человека произошла чрезвычайная прибавка к механизмам нервной деятельности. Для животного действительность сигнализируется почти исключительно только раздражениями и следами их в больших полушариях, непосредственно приходящими в специальные клетки зрительных, слуховых и других рецепторов организма. Это то, что и мы имеем в себе как впечатления, ощущения и представления от окружающей внешней среды как общеприродной, так и от нашей социальной, исключая слово, слышимое и видимое. Это — первая сигнальная система действительности, общая у нас с животными. Но слово составило вторую, специальную нашу, сигнальную

систему действительности, будучи сигналом первых сигналов. Многочисленные раздражения словом, с одной стороны, удалили нас от действительности, и поэтому мы постоянно должны помнить это, чтобы не исказить наши отношения к действительности. С другой стороны, именно слово сделало нас людьми…», — писал И. П. Павлов.
В.с.с.д. — процессуальное в понятии, выражаемом словом.
ДРУГА СИГНАЛЬНА СИСТЕМА ДІЙСНОСТІ — термін і поняття введені І. П. Павловим. «В тваринному світі, що розвивається, на фазі людини відбулося надзвичайне додавати до механізмів нервової діяльності. Для тварини дійсність сигналізується майже виключно тільки подразненнями і слідами їх в великих півкулях, безпосередньо тими, що доходять в спеціальні клітини зорових, слухових та інших рецепторів організму. Це те, що і ми маємо в собі як враження, відчуття і уяву від оточуючого зовнішнього середовища як загальноприродного, так і від нашого соціального не використовуючи почуте і побачене. Це — перша сигнальна система дійсності, спільна у нас з тваринами. Але слово склало другу, спеціальну нашу сигнальну систему дійсності, будучи сигналом перших сигналів. Багаточисленні подразнення словом, з однієї сторони, віддалили нас від дійсності і тому ми постійно повинні пам'ятати це, щоб не перекручувати наше ставлення до дійсності. З іншого боку, саме слово зробило нас людьми…», — писав І. П. Павлов.
Д.с.с.д. — процесуальна частина в понятті, висловлена словом.

ВТОРИЧНЫЙ АНАЛИЗ — анализ данных, собранных когда-то в прошлом другим исследователем.
ВТОРИННИЙ АНАЛІЗ — аналіз даних, зібраних в минулому іншим дослідником.

ВУНДЕРКИНД (нем. *Wunderkind* — дословно чудо-ребенок) ребенок, обладающий гиперспособностями.
ВУНДЕРКІНД (нім. *Wunderkind* — дослівно диво-дитина) — дитина, що володіє гіперздібностями.

ВЫБОРКА — подгруппа случаев, представляющая более крупную группу, откуда они взяты.
ВИБІРКА — підгрупа випадків, що представляє більшу групу, звідки вони взяті.

ВЫБОРКА КВОТНАЯ — выборка, члены которой отобраны так, чтобы они в совокупности укладывались в заранее данное распределение признаков.
ВИБІРКА КВОТНА — вибірка, члени якої відібрані так, щоб вони в сукупності вкладалися в заздалегідь даний розподіл ознак.

ВЫРАЗИТЕЛЬНЫЕ ДВИЖЕНИЯ — объективизация эмоций в виде мимики и пантомимики.
ВИРАЗНІ РУХИ — об'єктивізація емоцій у вигляді міміки і пантоміміки.

ВЫСШАЯ НЕРВНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ — физиологическое понятие, обозначающее функцию коры головного мозга, продуктом которой является психика.
Противопоставляется низшей нервной деятельности: функциям подкорки, продолговатого и спинного мозга, вегетативной нервной системе, принимающей участие в продуцировании психики только через свои корковые представительства.
Аббревиатура — ВНД.
Синоним, применявшийся И. П. Павловым, — корковая нейродинамика.
ВИЩА НЕРВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ — фізіологічне поняття, що означає функцію кори головного мозку, продуктом якої є психіка.
Протиставляється нижчій нервовій діяльності: функціям підкорки, продовгуватого і спинного мозку, вегетативній нервовій системі, що бере участь у продукуванні психіки тільки через коркові представництва.
Абревіатура — ВНД.
Синонім, застосований І. П. Павловим, — коркова нейродинаміка.

Г

ГАЛЛЮЦИНАЦИЯ — психопатологическое проявление восприятия и памяти: образ (зрительный, слуховой, обонятельный, вкусовой, тактильный), возникающий в сознании независимо от внешних стимулов (в чем отличие Г. от иллюзии) и имеющий для галлюцинирующего значение объективной реальности.
Г. — «Явственное восприятие внешнего объекта, который в действительности отсутствует». Субъективный образ, воспринимаемый пациентом как внешнее явление. Вследствие того, что галлюцинация не выдерживает тестирования реальности, ее обычно рассматривают как психотические явление, хотя это и не всегда так. Галлюцинации могут возникать как следствие лихорадки, заболевания мозга, действия наркотиков и сенсорной депривации, так же как и по чисто психотическим причинам. Все органы чувств могут порождать галлюцинации, причем осязательные галлюцинации известны как «тактильные». Сновидения являются галлюцинациями нормального состояния.
ГАЛЮЦИНАЦІЯ — психопатологічний прояв сприйняття і пам'яті: образ (зоровий, слуховий, нюховий, смаковий, тактильний), який виникає в свідомості незалежно від зовнішніх стимулів (на відміну від ілюзії) і має значення об'єктивної реальності.
Г. — «Виразне сприйняття зовнішнього об'єкту, який в дійсності відсутній». Суб'єктивний образ, що сприймається пацієнтом як зовнішнє явище. Внаслідок того, що галюцинація не витримує тестування реальності, її за звичай розглядають як психічне явище, хоча це не завжди так. Галюцинації можуть виникати як наслідок лихоманки (пропасниці), захворювання мозку, дії наркотиків, сенсорної депривації, а також і з психотичних причин. Всі органи почуттів можуть породжувати галюцинації, до того ж дотикові галюцинації відомі як тактильні. Сновидіння — галюцинації нормального стану.

ГАММА-КОЭФФИЦИЕНТ (G) — коэффициент связи между двумя порядковыми переменными.
ГАММА-КОЕФІЦІЄНТ (G) — коефіцієнт зв'язку між двома порядковими змінними.

ГЕБЕФРЕНИЯ (*heberhrenia*) — форма шизофрении, характеризующаяся аутизацией, причудливой манерностью и безразличием к человеку.
ГЕБЕФРЕНІЯ (*heberhrenia*) — форма шизофренії, що характеризується аутизацією, манірністю і байдужістю до людини.

ГЕНЕЗИС ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ (греч. *genesis* — происхождение) — термин, имеющий два значения:
- происхождение и развитие психики;
- происхождение и развитие любого конкретного психического явления.

ГЕНЕЗИС ПСИХОЛОГІЧНИЙ (грец. *genesis* — походження) — термін, що має два значення:
- походження і розвиток психіки;
- походження і розвиток будь-якого конкретного психічного явища.

ГЕНЕРАЛИЗУЕМОСТЬ — возможность распространения результатов анализа ограниченного числа случаев (признаков) на большее количество случаев (признаков).
ГЕНЕРАЛІЗОВАНІСТЬ — можливість поширення результатів аналізу обмеженої кількості випадків (ознак) на більшу кількість випадків (ознак).

ГЕНЕРАЛЬНАЯ СОВОКУПНОСТЬ — совокупность, из которой взята данная выборка.
ГЕНЕРАЛЬНА СУКУПНІСТЬ — сукупність, з якої взята дана вибірка.

ГЕНИАЛЬНОСТЬ — социальное свойство личности, определяемое высокой степенью проявления ее таланта и активной деятельности.
ГЕНІАЛЬНІСТЬ — найвищий ступінь розвитку здібностей, що виявляються у творчій діяльності, результати якої мають історичне значення в житті суспільства, в розвитку науки, мистецтва; соціальна властивість особистості, що визначається високим ступенем прояву її таланту та активної діяльності.

ГЕРОНТОПСИХОЛОГИЯ (греч. *gerontos* — старец) — отрасль психологии, изучающая психологию старческого возраста.

ГЕРОНТОПСИХОЛОГІЯ (грец. *gerontos* — дідуган) — галузь психології, яка вивчає психологію похилого віку.

ГЕТЕРОСЕКСУАЛЬНЫЙ, ГЕТЕРОСЕКСУАЛЬНОСТЬ (*heterosexual, heterosexuality*) — относится к сексуальному поведению, импульсам, желаниям и т.п., направленным на объект противоположного пола.
ГЕТЕРОСЕКСУАЛЬНИЙ, ГЕТЕРОСЕКСУАЛЬНІСТЬ (*heterosexual, heterosexuality*) — відноситься до сексуальної поведінки, імпульсів, бажань та ін., яка направлена на об'єкт протилежної статі.

ГЕТЕРОГЕННОСТЬ — степень различия членов некоторой совокупности между собой.
ГЕТЕРОГЕННІСТЬ — ступінь відмінності членів деякої сукупності між собою.

ГЕШТАЛЬТ — устойчивый способ организации целого, его изменяющихся частей.
ГЕШТАЛЬТ — стійкий спосіб організації цілого, його частин, що змінюються.

ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГИЯ (нем. *Gestalt* — форма, образ) — одно из ведущих направлений западноевропейской психологии, возникшее в Германии в 20–30-х гг. XX в. Основной смысл Г. — поиск целостности психики. Но в поисках целостности Г. «потеряла» ряд психических явлений. Ее достижение — учение о «фигуре и фоне».
ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГІЯ (нім. *Gestalt* — форма, образ) — один із провідних напрямів західноєвропейської психології, що виник в Німеччині в 20–30-х р. XX ст. Основна суть Г. — пошук цілісності психіки. Але в пошуках цілісності Г. «втратила» ряд психічних явищ. Її досягнення — вчення про «фігуру і фон». Життя організму характеризується безперервною зміною станів збалансованості та нестійкості. Як тільки закінчується один гештальт, відразу виникає інший. Межа контакту — межа між організмом та зовнішнім оточенням. Саме тут мають місце психологічні події.
Г. — екзистенційний підхід у психології, який базується на тезисі, що світ, який оточує людину, складається з організованих форм.

Також організоване й сприйняття цього світу. Людина сприймає світ як «певне організоване ціле», а не просто «суму його частин». Можливо, такий механізм сприйняття існує у людини ще до народження.

ГИЛОЗОИЗМ — см. *панпсихизм.*
ГІЛОЗОЇЗМ — див. *панпсихізм.*

ГИПЕРКИНЕЗ (греч. *hyper* — сверх, *kinēsis* — движение) — чрезмерные непроизвольные движения, вызванные эмоциями, сильные и стойкие — заболеванием центральной нервной системы.
ГІПЕРКІНЕЗ (грец. *hyper* — над, *kinēsis* — рух) — надмірні мимовільні рухи, що викликані емоціями. Сильні і стійкі рухи, викликані захворюванням центральної нервової системи.

ГИПЕРСПОСОБНОСТИ — способности, или очень выраженные и рано проявляющиеся (у вундеркиндов), или редко встречаемые (эйдетизм, обратное произнесение слов, феноменальный счет в уме, «кожное зрение», ощущение препятствий слепыми и т. д.).
ГІПЕРЗДІБНОСТІ — здібності, які яскраво виражені і рано виявлені (у вундеркіндів), або що рідко зустрічаються (ейдетизм, «дзеркально» вимовлене слово, феноменальна лічба в умі, «шкірний зір», відчуття перешкод сліпими тощо).

ГИПНАГОГИЧЕСКИЙ (*hypnagogic*) — относящийся к дремотному состоянию, возникающему при засыпании (см. *сон*), и к таким явлениям как галлюцинации, имеющим место во время этого состояния.
ГІПНАГОГІЧНИЙ (*hypnagogic*) — відноситься до сонливого стану, що виникає під час засинання (див. *сон*), і до таких явищ, як галюцинації, які мають місце під час цього стану.

ГИПНОЗ (греч. *hypnos* — сон) — искусственно вызванное сноподобное психическое состояние, сопровождающееся раппортом между суггерендом и суггестором.
ГІПНОЗ (грец. *hypnos* — сон) — штучно викликаний сноподібний психічний стан, трансоподібний стан, що супроводжується рапортом між сугерендом і сугестором.

ГИПНОПОМПИЧЕСКИЙ (*hupnopompic*) — относящийся к дремотному состоянию, которое появляется в период пробуждения от сна, и к возникающим в этом состоянии явлениям типа галлюцинаций.
ГІПНОПОМПІЧНИЙ (*hupnopompic*) — відноситься до сонливого стану, який проявляється під час пробудження від сну до явищ типу галюцинацій, що виникають в цьому стані.

ГИПНОТИЗАБЕЛЬНОСТЬ — свойство личности подвергаться гипнозу *с* различной степенью скорости и глубины.
Синоним — гипнабельность.
ГІПНОТИЗАБЕЛЬНІСТЬ — властивість особистості підлягати гіпнозу з різним ступенем швидкості і глибини.
Синонім — гіпнабельність.

ГИПОТЕЗА — утверждение, предсказывающее существование некоторой зависимости (некоторых зависимостей) между переменными.
ГІПОТЕЗА — твердження, що передбачає існування деякої залежності (деяких залежностей) між змінними.

ГИСТОГРАММА — столбиковая диаграмма, на которой показано распределение значений некоторой переменной.
ГІСТОГРАМА — стовпчаста діаграма, на якій показаний розподіл значень деякої змінної.

ГЛАЗОМЕР — способность с различной точностью воспринимать, оценивать и сравнивать величины зрительно воспринимаемых объектов, интервалов между ними и расстояний до них.
ОКОМІР — здатність з різною точністю сприймати, оцінювати і порівнювати величини зоровосприйнятих об’єктів, інтервалів між ними і відстаней до них.

ГЛУБИННАЯ ПСИХОЛОГИЯ — обобщенное название ряда явлений в психологии, примыкающих к гормической психологии и фрейдизму.
ГЛИБИННА ПСИХОЛОГІЯ — узагальнена назва ряду напрямів в психології. До неї належать: класичний психоаналіз З. Фрейда, індивідуальна психологія А. Адлера, структурний психоаналіз К. Юнга.

ГЛУБИННЫЙ ГЛАЗОМЕР — восприятие относительной удаленности от глаза объекта, обеспечиваемое в основном одновременным физическим отражением его на т. н. диспаратных участках сетчатой оболочки обоих глаз при бинокулярном зрении. Но, как писал И. М. Сеченов, «..даль, близь, величина и форма предметов — суть продуктов расчлененного мышечного чувства» (Избр. произв. — М., 1952. — т. 1. — 337 с.). Поэтому иногда Г.г. может обеспечиваться и зрением одним глазом.
ГЛИБИННИЙ ОКОМІР — сприйняття відносної віддаленості від ока об'єкта, забезпеченого в основному одночасним фізичним відображенням його на «диспаратних ділянках» сітчастої оболонки очей при бінокулярному зорі. Але, як писав І. М. Сєченов, «...далечінь, близькість, величина і форма предметів — суть продуктів розчленованого м'язового відчуття». Тому іноді Г.о. може забезпечуватися зором одним оком.

ГНЕВ (*anger*) — первичная эмоция, провоцируемая, как правило, фрустрацией. Удивительно часто ее путают с ненавистью. Гнев является кратковременной эмоцией, тогда как ненависть является длительным чувством.
ГНІВ (*anger*) — первинна емоція, провокована, як правило, фрустрацією. Часто її плутають з ненавистю. Гнів є короткочасною емоцією, тоді як ненависть є тривким почуттям.

ГОЛОД — биологическая потребность как психическое отражение нужды организма в питании, отчетливо социализировавшаяся у человека. «Голод есть голод, однако голод, который утоляется вареным мясом, поедаемым с помощью ножа и вилки, это иной голод, чем тот, при котором проглатывают сырое с помощью рук, ногтей и зубов», — писал К. Маркс.
ГОЛОД — біологічна потреба як психічне відображення потреби організму в харчуванні, чітко соціалізована в людини. «Голод є голод, проте голод, який утамовується вареним м'ясом, що поїдається за допомогою ножа і виделки, це інший голод, ніж той, де ковтається сире м'ясо за допомогою рук, нігтів і зубів», — писав К. Маркс.

ГОМЕОСТАЗ (греч. *homoios* — подобный, *stasis* — стояние) — относительное постоянство внутреннего состояния организма человека

(напр., температуры), или его психического состояния, или деятельности при изменяющихся внешних воздействиях, обеспечиваемое адаптацией и компенсацией.
ГОМЕОСТАЗ (грец. *homoios* — подібний, *stasis* — стояння) — відносна постійність внутрішнього стану організму людини (напр., температури), або її психічного стану, або діяльності при зовнішніх впливах, що змінюються і забезпечується адаптацією і компенсацією.

ГОМЕОСТАТ (греч. *statos* — неподвижный, стоящий) — прибор, подобный предложенному в 1948 г. физиологом У.Эшби для моделирования и исследования гомеостаза. В психологии труда, спортивной, авиационной и космической психологии применяется для изучения групповой совместимости.
ГОМЕОСТАТ (грец. *statos* — нерухомий, стоячий) — пристрій, подібний запропонованому в 1948 р. фізіологом У.Ешбі для моделювання і дослідження гомеостазу. В психології праці, спортивній, авіаційній і космічній психології застосовується для вивчення групового сумісництва.

ГОМОГЕННОСТЬ — степень сходства членов некоторой совокупности между собой.
ГОМОГЕННІСТЬ — ступінь подібності членів деякої сукупності між собою.

ГОМОЛОГИЯ в психологии (греч. *homologia* — согласие) — психические явления, в частности формы поведения, определяемые общей наследственностью или исторической преемственностью, хотя, возможно, и различающиеся по проявлению Г. и аналогия — основные категории сравнительной психологии.
ГОМОЛОГІЯ в психології (грец. *homologia* — згода) — психічне явище, зокрема форми поведінки, що визначаються загальною спадковістю або історичною наступністю, хоча, можливо відрізняються в прояви Г. і аналогія — основні категорії порівняльної психології.

ГОМОМОРФИЗМ в психологии (греч. *homos* — разный, *morph* — форма) — соотношение психического явления с моделью, позволяющее его формализовать.

ГОМОМОРФІЗМ в психології (грец. *homos* — рівний*, morph* — форма) — співвідношення психічного явища з моделлю, що дозволяє його формалізувати.

ГОМОСЕКСУАЛЬНЫЙ (*homosexual*) —
1. Относящийся к сексуальному поведению, при котором объектом для субъекта является лицо того же пола. Согласно Freud (1914), гомосексуальная любовь отличается от гетеросексуальной своей нарциссичностью (см. *нарциссизм*), поскольку объект любим за свое сходство с субъектом, таким, какой он сейчас, каким он был или каким надеется стать в будущем. В противоположность гетеросексуальной, опорной, любви, когда есть зависимость от объекта, дающего то, чем сам субъект быть не может.
2. В расширенном значении — относящийся к любым установкам, чувствам и т. д., направленным на людей того же пола. Отсюда гомосексуальность, которая может быть мужской, женской (лесбиянство), активной (в которой субъект ведет себя как мужчина, рассматривая свой объект, как если бы это была женщина), пассивной (в которой субъект ведет себя как женщина и обращается со своим объектом как с мужчиной), манифестной, латентной, заторможенный по цели и сублимированной. Три последних термина используются в отношении явлений, которые непрофессионалы не рассматривают как гомосексуальные. Латентная гомосексуальность является странным явлением, поскольку она относится не к вытесненным гомосексуальным чувствам, которые выявляются в процессе психоаналитического лечения, а к защитным установкам покорности, усвоенным по отношению к более сильным мужчинам.
ГОМОСЕКСУАЛЬНИЙ (*homosexual*) —
1. Відноситься до сексуальної поведінки, при якій об'єктом для суб'єкта вважається особа тієї ж статі: Згідно з Freud (1914) гомосексуальна любов відрізняється від гетеросексуальної своєю нарцисичністю (див. *нарцисизм*), оскільки об'єкт любимий за свою схожість із суб'єктом, таким, який він є, яким він був, яким надіється стати в майбутньому. На противагу гетеросексуальній, опорній, любові, коли є залежність від об'єкта, що дає те, чим сам суб'єкт бути не може.
2. В широкому значенні — відноситься до будь-яких установок, почуттів, направлених на людей тієї ж статі. Звідси гомосексуальність,

яка може бути чоловічою і жіночою (лесбіянство), активною (коли суб'єкт веде себе як чоловік і розглядає свій об'єкт як жінку), пасивною (коли суб'єкт веде себе як жінка і спілкується зі своїм об'єктом як з чоловіком), маніфестною, латентною, уповільненою за ціллю і сублімованою. Три останніх терміни використовуються відносно явищ, які непрофесіонали не розглядають як гомосексуальні. Латентна гомосексуальність є дивною, оскільки вона відноситься не до витіснених гомосексуальних почуттів, які виявляються в процесі психоаналітичного лікування, а до захисних установок покірливості до більш сильних чоловіків.

ГОРЕ — астеническая эмоция, вызванная трагическим, часто проявляющаяся слезами, легкость появления которых определяет свойство личности — слезливость.
ГОРЕ — астенічна емоція, викликана трагічним, часто проявляється сльозами, легкість появи яких визначає властивість особистості — слізливість.

ГОРМИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ (греч. *horme* — стремление, порыв) — одно из направлений психологии, развивающее взгляды английского психолога Мак-Даугалла о влечениях и инстинктах как основе психики человека и смыкающееся с глубинной психологией.
ГОРМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ (грец. *horme* — прагнення, поривання) — один із напрямів психології, що розвиває погляди англійського психолога Мак-Даугалла про захоплення та інстинкти як основу психіки людини і яка поєднується з глибинною психологією.

ГОТОВНОСТЬ К ТРУДУ — эллипсис трех понятий, имеющих различные значения:
- широкое значение — Г. к т. любому как результат трудового воспитания с раннего детства, выражающийся в желании трудиться, осознании необходимости участвовать в совместной трудовой деятельности;
- более конкретное — потребность в труде, конкретизирующаяся в Г. к т. определенному, ставшему профессией, как результат профессионального обучения и воспитания и итог не только профессионального развития, но и социальной зрелости личности;

- наиболее конкретное — Г. к т., непосредственно предстоящему в известных или возможных условиях, как результат психологической подготовки и психологической мобилизации.

ГОТОВНІСТЬ ДО ПРАЦІ — еліпсис трьох понять, що мають різні значення:

- широке значення — Г. до п. будь-яка — як результат трудового виховання з раннього дитинства, що виражається в бажанні трудитися, в осмисленні необхідності брати участь у спільній трудовій діяльності;
- більш конкретне — потреба в праці, що конкретизується в Г. до п. певної, що стала професією, як результат професійного навчання і виховання і підсумок не тільки професійного розвитку, але і соціальної зрілості особистості;
- найбільш конкретне — Г. до п. безпосередня, що виступає у відомих або можливих умовах, як результат психологічної підготовки і психологічної мобілізації.

ГОТОВНОСТЬ ПАМЯТИ — важнейший элемент общей продуктивности памяти: легкость воспроизведения сведений, необходимых в каждом случае. В сочетании с быстротой Г.п. определяет находчивость, а в сочетании с критичностью мышления — сообразительность. Формируется Г.п. в процессе запоминания, когда продумываются случаи, в которых запоминаемый материал надо будет воспроизвести.

ГОТОВНІСТЬ ПАМ'ЯТІ — важливий елемент загальної продуктивності пам'яті: легкість відтворювання інформації, необхідної в кожному випадку. У поєднанні зі швидкістю Г.п. визначає винахідливість, а в поєднанні з критичністю мислення — кмітливість. Формується Г.п. в процесі запам'ятовування, коли продумуються випадки, в яких матеріал, що запам'ятовується, треба буде відтворити.

ГРАФОЛОГИЯ (греч. *graph* — пишу, *logos* — учение) — наука о почерках, широко используемая в криминологии для их идентификации. Попытки использовать Г. для оценки типов личностей пока не дали убедительных результатов.

ГРАФОЛОГІЯ (грец. *graph* — пишу, *logos* — вчення) — наука про почерки, яка широко використовується в кримінології для їх ідентифікації. Спроби використовувати Г. для оцінки типів особистостей поки що не дали переконливих результатів.

ГРАФОМАНИЯ (греч. *graph* — пишу, *mania* — безумие, страсть) — вид маниакальности как болезненная страсть к бесполезному многословному дилетантскому сочинительству.
ГРАФОМАНІЯ (грец. *graph* — пишу, *mania* — безумство, пристрасть) — вид маніакальності як хвороблива пристрасть до марного дилетантського вигадування.

ГРУППА ЛЮДЕЙ — социологическая категория, изучаемая социальной психологией как психологическая общность. Выделяют Г.л. реальные и условные. По объему Г.л. могут быть большими и малыми.
По уровню развития Л. И. Уманский предложил различать следующую иерархию видов Г.л.: коллектив; группа автономная; группа-кооперация; группа-ассоциация; номинальная группа; группа-конгломерат.
ГРУПА ЛЮДЕЙ — соціологічна категорія, що вивчається соціальною психологією як психологічна спільність. Виділяють Г. реальні і умовні. За обсягом Г.л. можуть бути (бувають) великими і малими.
За рівнем розвитку Л. І. Уманський запропонував розрізняти таку ієрархію видів Г.л.: колектив; група автономна; група-кооперація, група-асоціація; номінальна група; група-конгломерат.

ГРУППА АВТОНОМНАЯ (греч. *autos* — сам, *homos* — закон) — группа, поднявшаяся в своем развитии как коллектив выше группы-кооперации, достигшая единства группового сознания как Мы, противопоставленного Они, но еще не всегда осознающая единство целей своей деятельности с целями общества. Поэтому Г.а. может стать не только минимум коллектива, но и корпорацией.
ГРУПА АВТОНОМНА (грец. *autos* — сам, *homos* — закон) — група, що піднялась (виросла) в своєму розвитку як колектив вище групи-кооперації, яка досягла єдності групової свідомості як Ми, протипоставленої Вони, але, що ще не завжди усвідомлює єдність завдань своєї діяльності із завданнями суспільства. Тому Г.а. може стати не тільки мінімумом колективу, але і корпорацією.

ГРУППА-АССОЦИАЦИЯ (лат. *associate* — соединяю) — группа, поднявшаяся в иерархии развития групп выше номинальной, поскольку цели деятельности ее членов уже начинают соединяться в единую цель и влиять на межличностные отношения.

ГРУПА-АСОЦІАЦІЯ (лат. *associare* — сполучаю, об'єдную) — група, що піднялася в ієрархії розвитку груп вище номінальної, оскільки завдання діяльності її членів уже починають об'єднуватися єдиною метою і впливати на міжособистісні відносини.

ГРУППА-КОНГЛОМЕРАТ (лат. *congloineratus* — скопившийся) — низший уровень развития коллектива: собравшаяся (или собранная) группа, еще не осознавшая единой цели своей совместной деятельности.
ГРУПА-КОНГЛОМЕРАТ (лат. *conglomeratus* — скупчений) — найнижчий рівень розвитку колективу: зібрана група, яка не усвідомила єдиної мети своєї спільної діяльності.

ГРУППА КОНТАКТНАЯ — группа, объединенная общением на одной территории (бригада, школьный класс, спортивная команда, рота и т.п.).
ГРУПА КОНТАКТНА — група, об'єднана на одній території (бригада, шкільний клас, спортивна команда, рота тощо).

ГРУППА-КООПЕРАЦИЯ (лат. *cooperatio* — сотрудничество) — группа, осуществляющая совместную деятельность, при которой «...много лиц планомерно работает рядом и во взаимодействии друг с другом в одном и том же процессе производства или в разных, но связанных между собой процессах производства...». Ее межличностные отношения четко подчинены цели совместной деятельности.
ГРУПА-КООПЕРАЦІЯ (лат. *cooperatio* — співробітництво) — група, що здійснює спільну діяльність, при якій «...багато осіб планомірно працює поруч і у взаємодії один з одним в одному і тому ж процесі виробництва або в різних, але пов'язаних між собою процесом виробництва...». Її міжособистісні відносини чітко підпорядковані меті спільної діяльності.

ГРУППА РЕАЛЬНАЯ — группа, конкретно существующая в определенном пространстве и времени и являющаяся общностью. Г.р. может являться контактной группой или может ею стать (большой завод, вуз и т. д.). В этом ее отличие от условной группы.
ГРУПА РЕАЛЬНА — група, що конкретно існує в певному просторі і часі і є спільністю. Г.р. може бути конкретною групою або може нею стати (великий завод, вищий навчальний заклад та ін.). В цьому її відмінність від умовної групи.

ГРУППА УСЛОВНАЯ — группа, реально не существующая, а подобранная по определенному признаку (школьники 1-го класса, наладчики, пенсионеры и т. д.).
ГРУПА УМОВНА — група, реально не існуюча, а підібрана за певними ознаками (учні 1-го класу, наладчики, пенсіонери і та ін.).

ГРУППА ЭТАЛОННАЯ — см. *референтная группа*.
ГРУПА ЕТАЛОННА — див. *референтна група*.

ГРУППОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ — социологический и социально-психологический феномен, продукт общения, не равный механической сумме деятельности людей, входящих в группу.
Г.д. имеет следующий иерархический ряд видов, различаемых в основном по их целям (его лучше читать с конца): коллективная деятельность; совместная деятельность; деятельность вместе; одновременная деятельность.
ГРУПОВА ДІЯЛЬНІСТЬ — соціологічний і соціально-психологічний феномен, продукт спілкування, що не дорівнює механічній сумі діяльності людей, які входять до групи.
Г.д. має такий ієрархічний ряд видів, що відрізняються в основному за їх метою (його краще читати з кінця): колективна діяльність, одночасна діяльність, сумісна діяльність і діяльність разом.

ГРУППОВАЯ ПОЗИЦИЯ (лат. *positio — п*оложение, расположение, частей, получившее значение и исходной точки зрения) — свойство группы, обобщающее групповые мнения и групповую оценку, которая может принять форму групповой нормы. Г.п. проявляется в групповой деятельности, взаимодействуя с уровнем развития группы.
ГРУПОВА ПОЗИЦІЯ (лат. *positio* — положення, розташування частин, що одержало значення і вихідну точку зору) — властивість групи, яка узагальнює групові думки і групову оцінку, яка може прийняти форму групової норми. Г.п. проявляється в груповій діяльності, взаємодіючи з рівнем розвитку групи.

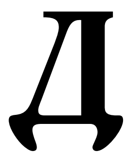
ГРУППОВАЯ СОВМЕСТИМОСТЬ — социальнопсихологическое явление, означающее различные аспекты и уровни совместимости индивидов в группе, объясняющее, почему не любые люди, собранные в группу, дают одинаковую эффективность групповой деятельности.

Различают следующие иерархические виды Г.с.: физиологическая, психо-физиологическая (в частности, сенсомоторная), психологическая (в частности, по интересам), идеологическая.
ГРУПОВЕ СУМІСНИЦТВО — соціальнопсихологічне явище, яке означає різні аспекти і рівні сумісництва індивідів в групі, пояснює чому не будь-які особи, що об'єдналися в певну групу, дають однакову ефективність групової діяльності. Розрізняють такі ієрархічні види Г.с.: фізіологічна, психо-фізіологічна (зокрема, сенсомоторна), психологічна (зокрема, за інтересами), ідеологічна.

ГРУППОВОЕ МНЕНИЕ — групповое оценочное суждение по вопросам, имеющим значение для общества и для данной группы, обычно взаимодействующее с нравственными нормами данной группы. Различают Г.м. малых (контактных) и больших групп.
ГРУПОВА ДУМКА — групове оціночне судження з питань, що мають значення для суспільства і для даної групи, звичайно взаємодіюче з моральними нормами даної групи. Розрізняють Г.д. малих (контактних) і великих груп.

ГРУППОВОЕ СОЗНАНИЕ — промежуточная форма сознания между индивидуальным и общественным. Все процессы общения людей и межличностные отношения в группах, в частности массовидные явления, представляют собой проявления Г.с.
ГРУПОВА СВІДОМІСТЬ — форма свідомості, яка межує між індивідуальною і суспільною свідомістю. Всі процеси спілкування людей і міжособистісні відносини в групах є проявом Г.с.

ГУМАНИЗАЦИЯ ТЕХНИКИ (лат. *humanus* — человечный) — цель инженерной психологии, заключающаяся в достижении соответствия техники требованиям, особенностям человека и его деятельности.
ГУМАНІЗАЦІЯ ТЕХНІКИ (лат. *humanus* — людський) — мета інженерної психології, що полягає в досягненні відповідності техніки вимогам, особливостям людини і її діяльності.

ДАКТИЛОЛОГИЯ (греч. *daktylos* — палец, *logos* — учение) — искусственный язык глухонемых, заменяющий звуки движениями пальцев. Обучение Д. определяет успешность развития личности.
ДАКТИЛОЛОГІЯ (грец. *daktylos* — палець, *logos* — вчення) — штучна мова глухонімих, яка замінює звуки рухом пальців. Навчання Д. визначає успішність розвитку особистості.

ДАЛЬТОНИЗМ — нарушение цветового зрения как потеря способности различать ощущения красного и зеленого цветов. Впервые был обнаружен у себя и описан физиком Дж. Дальтоном. Противопоказание для ряда профессий, в частности всех водительских.
ДАЛЬТОНІЗМ — порушення кольорового зору як втрата здатності розрізняти відчуття червоного і зеленого кольорів. Вперше був виявлений у себе і описаний фізиком Дж. Дальтоном. Протипоказник для ряду професій, зокрема, всіх причетних до водіння транспорту.

ДАННЫЕ — результаты наблюдений или информация о действительности получаемая в ходе исследования.
ДАНІ — результати спостережень або інформація про дійсність, що отримується в ході дослідження.

ДВИГАТЕЛЬНЫЕ РЕАКЦИИ — вид психомоторики и синоним сенсомоторики.
РУХОВІ РЕАКЦІЇ — вид психомоторики і синонім сенсомоторики.

ДВИЖЕНИЕ в психологии — см. *моторика*. Рабочие Д. — общее понятие психологии труда и физиологии, категория биомеханики.
РУХ в психології — див. *моторика*. Робітничі Р. — загальне поняття психології праці і фізіології, категорія біомеханіки.

ДВУМЕРНАЯ СТАТИСТИКА — статистика, обобщенно отражающая зависимость между двумя переменными.

ДВОВИМІРНА СТАТИСТИКА — статистика, що узагальнено відображає залежність між двома змінними.

ДВУСТОРОННЯЯ СТОЛБИКОВАЯ ДИАГРАММА — график, на котором столбики изображают варьирование переменной выше или ниже некоторой нормы.
ДВОСТОРОННЯ СТОВПЧАСТА ДІАГРАМА — графік, на якому стовпчики зображають варіювання змінної вище або нижче деякої норми.

ДЕАВТОМАТИЗАЦИЯ — закономерное для навыка исчезновение его автоматизации под влиянием ряда факторов: перерывов в работе, эмоций, утомления, болезненного самочувствия, ускорения темпа работы и т. д.
ДЕАВТОМАТИЗАЦІЯ — закономірне для навичок зникнення їх автоматизації під впливом ряду факторів: перерв у роботі, емоцій, стомлення, хворобливого самопочуття, прискорення темпу роботи та ін.

ДЕГРАДАЦИЯ ЛИЧНОСТИ (лат. *gradus* — ступень, фр. *degradation — упадок*) — распад как ослабление субординации иерархически высшими уровнями низших уровней динамической функциональной структуры личности. Д.л. может быть социально обусловлена и связана с аморальным и противоправным поведением личности. Она вызывается также психическим заболеванием, наркоманией, алкоголизмом и склерозом мозга (особенно в старческом возрасте). Наиболее выраженная болезненная форма Д.л. — психический маразм.
ДЕГРАДАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ (лат. *gradus* — ступінь, фр. — *degradation* — занепад) — розпад або послаблення субординації ієрархічно вищими рівнями нижчих рівнів динамічної функціональної структури особистості. Д.о. може бути соціально обумовлена і пов’язана з аморальною і протиправною поведінкою особистості. Вона обумовлена також психічними захворюваннями, наркоманією, алкоголізмом і склерозом мозку (особливо в похилому віці). Найбільш виражена хвороблива форма Д.о. — психічний маразм.

ДЕДУКЦИЯ (лат. *deductio* — выведение) — вид умозаключения от общих суждений к частному; метод познания.
ДЕДУКЦІЯ (лат. *deductio* — виведення) вид умовиводу від загальних суджень до часткових; метод пізнання.

ДЕЕСПОСОБНОСТЬ — способность человека не только выполнять определенные действия и деятельность, но и отвечать за это. Понятие, отличное от трудоспособности и работоспособности.
ДІЄЗДАТНІСТЬ — здатність людини не тільки виконувати певні дії і діяльність, але і відповідати за це. Поняття, відмінне від працездатності.

ДЕЖА ВЮ (*deja vu* — уже виденное) — субъективное ощущение, что новый опыт настоящего уже переживался прежде.
ДЕЖА ВЮ (*deja vu* — уже бачене) — суб'єктивне відчуття, що новий досвід того, що вже проживався раніше.

ДЕЙСТВИЕ — элемент деятельности, цель которого не разлагается на более простые. Д. имеет подобную деятельности психологическую структуру: цель — мотив — способ — результат. В зависимости от доминирующих в способах психических актов различают Д.: сенсорные, моторные, волевые, мыслительные, мнестические. Последние два объединяют термином «умственные Д.».
Д. в процессе упражнения становится автоматизированным навыком, подконтрольным сознанию, но может стать и неподконтрольным ему автоматизмом (вредным навыком) или импульсивным Д.
ДІЯ (діяння) — відносно завершений елемент діяльності, спрямований на досягнення певної проміжної цілі. Д. має подібну діяльності психологічну структуру: мета — мотив — спосіб — результат. В залежності від використання домінуючих психічних активів розрізняють Д.: сенсорну, моторну, вольову, розумову, мнестичну. Останні дві об'єднуються терміном «розумові Д».
Д. в процесі вправ стає автоматизованою навичкою, підконтрольною свідомості, але може стати і непідконтрольним їй автоматизмом (шкідливою навичкою) або імпульсивною дією.

ДЕЛИНКВЕНТНАЯ СИТУАЦИЯ (лат. *delinquens* — совершающий проступок) — ситуация возможного или действительного преступления.
ДЕЛІНКВЕНТНА СИТУАЦІЯ (лат. *delinguens* — той, хто зробив вчинок) — ситуація можливого або дійсного злочину.

ДЕЛИНКВЕНТНОСТЬ — см. *отклоняющееся поведение, правонарушение*.
ДЕЛІНКВЕНТНІСТЬ — див. *відхилена поведінка, правопорушення*.

ДЕЛИРИЙ (лат. *delirium* — безумие) — более или менее тяжелое проявление психопатологии в форме помрачения сознания, проявляющееся в потере ориентировки и часто сопровождающееся бредом и галлюцинациями.
ДЕЛІРІЙ (лат. *delirium* — безумство) — більш або менш тяжкий прояв втрати свідомості, що проявляється у формі марення та галюцинацій.

ДЕЛОВЫЕ ИГРЫ — педагогический метод моделирования различных управленческих и производственных ситуаций, имеющий целью обучение отдельных личностей и их групп принятию решений.
ДІЛОВІ ІГРИ — педагогічний метод моделювання різних управлінських і виробничих ситуацій, що мають на меті навчання окремих особистостей (осіб) і їх груп приймати рішення.

ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ГРУППА — группа индивидов, выделяемая на основании какого-либо личностного признака, свойственного всем ее членам.
ДЕМОГРАФІЧНА ГРУПА — група індивідів, що виділяється на основі будь-якої особистісної ознаки, властивої всім її членам.

ДЕНОТАТ — определенный предмет, вещь, явление, обозначенное знаками.
ДЕНОТАТ — певний предмет, річ, явище, виражені знаками.

ДЕПРЕССИЯ ПСИХИЧЕСКАЯ (лат. *depressio* — подавленность) — психическое состояние резко выраженной пассивности, при котором отсутствует интерес к окружающему и все представляется в мрачном виде. При стойком и выраженном проявлении — симптом заболевания. Термин патопсихологии и психиатрии.
Д.п. относится или к эмоции, или к диагнозу. По отношению к эмоции термин означает подавленное настроение, уныние; когда говорится о диагнозе, имеется в виду синдром, в котором «депрессия» является одним из симптомов.

Сегодня психиатрия использует диагноз «депрессия» для обозначения того, что привыкли называть меланхолией, — состояние, при котором пациент страдает от плохого настроения, заторможенности мыслей и действий и бредовыми самообвинениями. Это одно из аффективных расстройств, названное так потому, что нарушается настроение; мания представляет собой нечто иное. Говорят о наличии маниакально-депрессивного психоза у лиц с чередованием депрессии и мании. Психиатрия различает эндогенную и экзогенную депрессию.
ДЕПРЕСІЯ ПСИХІЧНА (лат. *depressio* — пригніченість) — психічний стан різко вираженої пасивності, при якому відсутній інтерес до оточуючого і все бачиться в чорних фарбах. При стійкому і вираженому прояві — симптом захворювання. Термін патопсихології і психіатрії. Д.п. відноситься або до емоції, або до діагнозу. Щодо емоції термін означає пригнічений настрій, сум; коли говориться про діагноз, мають на увазі синдром, в якому «депресія» є одним із симптомів.
Сучасна психіатрія використовує діагноз «депресія» для позначення того, що звикли називати меланхолією — стан, при якому пацієнт страждає від поганого настрою, гальмування думок і дій, безглуздими самозвинуваченнями. Це один із афективних розладів, названий так тому, що порушується настрій; манія являє собою дещо інше. Говорять про наявність маніакально-депресивного психозу в осіб з чергуванням депресії і манії. Психіатрія розглядає ендогенну і екзогенну депресію.

ДЕПРИВАЦИЯ (*deprivation*) — опыт недополучения необходимого. Психоанализ интересуется двумя видами деприваций: материнской и сексуальной. Оба вида, а в последние годы преимущественно первый из них, приводятся в качестве причин невроза. Теория невроза, обусловленного материнской депривацией, существует в разных степенях осмысления, в зависимости оттого, как определяется недостаточность необходимого. Статистические теории материнской деприваций должны, по необходимости, определять депривацию с позиций длительности физического отсутствия матери. Другие теории, которые базируются как на педиатрических наблюдениях, так и на аналитических конструкциях, могут определить депривацию с позиции полученной или неполученной любви и могут расчленить понятие материнской заботы на субкатегории, такие как кормление, уход, прижимание к себе, улыбка, теплота, в результате чего мать может не

попасть в разряд «достаточно хорошей» или нормально преданной материи по одной субкатегории, будучи успешной по другим.
ДЕПРИВАЦІЯ (*deprivation*) — досвід недоотримання необхідного. Психоаналіз цікавиться двома видами депривацій: материнською і сексуальною. Обидва види, а в останні роки переважно перший із них, наводиться як причина неврозу. Теорія неврозу, обумовленого материнською депривацією, існує в різних ступенях осмислення, залежно від того, як визначається недостатність необхідного. Статистичні теорії материнської депривації повинні, за необхідністю, визначати депривацію з позицій тривалості фізичної відсутності матері. Інші теорії, які базуються як на аналітичних педіатричних спостереженнях, так і на аналітичних конструкціях, можуть визначити депривацію з позицій одержаної і неодержаної любові і можуть розмежовувати поняття материнського піклування на субкатегорії, такі як годування, догляд, пригорнення до себе, посмішка, теплота, в результаті чого мати може не попасти в розряд «достатньо доброї» або нормально відданої матері за однієї субкатегорії, будучи успішною щодо інших.

ДЕРЕАЛИЗАЦИЯ (*derealization*) — психиатрический термин для обозначения симптома, который приводит пациента к жалобам на нереальность мира.
ДЕРЕАЛІЗАЦІЯ (*derealization*) — психіатричний термін для позначення симптому, який призводить пацієнта до скарг на нереальність світу.

ДЕРЕВО ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ — модель становления и развития, структуры и взаимодействия различных отраслей психологической науки, число которых в настоящее время приближается к 100 и которые уже нельзя дать в линейном или двухмерном плане. Корни Д.п.н. — философские проблемы психологии. Они разветвляются на теорию отражения, рефлекторную теорию психики, учение о принципах психологии, ее методологию и быстро растущий корень, получивший название математической психологии.
Переходом корней в ствол психологической науки служит история психологии. Выше лежит основной ствол общей психологии. От него отходит ветвь сравнительной психологии. Он разветвляется на

два ствола: индивидуальной психологии и социальной психологии, конечные ветви которых частично не только переплетаются, но и срастаются так же, как и вершины этих двух стволов.

Ниже других от ствола индивидуальной психологии отходят ветви психофизики и психофизиологии. Несколько выше их, со стороны тыла, начинается ствол медицинской психологии с дефектопсихологией, разветвляющейся на олигофрено-, сурдо- и тифлопсихологию; она ответвляется с тыльной стороны потому, что патология — отклонение от нормы. Выше располагается возрастная психология, разветвляющаяся на детскую психологию, психологию юношеского возраста и геронтопсихологию. Еще выше этот ствол становится дифференциальной психологией. Почти от ее основания отходит ветвь психодиагностики с психопрогностикой. Кончается ствол индивидуальной психологии двумя вершинами: психологией индивидуального творчества и психологией личности; причем ветви, отходящие от обоих этих стволов, срастаются с ветвями, отходящими от вершины ствола социальной психологии.

Второй ствол Д.п.н. — ствол социальной психологии. От него после ветвей ее методологии и истории отходят ветви палеопсихологии, исторической психологии, этнопсихологии. Здесь же, с тыловой стороны, отходит ветвь психологии религии, а с фронтальной — психологии искусства и библиотечной психологии.

Выше ствол опять раздваивается: один продолжает систему социально-психологических наук как коммуникативно-психологических, а другой представляет группу наук психологии труда.

Первой на стволе коммуникативно-психологических наук расположена ветвь психологии спорта. Выше во фронтальном направлении отходит мощная ветвь педагогической психологии. Отдельные ее ветви тянутся к большинству других ветвей всего дерева, со многими переплетаются, а с некоторыми даже срастаются. К числу последних принадлежат библиотечная психология, психогигиена, трудовая терапия, профессиональная ориентация, исправительно-трудовая психология, психология управления. Следующая ветвь на стволе социальнопсихологических наук — юридическая психология.

Ветвь психологии труда представляет собой достаточно мощный ствол, отходящий от основного ствола социально-психологических

наук. На нем, как и на других ветвях, вскоре за развилкой находятся ветви методологии и истории психологии труда. Выше лежит ряд ветвей — наук, изучающих определенные виды социально высокозначимого труда. К ним относится военная психология. Самостоятельной ветвью стала авиационная психология и быстро и успешно развивающаяся на ее основе космическая психология. От ствола психологии труда отходит массивная и быстро развивающаяся ветвь инженерной психологии.

Вершина ствола психологии труда срастается с общей вершиной ствола социальной психологии: психологии групп и коллективов и психологии коллективного творчества, а вершинные ветви всего ствола социальной психологии, в свою очередь, — с вершинами психологии личности и индивидуального творчества ствола индивидуальной психологии.

Ансамбль вершинных ветвей Д.п.н. становится вершиной самостоятельной психологической науки — психологии идеологической работы как осуществления идеологической функции психологии. Стволы, корни, ветви и веточки Д.п.н. моделируют следующую иерархию компонентов психологии как науки в целом: частная психологическая наука, отрасль психологии, психологическая проблема, психологическая тема.

ДЕРЕВО ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ — модель становлення і розвитку, структури і взаємодії різних галузей психологічної науки, число яких нині наближається до 100 і які вже неможливо дати в лінійному або двомірному плані.

Корні Д.п.н. — філософські проблеми психології. Вони розгалужуються на теорію відображення, рефлекторну теорію психіки, вчення про принципи психології, її методологію і швидко зростаючий корінь, що одержав назву математичної психології.

Переходом коренів у стовбур психологічної науки служить історія психології. Вище лежить основний стовбур загальної психології. Від нього відходить гілка порівняльної психології. Вона розгалужується на два стовбури: індивідуальної психології і соціальної психології, кінцеві гілки яких частково не тільки переплітаються, але і зрощуються також, як і вершини цих двох стовбурів. Нижче інших від стовбура індивідуальної психології відходять гілки психофізики і

психофізіології. Трохи вище них, з боку тилу, починається стовбур медичної психології з дефектопсихологією, розгалуженою на олігофрено-, сурдо- і тифлопсихологію; вона розгалужується з тильного боку тому, що патологія — відхилення від норми. Вище розташовується вікова психологія, розгалужена на дитячу психологію, психологію юнацького віку і геронтопсихологію. Ще вище цей стовбур стає диференційною психологією. Майже від її фундаменту відходить гілка психодіагностики з психопрогностикою. Закінчується стовбур індивідуальної психології двома вершинами: психологією індивідуальної творчості і психологією особистості; і гілки, що відходять від обох цих стовбурів, зростаються з гілками, що відходять від вершини стовбура соціальної психології.

Другий стовбур Д.п.н. — стовбур соціальної психології. Від нього після гілок її методології та історії відходять гілки палеопсихології, історичної психології, етнопсихології. Тут же, з тильного боку, відходить гілка психології релігії, а з фронтальної — психології мистецтва і бібліотечної психології.

Вище стовбур знову роздвоюється: один продовжує систему соціально-психологічних наук як комунікативно-психологічних, а інший представляє групу наук психології праці.

Першою по стовбурі комунікативно-психологічних наук розміщена гілка психології спорту. Вище у фронтальному напрямі відходить потужна гілка педагогічної психології. Окремі її гілки тягнуться до більшості інших гілок всього дерева, з багатьма переплітаються, а з деякими навіть зростаються. До числа останніх належать бібліотечна психологія, психогігієна, трудова терапія, професійна орієнтація, виправно-трудова психологія, психологія управління. Наступна гілка на стовбурі соціально-психологічних наук — юридична психологія.

Гілка психології праці є достатньо міцний стовбур, що відходить від основного стовбура соціально-психологічних наук. На ньому, як і на інших гілках, невдовзі за розгалуженням знаходяться гілки методології і історії психології праці. Вище лежить ряд гілок — наук, що вивчають певні види соціально високої значимості праці. До них відноситься військова психологія. Самостійною гілкою стала авіаційна психологія і космічна психологія, яка швидко і успішно розвивалась на її основі. Від стовбура психології праці відходить масивна гілка інженерної психології, що швидко розвивається.

Вершина стовбура психології праці зростається із загальною вершиною стовбура соціальної психології: психології груп, колективів і психології колективної творчості, а вершинні гілки всього стовбура соціальної психології, в свою чергу, — з вершинами психології особистості і індивідуальної творчості стовбура індивідуальної психології. Ансамбль вершинних гілок Д.п.н. стає вершиною самостійної психологічної науки — психології ідеологічної роботи, як здійснення ідеологічної функції психології. Стовбури, корені, гілки і гілочки Д.п.н. моделюють наступну ієрархію компонентів психології як науки в цілому: спеціальна психологічна наука, галузь психології, психологічна проблема, психологічна тема.

ДЕРМОЛЕКСИЯ (греч. *derma* — кожа*, lexis* — слово) — способность читать написанные на коже тела не только буквы, но и слова, обобщающая тактильные ощущения со второй сигнальной системой действительности.
ДЕРМОЛЕКСІЯ (грец. *derma* — шкіра*, lekis* — слово) — здатність читати написані на шкірі тіла не тільки букви, але і слова, яка поєднує тактильні відчуття з другою сигнальною системою дійсності.

ДЕТЕКТОР ЛЖИ (лат. *detector* — обнаруживающий) — прибор, используемый криминологией для уличения во лжи путем записи ряда физиологических функций, объективизирующих эмоции (частота пульса и дыхания, психогальванический рефлекс, потоотделение) при ответах на вопросы в процессе допроса. Научно не состоятелен, т. к. может улавливать только эмоциональную реакцию на обстановку и случайные мысли.
Синоним — лай-детектор (англ. *lie* — ложь).
ДЕТЕКТОР БРЕХНІ (лат. *detector* — виявляючий) — пристрій, що використовується кримінологією для звинувачення у брехні шляхом запису ряду фізіологічних функцій, які похідні від емоцій (частота пульсу і дихання, психогальванічний рефлекс, потовиділення) при відповідях на питання в процесі допиту. Науково не достовірний, тому що може враховувати тільки емоційну реакцію на обстановку і випадкові думки.
Синонім — лай-детектор (англ. *lie* — брехня).

ДЕТЕРМИНИЗМ КАК ПРИНЦИП ПСИХОЛОГИИ — применение к психике закона диалектического материализма о всеобщей обусловленности явлений мира, причинной обусловленности любого психического явления объективным материальным миром.
ДЕТЕРМІНІЗМ ЯК ПРИНЦИП ПСИХОЛОГІЇ — застосування в психіці закону діалектичного матеріалізму про загальну обумовленість явищ світу, причиною обумовленості будь-якого психічного явища об'єктивним матеріальним світом.

ДЕФЕКТОПСИХОЛОГИЯ (лат. *defectus* — недостаток) — отрасль медицинской психологии, разделами которой, в свою очередь, являются олигофренопсихология, сурдопсихология, тифлопсихология.
ДЕФЕКТОПСИХОЛОГІЯ (лат. *defectus* — недолік) — галузь медичної психології, розділами якої, в свою чергу, є олігофренопсихологія, сурдопсихологія, тифлопсихологія.

ДЕФИНИЦИЯ психологическая (лат. *definitio* — определение) — определение психологического понятия, выраженного словом, что делает последнее термином.
ДЕФІНІЦІЯ психологічна (лат. *definitio* — визначення) — визначення психологічного поняття, вираженого словом, що робить останнє терміном.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ — философская, социологическая и психологическая категория: явление, изучаемое всеми общественными и гуманитарными науками; взаимодействие человека или группы и мира, в процессе которого человек сознательно и целенаправленно изменяет мир и самого себя.
Д. осуществляется по схеме «субъект — объект», причем в качестве субъекта может выступать и личность и группа, а в качестве объекта и предметы (тогда это будет предметная Д.) и другие субъекты (тогда это будет общение). По своей сущности Д. — высшая, свойственная только человеку или группе форма активности. Психологическая динамическая структура Д. такова: цель – мотив – способ – результат. Д. складывается из ряда действий. Различают Д. практическую и Д. теоретическую. Основным видом Д. является труд, выступающий как фактор проявления, формирования и развития психики.
Руководство Д. людей и их групп — важнейшая задача управления.

ДІЯЛЬНІСТЬ — філософська, соціологічна і психологічна категорія: явище, що вивчається усіма суспільними і гуманітарними науками; взаємодія людини або групи людей і світу, в процесі якої людина свідомо і цілеспрямовано змінює світ і себе.
Д. здійснюється за схемою «суб'єкт – об'єкт», до того ж в якості суб'єкта може бути і особистість і група, а в якості об'єкта і предмети (тоді це буде предметна Д); і інші суб'єкти (тоді це буде спілкування).
По своїй суті Д. — вища, притаманна тільки людині або групі форма активності. Психологічна динамічна структура Д.: ціль   мотив   спосіб   результат.
Д. складається із ряду дій. Розрізняють Д. практичну і Д. теоретичну. Основним видом Д. є праця, що виступає як фактор прояву, формування і розвитку психіки.
Керівництво Д. людей і їх груп — найважливіше завдання управління.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВМЕСТЕ — вид групповой деятельности контактной группы, при которой отсутствует совместная цель и у каждого ее выполняющего своя цель; эти цели могут быть идентичными, но могут быть и антагонистичными, приводящими к противоборству.
ДІЯЛЬНІСТЬ РАЗОМ — вид групової діяльності контактної групи, при якій відсутня спільна мета; у кожного виконавця своя мета; ці завдання можуть бути ідентичними, але можуть бути і антагоністичними, що призводять до протиборства.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРАКТИЧЕСКАЯ — деятельность, цель которой — сознательное изменение природного и социального мира, с которыми взаимодействует действующая личность или группа. Д.п. осуществляется в связи с деятельностью теоретической способами, ранее усвоенными в процессе обучения и непосредственного опыта.
ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАКТИЧНА — діяльність, мета якої — свідоме змінювання природного і соціального світу, з якими взаємодіє особистість або група. Д.п. пов'язана з діяльністю теоретичною за допомогою навчання і безпосереднього досвіду.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ — деятельность личности или группы, цель которой — познание и объяснение мира, нахождение и обоснование в процессе мысленного эксперимента способов деятельности практической.

ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕОРЕТИЧНА — діяльність особистості або групи, мета якої — пізнання і пояснення світу, знаходження і обґрунтування в процесі мисленевого експерименту способів діяльності.

ДИАГНОЗ (*diagnosis*) — искусство давать точные наименования болезням, определять природу заболевания по признакам и симптомам, предъявляемым пациентом. Дифференциальный диагноз — перечень названий, заслуживающих серьезного рассмотрения в любом конкретном случае постановки диагноза. Диагностическая формулировка — более или менее сложное изложение психопатологий психиатрического пациента. Понятие диагноза — медицинское понятие, смысл которого в том, что заболевание есть особая болезненная реальность, но применительно к психоневрозам это предположение может оказаться неправомочным.
ДІАГНОЗ (*diagnosis*) — мистецтво давати точні назви хворобам, визначати природу захворювання за ознаками і симптомами, що пред'являються пацієнтом. Диференціальний діагноз — перелік назв, що заслуговують серйозного розгляду в будь-якому конкретному випадку ставлення діагнозу. Діагностичне формулювання — більш або менш складний виклад психопатології психіатричного пацієнта. Поняття діагнозу — медичне поняття, смисл якого в тому, що захворювання є особливою хворобливою реальністю, але стосовно психоневрозів це передбачення може виявитися неправомірним.

ДИАГРАММА РАССЕЯНИЯ — график, в суммарном виде отражающий распределение признаков относительно двух переменных с использованием пунктира для обозначения результатов наблюдений.
ДІАГРАМА РОЗСІЯННЯ — графік, що в сумарному вигляді відображає розподіл ознак відносно двох змінних з використанням пунктиру для позначення результатів спостережень.

ДИДАКТОГЕНИИ (греч. *didaktos* — учитель, *genao* — рождаю) — психогении (от эмоциональной реакции, дающей сдвиг в настроении личности и коллектива, до болезненного состояния), вызванные нечуткими или грубыми словами педагога, начальника, руководителя.
ДИДАКТОГЕНІЇ (грец. *didaktos* — вчитель, *genao* — народжую) — психічні розлади (від емоційної реакції, що дає зрушення в настрої

особистості і колективу, до хворобливого стану), які викликані грубими словами педагога чи керівника.

ДИЗЪЮНКТИВНОСТЬ ПСИХИЧЕСКОГО ЯВЛЕНИЯ (лат. *disjunctivus* — разделительный) — признание изначальной или возможности условной обособленности психических явлений, только потом соединяющихся в единый психический процесс, как основы создания искусственного интеллекта, моделирующего или даже (по пониманию некоторых) тождественного интеллекту человека.
ДИЗ'ЮНКТИВНІСТЬ ПСИХІЧНОГО ЯВИЩА (лат. *disjunctivus* — розділовий) — визнання первинної або потенційної обумовленості психічних явищ, які тільки потім поєднуються в одному психічному процесі. Це є основою створення штучного інтелекту, моделюючого або навіть (за розумінням деяких) тотожного інтелекту людини.

ДИКЦИЯ (лат. *dictio* — произношение) — степень точности произношения фонем и морфем слов и фраз, определяющая разборчивость речи и, следовательно, ее понимание другими людьми. Д. — профессионально значимый навык не только педагога, но и любого руководителя. Близка, но не тождественна интонации.
ДИКЦІЯ (лат. *dictio* — вимова) — ступінь точності вимови фонем і морфем слів і фраз, що проявляється в розбірливості мови і як наслідок, її розуміння іншими людьми.
Д. — професійно вагома навичка не тільки педагога, але будь-якого керівника. Близька, але не тотожна інтонації.

ДИЛЕТАНТ (лат. *delectare* — услаждать, забавлять) — любитель, занимающийся чем-либо без достаточной подготовки, но обычно считающий себя знатоком.
ДИЛЕТАНТ (лат. *delectare* — забавляти, тішити) — любитель, який займається будь-чим без достатньої підготовки, але вважає себе знавцем.

ДИНАМИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ — математическая модель, описывающая развитие процесса во времени.
ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ — математична модель, що описує розвиток процесу в часі.

ДИНАМИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА (греч. *dinamikos* — относящийся к силе, сильный, лат. *structure* — взаимосвязь составных частей, строение) — основной род структур психических явлений как проявление динамического в психике; второй их род — статическая (греч. *stayos* — стоящий) структура, которая чаще является результатом абстрагирования — только сиюминутным срезом Д.с.
ДИНАМІЧНА СТРУКТУРА (грец. *dinamikos* — який відноситься до сили, сильний, лат. *structura* — взаємозв'язок складових частин, будова) — основний вид структур психічних явищ як прояв динамічного в психіці; другий вид — статична (грец. *stayos* — стоячий) структура, яка частіше є результатом абстрагування — тільки одномоментним зрізом Д.с.

ДИНАМИЧЕСКАЯ ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ЛИЧНОСТИ — концепция личности, обобщающая четыре процессуально-иерархические подструктуры личности с субординацией низших подструктур высшим, включающая наложенные на них подструктуры способностей и характера. Приведенная схема помогает лучше понять Д.ф.с.л., а карта личности содержит основные сведения о ней.
ДИНАМІЧНА ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ — концепція особистості, яка узагальнює чотири процесуально-ієрархічні підструктури особистості із субординацією нижчих підструктур вищим, що включає накладені на них підструктури здібностей і характеру. Наведена в табл. 3 схема допомагає краще зрозуміти Д.ф.с.о., а карта особистості містить основні відомості про неї.

ДИНАМИЧНОСТЬ ПСИХИКИ (греч. *dinamis* — сила) — атрибут психики, ее процессуальная характеристика: развитие психики под влиянием внешних и внутренних сил как диалектическая противоположность стабильности (лат. *stadilis* — устойчивый).
ДИНАМІЧНІСТЬ ПСИХІКИ (грец. *dinamis* — сила) — атрибути психіки, її процесуальна характеристика: розвиток психіки під впливом зовнішніх і внутрішніх сил як діалектична протилежність стабільності (лат. *stadilis* — стійкий).

ДИСКРИМИНАНТНАЯ ВАЛИДНОСТЬ (ОБОСНОВАННОСТЬ) — свойство некоторого показателя (меры) обладать валидностью по

отношению лишь к какому-то одному понятию в противовес к другим понятиям.
ДИСКРИМІНАНТНА ВАЛІДНІСТЬ (ОБҐРУНТОВАНІСТЬ) — властивість деякого показника (міри) володіти валідністю стосовно лише до якогось одного поняття на противагу до інших понять.

ДИСКУРСИВНОЕ МЫШЛЕНИЕ (лат. *discursus* — рассуждение) — вид мышления как серия умозаключений, последовательно логично обусловливаемых предыдущими и обусловливающих последующие.
ДИСКУРСИВНЕ МИСЛЕННЯ (лат. *diskursus* — міркування, роздуми) — вид мислення як серія умовиводів, послідовно логічно обумовлених попередніми і ті, що обумовлюють наступні.

ДИССИМУЛЯЦИЯ — действия, направленные на обманное сокрытие своей болезни.
ДИСИМУЛЯЦІЯ — дія, спрямована на приховування захворювання чи окремих його ознак.

ДИССОЦИАЦИЯ (*dissociation*) — 1. Такое состояние, при котором два или более психических процесса сосуществуют, не будучи связанными или интегрированными (см. *интеграция*). 2. Защитный процесс, ведущий к состоянию 1. Трудно найти четкие отличия между диссоциацией и расщеплением, хотя имеется тенденция использовать первое в отношении процессов, а второе — в отношении структур.
ДИСОЦІАЦІЯ (*dissociation*) — 1. Такий стан, при якому два і більше психічних процеси співіснують, не будучи пов'язаними або інтегрованими (див. *інтеграція*). 2. Захисний процес, що веде до стану 1. Важко знайти чітку різницю між дисоціацією і розщепленням, хоча є тенденція використовувати перше стосовно процесів, а друге — стосовно структур.

ДИСЦИПЛИНИРОВАННОСТЬ — волевое свойство личности, проявляющееся и как кратковременный процесс, и как состояние, благодаря которому человек действует в соответствии с законами, нормами и правилами. Д. относится к волевым навыкам и формируется по их законам, становясь в своей высшей форме привычкой.

ДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ — вольова властивість особистості, яка проявляється і як короткочасний процес, і як стан, завдяки якому людина діє відповідно з законами, нормами і правилами. Д. відноситься до вольових навичок і формується за їх законами, що стає в вищій формі звичкою.

ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ (лат. *differentia* — разность) — отрасль психологии личности, изучающая индивидуальные различия личностей как их индивидуальности. В последние годы появилась ошибочная тенденция суживать эти особенности только до определяемых типом нервной системы.
ДИФЕРЕНЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ (лат. *differentia* — різність) — галузь психології особистості, яка вивчає індивідуальні відмінності особистостей як їх індивідуальності. Останнім часом виникла помилкова тенденція звужувати ці особливості тільки до з'ясовуваних типів нервової системи

ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЙ ПОРОГ — минимальная разница между стимулами, которая может быть воспринята.
ДИФЕРЕНЦІЙНИЙ ПОРІГ — мінімальна різниця між стимулами, яка може бути сприйнята.

ДОВЕРИЕ — ожидание от человека поступков, соответствующих моральным мотивам и принятым нормам деятельности, основывающееся на знании характера человека, опыте общения с ним и, следовательно, знании вероятных его поступков.
ДОВІР'Я (ДОВІРА) — очікування від людини вчинків, що відповідають моральним мотивам і прийнятим нормам діяльності, що спираються на знання про характер людини, досвід спілкування з нею, а, отже, знаннях ймовірних її вчинків.

ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ ОБЩЕНИЕ — общение, основанное на высокой степени доверия одного из общающихся к другому.
ДОВІРЧЕ СПІЛКУВАННЯ — спілкування, засноване на високій довірі співбесідників один до одного.

ДОМИНАНТА (лат. *dominantis* — господствующий) — физиологический термин, введенный А. А. Ухтомским (1875–1942) после

открытия им в 1923 г. этого явления: временно господствующий в коре головного мозга инертный очаг возбуждения, тормозящий другие рефлексы и усиливающийся при действии любых стимулов.
Омоним (психологический) — Д. как стойкая мысль или переживание, отвлекающее внутренне направленное внимание от других субъективных явлений и часто (хотя и не всегда) становящееся основным мотивом деятельности.
ДОМІНАНТА (лат. *dominantis* — панівний) — фізіологічний термін, введений А. А. Ухтомським (1875–1942) після відкриття ним у 1923 р. цього явища: тимчасово пануючий в корі головного мозку інертний збудник, що гальмує інші рефлекси і що підсилюється при дії будь-яких стимулів.
Омонім (психологічний) — Д. як стійка думка або переживання, що відвертає внутрішню спрямованість уваги від інших суб'єктивних явищ і часто (хоча і не завжди) становить основний мотив діяльності.

ДОМИНИРУЮЩИЙ ВИД ДЕЯТЕЛЬНОСТИ — деятельность личности на определенном отрезке времени (будь-то один день или относительно длительная стадия развития личности), определяющая ее преобладающее психическое отношение к миру.
ДОМІНУЮЧИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ — діяльність особистості на певному відрізку часу (чи це один день або відносно довга (тривала) стадія розвитку особистості), що визначає її переважаюче психічне відношення до світу.

ДОМИНИРУЮЩИЙ МОТИВ — мотив, побеждающий в борьбе мотивов и определяющий направленность деятельности в данной ситуации.
Омоним — Д.м. как наиболее стойкий мотив в мотивации деятельности.
ДОМІНУЮЧИЙ МОТИВ — мотив, що перемагає в боротьбі мотивів і визначає спрямованість діяльності в даній ситуації.
Омонім — Д.м. як найбільш стійкий мотив у мотивації діяльності.

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЕ ЦВЕТА — цвета, расположенные на противоположных концах диаметра цветового круга, например, красный и зеленый, желтый и голубой. При их смешивании в равных пропорциях получается ахроматический серый цвет.

ДОДАТКОВІ КОЛЬОРИ — кольори, розташовані на протилежних кінцях діаметра колірного кола, наприклад, червоний і зелений, жовтий і блакитний. При їх змішуванні в рівних пропорціях в результаті одержуємо ахроматичний сірий колір.

ДРУЖБА — отношение между людьми, основанное на взаимной привязанности, общности интересов. Д. присущи добровольность и индивидуальная избирательность.

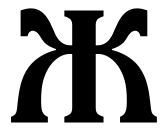
ДРУЖБА — стосунки між людьми, засновані на взаємній прихильності, спільності інтересів. Д. притаманні добровільність та індивідуальна вибірковість.

Е

ЕДИНИЦА АНАЛИЗА — минимальный компонент или элемент анализа, относительно которого делаются те или иные обобщения.
ОДИНИЦЯ АНАЛІЗУ — мінімальний компонент або елемент аналізу, відносно якого робляться ті або інші узагальнення.

ЕДИНСТВО СОЗНАНИЯ, ЛИЧНОСТИ и ДЕЯТЕЛЬНОСТИ — принцип психологии, согласно которому сознание как высшая интегральная форма психического отражения, личность, являющаяся человеком как носителем сознания, деятельность как форма взаимодействия человека с миром, в которой достигает сознательно поставленной цели, существуют, проявляются и формируются не в своем тождестве, а в триединстве, определяемом диалектикой их причинно-следственных связей. Иными словами: сознание — личностно и деятельно, личность — сознательна и деятельна, деятельность — сознательна и личностна.
ЄДНІСТЬ СВІДОМОСТІ, ОСОБИСТОСТІ, ДІЯЛЬНОСТІ — принцип психології, згідно з яким свідомість як вища інтегральна форма психічного відображення, особистість, що виступає носієм свідомості, діяльність, як форма взаємодії людини зі світом, в якій вона досягає свідомо поставленої мети. Свідомість, особистість, діяльність існують, проявляються і формуються не в своїй тотожності, а в триєдності, що визначається діалектикою їх причинно-наслідкових зв'язків. Іншими словами: свідомість — особистісна і діяльна, особистість — свідома і діяльна, діяльність — свідома і особистісна.

ЕСТЕСТВЕННЫЙ ЭКСПЕРИМЕНТ — понятие и термин, введенные А. Ф. Лазурским (1874–1917): психологический эксперимент, включенный незаметно для исследуемого в его игровую, трудовую или учебную деятельность.
ПРИРОДНІЙ ЕКСПЕРИМЕНТ — поняття і термін, введені А. Ф. Лазурським (1874–1917): психологічний експеримент, включений непомітно для досліджуваного в його ігрову, трудову і навчальну діяльність.

ЖАРГОН — язык узкой социальной или профессиональной группы, отличающийся и от национального, и от научного языка набором условных слов, понятных только этой группе и не связанных в систему корректных понятий. Научные Ж. часто содержат некорректные термины, что преодолевается постепенно складывающейся системой общенаучных понятий, становящейся единым общенаучным языком.
ЖАРГОН — мова вузької соціальної або професійної групи, що відрізняється і від національної і від наукової мови набором умовних слів, зрозумілих тільки цій групі і не пов'язаних в систему коректних понять. Наукові Ж. часто містять некоректні терміни, що поступово долаються системою загальнонаукових понять, які стають єдиною загальнонауковою мовою.

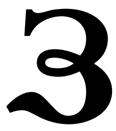
ЖЕЛАНИЕ — эмоциональная форма направленности личности, иерархически более высокая, чем влечение, но более низкая, чем интерес. Практически желаемое человек осознает как то, к чему он стремится, как цель стремления.
БАЖАННЯ — переживання, одна з форм прояву направленості особистості, яка характеризується прагненням особистості до досягнення певної мети, іноді з недостатньою усвідомленістю причин такого прагнення.
Це емоційна форма спрямованості особистості, ієрархічно більш висока, ніж потяг, але нижча, ніж інтерес. Практично бажане людина усвідомлює як те, до чого вона прагне, як мета прагнення.

ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТЬ — понятие биологии как проявление жизни; в социальной психологии — проявление психики, объективизируемое деятельностью на определенном отрезке жизни личности и связанное с сознанием.
Ж. человека — это система исторически сложившихся способов его общественного и индивидуального бытия, проявляющаяся в особенностях познания и преобразования им окружающей действительности и самого себя.

ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ — поняття біології як прояв життя, в соціальній психології — прояв психіки, що об'єктивується діяльністю на певному відрізку життя особистості і пов'язане із свідомістю. Ж. людини — це система способів, що історично склалися, суспільного та індивідуального буття людини, що проявляється в особливостях пізнання та перетворення нею оточуючої дійсності і самої себе.

ЖИЗНЕННАЯ ПОЗИЦИЯ ЛИЧНОСТИ — наиболее выраженные и потому основные компоненты ее направленности, определяющие убеждения, принципы, ценностные ориентации, установки, ставшие мотивами деятельности личности.

ЖИТТЄВА ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ — найбільш виражені і тому основні компоненти її спрямованості, що визначають переконання, принципи, ціннісні орієнтації, установки, які стали мотивами діяльності особистості.

ЗАБОТА — выраженное чувство ответственности за благополучие кого-либо или за что-либо, дополненное стремлением к действиям для его осуществления.
Омоним — З. как деятельность, осуществляющая это чувство.
ПІКЛУВАННЯ — виражене почуття відповідальності за благополуччя будь-кого або за будь-що, доповнене прагненням його здійснити.
Омонім — П. — як діяльність, що здійснює це почуття.

ЗАБЫВАНИЕ — свойство памяти, заключающееся в потере возможности воспроизведения ранее запомненного. З. «разгружает» сознание от ненужных деталей или тяжелых переживаний, но нередко снижает продуктивность памяти или приводит к ее иллюзиям.
ЗАБУВАННЯ — властивість пам'яті, що полягає у втраті можливості відтворення раніше запам'ятованого. З. «звільняє» свідомість від непотрібних деталей або тяжких переживань, що нерідко знижує продуктивність пам'яті або призводить до її ілюзій. З. виявляється у тому, що втрачається чіткість закріпленого матеріалу, зменшується його обсяг, виникають помилки при відтворенні, стає неможливим відтворення.

ЗАВИСИМАЯ ПЕРЕМЕННАЯ — переменная, меняющая свое значение в соответствии с изменениями значений другой переменной.
ЗАЛЕЖНА ЗМІННА — змінна, що змінює своє значення відповідно до змін значень іншої змінної.

ЗАВИСИМАЯ ПЕРЕМЕННАЯ в психологическом эксперименте — психологический параметр, изучаемый путем влияния на него независимой переменной.
ЗАЛЕЖНА ЗМІННА в психологічному експерименті — психологічний параметр, що вивчається шляхом впливу на нього незалежної змінної.

ЗАВИСИМОСТЬ, ИНФАНТИЛЬНАЯ И ВЗРОСЛАЯ (*dependence, infantile and adult*) — инфантильная зависимость относится или:

а) к тому факту, что дети беспомощны и зависят от родителей или
б) к тому, что невротики фиксированы на своих родителях и воображают себя зависимыми от них. Использование терминов «зависимость» и «независимость» в целях различения беспомощности незрелого от самостоятельности зрелого, привело к нескончаемой путанице и мелочному педантизму: поскольку взрослые нуждаются в объектах для удовлетворения своих взрослых нужд, можно утверждать, что они от них зависимы. Фэрбэрн определил процесс взросления как продвижение от инфантильной зависимости к зависимости зрелого человека. В этом смысле зависимость является антитезой нарциссизму, а не уверенности в себе. Оральная зависимость есть зависимость ребенка от матери.

ЗАЛЕЖНІСТЬ ІНФАНТИЛЬНА І ДОРОСЛА (*dependence, infantile and adult*) — інфантильна залежність відноситься або:

а) до того факту, що діти беззахисні і залежать від батьків, або:
б) до того, що невротики фіксовані на своїх батьках і уявляють себе залежними від них. Використання термінів «залежність» і «незалежність» з метою розрізнення беззахисності незрілого від самостійності зрілого, призвело до плутанини і дріб'язкового педантизму: оскільки дорослі потребують об'єктів для задоволення своїх дорослих потреб, можна стверджувати, що вони від них залежні. Ферберн визначив процес зрілості як рух від інфантильної залежності до залежності зрілої людини. В цьому смислі залежність є антитезою нарцисизму, а не впевненості в собі. Оральна залежність є залежність дитини від матері.

ЗАВИСТЬ — чувство, структура которого включает соревнование, страдание от мысли, что у другого есть то желанное, чего у себя нет, и вызванную этим ненависть к нему.

З. — «Недоброжелательное отношение к более удачливым людям». Согласно McDougall (1931), «это двойственное соединение отрицательного самоощущения и гнева». Согласно Фрейду, зависть к пенису занимает центральное место в психологии женщин, тогда как Мелани Клейн считает, что врожденная зависть к груди матери и ее креативности является первопричиной всех психических заболеваний.

ЗАЗДРІСТЬ — почуття, структура якого включає змагання, страждання від думки, що у іншого є те бажане, чого у себе немає, і викликану цим ненависть до іншого.
З. — «Недоброзичливе ставлення до більш вдалих людей». Згідно з McDougall (1931) «Це подвійне поєднання негативного самопочуття і гніву». Згідно з Фрейдом, заздрість до статевого органу чоловіка займає чільне місце в психології жінок. Тоді як Мелані Клейн вважає, що природна заздрість до грудей матері і її креативності є першопричиною всіх психічних захворювань.

ЗАДАТКИ — врожденные, обусловленные частично генным фондом, частично дородовыми условиями потенциальные возможности развития большинства анатомических, ряда физиологических и некоторых психических свойств индивида, в частности личности. З. определяют только процессуальное, а не содержательное в психическом развитии.
ЗАДАТКИ (здібності) — природжені (обумовлені частково генним фондом, частково дородовими умовами), потенційні можливості розвитку анатомічних, фізіологічних і деяких психічних властивостей індивіда, особистості. З. визначають тільки процесуальне, а не змістовне в психічному розвитку.

ЗАДАЧА — цель, поставленная в конкретных условиях, требующая исполнения, решения.
ЗАВДАННЯ — мета, поставлена в конкретних умовах, що вимагає виконання, вирішення.

ЗАДАЧИ ПСИХОЛОГИИ — имеют следующую иерархию: понять сущность психических явлений и их закономерности; управлять ими.
ЗАВДАННЯ ПСИХОЛОГІЇ — мають наступну ієрархію: зрозуміти суть психологічних явищ і їх закономірність; керувати ними.

ЗАКОН ВЕБЕРА-ФЕХНЕРА — сформулированный немецкими учеными Э. Вебером (1795–1878) и Г. Фехнером (1801–1887) закон: если сила раздражений увеличивается в геометрической прогрессии, то интенсивность ощущений растет в арифметической прогрессии.

В 30-х гг. XVIII в. это отмечал и французский физик П. Бугер. Закон справедлив в средней области интенсивности ощущений.
ЗАКОН ВЕБЕРА-ФЕХНЕРА — сформульований німецькими вченими Е. Вебером (1795–1878) і Г. Фехнером (1801–1887) закон: якщо сила подразнень збільшується в геометричній прогресії, то інтенсивність відчуттів росте в арифметичній прогресії. В 30-х рр. XVIII ст. це визначав і французький фізик П. Бугер. Закон справедливий в середній області інтенсивності відчуттів.

ЗАКОН КОНТРАСТА (фр. *contraste* — резко выраженная противоположность) — закон психологии, согласно которому контраст объектов по любым их свойствам всегда так или иначе влияет на их восприятие и оценку.
ЗАКОН КОНТРАСТУ (фр. *contraste* — різко виражена протилежність) — закон психології, згідно з яким контраст об'єктів з будь-яких їх властивостей завжди так або інакше впливає на їх сприйняття і оцінку.

ЗАКОН ПСИХОЛОГИИ — познанная и проверенная на практике психологическая закономерность. Наиболее общие З.п. формулируются как принцип психологии.
ЗАКОН ПСИХОЛОГІЇ — пізнана і перевірена на практиці психологічна закономірність. Найбільш загальні З.п. формулюються як принцип психології.

ЗАКОН СИЛЫ — основной закон рефлекторной теории психики, определяющий прямую зависимость (в пределах порогов ощущений) выраженности условного рефлекса от силы условного раздражителя, которая у человека определяется не только физической силой, но и индивидуальной значимостью стимула, иногда приводящей даже к травме психической.
ЗАКОН СИЛИ — основний закон рефлекторної теорії психіки, який визначає пряму залежність (в межах порогів відчуттів) проявлення умовного рефлексу від сили умовного подразника, яка у людини визначається не тільки фізичною силою, але й індивідуальною значимістю стимулу, іноді такої, що призводить навіть до психічної травми.

ЗАКОНЫ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ (Р.Н.): ЗАКОН РОЗВИТКУ НАВИЧОК (Р.Н.):

- **З. ЭФФЕКТА** — открыт в 1921 г. Э. Торндайком: для Р.н. необходимо знать результат каждого повторения и иметь желание при следующем повторении его улучшить;
  З. ЕФЕКТУ — відкритий у 1921 р. Е. Торндайком: для Р.н. необхідно знати результат кожного повторення і мати бажання при наступному повторенні його покращити;

- **З. ИЗМЕНЕНИЯ СКОРОСТИ Р.Н.** — быстрое при первых повторениях улучшение продуктивности навыков вскоре все более замедляется (кривая навыков имеет форму логарифмической кривой);
  З. ЗМІНИ ШВИДКОСТІ Р.Н. — швидке при перших повтореннях покращення продуктивності навичок незабаром все більше уповільнюється (крива навичок має форму логарифмічної кривої);

- **З. НЕРАВНОМЕРНОСТИ Р.Н.** — улучшение навыков чередуется с временными ухудшениями под влиянием ряда субъективных и объективных причин, влияющих на их продуктивность (кривая навыков имеет зубчатую форму);
  З. НЕРІВНОМІРНОСТІ Р.Н. — покращення навичок чергується з тимчасовими погіршеннями під впливом ряду суб'єктивних і об'єктивних причин, що впливають на їх продуктивність (крива навичок має зубчасту форму);

- **З. ПЛАТО В Р.Н.** — временное отсутствие улучшения или ухудшения продуктивности навыков (плато на кривой навыков) говорит о перестройке их психологической структуры;
  З.ПЛАТО В Р.Н. — тимчасова відсутність покращення або погіршення продуктивності навичок (плато на кривій навичок) говорить про перебудову їх психологічної структури;

- **З. ОТСУТСТВИЕ ПРЕДЕЛА Р.Н.** — конечное плато в Р.н. всегда может за счет перестройки структуры навыка дать хотя бы незначительное улучшение его продуктивности;

З. ВІДСУТНОСТІ МЕЖІ Р.Н. — кінцеве плато в Р.н. завжди може за рахунок перебудови структури навички дати хоча б незначне покращення її продуктивності;

- **ЗАКОН РИБО** — закон обратного хода времени в нашей психике;
  ЗАКОН РІБО — закон зворотного ходу часу в нашій психіці;

- **З. УГАСАНИЯ НАВЫКА** — при отсутствии повторений навык претерпевает обратное развитие, и прежде всего деавтоматизируется, но возобновление повторений восстанавливает навык скорее чем первоначальное его развитие.
  З. ЗГАСАННЯ НАВИЧКИ — при відсутності повторень навичка зазнає зворотній розвиток, і перш за все деавтоматизується, але поновлення повторень відновлює навичку скоріше, ніж первинний її розвиток.

ЗАМЫКАНИЕ — тенденция воспринимать определенные фигуры скорее законченными, замкнутыми, чем незавершенными. Например, круг с небольшим пропуском воспринимается как целая замкнутая фигура.
ЗАМИКАННЯ — тенденція сприймати певні фігури швидше закінченими, замкненими, ніж незавершеними. Наприклад, коло з невеликим пропуском сприймається як ціла замкнена фігура.

ЗАПАС СЛОВ — количество слов, которыми может пользоваться данная личность.
ЗАПАС СЛІВ — кількість слів, якими може користуватися дана особистість.

ЗАПЕЧАТЛЕНИЕ — см. *импринтинг*.
ЗАСВІДЧЕННЯ — див. *імпринтинг*.

ЗАПОМИНАНИЕ — свойство памяти запечатлевать ощущения, восприятия, мышление или переживания. Виды З. соответствуют видам памяти.
ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ — один з процесів пам'яті, який полягає у закріпленні образів сприймання, уявлень, думок, дій, переживань і зв'язків між ними. Види З. відповідають видам пам'яті.

ЗАСТЕНЧИВОСТЬ — тяжело переживаемое эмоциональное состояние, определяемое наличием выраженного, мешающего общению психологического барьера и сопровождающееся мыслями о своей неполноценности и иллюзиями отрицательного отношения объектов общения. З. резко снижает коммуникативные способности, затрудняет общение и суживает его сферу.
Омоним — З. как свойство личности, у которой легко возникает это эмоциональное состояние.
СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ — якість особистості, яка проявляється в тривожності, нерішучості, надмірній обережності у спілкуванні з оточуючими, наявності суб'єктивних бар'єрів у спілкуванні; тяжко перенесений емоційний стан, що визначається наявністю вираженого, який заважає спілкуванню психологічного бар'єру і супроводжується думками про свою неповноцінність і ілюзіями (мріями) негативних відносин об'єктів спілкування. С. різко понижує комунікативні здібності, утруднює спілкування і звужує його сферу.
Омонім — С. як риса особистості, у якої легко виникає цей емоційний стан.

ЗАТОРМОЖЕННОСТЬ (*retardation*) — симптом при депрессии, характеризующийся выраженным замедлением мыслительных процессов и физической активности пациента. Иногда используется для различения эндогенной и экзогенной депрессии; считается, что замедленная реакция свидетельствует о физиологической природе депрессии.
ЗАГАЛЬМОВАНІСТЬ (*retardation*) — симптом, який супроводжує депресії, характеризується вираженим уповільненням мислительських процесів і фізичної активності пацієнта. Іноді використовується для розрізнення ендогенної і екзогенної депресії; вважається, що уповільнена реакція свідчить про фізіологічну природу депресії.

ЗАТРУДНЕНИЯ ОБЩЕНИЯ — все то, что мешает общению. З.о. могут быть как объективными (напр., плохая слышимость, незнание языка), так и субъективными (отсутствие понимания, психологический барьер); односторонними или обоюдосторонними.
ТРУДНОЩІ СПІЛКУВАННЯ — все те, що заважає спілкуванню. Т.с. можуть бути як об'єктивними (погана чутність, незнання мови), так і суб'єктивними (відсутність розуміння, психологічний бар'єр); односторонніми і двосторонніми.

ЗДОРОВЬЕ (*health*) — здоровье имеет отношение к состояниям целостности и интеграции, тогда как нормальным считается состояние, соответствующее любой норме, которую автор выберет в качестве стандарта для сравнения. В таких фразах, как «движение за психическое здоровье», «здоровье» означает свободу от диагностических ярлыков в сфере психических болезней. Здоровье является одновременно и медицинским, и религиозным термином, (см. «Молитвослов»): «Мы не сделали того, что должны были сделать, и мы сделали то, чего делать не должны были, и вот — нет в нас здоровья».
ЗДОРОВ'Я (*health*) — здоров'я має відношення до стану цілісності і інтеграції, тоді як нормальним вважається стан, що відповідає будь-якій нормі, яку автор вибирає як стандарт для порівняння. В таких фразах, як «рух психічного здоров'я,» «здоров'я» означає свободу від діагностичних ярликів у сфері психічних хвороб. Здоров'я це одночасно і медичний і релігійний термін (див. «Молитвослов»): «Ми не зробили того, що повинні були зробити, і ми зробили те, чого робити не повинні були, і ось немає в нас здоров'я».

ЗДРАВЫЙ СМЫСЛ — стихийно складывающиеся под воздействием повседневного опыта взгляды людей на окружающую действительность и самих себя, которые являются основанием для их практической деятельности. З.с.— это мышление, опирающееся на каузальный рефлекс, отражение внешних связей между явлениями без стремления проникнуть в их сущность, однако может подняться до интуиции и даже мудрости.
ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД — стихійно утворені під дією повсякденного досвіду погляди людей на оточуючу дійсність і самих себе, які є основою для їх практичної діяльності. З.г. — це мислення, що спирається на каузальний рефлекс, відображення зовнішніх зв'язків між явищами без прагнення проникнути в їх сутність, але може піднятися до інтуїції і навіть мудрості.

ЗНАК в психологии — материальный отражаемый феномен, познаваемый как заменитель, иногда как символ основного феномена. Используется для приема, хранения, преобразования и передачи информации об основном феномене.

ЗНАК в психології — матеріальний відображувальний феномен, що пізнається як замінювач, іноді як символ основного феномену. Використовується для прийому, збереження, перетворення і передачі інформації про основний феномен.

ЗНАНИЕ — результат процесса познания действительности, адекватное ее отражение в сознании человека в виде представлений, понятий, суждений, умозаключений, теорий. Истинные З. — результат познания, проверенный общественно-исторической практикой и удостоверенный логикой. З. обладают различной степенью достоверности, отражая диалектику относительной и абсолютной истины. У человека З. — один из трех атрибутов сознания, определяющий и субъектный тезаурус данного индивида.
ЗНАННЯ — результат процесу пізнання дійсності, адекватне її відображення в свідомості людини у вигляді уявлень, понять, суджень, умовиводів, теорій. Істинні З. — результат пізнання, перевірений суспільно-історичною практикою і засвідчений логікою. З. володіє різним ступенем упевненості, відображаючи діалектику відносної і абсолютної істини. У людини З. — один із трьох атрибутів свідомості, що визначає і суб'єктивний тезаурус даного індивіда.

ЗНАЧЕНИЕ — объективная функция, выполняемая объектом для человека или *группы* людей; свойство объекта (в том числе другого человека) выполнять эту функцию. Одинаковое З. как отражаемое у разных людей может становиться различным отраженным называемым значимостью, или смыслом.
З. бытового слова означает З. объекта, близкого по смыслу для большинства практически им пользующихся (смысл стула почти для всех одинаков). З. термина зависит от принятого субъектом его определения. З. — понятие объективной диалектики.
ЗНАЧЕННЯ — об'єктивна функція, що виконується об'єктом для людини або групи людей; властивість об'єкта (в тому числі іншої людини) виконувати цю функцію.
З. побутового слова означає З. об'єкта, близького за змістом для більшості, що користується цим словом. З. терміна залежить від прийнятого суб'єктом його визначення. З. — поняття об'єктивної діалектики.

З. — одиниця вимірювання незалежної змінної, кінцевий результат обробки одержаних даних. Кожному із умов, або рівнів, незалежній змінній відповідає певне З. Сукупність З. представлена на таблицях або графічно.

ЗНАЧИМОСТЬ — значение, которое психически отраженный объект имеет именно для данного субъекта или группы. Может быть биологически или социально обусловленной, смутно осознанной или доходящей до витального (возможно приводящего к смертельному исходу) уровня выраженности.
З. объекта — неосознаваемая оценка субъектом его значения.
Синоним — смысл.
ЗНАЧУЩІСТЬ — значення, яке психічно відображений об'єкт має саме для даного суб'єкта або групи. Може бути біологічно або соціально обумовленою, невиразно осмисленою або тою, що доходить до кінцевого рівня вираженості. З. об'єкта — неусвідомлена оцінка суб'єктом його значення.
Синонім — зміст.

ЗНАЧИМОСТЬ РЕЗУЛЬТАТОВ — статистическая достоверность полученных различий между средними значениями зависимой переменной (при воздействии разных условий независимой переменной), отвечающих экспериментальной гипотезе.
ЗНАЧУЩІСТЬ РЕЗУЛЬТАТІВ — статистична достовірність отриманих відмінностей між середніми значеннями залежної змінної (при впливі різних умов незалежної змінної), що відповідають експериментальній гіпотезі.

ЗООПСИХОЛОГИЯ — см. *сравнительная психология* как более удачный термин, т. е. поведение первичноротых животных (на вершинах которых находятся, напр., пчелы и осьминоги), поскольку они не имеют психики, изучается не З., а этологией.
ЗООПСИХОЛОГІЯ — див. *порівняльна психологія* як більш вдалий термін, тобто поведінка первинноротих тварин (на вершинах яких знаходяться, напр., бджоли і восьминоги), оскільки вони не мають психіки, вивчається не З., а етологією.

ЗООФИЛИЯ (*zoophilia* — скотоложество) одно из проявлений полового извращения (перверзии). Половое влечение к животным.
ЗООФІЛІЯ (*zoophilia* — скотоложество) один з проявів статевого викривлення (перверзії). Статевий потяг до тварин.

ЗРЕЛЫЙ И НЕЗРЕЛЫЙ (*mature and immature*) — хотя эти слова несут в себе оттенок похвалы и хулы, в биологии они имеют точное значение. Зрелым индивидом (организмом) является тот, в котором развитие завершено; незрелым — тот, в ком оно не завершено: ребенок — незрелый, взрослый же — зрелый. Когда речь идет о психологических процессах и поведении, употребление этих терминов, по-видимому, всегда подразумевает сравнение с нормами, истоки которых неясны. Называя кого-либо незрелым, мы подразумеваем, что нам известно, какого рода поведение подобает его возрасту, и что его поведение, по сути, подходит человеку более молодого возраста.
ЗРІЛИЙ І НЕЗРІЛИЙ (*mature and immature*) — хоча ці слова несуть в собі відтінок хвастощів і ганьби, в біології вони мають точне значення. Зрілим індивідом (організмом) є той, в якому розвиток завершений; незрілий — той, в якого він не завершений: дитина — незрілий, а дорослий — зрілий. Коли йдеться про психологічні процеси і поведінку, вживання даних термінів порівнюється з нормами, витоки яких не вияснені. Називаючи будь-кого незрілим, ми розуміємо, що нам відомо, якого роду поведінка подібна його віку, і що його поведінка підходить людям більш молодшого віку.

ЗУБРЕЖКА — вид запоминания текста путем только многократного повторения его.
ЗУБРІННЯ — вид запам’ятовування тексту шляхом тільки механічного багаторазового його повторення.

И

ИГРА — род поведения животных и деятельности человека, процессуально обусловленный генетически или подражанием. В психологической структуре И. доминируют эмоции, являющиеся ее самоцелью и легко доходящие до аффекта. И. имеет большое значение в формировании личности, особенно в детстве и отрочестве.
ГРА — рід поведінки тварин і діяльності людини, процесуально обумовлений генетично або імітацією. У психологічній структурі Г. домінують емоції, що є її самоціллю і метою, доходячи до афекту. Г. має велике значення в формуванні особистості, особливо в дитинстві і отроцтві.

ИГРА «ДИЛЕММА ЗАКЛЮЧЕННОГО» — математическая игра, в которой игрокам выгоднее сотрудничать, а не обманывать друг друга, несмотря на наличие побудительного стимула к обману.
ГРА «ДИЛЕМА, ЩО ВИНИКАЄ ПЕРЕД УВ'ЯЗНЕНИМ» — математична гра, в якій гравцям вигідніше співробітничати, а не обманювати один одного, незважаючи на наявність спонукального стимулу до обману.

ИД (ID) Латинское слово для обозначения «*it*» — «оно, это», использованное английскими переводчиками Фрейда, чтобы перевести его «*das Es*» — термин, который Фрейд заимствовал у Гроддека для обозначения неорганизованных частей психического аппарата. Исторически Ид является потомком бессознательного, точно также, как Эго является потомком сознательного. Согласно классической теории, Ид предшествует Эго на пути развития, т. е. психический аппарат начинается как недифференцированное Ид, часть которого развивается в структурированное Эго. Ид «содержит все, что присутствует при рождении, все, что закреплено в конституции организма и, сверх того, инстинкты, порождаемые соматической организацией и находящие здесь (в Ид) первое психическое выражение в неизвестных нам формах» — Freud (1940). «Это темная, недоступная часть

нашей личности; как мало нам известно о ней, мы поняли благодаря изучению работы сновидений и строения невротических симптомов; большая часть ее носит негативный характер и может быть описана только как то, что противоположное Эго. Мы приближаемся к Ид с помощью аналогий: мы называем его хаосом, котлом, полным бурлящих страстей... Он полон энергии, поступающей от инстинктов, но не имеет никакой организации, не производит коллективной воли, а лишь стремится к удовлетворению нужд инстинктов, подчиняющихся соблюдению принципа удовольствия» — Freud (1933). Это понятие — один из многих примеров любви Фрейда к объяснению психических явлений как оппозиции полярных сил. Ид примитивно, Эго — цивилизованно; Ид — неорганизованно, Эго — организованно; Ид следует принципу удовольствия, Эго — принципу реальности; Ид эмоционально, Эго рационально; Ид подчиняется первичным процессам, которые игнорируют различия и забывают о противоречиях, о пространстве и времени, а Эго подчиняется вторичным процессам, которые являются аналитическими и уважают законы противоречий и категории пространства и времени. Резюме, в котором приведены аргументы против психической жизни с позиций подобных противоположностей и в пользу того, что психика структурирована изначально, см. Rycroft (1962).

ІД (ID) Латинське слово для позначення «*it*» — «воно, це», використане англійськими перекладачами Фрейда, щоб перекласти його «*das Es*» — термін, який Фрейд запозичив у Гроддека для позначення неорганізованих частин психічного апарата. Історично Ід є нащадком несвідомого, точно так, як Его є нащадком свідомого. Відповідно до класичної теорії, Ід передує Его на шляху розвитку, тобто психічний апарат починається як недиференційоване Ід, частина якого розвивається в структуроване Его. Ід «містить усе, що присутнє при народженні, усе, що закріплено в конституції організму й понад, інстинкти, породжувані соматичною організацією й ті, що знаходяться тут (в Ід) перше психічне вираження в невідомих для нас формах» — Freud (1940). «Це темна, недоступна частина нашої особистості; як мало нам відомо про неї, ми зрозуміли завдяки вивченню роботи сновидінь і будови невротичних симптомів; більша частина її має негативний характер і може бути описана тільки як те, що протилежне Его. Ми наближаємося до Ід за допомогою аналогій: називаємо його хаосом,

чашею, яка повниться вируючими пристрастями… Воно сповнене енергії, що надходить від інстинктів, але не має ніякої організації, не провадить колективної волі, а лише прагне до задоволення потреб інстинктів, які підкоряються дотриманню принципу задоволення» — Freud (1933). Це поняття — один з багатьох прикладів, які любив використовувати Фрейд при поясненні психічних явищ як опозиції полярних чинностей. Ід примітивно, Его — цивілізовано; Ід — неорганізовано, Его — організовано; Ід прямує принципам задоволення, Его — принципам реальності; Ід емоційно, Его раціонально; Ід підкоряється первинним процесам, які ігнорують розбіжності й забувають про протиріччя, про простір і час, а Его підкоряється вторинним процесам, які є аналітичними й поважають закони протиріч і категорії простору й часу. Резюме, у якому наведені аргументи проти психічного життя з позицій подібних протилежностей і на користь того, що психіка структурована споконвічно, див. Rycroft (1962).

ИДЕАЛ — образец, высшая цель, определяющие способ мышления и деятельности личности, группы, класса. В качестве И. могут выступать представления: о совершенном общественном строе, о совершенной личности, о прекрасном. Психологически И. — форма направленности личности, воплощенная в конкретном образе, которому человек хочет подражать или к которому хочет стремиться.
ІДЕАЛ — зразок, вища мета, що визначає спосіб мислення і діяльності особистості, групи, класу. Як І. може виступати уявлення: про суспільний лад, досконалу особистість, про прекрасне.
Психологічно І. — форма спрямованості особистості, втілена в конкретному образі, який людина прагне наслідувати.

ИДЕАЛИЗАЦИЯ (*idealization*) — защитный процесс, посредством которого амбивалентно рассматриваемый объект расщепляется на две части, и один из получившихся объектов воспринимается как идеально хороший, а другой — как абсолютно плохой. Понятие содержит два момента: построение идеального, совершенного объекта и овеществление идеи.
Идеализация в более широком, не специальном значении, при рассмотрении личности как совершенной и замечательной, включает в

себя, помимо идеализации, и проекцию. Идеализация отличается от восхищения тем, что:

а) идеализирующий нуждается в существовании совершенного объекта и отрицает наличие у идеализируемого объекта свойств, которые не вписываются в картину;

б) идеализация ведет к зависимости от идеализируемой личности и раболепству перед ней, а не к соревнованию и подражанию. Идеализация является защитой от последствий признания амбивалентности и покупает свободу от вины и депрессии ценой потери самоуважения. Неудача защиты ведет к утрате иллюзии и к депрессии.

ІДЕАЛІЗАЦІЯ (*idealization*) — захисний психологічний процес, за допомогою якого амбівалентний об'єкт розщіплюється на дві частини. Одна частина сприймається як ідеально «гарна», а інша — як абсолютно «погана». Поняття вміщує два моменти: побудова ідеального, досконалого об'єкту і матеріалізація ідеї.

Ідеалізація в широкому, не спеціальному значенні, при розгляді особистості як досконалої і прекрасної, включає в себе, крім ідеалізації, і проекцію. Ідеалізація відрізняється від захоплення тим, що:

а) той, хто ідеалізує потребує існування досконалого об'єкта і відхиляє наявність у ідеалізованого об'єкта властивостей, які не вписуються в картину;

б) ідеалізація веде до залежності від ідеалізованої особистості і плазування перед нею, а не до змагання і наслідування. Ідеалізація — це захист від наслідків визнання амбівалентності і купує свободу від вини і депресій ціною втрати самоповаги. Невдача захисту веде до втрати ілюзії і до депресії.

ИДЕАЛЬНОЕ В ПСИХИКЕ — высшее проявление субъективного, свойственное только человеку. Но у человека не все субъективное И., а только определяемое понятийным мышлением, развитием в коре головного моза аппарата второй сигнальной системы действительности. Эмоции субъективны, но не И., а чувства, включающие понятийный компонент, — И.

ІДЕАЛЬНЕ В ПСИХІЦІ — вище виявлення суб'єктивного, притаманне тільки людині. Але у людини не все суб'єктивне І., а тільки визначене понятійним мисленням, розвитком в корі головного мозку апарату

другої сигнальної системи дійсності. Емоції суб'єктивні, але не ідеальні, а почуття, що виключають понятійний компонент, — ідеальні.

ИДЕЙНОСТЬ — свойство личности как приверженность к определенной целостной системе идей и соответствующему ей социальному, нравственному и эстетическому идеалу; последовательная верность им в теории и на практике. Одно только знание теории, если оно не превратилось в убежденность, а также одно только практическое принятие определенных жизненных правил, требований и лозунгов, если оно не основано на сознательном усвоении идейного содержания, еще не составляет И.
ІДЕЙНІСТЬ — властивість особистості як прихильність до певної цілісної системи ідей і відповідному їй соціальному, моральному і естетичному ідеалу, послідовна відданість їм в теорії і на практиці. Одне тільки знання теорії, якщо вони не перетворилися в переконання, а також одне тільки практичне прийняття певних життєвих правил, вимог і лозунгів, якщо воно не обґрунтоване на свідомому засвоєнні ідейного змісту, ще не складає І.

ИДЕНТИФИКАЦИЯ — отождествление.
ІДЕНТИФІКАЦІЯ — ототожнення.

ИДЕНТИФИКАЦИЯ — 1) познание кого-нибудь, чего-нибудь; 2) уподобление, отождествление с кем-нибудь, чем-нибудь.
процесс, посредством которого человек или:
а) распространяет свою идентичность на кого-либо другого, или;
б) заимствует свою идентичность от кого-либо, или;
в) смешивает или путает свою идентичность с идентичностью другого.

В аналитических работах термин никогда не подразумевает установление подлинности, своей или кого-то другого.
Различают четыре типа идентификации: первичную, вторичную, проективную и интроективную.
Первичная идентификация — это предположительно существующее в младенчестве состояние, когда индивиду еще нужно отличить свою идентичность от идентичности объектов, когда различие между «я» и «ты» лишено смысла.

Вторичная идентификация — это процесс идентификации с объектом, сепаратная идентичность которого уже обнаружена. В отличие от первичной идентификации, вторичная идентификация является защитой, поскольку она уменьшает враждебность между собой и объектом и позволяет отрицать переживания сепарации с ним. Тем не менее, вторичная идентификация с родительскими фигурами считается частью нормального процесса развития.

Проективная идентификация — это процесс, посредством которого человек представляет, что он находится внутри некоторого объекта, внешнего по отношению к себе. Это также защита, поскольку она создаст иллюзию контроля над объектом, что позволяет субъекту отрицать свою беспомощность перед объектом и получать замещающее удовлетворение от его действий.

Интроективная идентификация — это или процесс идентификации с интроектом, или процесс, который дает возможность представить другого внутри себя и частью себя. Порой при использовании не делается различий между вторичной идентификацией и интроекцией.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ — 1) пізнання будь-кого; чогось; 2) уподібнення, ототожнення з будь-ким, чимось.

Ідентифікація — процес, засобом якого людина або:

а) розповсюджує свою ідентичність на когось іншого;
б) запозичує свою ідентичність від будь-кого;
в) змішує або плутає свою ідентичність з ідентичністю іншого.

В аналітичних роботах термін ніколи не припускає встановлення істинності, своєї, або будь-кого. Розрізняють чотири типи ідентифікації: первинну, вторинну, проективну і інтроективну.

Первинна ідентифікація — це, припустимо, існуючий в дитинстві стан, коли індивіду ще потрібно розрізнити свою ідентичність від ідентичності об’єктів, коли відмінність між «я» і «ти» — не має смислу.

Вторинна ідентифікація — це процес ідентифікації з об’єктом, сепаративна ідентичність якого вже виявлена. На відміну від первинної ідентифікації, вторинна є захистом, оскільки вона зменшує ворожість (неприязність) між собою та об’єктом і дозволяє заперечувати переживання сепарації з ним. Тим паче, вторинна ідентифікація з батьківськими фігурами вважається часткою нормального процесу розвитку.

Проективна ідентифікація — це процес, засобом якого людина вважає, що вона знаходиться всередині деякого об'єкта, зовнішнього стосовно себе. Це також захист, бо створює ілюзію контролю над об'єктом, що дозволяє суб'єкту заперечувати свою безпорадність перед об'єктом і одержувати задоволення від його дій.
Інтроективна ідентифікація — це процес ідентифікації з інтроектом, або процес, який дає можливість уявити іншого всередині себе і частиною себе. Іноді при використанні не робиться різниця між вторинною ідентифікацією і інтроекцією.

ИДЕНТИЧНОСТЬ (*identity*) — чувство непрерывности своего бытия как сущности, отличной от всех других. Согласно Eriksou (1953), многие аспекты развития Эго можно сформулировать в терминах роста чувства идентичности; кризис идентичности, более или менее выраженный, характерен для позднего подросткового периода и юности. Чувство идентичности утрачивается при фугах (см. *фуга*) и становится извращенным при шизофреническом бреде тождества, когда лежащее в основе чувство опустошенности компенсируется манией величия. Многие из проблем идентичности сконцентрированы вокруг вопроса о роли идентификации в усилении или ослаблении идентичности. Полагают, что неспособность к идентификации в детстве с родителями, особенно с родителем своего пола, уменьшает чувство идентичности, но и неудавшийся уход от идентификации с ними в подростковом возрасте приводит к тому же результату. Чувство идентичности, вероятно, является синонимом самосознания, и его можно рассматривать как субъективный эквивалент Эго, которое психоаналитическая теория склонна наделять объективностью.
ІДЕНТИЧНІСТЬ (*identity*) — почуття неперервності свого буття як сутності, відмінної від всіх інших. Відповідно до Erikson (1953), багато аспектів розвитку Его можна сформулювати в термінах: зростання почуття ідентичності і криза ідентичності, більш або менш виражена, характерна для пізнього підліткового періоду і юності. Почуття ідентичності втрачається при фугах (див. фуга) і стає спотвореним при шизофренічному маренні тотожності, коли почуття спустошливості компенсується манією звеличення. Багато із проблем ідентичності сконцентровані навколо питання про роль ідентифікацій в посиленні або послабленні ідентичності. Вважають, що нездатність до

ідентифікації в дитинстві з батьками, особливо з батьком своєї статі, зменшує почуття ідентичності, але і невдалий відхід від ідентифікації з ними в підлітковому віці призводить до того ж результату. Почуття ідентичності, ймовірно, є синонімом самосвідомості, і його можна розглядати як суб'єктивний еквівалент Его, яке психоаналітична теорія схильна наділяти об'єктивністю.

ИДЕОМОТОРИКА — форма психомоторики, в которой выполняемые движения непосредственно и непроизвольно вызваны ярким представлением об их выполнении.
ІДЕОМОТОРИКА — форма психомоторики, в якій рухи, що виконуються безпосередньо і мимовільно, викликані яскравою уявою про їх виконання.

ИДЕЯ (греч. *idea* — понятие, представление) — философское понятие как форма постижения в мысли объективной реальности. В психологии — четко осознанная мысль как основа дальнейшего процесса мышления или деятельности. Процессуальная сторона И. — функция второй сигнальной системы действительности.
ІДЕЯ (грец. *idea* — поняття, уявлення) — філософське поняття як форма досягнення в думці об'єктивної реальності. В психології — чітко осмислена думка як основа подальшого процесу мислення або діяльності. Процесуальна форма І. — функція другої сигнальної системи дійсності.

ИЕРАРХИЯ — принцип психологии, в соответствии с которым все психические явления должны рассматриваться как ступени, включенные в иерархическую лестницу, где нижние ступени субординированы (подчинены и управляются) высшими, а высшие — включая низшие в измененном, но не устраненном виде и опираясь на них, — к ним не сводятся. Схемы составлены в соответствии с принципом И.
ІЄРАРХІЯ — принцип психології, відповідно до якого всі психологічні явища повинні розглядатися як ступені, включені в ієрархічну систему, де нижчі сходинки субординовані (підпорядковані і управляються) вищими, а вищі — включаючи нижчі в зміненому, але не усуненому вигляді і спираючись на них, — до них не зводяться. Схеми складені відповідно за принципом І.

ИЕРАРХИЯ ВИДОВ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЯ:

6 путем практической проверки решения в процессе его осуществления как завершающего этапа волевого действия;
5 борьбы мотивов как этапа волевого действия;
4 принятия решения на основе умозаключений;
3 проб и ошибок на основе сенсомоторного мышления;
2 быстрого перебора возможных сочетаний в соответствий с программой;
1 готового на основе памяти.

ІЄРАРХІЯ ВИДІВ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ:

6 шляхом практичної перевірки рішення в процесі його здійснення як завершального етапу вольового діяння;
5 боротьба мотивів як етапу вольового діяння;
4 прийняття рішення на підставі умовиводів;
3 проб і помилок на основі сенсомоторного мислення;
2 швидкого перебору можливих сполучень відповідно до програми;
1 готового на основі пам'яті.

ИЕРАРХИЯ КАТЕГОРИЙ В ПСИХОЛОГИИ — иерархия как принцип психологии упорядочивает категории в следующую иерархическую лестницу: философские категории; общенаучные понятия; категории общепсихологические; категории частнопсихологические; категории отдельных психологических наук.
ІЄРАРХІЯ КАТЕГОРІЙ У ПСИХОЛОГІЇ — ієрархія як принцип психології упорядковує категорії в наступних ієрархічних сходах; філософські категорії; загальнонаукові поняття; категорії загальнопсихологічні; категорії спеціальнопсихологічні; категорії окремих психологічних наук.

ИЕРАРХИЯ ОБЩЕПСИХОЛОГИЧЕСКИХ КАТЕГОРИЙ — психика понимается через формы психического отражения; их дополняют потребности (как толчок), внимание (как организация) и психомоторика (как объективизация), объединяемые в категорию психических явлений; их высшее обобщение, свойственное только человеку и без них непонятное, — сознание; носителем его и потому подчинений его закономерностям является личность, проявлением которой служит только ей свойственная деятельность, выступающая как основной фактор развития психики на всех иерархических ступенях.

ІЄРАРХІЯ ЗАГАЛЬНОПСИХОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ — психіка розуміється через форми психічного відображення; їх доповнюють потреби (як поштовх), увага (як організація) і психомоторика (як об'єктивізація), які об'єднуються в категорію психічних явищ. Їх вище узагальнення, категорії психологічних явищ — притаманне тільки людині і без них незрозуміле — свідомість; носієм її і тому підлеглим їй закономірностям є особистість, яка виявляється через діяльність, що виступає як основний фактор розвитку психіки на всіх ієрархічних ступенях.

ИЗБИРАТЕЛЬНОСТЬ ВОСПРИЯТИЯ — качество восприятия выделять «фигуру из фона», определяемое потребностями, направленностью или опытом личности (при апперцепции), волей или особенностями воспринимаемого объекта.
ВИБІРКОВІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ — властивість сприйняття виділяти «фігуру на тлі», що зумовлюється потребами, спрямованістю або досвідом особистості (при апперцепції), волею або особливостями сприймаючого об'єкта.

ИЗМЕРЕНИЕ — применение инструментария для подсчета или любого другого способа количественной характеристики результатов наблюдений над действительностью.
ВИМІРЮВАННЯ — застосування інструментарію для підрахунку або будь-якого іншого способу кількісної характеристики результатів спостережень дійсності.

ИЗМЕРЕНИЕ РАЗБРОСА (ДИСПЕРСИИ) — показатель того, как колеблются (варьируют) значения признаков вокруг средней тенденции, т. е. показатель ее репрезентативности.
ВИМІРЮВАННЯ РОЗКИДАННЯ (ДИСПЕРСІЇ) — показник того, як коливаються (варіюють) значення ознак навколо середньої тенденції, тобто показник її репрезентативності.

ИЗОЛЯЦИЯ (*isolation*) — защитный механизм, с помощью которого субъект изолирует некое событие, препятствуя тому, чтобы оно стало частью континуума значимого для него опыта. Когда с человеком произошло что-то неприятное или когда он сделал что-то, что значимо

для его невроза, он вводит временную паузу, в течение которой ничего больше не должно случаться, в течение которой он ничего не должен воспринимать и ничего не делать... Это переживание не забывается — оно взамен лишается своего аффекта, а его ассоциативные связи подавляются или прерываются, так что оно остается как бы изолированным и не воспроизводится в обычных процессах мышления. Изоляция обычно используется обсессивными невротиками для которых она играет такую же роль, как вытеснение при истерии. Изоляция связана с расщеплением и диссоциацией.
ІЗОЛЯЦІЯ (*isolation*) захисний механізм, за допомогою якого суб'єкт ізолює деяку подію, перешкоджаючи тому, щоб вона стала частиною континууму, вагомою для його досвіду. Коли з людиною трапилося щось неприємне або коли вона зробила щось, що важливо для її неврозу, вона вводить тимчасову паузу, протягом якої нічого більше не повинно трапитися, протягом якої вона не повинна нічого сприймати або робити. Це хвилювання не забувається — воно взамін втрачає свій афект, а його асоціативні зв'язки притискуються або перериваються, так що воно залишається ніби ізольованим і не відтворюється в звичайних процесах мислення. Ізоляція використовується обсесивними невротиками, для яких вона відіграє таку ж роль, як витіснення при істерії. Ізоляція пов'язана з розщепленням і дисоціацією.

ИЛЛЮЗИЯ (лат. *illusorius* — обманчивый) — искаженное психическое отражение объективной реальности. И. различают по анализаторам (зрительные, слуховые, обонятельные, тактильные и т. д.), формам отражения (эмоции, восприятие, мышление, память) и основной причине их возникновения (физические, физиологические и психические).
И. — «Субъективное извращение объективного содержания» восприятия. Отличается от галлюцинации тем, что обусловлена неправильным истолкованием действительного переживания, а от бреда — тем, что вопрос о доверии не стоит. Иллюзии не относятся к патологическим явлениям, поэтому они представляют большой интерес для психологов, особенно занимающихся восприятием, а не для психиатров и психоаналитиков. Это слово, однако, было использовано Винникоттом в несколько особом смысле, чтобы описать переживания младенца в тех счастливых случаях, когда матери удается реализовать

его ожидания, т. е. когда галлюцинации младенца об исполнении желаний встречают подлинно материнское отношение. Согласно Винникотту, здоровое развитие зависит от подобных переживаний иллюзии. Можно сказать, что и пациенты, которые используют в качестве защиты идеализацию, находятся в состоянии иллюзии.

ІЛЮЗІЯ (лат. *illusorius* — обманливий) — викривлене психічне відображення об'єктивної реальності. І. розрізняють за аналізаторами (зоровим, слуховим, нюховим, тактильними та ін.), формами відображення (емоції, сприйняття, мислення, пам'ять) і основною причиною їх виникнення (фізичні і фізіологічні, психічні).

І. — «Суб'єктивне спотворення об'єктивного змісту (смислу)» сприйняття. Відрізняється від галюцинації тим, що обумовлена неправильним тлумаченням дійсно пережитого, а від марення — тим, що питання про довіру не виникає. Іноді не відносяться до патологічних явищ, тому вони мають великий інтерес для психологів, особливо тих, що займаються сприйняттям, а не для психіатрів і психоаналітиків. Це слово було використано Віннікоттом в особливому значенні, щоб описати переживання немовлят в тих щасливих випадках, коли матері вдається реалізувати її очікування, тобто коли галюцинації немовляти про виконання бажання зустрічають істинно материнське ставлення. Згідно з Віннікотом, здоровий розвиток залежить від подібних переживань ілюзії. Можна сказати, що і пацієнти, які використовують в якості захисту ідеалізацію, знаходяться в стані ілюзії.

ИМИТАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ — математическая компьютерная модель, в которую введены определенные динамические элементы.

ІМІТАЦІЙНА МОДЕЛЬ — математична комп'ютерна модель, в яку введені певні динамічні елементи.

ИМПОТЕНЦИЯ (*impotence*) — в применении к симптомам всегда подразумевает половое бессилие мужчин. Половая импотенция может быть обусловлена или органическими, или психологическими факторами. Психоанализ занимается только последними. Психогенную импотенцию можно рассматривать как невротический симптом, лишь если она отличается стойкостью, скрывает сознательные намерения пациента и имеет место даже при самых благоприятных условиях. В противном случае имеет место или неопытность, или неискренность.

ІМПОТЕНЦІЯ (*impotence*) — в застосуванні до симптомів завжди розуміється як статеве безсилля чоловіків. Статева імпотенція може бути обумовлена або органічними, або психологічними факторами. Психоаналіз займається тільки останніми. Психогенну імпотенцію можна розглядати як невротичний симптом, лише якщо вона відрізняється стійкістю, приховує свідомі наміри пацієнта і має місце навіть за сприятливих умов. В протилежному випадку має місце або недосвідченість, або нещирість.

ИМПРИНТИНГ (англ. *imprinting* — запечатление) — термин и понятие, введенные в начале 40-х гг. XX в. австрийским биологом К. Лоренцем, открывшим процессуальное в некоторых психических явлениях, ранее считавшихся инстинктами: приобретенное вскоре после рождения как заимствованное из поведения родителей или сверстников. Стимулом изучения И. явился установленный факт следования утенка, только что вылупившегося из яйца, за первым движущимся существом или предметом, будь-то не только утка-мать, но и человек или мячик.
Синоним — запечатление.
ІМПРИНТИНГ (англ. *imprinting* — збереження, закарбування) — термін і поняття, введені на початку 40-х р. XX ст. австрійським біологом К. Лоренцем, що відкрив процесуальне в деяких психічних явищах, які раніше вважалися інстинктами: набуте незабаром після народження наслідування, яке взяте з поведінки батьків або ровесників. Стимулом вивчення І. є установлений факт, щойно вилуплене з яйця каченя йде слідком за першим предметом, що рухається, ним може бути не тільки качка-мати, але і людина або м'ячик.
Синонім — закарбоване.

ИМПУЛЬСИВНЫЕ АКТЫ — один из видов психомоторики, деформированные действия, принявшие под влиянием сильных эмоций форму психических актов, подчас нелепых, непроизвольно совершаемых.
ІМПУЛЬСИВНІ АКТИ — один із видів психомоторики, деформовані дії, що стали під впливом сильних емоцій форми психічних актів, іноді безглуздих, мимовільно здійснюваних.

ИНДИВИД (лат. *individuum* — неделимое, особь) — социологическая категория, отдельный человек как особь, изолированно взятая из общности. Иногда этот термин применяют только к человеку как организму, а иногда только личности.
Синоним — индивидуум.
ІНДИВІД (лат. *individuum* — неподільний, особина) — соціологічна категорія, окрема людина або особина, ізольовано взята із спільності. Іноді цей термін застосовують тільки до людини як організму, а іноді тільки особистості.
Синонім — індивідуум.

ИНДИВИДУАЛИЗМ — свойство личности, определяемое преобладанием целей деятельности, направленных на удовлетворение только личных потребностей своего Я при игнорировании общественных.
ІНДИВІДУАЛІЗМ — властивість особистості, що визначається перевагою завдань діяльності, спрямованих на задоволення тільки особистих потреб свого Я при ігноруванні суспільних.

ИНДИВИДУАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ — одна из трех основных психологических наук (стволов дерева психологической науки) наряду с общей психологией и социальной психологией. Предмет И.п. — психические явления, свойственные индивиду.
ІНДИВІДУАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ — одна із трьох основних психологічних наук (стовбурів дерева психологічної науки) поряд із загальною і соціальною психологією.
Предмет І.п. — психічні явища, властиві індивіду.

ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ — особенное в индивиде, совокупность только ему присущих особенностей (в частности, свойств личности), которая делает человека и его личность единичным воплощением типичного и всеобщего. И. нельзя ни отождествлять с личностью, что нередко делается, ни отрывать от нее. Личность всегда неповторима и, следовательно, индивидуальна. Но И. человека проявляется не только в его личности, но и в его организме.
ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ — особливе в індивіді, сукупність тільки йому властивих особливостей (зокрема, рис особистості), яка робить людину і її особистість єдиним втіленням типового і всезагального.

І. не може ні ототожнюватися з особистістю, що нерідко робиться, ні відриватися від неї. Особистість завжди неповторна, і, відповідно, індивідуальна. Але І. людини проявляється не тільки в її особистості, але і в її організмі.

ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ПОДХОД — принцип педагогики: подход к человеку с учетом конкретных индивидуальных его особенностей и индивидуальности в целом. Учет личностных ценностей поднимает И. п. до уровня личностного подхода принципа психологии.
ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД — принцип педагогіки: підхід до людини з врахуванням конкретних індивідуальних її особливостей та індивідуальності в цілому. Врахування особистісних властивостей піднімає І.п. до рівня особистісного підходу як принципу психології.

ИНДИКАТОР в психологии (греч. *indicator* — указатель) — величина, обобщающая несколько параметров и позволяющая оценивать по соответствующему критерию психическое явление, действие или деятельность, в частности при их формализации.
ІНДИКАТОР в психології (грец. *indicator* — покажчик) — величина, яка узагальнює декілька параметрів і дозволяє оцінити за відповідним критерієм психічне явище, дію або діяльність, зокрема, при їх формалізації.

ИНДУКТИРУЕМОЕ ДВИЖЕНИЕ — мнимое движение неподвижного объекта, которое вызвано движением других, окружающих его объектов.
ІНДУКОВАНИЙ РУХ — уявний рух нерухомого об'єкта, який викликаний рухом інших об'єктів, що оточують його.

ИНДУКЦИЯ — рассуждение, в котором выводы о том, что наблюдалось, переносятся на то, что не наблюдалось, т. е. рассуждение, в котором на основании конкретного опыта строится абстрактная теория.
ІНДУКЦІЯ — міркування, в якому висновки про те, що спостерігалося, переносяться на те, що не спостерігалося, тобто міркування, в якому на підставі конкретного досвіду будується абстрактна теорія.

ИНЖЕНЕРНАЯ ПСИХОЛОГИЯ — отрасль психологии труда; развивается в самостоятельную психологическую науку.
Предмет И.п. — получение, хранение и переработка информации во всех звеньях взаимодействующей системы «коллектив — человек — техника». Ее объект — психологические закономерности этой системы, изучаемые с целью их учета при конструировании и эксплуатации новой техники. И.п. взаимодействует с психологией управления.
ІНЖЕНЕРНА ПСИХОЛОГІЯ — галузь психології праці; розвивається в самостійну психологічну науку. Предмет І.п. — одержання, зберігання і переробка інформації в усіх ланках взаємодіючої системи «колектив—людина—техніка». Її об'єкт — психологічні закономірності цієї системи, що вивчається з метою їх обліку при конструюванні і експлуатації нової техніки. І.п. взаємодіє з психологією управління.

ИНИЦИАТИВА (лат. *initiate* — начинать) — проявление творчества в деятельности, внутреннее побуждение к ее новым формам.
Синоним — предприимчивость.
ІНІЦІАТИВА (лат. *initiare* — починати) — прояв творчості в діяльності, внутрішнє спонукання до її нових форм.
Синонім — ініціативність, завзятість.

ИНИЦИАТИВА ПРОТИВ ВИНЫ (*initiative guilt*) — третья из восьми стадий жизни человека Эриксона. Она соответствует эдиповой фазе классической теории, причем «инициатива» проявляется interalia в предчувствии соперничествами с теми, кто оказался там первым, что ведет к кульминации в финальном состязании за благосклонность матери; неизбежная неудача ведет к покорности, чувству вины и тревоге.
ІНІЦІАТИВА ПРОТИ ПРОВИНИ (*initiative guilt*) — третя із восьми стадій життя людини згідно з теорією Е.Еріксона. Вона відповідає едиповій фазі класичної теорії, і ця ініціатива проявляється *interalia* в передчутті суперництва з тими, хто виявився там першим, що веде до кульмінації у фінальному змаганні за прихильність матері; неминуча невдача призводить до покірливості, почуття вини і тривоги.

ИНСАЙТ (англ. *insight* — проницательность) — термин психологии, по-разному трактуемый: в идеалистической психологии — акт непосредственного познания сущности феномена.

И. — неожиданное для самого человека нахождение решения какой-нибудь проблемы; внезапное понимание ситуации, что не выводимо из прошлого опыта. С помощью инсайта достигается осмысленное решение проблемы.

ІНСАЙТ (англ. *insight* — проникливість) — термін психології, що трактується по-різному: в ідеалістичній психології — акт безпосереднього пізнання сутності феномену (феноменологія).

І. — несподіване для самої людини вирішення будь-якої проблеми; раптове розуміння ситуації, що не витікає з минулого досвіду. За допомогою інсайта досягається осмислене розв'язання проблеми.

ИНСТИНКТ (*instinct*) — форма генетически обусловленного поведения или его слагаемого — реагирования, физиологическим механизмом которых являются безусловные рефлексы. В этом отличие И. от навыков и деятельности, осуществляемых на основе условных рефлексов.

И. — врожденное, биологически детерминированное побуждение к действию. Согласно классической теории, инстинкт имеет: а) биологический источник; б) запас энергии этого источника; в) цель, т. е. осуществляет специфические для данного инстинкта действия, ведущие к его удовлетворению и к разрядке заключенной в нем энергии; и г) объект, в отношении которого цель может быть достигнута.

ІНСТИНКТ (*instinct*) — пристосувальна вроджена поведінка тварин, зумовлена видовим характером, спадковістю, автоматичністю, біологічною доцільністю. Фізіологічним механізмом І. є безумовні рефлекси. В цьому відмінність І. від навичок і діяльності, що здійснюються на підставі умовних рефлексів.

І. — природжене, біологічно детерміноване спонукання до дії. Згідно з класичною теорією психоаналізу, інстинкт має: а) біологічне джерело; б) запас енергії цього джерела; в) мету, тобто здійснює специфічні для даного інстинкту дії, що ведуть до його задоволення; і до розрядки енергії; яка в ньому знаходиться; г) об'єкт, стосовно якого мета може бути досягнут.

ИНСТРУМЕНТАЛИЗАЦИЯ — спецификация процедур, необходимых при ведении наблюдения; уточнение измерительных приемов или инструментария исследования.

ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЯ — специфікація процедур, необхідних при проведенні спостереження; уточнення вимірювальних прийомів або засобів дослідження.

ИНТЕГРАЦИЯ (*integration*) — процесс, посредством которого части соединяются в целое. Согласно классической теории, психика человека начинается как неинтегрированное, неорганизованное Ид и становится интегрированной в результате развития Эго. Согласно объект-теории, младенец начинает жизнь в состоянии первичной интеграции. Все защиты, кроме сублимации, действуют за счет интеграции, покупая свободу от тревоги ценой расщепления или вытеснения частей потенциально интегрированной самости.
Психоаналитическое лечение стремится восстановить утраченные части самости и увеличить интеграцию.
ІНТЕГРАЦІЯ (*integration*) — процес, засобом якого частини поєднуються в ціле. Згідно з класичною теорією, психіка людини починається як інтегративне, неорганізоване Ід і стає інтегрованим в результаті розвитку Его. Відповідно до об'єкт-теорії, малюк починає життя в стані первинної інтеграції. Всі захисти, крім сублімації, діють за рахунок інтеграції, купуючи свободу від тривоги ціною розщеплення або витіснення частин потенційно інтегрованої самості.
Психоаналітичне лікування прагне поновити втрачені частини самості і збільшити інтеграцію.

ИНТЕЛЛЕКТ (лат. *intellectus* — понимание, рассудок) — психологическое понятие; часто понимается как способность мышления, рационального познания. Сейчас, когда кибернетики широко пользуются термином «искусственный И.», наиболее удачно такое определение: это отражающая система различных уровней сложности ее природной или технической организации, находящаяся между отражаемыми стимулами и отраженными реакциями, система процессов улавливания, запоминания и установления связей между информациями, необходимыми для решения задач. У ЭВМ — это механизм, у низших животных — генетические программы, у высших — условные рефлексы, у человека — познание как атрибут сознания.
ІНТЕЛЕКТ (лат. *intellectus* — розуміння, розум, глузд) — психологічне поняття; часто розуміється як здатність мислення, раціонального

пізнання, відносно стійка структура розумових здібностей індивіда. Зараз, коли кібернетики широко користуються терміном «штучний І.» найбільш вдале таке визначення: це відображуюча система різних рівнів складності її природної або технічної організації, що знаходиться між відображуючими стимулами і відображеними реакціями, система процесів уловлювання, запам'ятовування і установлення зв'язків між інформаціями, необхідними для вирішення завдань. В ЕОМ — це механізм, у нижчих тварин — генетичні програми, у вищих — умовні рефлекси, у людини — пізнання як атрибут свідомості.

ИНТЕРВЬЮ (англ. *interview*) — метод социальной психологии, заключающийся в сборе информации, полученной в виде ответов на поставленные вопросы. Как правило, вопросы формулируются заранее.
И. — термин, имеющий два значения: основное — беседа журналиста с кем-либо, предназначенная для печати.
Синоним беседы как психологического метода, когда ставится задача получить ответы опрашиваемого на определенные (обычно заранее приготовленные) вопросы. Форма письменного И. — вопросник.
ІНТЕРВ'Ю (англ. *interview*) — метод соціальної психології, що полягає в збиранні інформації, отриманої у вигляді відповідей на поставлені, як правило, заздалегідь сформульовані питання.
І. (в психології) — спосіб отримання соціально-психологічної інформації за допомогою усного опитування.

ИНТЕРВАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ — измерение, классифицирующее и упорядочивающее объекты, после того как они измерены на интервальном уровне, а также показывающее, насколько большим или меньшим количеством измеряемого свойства по сравнению с другими объектами они характеризуются.
ІНТЕРВАЛЬНЕ ВИМІРЮВАННЯ — вимірювання, що класифікує і упорядковує об'єкти, після того як вони виміряні на інтервальному рівні, а також, що показує, наскільки великою або меншою кількістю вимірювальних властивостей в порівнянні з іншими об'єктами вони характеризуються.

ИНТЕРЕС — одна из форм направленности личности: окрашенное положительной эмоцией сосредоточение внимания на определенном, вызывающем И. феномене. И. — проявление не только познавательной, но и других потребностей.
ІНТЕРЕС — одна із форм спрямованості особистості: зафарбоване позитивною емоцією зосередження уваги на певному феномені. І. — проявлення не тільки пізнавальної, але й інших потреб.

ИНТЕРИОРИЗАЦИЯ (лат. *internus* — внутренний) — процесс накопления опыта личности путем преобразования внешних действий предметной деятельности и общения во внутренние субъективные характеристики личности, ее сознания и деятельности. Противоположный процесс — экстериоризация.
ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ (лат. *internus* — внутрішній) — процес накопичення досвіду особистості шляхом перетворення зовнішніх дій предметної діяльності і спілкування у внутрішні суб'єктивні характеристики особистості, її свідомості і діяльності. Протилежний процес — екстеріоризація.

ИНТЕРНАЛИЗАЦИЯ *(internalization)* — хотя иногда используется как синоним интроекции, его лучше использовать только для описания процесса, посредством которого объекты внешнего мира получают постоянное психическое представительство, т. е. посредством которого восприятия превращаются в образы, формирующие часть нашего психического содержимого и структуру.
ІНТЕРНАЛІЗАЦІЯ *(internalization)* — хоча іноді використовується як синонім інтроекції, його краще використовувати тільки для опису процесу, засобом якого об'єкти зовнішнього світу одержують постійне психічне представництво, тобто засобом якого сприйняття перетворюються в образи, що формують частину нашого психічного вмісту і структуру.

ИНТЕРОРЕЦЕПТОРЫ — рецепторы, которые располагаются в мышцах, сухожилиях, сосудах и внутренних органах.
Синоним — интероцепторы.

ІНТЕРОРЕЦЕПТОРИ — рецептори, які розташовуються в м'язах, сухожиллях, судинах і внутрішніх органах. Вони сприймають подразнення з внутрішнього середовища.
Синонім — інтероцептори.

ИНТЕРОЦЕПЦИЯ — физиологический процесс регуляции и координации жизнедеятельности организма на основе сигналов от интерорецепторов, определяющий физиологическое самочувствие человека.
ІНТЕРОЦЕПЦІЯ — фізіологічний процес регуляції і координації життєдіяльності організму на підставі сигналів від інтерорецепторів, що визначає фізіологічне самопочуття людини.

ИНТЕРПЕРСОНАЛЬНЫЙ (межличностный) (*interpersonal*) —
1. Интерперсональные теории и понятия имеют дело с тем, как личности взаимодействуют друг с другом, в противоположность интраперсональным концепциям классической теории, относящимся к развитию и поведению отдельных индивидов.
2. Интерперсональные отношения — это отношения между людьми; приставка «интер» здесь не нужна, если только нет противопоставления отношениям между частями личности.

ІНТЕРПЕРСОНАЛЬНИЙ (міжособистісний) (*interpersonal*) —
1. Інтерперсональні теорії і поняття мають справу з тим, як особистості взаємодіють один з одним, на противагу інтраперсональним концепціям класичної теорії, що відносяться до розвитку і поведінки окремих індивідів.
2. Інтерперсональні відносини — це відносини між людьми; префікс «інтер» тут не потрібний, якщо тільки немає протиставлення відносинам між частинами особистості.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ (*interpretation*) — процесс разъяснения, толкования смысла чего-либо сложного для понимания неясного и т. д. Психоаналитические интерпретации — это сообщения пациенту, которые делает аналитик, и в которых он придает сну, симптому или цепочке свободных ассоциаций какое-либо значение, расширяющее и углубляющее то значение, которое придает им сам пациент. Примером интерпретации является интерпретация сновидения, деятельность по обнаружению смысла латентного содержания сновидения

путем анализа его манифестного содержания. В основе этой деятельности лежат следующие положения:
а) что сновидение имеет смысл;
б) что этот смысл может быть разъяснен человеком, знакомым с символикой;
в) что видевший сон может подтвердить правильность интерпретации своей реакцией на нее.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ (*interpretation*) — процес роз'яснення, тлумачення змісту будь-чого складного для розуміння нез'ясованого і таке інше. Психоаналітичні інтерпретації — це повідомлення пацієнту, які робить аналітик, і в яких він надає сну, симптому або ланцюжку вільних асоціацій будь-яке значення, що розширює і поглиблює те значення, яке надає їм сам пацієнт. Прикладом інтерпретації є інтерпретація сновидінь, діяльність щодо виявлення латентного змісту сновидіння шляхом аналізу його маніфестного змісту.
В основі цієї діяльності лежать наступні положення:
а) що сновидіння має смисл;
б) що цей смисл може бути роз'яснений людиною, знайомою з символікою;
в) що той, хто бачив сон, може підтвердити правильність інтерпретації своєю реакцією на неї.

ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ НАВЫКОВ (лат. *inter* — между, *ferentis* — переносящий) — как в физике И. волн, И.н. дает и ослабление, и усиление новых навыков под влиянием уже имеющихся. Существует ошибочное понимание И.н. как их только отрицательного переноса; оно противоречит универсальному понятию И.
Синоним — перенос навыков.

ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ НАВИЧОК (лат. *inter* — між, *ferentis* — перенесений) — як у фізиці І. хвиль, І.н. — дає і ослаблення, і посилення нових навичок під впливом тих, які є. Існує помилкове розуміння І.н. як їх тільки негативного переносу; воно протирічить універсальному поняттю І.
Синонім — перенесення навичок.

ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ ПАМЯТИ — взаимодействие запоминаемого с уже запечатленным, приводящее либо к облегчению, либо к затруд-

нению запоминания, а иногда и к искажению запечатленного, вплоть до появления иллюзий памяти.
ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ПАМ'ЯТІ — взаємодія запам'ятовуючого з уже закарбованим, що призводить або до полегшення, або до труднощів запам'ятовування, а іноді і до перекручення закарбованого, до появи ілюзій пам'яті.

ИНТОНАЦИЯ (лат. *intone* — громко произношу) — звуковые особенности речи: темп, тембр, ударения, паузы, определяемые ее смыслом и эмоциональным содержанием и определяющие ее выразительность. И. близка, но не тождественна дикции.
ІНТОНАЦІЯ (лат. *intone — голосно промовляю*) — звукові особливості мови: темп, тембр, наголос, паузи, що визначаються її смислом і емоційним змістом, і визначають її виразність. І. близька, але не тотожна дикції.

ИНТРОВЕРТ — термин, введенный современным английским психологом З. Айзенком для обозначения типа личности, направленность которой в большей степени определяется внутренним миром с выраженным развитием Я, памяти и воображения.
ІНТРОВЕРТ — термін, уведений сучасним англійським психологом З. Айзенком для позначення типу особистості, спрямованість якої значно визначається внутрішнім світом з вираженим розвитком Я, пам'яті і уяви.

ИНТРОЕКЦИЯ (*introjection*) — процесс, посредством которого функции внешнего объекта берет на себя его психическое представление, посредством которого отношения с объектом «вовне» заменяются отношениями с воображаемым объектом «внутри себя». Образовавшуюся в результате психическую структуру называют по-разному: интроект, интроецированный объект или внутренний объект. Интроекции предшествует интернализация; она может сопровождаться (или не сопровождаться) фантазией инкорпорации; за ней может следовать вторичная идентификация. Супер-Эго образуется интроекцией родительских фигур, и его можно разложить на составные интроекты (хороший — плохой; отец — мать). Интроекция представляет собой как защиту, так и нормальный процесс развития: защиту —

поскольку уменьшает сепарационную тревогу, процесс развития — поскольку способствует увеличению автономности субъекта.
ІНТРОЕКЦІЯ (*introjection*) — процес, засобом якого функції зовнішнього об'єкта бере на себе його психічне уявлення, за допомогою якого зв'язок з об'єктом створюються всередині. Утворену в результаті психічну структуру називають по-різному: інтроект, інтроекційований об'єкт або внутрішній об'єкт. Інтроекції передує інтерналізація, вона може супроводжуватися (або не супроводжуватися) фантазією інкорпорації; за нею може йти вторинна ідентифікація. Супер-Его утворюється інтроекцією батьківських фігур, і його можна розкласти на складові інтроекти (хороший — поганий, батько — мати). Інтроекція трактується як захист, так і нормальний процес розвитку: захист — оскільки зменшує сепараційну тривогу, процес розвитку — оскільки сприяє збільшенню автономності суб'єкта.

ИНТРОСПЕКТИВНАЯ ПСИХОЛОГИЯ — направление психологии, постепенно перешедшее в функциональную психологию, ошибочно считающее интроспекцию либо основным, либо даже единственным методом психологической науки.
ІНТРОСПЕКТИВНА ПСИХОЛОГІЯ — напрям психології, що поступово перейшов у функціональну психологію, помилково вважаючи інтроспекцію або основним, або навіть єдиним методом психологічної науки.

ИНТРОСПЕКЦИЯ (лат. *introspectare* — смотреть внутрь) — метод самонаблюдения; взгляд вовнутрь, изучение своих мыслей и чувств. Отличается от самонаблюдения тем, что интроспекция используется для обозначения тревожной или нарциссической озабоченности собой, тогда как самонаблюдение подразумевает объективное исследование самого себя. В соответствии с этим различием одной из целей психоаналитического лечения является уменьшение интроспекции и увеличение способности к самонаблюдению.
ІНТРОСПЕКЦІЯ (лат. *introspectare* — дивитися всередину) — метод самоспостереження; світогляд всередину, вивчення своїх думок і почуттів. Відрізняється від самоспостереження тим, що інтроспекція використовується для позначення тривожного або нарцисичного занепокоєння собою, тоді як під самоспостереженням розуміється

об'єктивне, дослідження самого себе. У відповідності з цією відмінністю однією із цілей психоаналітичного лікування є зменшення інтроспекцій і збільшення здатності до самоспостереження.

ИНТУИЦИЯ (лат. *intuitio* — пристальное всматривание) — философское понятие, выражающее способность постижения истины путем прямого ее усмотрения без доказательств.
Психологически И. — непосредственное отражение связей между предметами и явлениями реального мира; имеет две формы: еще не осознаваемое примитивное мышление, осуществляемое на основе каузального рефлекса, свойственное и высшим животным; мышление, уже ставшее неосознаваемым, осуществляемое на основе высокоавтоматизированных умственных навыков, обобщенных в результате большого опыта в области их проявления. Во втором случае И. — высшая форма каузального рефлекса.
ІНТУЇЦІЯ (лат. *intuitio* — пильне вглядування) — філософське поняття, що виражає здатність досягнення істини шляхом прямого її розсуду без доказу.
Психологічно І. — безпосереднє відображення зв'язків між предметами і явищами реального світу; має дві форми: ще не усвідомлене примітивне мислення, здійснюване на основі каузального рефлексу, властиве і вищим тваринам; мислення, що стало несвідомим, яке здійснюється на підставі високоавтоматизованих розумових навичок, узагальнених в результаті великого досвіду в галузях їх прояву. В іншому випадку І. — вища форма каузального рефлексу.

ИНФАНТИЛИЗМ (лат. *infantilis* — детский) — термин, имеющий два значения, противоположных акселерации:
- замедленное развитие организма, определяющее задержку созревания личности, как явление патопсихологии;
- задержка нравственного и социального созревания личности как результат деформации условий ее жизни, неправильного воспитания и собственной пассивности.
- задержка развития организма.

Характерный признак — объединение физической и психической недоразвитости

ІНФАНТИЛІЗМ (лат. *infantilis* — дитячий) — термін, що має два значення, протилежних акселерації:

- уповільнений розвиток організму, що визначає затримку зрілості особистості, як явище патопсихології;
- затримка моральної і соціальної зрілості особистості як результат деформації умов її життя, неправильного виховання і власної пасивності;
- затримка в розвитку організму.

Характерна ознака — поєднання фізичного й психічного недорозвитку.

ИНФАНТИЛЬНЫЙ (*infantile*) — применительно к поведению, эмоциям, фантазиям и т. д. инфантильный означает прегенитальный, но не детский или незрелый. Инфантильная сексуальность охватывает сексуальные явления, которые считаются нормальными, повсеместными и неизбежными для инфантильных стадий развития либидо и которые сохраняются во взрослой жизни до тех пер, пока:

а) не преодолен эдипов комплекс;
б) отсутствуют сублимация;
в) действия не интегрировались в стадию предварительного удовольствия взрослой сексуальности.

Использование психоаналитиками слова «инфантильный» в значении «прегениталъный, преэдипов, несублимированный» сопровождается аналогичным использованием слова «ребенок» («*infant*») для обозначения любого ребенка в возрасте, скажем, от 4 до 5 лет. В медицинской и статистической литературе «младенец» («*infant*») означает «ребенок в возрасте до 1 года»; в юридической литературе — любой человек в возрасте до 21 года.

ІНФАНТИЛЬНИЙ (*infantile*) — стосовно поведінки, емоцій, фантазій та ін. інфантильний означає прегенитальний, але не дитячий чи незрілий. Інфантильна сексуальність охоплює сексуальні явища, які вважаються нормальними, неминучими для інфантильних стадій розвитку лібідо і які зберігаються в дорослому житті до тих пір, поки:

а) не подоланий едипів комплекс;
б) відсутня сублімація;
в) дії не інтегрувалися в стадію попереднього задоволення дорослої сексуальності.

Використання психоаналітиками слова «інфантильний» в значенні «прегенитальний, преедипів, несублімований», супроводжується аналогічним використанням слова «дитина» («*infant*») для визначення будь-якої дитини віком, скажімо, від 4 до 5 років. У медичній і статистичній літературі «малюк» («*infant*») означає «дитина віком до 1 року»; в юридичній літературі — будь-яка людина віком до 21 року.

ИНФОРМАЦИЯ (лат. *informare* — давать сведения о чем-либо) — категория кибернетики, используемая психологией: сведение, учитываемое не по его содержанию, а по уровню организации и объему.
ІНФОРМАЦІЯ (лат. *informare* — давати відомості про будь-що) — категорія кібернетики, що використовується психологією: відомості, враховані не за їх змістом, а за рівнем організації і обсягу.

ИНЦЕСТ (*incest*) — сексуальные отношения между кровными родственниками; известная степень запретности отношений, определяемая или каноном, или светским законом. Относительно взглядов Фрейда на происхождение Табу инцеста, Эдипов комплекс предполагает, что инцестуозные фантазии присущи всем.
ІНЦЕСТ (*incest*) — сексуальні стосунки між кровними рідними; відомий ступінь заборони відносин, що визначається або каноном, або світським законом. Відносно поглядів Фрейда на походження Табу інцесту, Едипів комплекс показує, що інцестуозні фантазії властиві всім.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ — см. *интеллект*.
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ — див. *інтелект*.

ИСПРАВИТЕЛЬНО-ТРУДОВАЯ ПСИХОЛОГИЯ — отрасль юридической психологии, которая в дереве психологической науки в силу ее социальной значимости стала самостоятельной психологической наукой. Ее предмет — психологические особенности перевоспитания осужденных.
ВИПРАВНО-ТРУДОВА ПСИХОЛОГІЯ — галузь юридичної психології, яка в системі психологічної науки в силу її соціальної значущості стала самостійною психологічною наукою. Її предмет — психологічні особливості перевиховання засуджених.

ИСПЫТУЕМЫЙ — субъект, привлеченный к участию в эксперименте для испытания воздействия независимой переменной.
ДОСЛІДЖУВАНИЙ — суб'єкт, залучений до участі в експерименті для випробування впливу незалежної змінної.

ИСТЕРИЯ (*hysteria*) 1. Медицинский диагностический термин для обозначения:
а) заболеваний, характеризуемых наличием физических симптомов;
б) отсутствия физических признаков или других доказательств физической патологии;
в) поведения, допускающего, что симптомы выполняют некоторую психологическую функцию.

Понятие И. пришло от древних греков, применявших этот термин исключительно к женщинам, заболевания которых объяснялись нарушением работы матки (*hysteron*). В соответствии с одной из теорий матка является подвижным органом, способным перемещаться по телу и давить на другие органы; в соответствии с другой, половое воздержание ведет к «голоданию матки» или к задержанию неиспользованной жизненной энергии, которая выходит из матки и приводит к нарушению работы других органов. Одним из итогов психоанализа стала отмена маточных теорий происхождения истерии при сохранении идеи о том, что она каким-то образом связана с сексуальностью. Об истории медицинской концепции можно прочесть у Veith (1965).
2. Классическая теория различает две формы истерии: конверсионную истерию, которая соответствует традиционному медицинскому представлению, и истерию тревоги, которая сейчас более широко извесгна как фобия. Истерия занимает важное место в истории психоанализа, начавшегося с опубликования в 1895 г. работы Фрейда и Брейера «Исследования истерии», в которой истерические симптомы объяснялись как следствие вытесненных воспоминаний и конверсии фантазий в физические симптомы.
Хотя обе эти концепции продолжают жить в психоаналитической теории, ни один из современных аналитиков не решится утверждать, что они дают адекватное объяснение истерии. Wisdom (1961) привлек внимание к любопытному факту, что Фрейд никогда не давал точной формулировки своих взглядов на истерию, так что крайне

трудно узнать, какова же классическая теория истерии. Существует, однако, общая тенденция считать, что согласно ей истерическая точка фиксации приходится на эдипову фазу и что ее характерными защитными механизмами являются вытеснение и диссоциация. Мелани Клейн также хранит молчание по поводу истерии, и единственным из объект-теоретиков, кто этим интересовался, был Fairbaim (1953), который назвал один из своих защитных приемов «истерическим» и который полагал, что истоки истерии лежат в шизоидной позиции. Согласно Veith (1965), истерия представляет собой почти вымершее заболевание, которое возникает только среди «необразованных из низших социальных слоев», на которых не оказало влияние распространение психоаналитических идей. (Психоаналитики, занятые частной практикой, тем не менее хорошо знакомы с истерическими явлениями).
ІСТЕРІЯ — патологічний стан психіки людини, який характеризується підвищеним навіюванням, слабкістю свідомої регуляції поведінки. Для істерії характерна невідповідність між малою глибиною переживань та яскравістю їх зовнішніх проявів, звучні окрики, плач, уявна непритомність.

ИСТОРИЯ ПСИХОЛОГИИ — психологическая наука, изучающая развитие психики и знаний о ней в историческом и логическом аспектах, с акцентом на первый из них. И.п. может рассматриваться с позиции либо историографии, либо эволюции психологических теорий.
ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ — психологічна наука, що вивчає розвиток психіки в історичному і логічному аспектах, з акцентом на перший із них. І.п. може розглядатися з позиції або історіографії, чи еволюції психологічних теорій.

К

КАРТА ЛИЧНОСТИ — краткая характеристика, составленная применительно к концепции динамической функциональной структуры личности и содержащая систематизированный перечень ее основных элементов. Заполняется по методу обобщения независимых характеристик, а каждое предусмотренное ею свойство оценивается по методу полярных баллов. К.л., приведенная ниже, может служить планом этой характеристики.

Карта личности
Порядков. № ________

(1) Группа ____________________________«_____»__________________года
(2) Фамилия ____
Пол: муж.______(2.1),
жен. ______(2.2)
(3) Возраст____________________ (4) Образование _____________________
(5) Специальность ____
(6) Стаж ____
(7.1) Состояние здоровья ___________________________________
(7.2) Отношение к здоровью ________________________________
(8.1) Условия работы ______________________________________
(8.2) Условия в семье ______________________________________
(9) Физкультурная активность _____________________________
(10) Проявление способностей
(10.1) Психомоторные _____________________________________
(10.2) Музыкальные _______________________________________
(10.3) Вокальные ____
(10.4) Артистические _____________________________________
(10.5) Художественные ____________________________________
(10.6) Технические _______________________________________
(10.7) Математические _____________________________________
(10.8) Литературные ______________________________________
(10.9) Научные ____

(10.10) Педагогические ____________________
(10.11) Организаторские ____________________
(10.12) Нравственные ____________________
(10.13) Правоправные ____________________
(10.14) Прочие ____________________

(11) Общие черты характера
(11.1) Идейность ____________________
(11.2) Патриотизм ____________________
(11.3) Принципиальность ____________________
(11.4) Честность ____________________
(11.5) Инициативность ____________________
(11.6) Активность ____________________
(11.7) Организованность ____________________
(11.8) Коллективизм ____________________
(11.9) Оптимизм ____________________
(11.10) Уступчивость ____________________
(11.11) Прочие ____________________

(12) Подструктура направленности
(12.1) Общая направленность: уровень ____________
(12.2) широта ____________
(12.3) интенсивность ____________
(12.4) устойчивость ____________
(12.5) действенность ____________
(12.6) Профессиональная направленность ____________
(12.7) Атеистическая направленность ____________
(12.8) Отношение: к труду ____________
(12.9) к людям ____________
(12.10) к себе ____________

(13) Подструктура опыта
(13.1) Профессиональная направленность ____________
(13.2) Культура: психомоторная ____________
(13.3) музыкальная ____________
(13.4) театральная ____________
(13.5) художественная ____________
(13.6) литературная ____________
(13.7) интеллектуальная ____________
(13.8) поведения ____________

(14) Подструктура индивидуальных особенностей психических процессов
(14.1) Эмоциональная возбудимость ____________
(14.2) Эмоционально-моторная устойчивость ____________
(14.3) Стеничность эмоций ____________
(14.4) Внимательность ____________
(14.5) Продуктивность памяти ____________
(14.6) Критичность мышления ____________
(14.7) Сообразительность ____________
(14.8) Творческое воображение ____________
(14.9) Воля: самообладание ____________
(14.10) Воля: целеустремленность ____________
(14.11) Настойчивость ____________
(14.12) Решительность ____________
(14.13) Дисциплинированность ____________
(14.14) Прочие особенности ____________
(15) Биологически обусловленная подструктура
(15.1) Темперамент: сила ____________
(15.2) Темперамент: подвижность ____________
(15.3) Темперамент: уравновешенность ____________
(15.4) Патологические изменения личности ____________

КАРТА ОСОБИСТОСТІ — коротка характеристика, складена стосовно концепції динамічної функціональної структури особистості і як така, що містить систематизований перелік її основних елементів. Заповнюється за методом узагальнення незалежних характеристик, а кожна передбачена нею властивість оцінюється за методом полярних балів. К.о. наведена нижче, може служити планом розгорнутої характеристики.

Карта особистості
Порядкові №

(1) Група ____________ «____» ____________ року
(2) Прізвище ____________
Стать: чол.________(2.1),
жін. ________(2.2)
(3) Вік____________ (4) Освіта ____________

(5) Спеціальність ______________________________
(6) Стаж ______________________________
(7.1) Стан здоров'я ______________________________
(7.2) Відношення до здоров'я ______________________________
(8.1) Умови роботи ______________________________
(8.2) Умови в сім'ї ______________________________
(9) Фізкультурна активність ______________________________
(10) Виявлення здібностей
(10.1) Психомоторні ______________________________
(10.2) Музичні ______________________________
(10.3) Вокальні ______________________________
(10.4) Артистичні ______________________________
(10.5) Художні ______________________________
(10.6) Технічні ______________________________
(10.7) Математичні ______________________________
(10.8) Літературні ______________________________
(10.9) Наукові ______________________________
(10.10) Педагогічні ______________________________
(10.11) Організаторські ______________________________
(10.12) Моральні ______________________________
(10.13) Правоправні ______________________________
(10.14) Інші ______________________________
(11) Загальні риси характеру
(11.1) Ідейність ______________________________
(11.2) Патріотизм ______________________________
(11.3) Принциповість ______________________________
(11.4) Чесність ______________________________
(11.5) Ініціативність ______________________________
(11.6) Активність ______________________________
(11.7) Організованість ______________________________
(11.8) Колективізм ______________________________
(11.9) Оптимізм ______________________________
(11.10) Поступливість ______________________________
(11.11) Інші ______________________________
(12) Підструктура спрямованості
(12.1) Загальна спрямованість: рівень ______________
(12.2) широта ______________

(12.3) інтенсивність ______________
(12.4) стійкість __________________
(12.5) дієвість ___________________
(12.6) Професійна спрямованість ____________________________
(12.7) Атеїстична спрямованість ____________________________
(12.8) Відношення: до праці _________________________________
(12.9) до людей ______________________________
(12.10) до себе _______________________________

(13) Підструктура досвіду
(13.1) Професійна спрямованість ____________________________
(13.2) Культура: психомоторна ______________________________
(13.3) музична ___________________________________
(13.4) театральна ________________________________
(13.5) художня __________________________________
(13.6) літературна _______________________________
(13.7) інтелектуальна ____________________________
(13.8) поведінки ________________________________

(14) Підструктура індивідуальних особливостей психічних процесів
(14.1) Емоційна збудливість ________________________________
(14.2) Емоційно-моторна стійкість ___________________________
(14.3) Стенічність емоцій __________________________________
(14.4) Уважність ____
(14.5) Продуктивність пам'яті ______________________________
(14.6) Критичність мислення _______________________________
(14.7) Кмітливість _______________________________________
(14.8) Творча уява _______________________________________
(14.9) Воля: самовладання _________________________________
(14.10) Воля: цілеспрямованість ____________________________
(14.11) Наполегливість ____________________________________
(14.12) Рішучість ____
(14.13) Дисциплінованість _________________________________
(14.14) Інші особливості __________________________________

(15) Біологічно обумовлена підструктура
(15.1) Темперамент: сила __________________________________
(15.2) Темперамент: рухливість ____________________________
(15.3) Темперамент: урівноваженість ______________________
(15.4) Патологічні зміни особистості ______________________

КАТАРСИС (греч. *katharsis* — очищение) — понятие, применявшееся Аристотелем в его учении о трагедии и музыке (но существовавшее и до него в греческой философии) как очищение души от плохого после сильных переживаний. Термин К. был заимствован и мистифицирован З. Фрейдом (1856–1939). Психологическая сущность К. в вытеснении и смене одних эмоций другими.
КАТАРСИС (грец. *katharsis* — очищення) — поняття, застосоване Аристотелем як очищення душі від поганого після сильних переживань. Термін К. був запозичений і містифікований З. Фрейдом (1856–1939). Психологічна сутність К. у витісненні і зміні одних емоцій іншими.
К. — емоційне потрясіння, яке відчуває людина під впливом творів мистецтва, і здатне призвести до того, що вона звільняється від обтяжливих переживань і думок, яке призводить до внутрішнього очищення.

КАТАТОНИЯ (*catatonia*) — форма шизофрении, характеризующаяся чередованием периодов возбуждения и ступора.
КАТАТОНІЯ (*catatonia*) — форма шизофренії, що характеризується чергуванням періодів збудження і ступору.

КАТЕГОРИИ МЕДИЦИНСКОЙ ПСИХОЛОГИИ — уточненные с позиций ее предмета категории общепсихологические и частнопсихологические и подчиненные им понятия: болезненное состояние, личность больного, лечебная деятельность, трудотерапия, патологическое развитие личности, реабилитация — и категории медицины: здоровье; и болезнь, лечение и профилактика, этиология и патогенез.
КАТЕГОРІЇ МЕДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ — відображені з позицій предмета медичної психології категорії загальнопсихологічні та спеціальнопсихологічні і похідні від них поняття: хворобливий стан, особа хворого, лікувальна діяльність, трудотерапія, патологічний розвиток особистості; реабілітація і категорії медицини: здоров'я і хвороба, лікування і профілактика, етиологія і патогенез.

КАТЕГОРИИ ОБЩЕПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ — предельно широкие психологические понятия, взаимосвязанные в указанном ниже порядке в спираль иерархии категорий психологии, общий объем которой совпадает с объемом и содержанием основной психологической категории — психики и, следовательно, психологии как науки:

формы психического отражения, психические явления, сознание, личность, деятельность, развитие психики.
Все другие психологические понятия, в частности частнопсихологические категории, подчинены им. Поэтому право на отнесение к К.о. дает не значение данного понятия для психологии (как напр., образ), а его главенствующее и взаимосвязанное с другими место в системе психологических понятий.
КАТЕГОРІЇ ЗАГАЛЬНОПСИХОЛОГІЧНІ — максимально широкі психологічні поняття, взаємопов'язані в указаному нижче порядку в спіраль ієрархії категорій психології, загальний обсяг якої співпадає з обсягом і змістом основної психологічної категорії — психіки і, відповідно психології як науки:
форми психологічного відображення, психічні явища, свідомість, особистість, діяльність, розвиток психіки.
Всі інші психологічні поняття, зокрема спеціальнопсихологічні категорії, підпорядковані їм. Тому право на віднесення до К. з. дає не значення даного поняття для психології (як напр., образ), а його місце в системі психологічних понять.

КАТЕГОРИИ ПСИХОЛОГИИ ТРУДА — уточненные с позиций предмета психологии труда категории общепсихологические и категории частнопсихологические: личность трудящегося, трудовая деятельность; понятия общей психологии: способности, умения, усталость, ошибочные действия, рабочее место; категории других наук, изучающих труд: производительность, эффективность, рационализация труда, рабочая среда, утомление.
КАТЕГОРІЇ ПСИХОЛОГІЇ ПРАЦІ — уточнені з позицій предмета психології праці категорії загальнопсихологічні і категорії спеціальнопсихологічні: особистість людини, трудова діяльність, поняття загальної психології: здібності, уміння, стомленість, помилкові дії, робоче місце; категорії інших наук, що вивчають працю: продуктивність, ефективність, раціоналізація праці, робоче середовище, стомлення.

КАТЕГОРИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ НАУК — используя общепсихологические и частнопсихологические категории, каждая психологическая наука имеет и специфические категории как результат взаимодействия этой иерархии с предметом, задачами и местом в дереве психологических наук.

КАТЕГОРІЇ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК — використовуючи загальнопсихологічні і спеціальнопсихологічні категорії, кожна психологічна наука має і специфічні категорії як результат взаємодії цієї ієрархії з предметом, завданнями і місцем в дереві психологічних наук.

КАТЕГОРИИ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ — уточненные с позиций предмета социальной психологии категории общепсихологические, категории частнопсихологические и категории социологии: группа, групповое сознание, массовидные явления, личность в группе, групповая деятельность, общение, социальная роль, социальный статус. Понятия: коллектив, соревнование, социальнопсихологический климат, экспектация, социальная норма и ряд других — частнопсихологические категории социальной психологии.

КАТЕГОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ — уточнені з позицій предмета соціальної психології категорії загальнопсихологічні, категорії спеціальнопсихологічні і категорії соціології: група, групова свідомість, явища спільноти, особистість в групі, групова діяльність, спілкування, соціальна роль, соціальний статус. Поняття: колектив, змагання, соціально-психологічний клімат, експектація, соціальна норма і ряд інших — спеціальнопсихологічні категорії соціальної психології.

КАТЕГОРИИ ЧАСТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ — достаточно широкие психологические понятия, совокупность нескольких из которых равна (на современном уровне науки) объему определенной категории общепсихологической. Входят:

- память, эмоции, ощущения, мышление, восприятие, чувства и воля как К.ч. исчерпывают категорию общепсихологическую формы психического отражения;
- кратковременный процесс, состояние и свойство личности — психические явления;
- переживание, знание, отношение — категорию сознание;
- шесть подструктур личности: биопсихические свойства, особенности форм отражения, опыт, направленность, характер и способности — личность;
- цель, мотив, действие — деятельность;
- развитие в филогенезе и онтогенезе, созревание, формирование — развитие психики.

Все остальные психические понятия подчинены К.ч., образуя третий, четвертый и т. д. уровни. Напр.: «отсутствие интереса к спорту» — понятие пятого уровня сверху (личность — направленность — интерес — интерес к спорту — отсутствие интереса к спорту).
Синоним — субкатегории общепсихологические.
КАТЕГОРІЇ СПЕЦІАЛЬНОПСИХОЛОГІЧНІ — достатньо широкі психологічні поняття, сукупність яких дорівнює обсягу певної категорії загальнопсихологічної. Входять:
- пам'ять, емоції, відчуття, мислення, сприйняття, почуття і воля, як категорії спільнопсихологічні, що вичерпують категорію загальнопсихологічну, форми психічного відображення;
- короткочасний процес, стан властивість особистості — психічні явища;
- переживання, знання, відносини — категорію свідомості;
- шість підструктур особистості: біопсихічні властивості, особливості форм відображення, досвід, спрямованість, характер і здібності — особистість;
- ціль, мотив, дія — діяльність;
- розвиток у філогенезі та онтогенезі, зрілість, формування — розвиток психіки.

Всі інші психологічні поняття підпорядковані К.с., утворюючи третій, четвертий і т. д. рівні. Напр.: «відповідність інтересу до спорту» — інтерес до спорту» — поняття п'ятого рівня зверху (особистість — спрямованість — інтерес — інтерес до спорту — відсутність інтересу до спорту).
Синонім — субкатегорії загальнопсихологічні.

КАТЕГОРИИ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ — уточненные с позиции предмета юридической психологии категории общепсихологические и частнопсихологические, а также категории юридической науки: закон, право, преступление, следствие, суд, приговор, трудовое перевоспитание, наказание, условно-досрочное освобождение.
КАТЕГОРІЇ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ — уточнені з позиції предмета юридичної психології категорії загальнопсихологічні і спеціальнопсихологічні, а також категорії юридичної науки: закон, право, злочин, слідство, суд, вирок, трудове перевиховання, покарання, умовно-дострокове звільнення.

КАТЕКСИС (*cathexis*) — неологизм, введенный переводчиками Фрейда на английский, для перевода немецкого слова *Besetzung*, использованного Фрейдом для обозначения количества энергии, сцепленной с любым объект-представлением или с психической структурой. Полагают, что катексис аналогичен электрическому заряду, который способен перемещаться от одной структуры к другой до тех пор, пока не становится связанным; или подобен войскам, которые могут передислоцироваться с одной позиции на другую. Отсюда глаголы катектировать, декатектировать и гиперкатектировать. Последний относится к защитному маневру вложения энергии в один процесс с тем, чтобы способствовать вытеснению другого.
КАТЕКСИС (*cathexis*) — неологізм, введений перекладачами Фрейда на англійську мову (для перекладу німецького слова *Besetzung*, використаного Фрейдом), для позначення кількості енергії, поєднаної з будь-яким об'єкт-представленням або з психічною структурою. Передбачають, що катексис аналогічний електричному заряду, який здатний переміщуватися від однієї структури до іншої до тих пір, поки не стає пов'язаним, або подібний військам, які можуть передислокуватися з однієї позиції на іншу.
Звідси дієслова катектувати, декатектувати, гіперкатектувати. Останній відноситься до захисного маневру вкладення енергії в один процес з тим, щоб сприяти витісненню іншого.

КАУЗАЛЬНЫЙ РЕФЛЕКС — вид рефлексов головного мозга, по мнению И. П. Павлова, не тождественный условному рефлексу. «Это другой случай... Это есть начало образования знания, уловление постоянной связи между вещами...».
К.р. — физиологическая основа непосредственного (без участия понятий) психического отражения существенных связей между предметами и явлениями. Он отчетливо выражен у высших обезьян, а у человека, в соединении с опытом, лежит в основе интуиции и мышления.
КАУЗАЛЬНИЙ РЕФЛЕКС — вид рефлексів головного мозку, на думку І. П. Павлова, не тотожний умовному рефлексу. «Це інший випадок... Це є початок формування знання, сприймання постійного зв'язку між речами...».

К.р. — фізіологічна основа безпосереднього (без участі понять) психічного відображення суттєвих зв'язків між предметами і явищами. Він виразно виражений у вищих мавп, а у людини, в поєднанні з досвідом, лежить в основі інтуїції і мислення.

КАЧЕСТВА ВНИМАНИЯ — интенсивность, концентрация, направленность, объем, переключение, распределение, устойчивость.
ЯКОСТІ УВАГИ — інтенсивність, концентрація, спрямованість, обсяг, переключення, розподіл, стійкість.

КАЧЕСТВО ПСИХИЧЕСКОГО ФЕНОМЕНА — его свойство, соответствующее определению Гегеля: «Нечто есть благодаря своему качеству то, что оно есть, и, теряя свое качество; оно перестает быть тем, что оно есть».
ЯКІСТЬ ПСИХІЧНОГО ФЕНОМЕНУ — його властивість, відповідне визначенню Гегеля: «Дещо є завдяки своїй властивості те, що воно є, і, втрачаючи свою властивість, воно перестає бути тим, чим воно є».

КВАЗИЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ — исследование, в котором методы сбора и анализа данных по степени контроля максимально приближены к экспериментальному исследованию.
КВАЗІЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ — дослідження, в якому методи збору і аналізу даних залежно від контролю максимально наближені до експериментального дослідження.

КВАЛИМЕТРИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ — отрасль дифференциальной психологии, лежащая на пересечении психологии с новой, быстро растущей наукой о количественных методах оценки качества — квалиметрией. К.п. служит целям психодиагностики и психометрии, использует метод обобщения независмых характеристик и метод полярных баллов как специфическое применение метода экспертов.
КВАЛІМЕТРІЯ ПСИХОЛОГІЧНА — галузь диференційної психології, що лежить на перетині психології з новою, швидко удосконалюючою наукою про кількісні методи оцінки якості — кваліметрією. К.п. служить цілям психодіагностики і психометрії, використовує метод узагальнення незалежних характеристик і метод полярних балів як специфічне застосування методу експертів.

КВАНТ (*quantum* — количество) — обычно термин используется в квантовой физике для обозначения минимальной порции дискретной физической величины. (Например, квантовая теория электромагнитного излучения основана на представлении о том, что электроны излучают и поглощают энергию дискретными порциями — квантами.) Классическая теория постулирует существование квантов психической энергии, которые генерируются в ИД, способы разрядиться в действии, и могут быть связанными с теми психическими структурами, которые составляют Эго.
КВАНТ (*quantum* — кількість) — за звичай термін використовується в квантовій фізиці для позначення мінімальної порції дискретної фізичної величини. (Наприклад, квантова теорія електромагнітного опромінення ґрунтується на уяві про те, що електрони випромінюють і поглинають енергію дискретними порціями — квантами). Класична теорія постулює існування квантів психічної енергії, які генеруються в ІД, здатні розрядитися в дії, і можуть бути пов'язаними з тими психічними структурами, які складають Его.

КВАНТИФИКАЦИЯ в психологии (лат. *quantum* — сколько, *facio* — делаю) — сведение качественных оценок психических явлений к количественным с целью их формализации путем специальных кванторов, в частности методом полярных баллов.
КВАНТИФІКАЦІЯ в психології (лат. *quantum* — скільки, *facio* — роблю) — зведення якісних оцінок психічних явищ до кількісних з метою їх формалізації шляхом спеціальних кванторів, зокрема методом полярних балів.

КВАНТОРЫ (лат. *quantum* — сколько) — логическое понятие: термин и знак, которые «несут информацию о количественной характеристике логического выражения».
Примеры К. — слова: никогда, редко, нечасто, нередко, часто, всегда.
КВАНТОРИ (лат. *quanturu* — скільки) — логічне поняття: термін і знак, які «несуть інформацію про кількісну характеристику логічного вираження».
Приклади К. — слова: ніколи, рідко, нечасто, нерідко, часто, завжди.

КИНЕСТЕТИЧЕСКИЕ ОЩУЩЕНИЯ (греч. *kin ticos* — относящийся к движению) — ощущение положения и движения органов своего тела как результат раздражения проприорецепторов. Различают непосредственные К.о., вызванные свободными движениями органов тела, и опосредованные сопротивлением (нагрузками) моторного поля рабочего места. К.о. — ощущения, которые возникают от движения тела и мускульного напряжения.
Синоним — кинестетические О., суставно-мышечные О.
КІНЕСТЕТИЧНІ ВІДЧУТТЯ (грец. *kin ticos* — що відноситься до руху) — відчуття положення і руху органів свого тіла як результат подразнення пропріорецепторів. Розрізняють безпосередні К.в., викликані вільними рухами органів тіла, і опосередковані опором (навантаженнями) моторного поля робочого місця. К.в. — відчуття, які виникають від руху тіла та напруження м'язів.
Синонім — кінестетичні В, суглобно-м'язові В.

КЛАУСТРОФОБИЯ (*claustrophobia*) — страх замкнутых пространств. Симптом истерии тревоги или фобии.
КЛАУСТРОФОБІЯ (*claustrophobia*) — страх замкнутих просторів. Симптом істерії тривоги або фобії.

КЛЕПТОМАНИЯ (греч. *klept* — ворую, *mania* — безумие, страсть)— вид маниакальности как болезненная непреодолимая страсть к воровству. Элементы К. встречаются в детском и подростковом возрасте.
КЛЕПТОМАНІЯ (грец. *klept* — краду, *mania* — безумство, пристрасть) — вид маніакальності як хвороблива непоборна схильність до крадіжки. Елементи К. зустрічаються в дитячому і підлітковому віці.

КЛЮЧЕВОЕ СЛОВО ИЛИ КЛЮЧЕВАЯ ФРАЗА — слово или фраза, содержательно связанное(ая) с данным понятием и используемое(ая) при библиографическом поиске.
КЛЮЧОВЕ СЛОВО АБО КЛЮЧОВА ФРАЗА — слово або фраза, змістовно пов'язані з даним поняттям як такі, що використовуються в бібліографічному пошуці.

КЛЮЧЕВЫЕ ПОНЯТИЯ — понятия, определяющие основную тему умозаключения. В дефинициях — это понятие более широкое и указывающее на специфические различия.
КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ — поняття, що визначають основну тему умовиводу. В дефініціях — це поняття більш широке і вказує на специфічні відмінності.

КОВАРИАЦИОННЫЕ ОТНОШЕНИЯ — зависимость, при которой два или более понятия или переменные проявляют тенденцию изменяться одновременно.
КОВАРІАЦІЙНІ ВІДНОШЕННЯ — залежність, при якій два або більше поняття чи змінні виявляють тенденцію змінюватися одночасно.

КОГНИТИВНЫЙ (лат. *cogito* — мыслю) — относящийся к познанию только на основе мышления.
КОГНІТИВНИЙ (лат. *cogito* — мислю) — відноситься до пізнання тільки на основі мислення.

КОГНИТИВНЫЙ ДИСОНАНС (лат. *cogito* — мыслю, *dissonans* — разнозвучащий) — понятие и термин, введенные современным американским психологом Л. Фестингером: неприятное психическое состояние, вызванное противоречием между потребностями и интересами как мотивами деятельности и самой, но вынужденной деятельностью. Преодоление К.д. может быть осуществлено перестройкой системы знаний и отношений.
КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС (лат. *cogito* — мислю, *dissonans* — різнозвучний) — поняття і термін, введені сучасним американським психологом Л. Фестингером як неприємний психічний стан, викликаний протиріччям між потребами і інтересами як мотивами діяльності і самою, але вимушеною діяльністю діяльністю. Подолання К.д. може бути здійснено перебудовою системи знань і відношень.

КОГОРТНОЕ ОБСЛЕДОВАНИЕ — обследование, основанное на повторяющихся в разное время опросах определенной группы населения (например, людей, родившихся в определенном году).
КОГОРТНЕ ОБСТЕЖЕННЯ — обстеження, засноване на опитуваннях певної групи населення, що повторюється в різний час (наприклад, людей, що народилися у певному році).

КОДИРОВАНИЕ — средство, с помощью которого информации придается форма связного и продолжительного сообщения.
КОДУВАННЯ — засіб, за допомогою якого інформації надається форма зв'язного і тривалого повідомлення.

КОДИРОВАЛЬНЫЙ БЛАНК — структурированный формуляр для фиксации данных.
КОДУВАЛЬНИЙ БЛАНК — структурований формуляр для фіксації даних.

КОДИРОВЩИК — сотрудник, приписывающий определенное количество баллов каждому ответу или случаю (обычно в рамках контент-анализа).
КОДУВАЛЬНИК — співробітник, що приписує певну кількість балів кожній відповіді або випадку (звичайно, в рамках контент-аналізу).

КОЛЛЕКТИВ — группа людей, объединенная совместной дельностью, конечная цель которой совпадает с целью общества. Степень подчинения деятельности каждого члена К. этой цели определяет межличностные отношения и через них психологический климат данного К., степень его сплоченности, а при достаточно высокой сплоченности — самоукрепление. К. различаются по величине, внешней (официальной) и внутренней (неофициальной) структуре. Элементарный К. — наименьший по величине, но имеющий свои в основном совпадающие внешнюю и внутренюю структуры.
КОЛЕКТИВ — група людей, об'єднана спільною діяльністю, кінцева мета якої співпадає з метою суспільства. Ступінь підпорядкованої діяльності кожного члена К. цій меті визначає міжособистісні відносини і через них психологічний клімат даного К., ступінь його згуртованості, а при достатньо високій згуртованості — самозміцнення. К. розрізняються за величиною зовнішньої (офіційної) і внутрішньої (неофіційної) структур. Елементарний К. — найменший за величиною, але той, що має свої в основному співпадаючі внутрішньою і зовнішньою структури.

КОЛЛЕКТИВИЗМ — как социальное явление это характерная черта общественных отношений и принцип, раскрывающий

взаимоотношения отдельного человека и общества в целом, личности и коллектива.
Омоним — К. как свойство личности, определяющее ее тип, как осознанная человеком солидарность с целями и средствами развития общества и своей группы.
КОЛЕКТИВІЗМ — як соціальне явище — це характерна риса суспільних відносин і принцип, що розкриває взаємовідносини окремої людини і суспільства в цілому, особистості і колективу.
Омонім — К. як властивість особистості, що визначає її тип, як усвідомлена людиною солідарність з метою і засобами розвитку суспільства і своєї групи.

КОЛЛЕКТИВНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ — высшая форма совместной деятельности, цели которой вынесены за римки группы и подчинены целям общества.
КОЛЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ — вища форма спільної діяльності, мета якої винесена за рамки групи і підлегла меті суспільства.

КОЛЛЕКТИВНОЕ МЫШЛЕНИЕ — социально-психологическое явление как обмен мыслями в группе, решающей задачу в процессе совместной деятельности.
При К.м. взаимно проявляется целеустремленность в решении задачи, появляются более инициативные и смелые решения; усиливается самокритичность высказываний; взаимно обогащаются опыт и знания; обеспечивается эмоциональный фон общения; сокращается срок окончательного решения; решение одной задачи побуждает решать новые задачи.
Эта динамическая структура осуществляется в том случае, если обмен мыслями происходит не путем длинных монологов, а в форме живого диалога и реплик.
КОЛЕКТИВНЕ МИСЛЕННЯ — суспільно-психологічне явище як обмін думками в групі, що вирішує завдання в процесі спільної діяльності.
При К.м. взаємно проявляється цілеспрямованість у вирішенні завдань, виникають більш ініціативні і сміливі рішення; посилюється самокритичність висловлювань; взаємно збагачуються досвід і знання; забезпечується емоційний фон спілкування; скорочується термін кінцевого вирішення, в якому одне завдання спонукає вирішувати нові.

Ця динамічна структура здійснюється в тому випадку, якщо обмін думками відбувається не шляхом довгих монологів, а в формі живого діалогу і реплік.

КОЛЛЕКТИВНОЕ РУКОВОДСТВО — род совместной деятельности и высшая форма руководства, наиболее свойственная демократическому обществу, когда руководитель как индивидуальный субъект руководства учитывает мнение коллективного субъекта руководства. К.р. имеет три основные формы: собрание, заседание и совещание со своими социально-психологическими параметрами. Практически они часто объединяются, но понимание руководителями этих параметров способствует эффективности К.р.
КОЛЕКТИВНЕ КЕРІВНИЦТВО — рід спільної діяльності і вища форма керівництва, найбільш властива демократичному суспільству, коли керівник як індивідуальний суб'єкт керівництва, враховує думку колективного суб'єкта керівництва. К.к. має три основні форми: збори, засідання і наради зі своїми соціально-психологічними параметрами. Практично вони часто об'єднуються, але розуміння керівниками цих параметрів сприяє ефективності К.к.

КОЛЛЕКТИВНОСТЬ — свойство коллектива как высшая форма совместимости, подчиненной целям, вынесенным за его пределы. К. проявляется в коллективной деятельности, коллективном мышлении, коллективном творчестве.
КОЛЕКТИВНІСТЬ — властивість колективу як вища форма сумісності, підпорядкована меті, винесеній за її межі. К. проявляється в колективній діяльності, колективному мисленні, колективній творчості.

КОЛЛЕКТИВНЫЕ СПОСОБНОСТИ — способности к определенной коллективной деятельности и коллективным отношениям, свойственные коллективу как целому.
КОЛЕКТИВНІ ЗДІБНОСТІ — здібності до певної колективної діяльності і колективних відносин, властиві колективу як цілому.

КОМАНДОВАНИЕ — вид управления отдельными людьми и их группами с требованием точного выполнения приказа вне зависимости от желаний его выполняющих. К. — необходимый вид управления (в аварийных ситуациях, воинской практике и т. д.).

КОМАНДУВАННЯ — вид управління окремими особами і їх групами з вимогами точного виконання наказу поза залежністю від бажань його виконуючих. К. — необхідний вид управління (в аварійних ситуаціях, військовій практиці).

КОММУНИКАТИВНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ (лат. *communicatio* — связь, сообщение) — деятельность, цель которой — получение, сообщение или обмен информациями. Видами К.д. являются: общение, обучение, воспитание, лечение, пропаганда, чтение, взаимодействие человека и ЭВМ (образно иногда называемое общением).
Эффективность К.д. зависит от коммуникативных способностей.
КОМУНІКАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ (лат. *communicatio* — зв'язок, повідомлення) — діяльність, мета якої — одержання, повідомлення або обмін інформаціями. Видами К.д. є: спілкування, навчання, виховання, лікування, пропаганда, читання, взаємодія людини з ЕОМ (іноді образно називається спілкуванням). Ефективність К.д. залежить від комунікативних здібностей.

КОММУНИКАТИВНЫЕ СПОСОБНОСТИ — способности личности, обеспечивающие эффективность ее коммуникативной деятельности, прежде всего общения с другими личностями, и психологическую совместимость в деятельности. К.с. — обязательный компонент организаторских способностей и способностей к руководству.
КОМУНІКАТИВНІ ЗДІБНОСТІ — здібності особистості, що забезпечують ефективність її обміну інформацією в процесі діяльності з іншими особистостями, і психологічну сумісність в діяльності. К.з. — обов'язковий компонент організаторських здібностей і здібностей до керівництва.

КОМПЕНСАТОРНОСТЬ — свойство личности как проявление ее пластичности путем психической компенсации.
КОМПЕНСАТОРНІСТЬ — властивість особистості як виявлення її пластичності шляхом психічної компенсації.

КОМПЕНСАЦИЯ ПСИХИЧЕСКАЯ (лат. *compensare* — возмещать) — психический процесс замещения в структуре личности, действия или деятельности одних слабо развитых свойств или актов другими, хорошо развитыми, что обеспечивает положительный результат.

Омонимы — К.п. как возмещение телесных и физиологических недостатков свойствами личности; результат этих процессов.
КОМПЕНСАЦІЯ ПСИХІЧНА (лат. *compensare* — відшкодовувати) — психічний процес заміщення в структурі особистості, дії або діяльності одних слабо розвинутих властивостей чи активів іншими, добре розвинутими, що забезпечує позитивний результат.
Омоніми — К.п. як відшкодування тілесних і фізіологічних недоліків властивостями особистості; результат цих процесів.

КОМПЛЕКС (*complex*) — группа взаимосвязанных сознательных и бессознательных идей и чувств, которые оказывают динамическое влияние на поведение. В психоанализе Фрейда лишь два комплекса получили такое название: эдипов комплекс и комплекс кастрации. Комплексы превосходства и неполноценности — АДЯЕРИАНСКИЕ термины.
КОМПЛЕКС (*complex*) — це динамічна система свідомих думок, від якої як відчуває суб'єкт, він не може відв'язатися, і до дій, які змушений виконувати. Суб'єкт не може противитися ні тим, ні іншим, а невиконання їх веде до тривоги. Компульсивні симптоми характерні для неврозу витісненого, тобто відповідає думкам і бажанням, які пацієнт відхиляє як несумісні зі своїм баченням себе, або засобом для того, щоб заборонені думки залишалися забутими.

КОМПЛЕКСЫ ОЩУЩЕНИЙ (лат. *complexus* — сочетание, связь) — свойственные животным и человеку в раннем детском возрасте обобщения различных ощущений, обеспечивающие предметность познания ими мира, но не восприятие его в силу отсутствия у них понятий как обязательного компонента восприятия.
КОМПЛЕКСИ ВІДЧУТТІВ (лат. *complexus* — поєднання, зв'язок) — властиві тваринам і людині в ранньому дитячому віці узагальнення різних відчуттів, що забезпечують предметність пізнання ними світу, але не сприйняття його через відсутність у них понять як обов'язкового компоненту сприйняття.

КОМПОНЕНТ СТРУКТУРЫ в психологии (лат. *componens* — составляющий) — термин, обобщающий понятия: элемент, подсистема, подструктура — и их связи.

КОМПОНЕНТ СТРУКТУРИ в психології (лат. *componens* — складовий) — термін, який узагальнює поняття: елемент, підсистема, підструктура — і їх зв'язки.

КОМПЬЮТЕРНАЯ ИМИТАЦИЯ — математическая модель, оперирующая сложной системой динамических уравнений и реализованная на ЭВМ.
КОМП'ЮТЕРНА ІМІТАЦІЯ — математична модель, що оперує складною системою динамічних рівнянь і реалізована на ЕОМ.

КОМПЬЮТЕРНАЯ МОДЕЛЬ — математическая модель, оперирующая нечисленными алгоритмами и реализованная на ЭВМ.
КОМП'ЮТЕРНА МОДЕЛЬ — математична модель, що оперує нечисельними алгоритмами і реалізована на ЕОМ.

КОМФОРТ (англ. *comfort* — сукупність зручностей) — параметр оценки рабочего места, детализируемый как соответствие каждого из отдельных его показателей: физической среды, сенсорного и моторного полей, рабочей позы — требованиям эргономики в целом, в частности психологии труда и инженерной психологии.
КОМФОРТ (англ. *comfort* — сукупність зручностей) — параметр оцінки робочого місця, деталізований як відповідність кожного із окремих його показників: фізичного середовища, сенсорного і моторного полів, робочої пози — вимогам ергономіки в цілому, зокрема психології праці та інженерної психології.

КОНВЕРГЕНТНАЯ ВАЛИДНОСТЬ (ОБОСНОВАННОСТЬ) — свойство нескольких показателей (мер) одного и того же понятия приводить к одному и тому же результату.
КОНВЕРГЕНТНА ВАЛІДНІСТЬ (ОБҐРУНТОВАНІСТЬ) — властивість декількох показників (мір) одного й того ж поняття приводити до одного і того ж результату.

КОНВЕРСИЯ (*conversion*) — в качестве специального термина имеет отношение к процессу, посредством которого психологический комплекс идей, желаний, чувств и т. д. заменяется физическим симптомом. Согласно Фрейду (1893), в физическое явление превращается

не сам «понятийный комплекс», а аффект, прикрепленный к «понятийному комплексу». Хотя открытие Фрейдом того, что физические «истерические» симптомы являются психогенными, было плодотворным наблюдением, из которого развился психоанализ, гипотеза «конверсии» неудовлетворительна, поскольку оставляет необъясненным то, что иногда называют «таинственным скачком» от психического к физическому. Тайна исчезает, если рассматривать истерические симптомы как символическое проявление определенного смысла.
КОНВЕРСІЯ (*conversion*) — як спеціальний термін має відношення до процесу, засобом якого психологічний комплекс ідей, бажань, почуттів — замінюється фізичним симптомом. Згідно з Фрейдом (1893 р.), в фізичне явище перетворюється не сам «понятійний комплекс», а афект, прикріплений до «понятійного комплексу». Хоча відкриття Фрейдом того, що фізичні «істеричні» симптоми є психогенними, було плідним спостереженням, із якого розвився психоаналіз, гіпотеза «Конверсії» незадовільна, оскільки залишає непоясненим те, що іноді називають «таємним скачком» від психічного до фізичного. Таємниця зникає, якщо розглядати істеричні симптоми, як символічне виявлення певного змісту.

КОНДЕНСАЦИЯ (*condensation*) — процесс, посредством которого два (или более) образа объединяются (или могут быть объединены), чтобы образовать составной образ, наделенный смыслом и энергией, полученными от обоих. Это один из первичных процессов, характерных для бессознательного мышления, примерами которых являются сновидения и формирование симптомов.
КОНДЕНСАЦІЯ (*condensation*) — процес, засобом якого два (або більше) образи об'єднуються (або можуть бути об'єднані), щоб утворити більш складний образ, наділений смислом і енергією, одержаними від обох. Це один із первинних процесів, характерних для безсвідомого мислення, прикладами яких є сновидіння і формування симптомів.

КОНКУРИРУЮЩАЯ ГИПОТЕЗА — альтернативное объяснение результатов исследования, которое с логической точки зрения не может быть верным, если верна исходная гипотеза.
КОНКУРУЮЧА ГІПОТЕЗА — альтернативне пояснення результатів дослідження, яке з логічної точки зору не може бути правильним, якщо правильна початкова гіпотеза.

КОНСТАНТНОСТЬ ВОСПРИЯТИЯ (лат. *constantis* — постоянный) — качество восприятия сохранять адекватность (соответствие) образа отражаемому объекту, несмотря на различие отдельных входящих в него ощущений. К.в. человека зиждется на его опыте и понятиях, входящих в структуру восприятия, и обеспечивает единство объективного и субъективного в его сознании. Нарушение К.в. может вызвать иллюзии.
КОНСТАНТНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ (лат. *constantis* — постійний) — властивість сприйняття зберігати адекватність (відповідність) образу відображеному об'єкту, незважаючи на відмінність окремих його відчуттів. К.с. людини ґрунтується на її досвіді і поняттях, що входять у структуру сприйняття, і забезпечує єдність об'єктивного і суб'єктивного в її свідомості. Порушення К.с. може викликати ілюзії.

КОНСТРУКТНАЯ ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ВАЛИДНОСТЬ (ОБОСНОВАННОСТЬ) — свойство некоторого показателя (меры) вести себя так, как ожидается в соответствии с теорией.
КОНСТРУКТНА ТЕОРЕТИЧНА ВАЛІДНІСТЬ (ОБҐРУНТОВАНІСТЬ) — властивість деякого показника (міри) поводитися так, як очікується відповідно до теорії.

КОНТЕНТ-АНАЛИЗ (англ. *contens* — содержание) — метод, предложенный в 1927 г. американским психологом Г. Лассуэллом для анализа пропагандных текстов и получивший широкое распространение в разных науках, в частности в психологии идеологической работы, социальной психологии, педагогической психологии, библиотечной психологии.
Существует ряд модификаций К.-а. и методических приемов формализации ответов на вопросы, присущие любому содержательному анализу текста: о чем, что и как написано или сказано по данному вопросу в каждом из большой совокупности источников.
Т. М. Дридзе предложила в 1975 г. информативно-целевой подход к анализу печатных или устных текстов, цель которого — дать ответ, зачем в тексте приведены сведения по определенному вопросу, формализовав потенциальную информативность и тем создав возможности и для исследования актуального понимания текста читателем или слушателем.

К.-а. — методика, используемая при изучении коммуникативно значимых материалов и поведения.
КОНТЕНТ-АНАЛІЗ (англ. *contens* — зміст) — метод, запропонований у 1927 р. американським психологом Г. Лассуеллом для аналізу пропагандних текстів, який одержав широке поширення в інших науках, зокрема в психології ідеологічної роботи, соціальній психології, педагогічній психології, бібліотечній психології.
Існує ряд модифікацій К.-а. і методичних прийомів формалізації відповідей на питання, властиві будь-якому змістовному аналізу тексту: про що, що і як написано чи сказано з даного питання в кожному із великої сукупності джерел.
Т. М. Дрідзе запропонувала в 1975 р. інформативно-цільовий підхід до аналізу друкованих або усних текстів, мета якого — дати відповідь, для чого в тексті наводяться відомості з певного питання, формалізувавши потенційну інформативність і цим створити можливості і для дослідження актуального розуміння тексту читачем або слухачем.
К.-а. — методика, яка використовується при вивченні комунікативно значимих матеріалів і поведінки.
Метод виявлення та оцінки специфічних характеристик тестів та інших носіїв інформації (відеозаписів, інтерв'ю, відповідей на відкрите запитання тощо), в якому відповідно до мети дослідження виділяються певні смислові одиниці змісту та інформації.
К.-а. — методика, що використовується при вивченні комунікативно значущих матеріалів і поведінки.

КОНТРАСТ — явление, при котором воспринимаемое отличие, значительно больше, чем его физическая основа.
КОНТРАСТ — явище, при якому відмінність, що сприймається, значно більша, ніж її фізична основа.

КОНТРОЛЬ — ограничение факторов, влияющих на переменную, над которой ведется наблюдение (в эксперименте); поддержание значений некоторой переменной на постоянном уровне при изучении зависимости (зависимостей) между двумя (и более) другими переменными (в анализе данных).
КОНТРОЛЬ — обмеження чинників, що впливають на змінну, над якою ведеться спостереження (в експерименті); підтримка значень

деякої змінної на постійному рівні при вивченні залежності (залежностей) між двома (і більше) іншими змінними (в аналізі даних).

КОНТРОЛЬ ЗА ЧАСТОТНЫМ РАСПРЕДЕЛЕНИЕМ — процедура, при которой экспериментальные и контрольные группы приравниваются друг к другу посредством объединения в группы лиц, сопоставимых по совокупности своих признаков.
КОНТРОЛЬ ЗА ЧАСТОТНИМ РОЗПОДІЛОМ — процедура, при якій експериментальні і контрольні групи прирівнюються одна до одної за допомогою об'єднання в групи осіб, які співставлені за сукупністю своїх ознак.

КОНТРОЛЬНАЯ ГРУППА — лица, участвующие в эксперименте и находящиеся вне сферы действия независимой переменной (опытного события).
КОНТРОЛЬНА ГРУПА — особи, що беруть участь в експерименті і знаходяться поза сферою дії незалежної змінної.

КОНТРОЛЬНОЕ ТЕСТИРОВАНИЕ — измерение (в эксперименте), проводящееся после наступления проверяемого события.
КОНТРОЛЬНЕ ТЕСТУВАННЯ — вимірювання (в експерименті), що проводиться після настання події, що перевіряється.

КОНФАБУЛЯЦИЯ (лат. *con* — вместе с, *fabula* — повествование, история) — иллюзия мышления, когда человек верит в свою выдумку. Выраженные и стойкие К. — симптом заболевания.
КОНФАБУЛЯЦІЯ (лат. *con* — разом з, *fabula* — оповідання, історія) — ілюзія мислення, коли людина вірить у свою вигадку. Виражені і стійкі К. — симптом захворювання.

КОНФЛИКТ — вид общения, в основе которого лежат реальные или иллюзорные, объективные или субъективные и в различной мере осознанные противоречия в целях общающихся личностей при попытках их разрешения на фоне острых эмоциональных состояний. Омоним — К. как эллипсис термина «внутренний конфликт» — тяжело переживаемое психическое состояние, вызванное амбивалентностью чувств или затянувшейся борьбой мотивов.

К. — противодействие несовместимых сил. Внутренний, или психологический, конфликт может иметь место между инстинктными импульсами или между структурами (например, Эго и ИД). Психоаналитическая теория не склонна рассматривать все конфликты как невротические. Они являются таковыми лишь в том случае, когда одна из сторон конфликта бессознательна, и/или когда они разрешаются с помощью защит, всех, кроме сублимации.
КОНФЛІКТ — вид спілкування, в основі якого лежать реальні або ілюзорні, об'єктивні або суб'єктивні і в різному ступені осмислені (усвідомлені) протиріччя з метою особистостей, що спілкуються, при спробі їх вирішення на фоні гострих емоційних станів.
Омонім — К. як еліпсис терміну «внутрішній конфлікт» — психічний стан, який тяжко переживається, викликаний амбівалентністю почуттів або боротьбою мотивів, яка затяглася.
К. — протидія несумісних сил. Внутрішній або психологічний конфлікт може мати місце між інстинктними імпульсами або між структурами (наприклад Его та Ід). Психоаналітична теорія не схильна розглядати всі конфлікти як невротичні. Вони є такими лише в тому випадку, коли одна із сторін конфлікту безсвідома, або якщо вони вирішуються за допомогою психічних захистів, крім сублімацій.

КОНФОРМНОСТЬ (лат. *conformis* — подобный, соответствующий) — свойство личности «быть как другие», попадать в жесткую зависимость от группы, выраженное проявление которого определяется иногда непроизвольным подражанием, а иногда скромностью.
КОНФОРМНІСТЬ (лат. *conformis* — подібний, відповідаючий) — властивість особистості «бути як інші», попадати в жорстку залежність від групи, виражене виявлення якої визначається іноді довільним наслідуванням, а іноді скромністю.

КОНФРОНТАЦИЯ (*confrontation*) — термин, применяемый иногда для описания приема, который использует аналитик, чтобы привлечь внимание пациента к каким-либо особенностям его поведения, не пытаясь их объяснить или интерпретировать.
КОНФРОНТАЦІЯ (*confrontation*) — термін, що застосовується іноді для опису прийому, який використовує аналітик, щоб викликати увагу пацієнта до будь-яких особливостей його поведінки, не намагаючись їх пояснити або інтерпретувати.

КОНЦЕНТРАЦИЯ ВНИМАНИЯ (лат. *con* — с, *centrum* — центр) — качество внимания как результат чаще произвольного сокращения его объема до одного объекта и за счет этого повышения его интенсивности.
КОНЦЕНТРАЦІЯ УЯВИ (лат. *con* — с, *centrum* — центр) — властивість уваги за рахунок довільного обмеження її обсягу в напрямку до одного об'єкта, і за рахунок цього підвищення її інтенсивності.

КООРДИНАЦИЯ ДВИЖЕНИЙ (лат. *co(n)* — вместе, *ordinatio* — расположение в порядке) — понятие и термин биомеханики как согласованность движений в процессе психомоторного акта, обеспечивающая ловкость.
КООРДИНАЦІЯ РУХІВ (лат. *co(n)* — разом, *ordinatio* — розташування в порядку) — поняття і термін біомеханіки як узгодженість рухів в процесі психомоторного акту, що забезпечує кмітливість.

КОРА ГОЛОВНОГО МОЗГА — эллипсис термина «анатомия и физиология коры больших полушарий головного мозга»: наиболее сложная по строению и функциям и анатомически, и физиологически многоуровневая часть центральной нервной системы свойственная только ветви вторичноротых (позвоночных) животных и человеку. Ее функция — рефлексы головного мозга. Это отражающая система, определяющая все формы психического отражения и субъективное как присущее им системное качество.
КОРА ГОЛОВНОГО МОЗКУ — еліпс терміну «анатомія і фізіологія кори великих півкуль головного мозку»; найбільш складна за будовою та за функціями і анатомічно, і фізіологічно багаторівнева частина центральної нервової системи, властива тільки гілці вторинноротих (хребетних) тварин і людині. Її функція — рефлекси головного мозку. Це відображаюча система, що визначає всі форми психологічного відображення і суб'єктивне як притаманна їм системна якість.

КОРКОВАЯ НЕЙРОДИНАМИКА — понятие и термин, введенные И. П. Павловым как совокупность физиологических процессов высшей нервной деятельности, протекающих в коре головного мозга. Субъективное как системное качество психики является продуктом К.н.

КОРКОВА НЕЙРОДИНАМІКА — поняття і термін, введені І. П. Павловим як сукупність фізіологічних процесів вищої нервової діяльності, що протікає в корі головного мозку. Суб'єктивне як системна властивість психіки є продуктом К.н.

КОРПОРАЦИЯ (лат. *corporatio* — обоснованное сообщество) — группа, цели деятельности которой замкнуты внутри ее; «работающая только на себя» и не связанная с другими.
КОРПОРАЦІЯ (лат. *corporatio* — обґрунтоване співтовариство) — група, цілі діяльності якої замкнені всередині її; «працююча тільки на себе» і не пов'язана з іншими.

КОСВЕННАЯ КАУЗАЦИЯ — явление, при котором одна переменная оказывает причинное воздействие на другую только посредством изменения значений некоторой третьей переменной (переменных), которая (которые) затем непосредственно влияет(ют) на вторую.
НЕПРЯМА КАУЗАЦІЯ — явище, при якому одна змінна причинно впливає на іншу тільки за допомогою зміни значень якоїсь третьої змінної (змінних), яка (які) потім безпосередньо впливає(ють) на другу.

КОЭФФИЦИЕНТ ВАРИАЦИИ — мера (показатель) дисперсии для номинальных переменных.
КОЕФІЦІЄНТ ВАРІАЦІЇ — ступінь (показник) дисперсії для номінальних змінних.

КОЭФФИЦИЕНТ КОРРЕЛЯЦИИ (R) — коэффициент связи между двумя интервальными переменными, служащий показателем точности подбора экспериментальных точек относительно линии регрессии.
КОЕФІЦІЄНТ КОРЕЛЯЦІЇ (R) — коефіцієнт зв'язку між двома інтервальними змінними, що служить показником точності підбору експериментальних точок відносно лінії регресії.

КОЭФФИЦИЕНТ СВЯЗИ — показатель степени и направления связи (ассоциации) между двумя переменными.
КОЕФІЦІЄНТ ЗВ'ЯЗКУ — показник ступеня і напряму зв'язку (асоціації) між двома змінними.

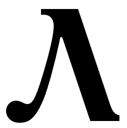
КОШМАР (*nightmare*) 1. Сновидение, в котором человек ощущает, что на нем сидят верхом и что он подвергается опасности быть придушенным чудовищем женского пола. 2. Само чудовище женского пола, злой дух. 3. В широком смысле: любой страшный сон. Кошмары — пример сильнейшего сбоя в защите против внутренних сил; в результате этого сбоя тот, кто видит сон, испытывает не тревогу, а ужас, Кошмары более часты в детстве, чем в зрелом возрасте. Чудовище, которое душит человека во сне, — убедительный пример плохого внутреннего объекта, поскольку является психическим представлением, фантомом (образом фантазии), на который Эго спящего реагирует так, как если бы это была некая реальная личность.
КОШМАР (ЖАХ) (*nightmare*) 1. Сновидіння, в якому людина відчуває, що на ній «сидять зверху» і вона може бути задушеною чудовиськом жіночої статі. 2. Саме чудовисько жіночої статі, злий дух. 3. В широкому розумінні: будь-який страшний сон. Кошмари (жахи) — приклад сильного збою в захисті проти внутрішніх сил; в результаті цього збою той, хто бачить сон, відчуває не тривогу, а жах. Кошмари частіші в дитинстві, ніж у дорослому віці. Чудовисько, яке душить людину уві сні — безперечний приклад поганого внутрішнього об'єкта, оскільки є психічною уявою, фантомом (образом фантазії), на який Его того, хто спить, реагує так, якби це була б реальна особистість.

КРИВАЯ УПРАЖНЕНИЯ — графическое изображение результата упражнения навыка, по абсциссе которого откладываются последовательные упражнения, по ординате — эффективность каждого из них. На К.у. наглядно видны законы развития навыка, в частности неравномерность его формирования и плато.
КРИВА ВПРАВИ — графічне зображення результату вправ навички, де по абсцисі відкладаються послідовні вправи, по ординаті — ефективність кожної із них. На К.в. наочно видно закони розвитку навички, зокрема, нерівномірність її формування і плато.

КРИТЕРИЙ в психологии (греч. *kritērion* — признак) — признак, по которому классифицируются, оцениваются (и получают оценки) соответствующим индикатором психические явления, действия или деятельность, в частности при их формализации.

КРИТЕРІЙ в психології (грец. *kritērion* — ознака) — ознака, за якою класифікуються, оцінюються (і одержують оцінки) відповідним індикатором психічні явища, дії або діяльність, зокрема, під час їх формалізації.

КРИТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ — внезапное изменение ситуации производственной среды или состояния личности, вызывающее нарушение деятельности, возможность появления ошибочных действий и перехода К.с. в аварийную ситуацию.
КРИТИЧНА СИТУАЦІЯ — раптова зміна ситуації виробничого середовища або стану особистості, що викликає порушення діяльності, можливість появи помилкових дій і переходу К.с. в аварійну ситуацію.

ЛАБИЛЬНОСТЬ (лат. *labilis* — неустойчивый) — термин, имеющий два значения: неустойчивость любого явления; свойство высшей нервной деятельности (наряду с силой, подвижностью и уравновешенностью, определяющими, по мнению И. П. Павлова, тип нервной системы и темперамент): скорость перехода нервных клеток из состояния возбуждения в торможение и наоборот. Понятие и термин, введенные в 60-х гг. В. Д. Небылицыным.
ЛАБІЛЬНІСТЬ (лат. *labilis* — нестійкий) — термін, що має два значення: нестійкість будь-якого явища; властивість вищої нервової діяльності (поряд із силою, рухливістю і неврівноваженістю, що визначають, на думку І. П. Павлова, тип нервової системи і темперамент): швидкість переходу нервових клітин із стану збудження в гальмування і навпаки. Поняття і термін, введені в 60-х рр. В. Д. Небиліциним.

ЛАЙ-ДЕТЕКТОР — см. *детектор лжи.*
ЛАЙ-ДЕТЕКТОР — див. *детектор брехні.*

ЛАТЕНТНОЕ ВРЕМЯ РЕАКЦИИ (лат. *latenlis* — скрытый) — время от появления стимула до начала реакции на него; результат психометрии.
ЛАТЕНТНИЙ ЧАС РЕАКЦІЇ (лат. *latenlis* — прихований) — час від появи стимулу до початку реакції на нього, результат психометрії.

ЛЕНЬ — психическое явление: отсутствие желания делать что-либо, требующее волевого усилия, и главное — переживание удовольствия от безделья. Необходимо отличать от апатии и сознательного отказа от работы в силу неправильного отношения к труду.
ЛІНОЩІ — психічне явище: відсутність бажання робити будь-що, що вимагає вольового зусилля, і головне — переживання задоволення від неробства. Необхідно відрізняти від апатії і свідомої відмови від роботи в силу неправильного відношення до праці.

ЛИБИДО *(libido)* — гипотетическая форма психической энергии, которая вложена в процессы, структуры и объективные представления. Считается, что у либидо есть источник: тело, или ИД; что либидо существует в различных формах, связанных с определенными эрогенными зонами (оральное, анальное, генитальное либидо), и распределяется в различных структурах или процессах, которые либидизированы (или, иначе, содержат либидный катексис). Фрейд первоначально говорил о либидо как об энергии, привязанной лишь к сексуальным инстинктам, однако позднее было сделано предположение, что и в Эго имеется либидо, и это Эго-либидо есть производная от либидо, привязанного к объект-представлениям (объект-либидо).
ЛІБІДО *(libido)* — гіпотетична форма психічної енергії, яка вкладена в процеси, структури і об'єктні уявлення. Вважається, що джерелом лібідо є: тіло або ІД; що лібідо існує в різних формах, пов'язаних з певними ерогенними зонами (оральне, анальне, генітальне лібідо), і розповсюджується в різних структурах або процесах, які лібідизовані (містять лібідний катексис). Фрейд першочергово говорив про лібідо як про енергію, прив'язану лише до сексуальних інстинктів, однак, пізніше було зроблено припущення, що і в Его є лібідо, і це Его-лібідо є похідна від лібідо, прив'язаного до об'єкт-уявлень (об'єкт-лібідо).

ЛИДЕР (англ. *leader* — ведущий, руководитель) — социологический и социально-психологический термин: член группы, осуществляющий руководство. Термин подразумевает прилагательные «официальный» — старший в группе или «неофициальный» — вожак, фактически ведущий за собой группу. Лучше всего, когда тот и другой Л. совпадают в одном человеке.
ЛІДЕР (англ. *leader* — провідний, керівник) — соціологічний і соціально-психологічний термін: член групи, що здійснює керівництво. Термін має на увазі прикметники «офіційний» — старший в групі або «неофіційний» — вожак, фактично той, хто веде за собою групу. Краще всього, коли той, або інший Л. співпадає в одній особі.

ЛИНГВИСТИКА (лат. *lingua* — язык) — наука, изучающая законы строениия и функционирования языка. Ее разделы: семиотика и фонетика — существенны для психологии, особенно для учения о мышлении.
Синонимы — языкознание, языковедение.

ЛІНГВІСТИКА (лат. *lingua* — мова) — наука, що вивчає закони побудови і функціонування мови. Її розділи: семіотика і фонетика — суттєві для психології, особливо для вчення про мислення.
Синонім — мовознавство.

ЛИНЕЙНАЯ ДИАГРАММА — график, на котором соответствующие результатам наблюдений точки соединены между собой линиями, что позволяет отражать направление развития или другую зависимость.
ЛІНІЙНА ДІАГРАМА — графік, на якому відповідні результатам спостережень точки з'єднані між собою лініями, що дозволяє відображати напрям розвитку або іншу залежність.

ЛИНИЯ РЕГРЕССИИ — линия, которая точнее всего отражает распределение экспериментальных точек на диаграмме рассеяния и крутизна наклона которой характеризует зависимость между двумя интервальными переменными.
ЛІНІЯ РЕГРЕСІЇ — лінія, яка точніше відображає розподіл експериментальних точок на діаграмі розсіяння і крутий нахил якої характеризує залежність між двома інтервальними змінними.

ЛИЧНОСТНЫЙ ПОДХОД — принцип психологии: индивидуальный подход к человеку как к личности с пониманием ее как отражающей системы, определяющей все другие психические явления.
ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД — принцип психології: індивідуальний підхід до людини як особистості з розумінням її як відображаючої системи, що визначає всі інші психологічні явища.

ЛИЧНОСТЬ — человек как носитель сознания; одна из двух систем человека (вторая — организм) и потому общепсихологическая категория четвертого уровня иерархии. Любой взрослый здоровый человек является Л., хотя ею не рождается, а становится в процессе деятельности и общения с другими людьми, посредством чего овладевает социальным опытом и умножает его. Научившись сравнивать себя с другими людьми, выделяет свое Я из окружающего.
Л. бывают разные: гармонично и односторонне развитые, прогрессивные и реакционные, моральные и аморальные, здоровые и больные и т. д., развиваясь, а иногда деградируя. Л. — объект философии, социологии, этики, права, педагогики и других наук.

Л. — не дизъюнктивное и тем более не альтернативное психическое явление, а проградиентное. Поэтому формулировку «стань личностью» надо считать литературной метафорой и синонимом «будь человеком!».

ОСОБИСТІСТЬ — людина як носій свідомості, одна із двох систем (друга — організм) і тому загальнопсихологічна категорія четвертого рівня їх ієрархії. Будь-яка доросла здорова людина є О., хоча нею не народжується, а стає в процесі діяльності і спілкування з іншими людьми, шляхом чого оволодіває соціальним досвідом і примножує його. Навчившись порівнювати себе з іншими людьми, виділяє своє Я із оточуючого.

О. бувають різні: гармонійно і односторонньо розвинуті, прогресивні і реакційні, моральні і аморальні, здорові і хворі та ін., розвиваючись, а іноді деградуючи. О. — об'єкт філософії, соціології, етики, права, педагогіки і інш. О. — не диз'юнктивне і тим більше не альтернативне психічне явище, а проградієнтне. Тому формулювання «стань особистістю» потрібно вважати літературною метафорою і синонімом «будь людиною!».

ЛИЧНЫЙ ФАКТОР — личность как фактор, влияющий на процесс и результат деятельности. По мировой статистике, напр., около 66 % дорожно-транспортных и авиационных происшествий происходит по причине Л.ф.

Особенность личного фактора — его свойство или совокупность свойств, которые отличают данный феномен от ему подобных.

ОСОБИСТИЙ ФАКТОР — особистість як фактор, що впливає на процес і результат діяльності. За світовою практикою, напр., близько 66 % дорожньо-транспортних і авіаційних пригод відбуваються з причини О.ф.

Особливість особистого феномену — його властивість або сукупність властивостей, що відрізняють даний феномен від йому подібних.

ЛОВКОСТЬ — свойство личности, эллипсис сенсомоторной Л. как координации, соразмерности и быстроты правильных движений при осуществлении двигательных действий.

СПРИТНІСТЬ — властивість особистості, еліпсис сенсомоторної С. як координації, відповідності та швидкості правильних рухів при здійсненні рухливих дій.

ЛОГИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ — вид мышления, сущность которого в оперировании понятиями, суждениями и умозаключениями с использованием законов логики.
ЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ — вид мислення, сутність якого в оперуванні поняттями, судженнями і умовиводами з використанням законів логіки.

ЛОГОТЕРАПИЯ (греч. *logos* — слово, *therapeia* — лечение, уход за больным) — термин, введенный учеником В. М. Бехтерева, основоположником психотерапии К. И. Платоновым (1877–1969): лечение словом как основной вид психотерапии.
ЛОГОТЕРАПІЯ (грец. *logos* — слово, *therapeia* — лікування, догляд за хворим) — термін, введений учнем В. М. Бєхтєрєва, засновником психотерапії К. І. Платоновим (1877–1969): лікування словом як основний вид психотерапії.

ЛОЖНЫЙ АВТОРИТЕТ — авторитет, опирающийся на субъективистские ценности, объективно социально вредные.
ХИБНИЙ АВТОРИТЕТ — авторитет, що спирається на суб'єктивістські цінності, об'єктивно соціально шкідливі.

ЛОКАЛИЗАЦИЯ ПСИХИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ (лат. *localis* — местный) — теория, уточняющая психофизиологическую проблему и прошедшая три этапа:
- френологии;
- динамический, опиравшийся на функциональные качества участков мозга;
- современный, основанный на понимании психических явлений как системных качеств физиологических функций и потому только через них связанных с морфологическими структурами на основе компенсации.

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ПСИХІЧНИХ ЯВИЩ (лат. *localis* — місцевий) — теорія, що уточнює психофізіологічну проблему і пройшла три етапи:
- френології;
- динамічний, який спирався на функціональні властивості відділів мозку;
- сучасний, заснований на розумінні психічних явищ як системних властивостей, фізіологічних функцій і тому тільки через них пов'язаних з морфологічними структурами на підставі компенсації.

ЛОКОМИЦИЯ — (лат. *locus* — место, *motio* — движение) — совокупность движений, обеспечивающих активное перемещение в пространстве животных и человека. Л. либо может быть одним из проявлений психомоторики, либо совершаться без участия коры головного мозга и быть неосознанной. Изучается Л. биомеханикой.
ЛОКОМОЦІЯ (лат. *locus* — місце, *motio* — рух) — сукупність рухів, що забезпечує активне переміщення в просторі тварин і людини. Л. або може бути одним із виявлень психомоторики, або здійснюватися без участі кори головного мозку і бути неусвідомленою. Вивчається Л. біомеханікою.

ЛОМБРОЗИАНСТВО — одно из крайних проявлений биологизации личности — теория итальянского психиатра, психолога и криминалиста Ч. Ломброзо (1835–1909) и его последователей, согласно которой преступления обусловлены биологически и преступника заранее можно узнать по строению черепа.
ЛОМБРОЗІАНСТВО — один із проявів біологізації особистості — теорія італійського психіатра, психолога і криміналіста Ч. Ломброзо (1835–1909) і його послідовників, відповідно до якої злочини обумовлені біологічно і злочинця заздалегідь можна впізнати по будові черепа.

ЛОНГИТЮДНЫЙ МЕТОД ИССЛЕДОВАНИЯ (лат. *longus* — длинный, долгий) — исследование, которое проводится чаще над одной личностью, но иногда и над группой, в течение длительного времени (иногда от рождения до зрелого возраста и даже старости). Б. Г. Ананьев широко использовал Л.м.и., называя его методом лонгитюдинального наблюдения.
ЛОНГІТЮДНИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ (лат. *longus* — довгий, тривалий) — тривале й систематичне вивчення одних і тих досліджуваних, що дозволяє визначати діапазон вікової й індивідуальної мінливості фаз життєвого циклу людини; дослідження, яке проводиться частіше над однією особистістю, але іноді і над групою, протягом довгого часу (іноді від народження і до зрілого віку і навіть старості). Б. Г. Ананьєв широко використовував Л.м.д., називаючи його методом лонгітюдинального спостереження.

ЛОНГИТЮДНЫЙ ОПРОС — опрос, позволяющий сравнивать элементы поведения или признаки данного множества случаев, взятые в разные моменты времени.
ЛОНГІТЮДНЕ ОПИТУВАННЯ — опитування, що дозволяє порівнювати елементи поведінки або ознаки безлічі випадків, взяті в різні відрізки часу.

ЛЮБОВЬ — термин, выражающий несколько различных психических явлений: Л. к детям; Л. к матери и Родине; половая Л; Л. как предпочтение; условнорефлекторная Л.
Общее у этих психических явлений — их эмоциональная основа, переходящая у человека в чувство, и отнесенность к конкретному объекту, вызывающему стремление общаться с ним или его воспринимать. В высшем проявлении Л. связана со стремлением жертвовать собственным благополучием ради объекта Л.
ЛЮБОВ — термін, що виражає декілька різних психічних явищ: Л. до дітей, Л. до матері, Батьківщини, статева Л., Л. як перевага; умовно-рефлекторна Л. Спільне у цих психічних явищах — їх емоційна основа, що переходить у людини в почуття; віднесення до конкретного об'єкту, що викликає прагнення спілкуватися з ним або його сприймати. У вищому виявленні Л. пов'язана з прагненням жертвувати власним благополуччям заради об'єкта Л.

ЛЮБОВЬ К ДЕТЯМ — одна из форм любви, в филогенезе которой инстинкт сохранения рода, биологически более сильный, чем самосохранения. В онтогенезе молодых родителей этот инстинкт переходит в чувство в силу связей с условнорефлекторными эмоциями и понятиями, возникающими в процессе общения с ребенком. Л. к своему ребенку легко переносится на детей вообще. Но дефекты быта, воспитания и общения, вызывая отрицательные эмоции, могут гасить Л. к д. У старших поколений в психологическую структуру Л. к д. включается эмоциональная память переживаний молодости.
ЛЮБОВ ДО ДІТЕЙ — одна із форм любові, в філогенезі якої інстинкт збереження роду, біологічно більш сильний, ніж інстинкт самозбереження. В онтогенезі молодих батьків цей інстинкт переходить в почуття, в силу зв'язків з умовно-рефлекторними емоціями і поняттями, що виникають в процесі спілкування з дитиною. Л. до своєї

дитини легко переноситься на дітей взагалі. Але дефекти побуту, виховання і спілкування, викликаючи негативні емоції, можуть гасити Л. до д. У старших поколінь у психологічну структуру Л. до д. включається емоційна пам'ять переживань молодості.

ЛЮБОВЬ К МАТЕРИ И РОДИНЕ — одна из форм любви, в основе которой процессуальная сторона импринтинга, закрепленная (или, наоборот, ослабленная) последующими условнорефлекторными эмоциями и понятиями, образующимися в процессе стихийного или целенаправленного семейного и патриотического воспитания.
ЛЮБОВ ДО МАТЕРІ І БАТЬКІВЩИНИ — одна із форм любові, в основі якої процесуальна сторона імпринтингу закріплена (або навпаки, ослаблена) наступними умовно-рефлекторними емоціями і поняттями, що утворюються в процесі стихійного або цілеспрямованого сімейного виховання.

ЛЮБОЗНАТЕЛЬНОСТЬ — свойство личности как потребность в познании не только определенных феноменов, но и их систем. Необходимо отличать от любопытства.
ДОПИТЛИВІСТЬ — властивість особистості як потреба в пізнанні не тільки певних феноменів, але і їх систем. Необхідно відрізняти від зацікавленості.

ЛЮБОПЫТСТВО — свойство личности как нецеленаправленная любознательность, притом выраженно эмоционально окрашенная; субъективное проявление ориентировочного рефлекса.
ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ — властивість особистості як нецілеспрямована допитливість, до того ж виражено емоційно забарвлена; суб'єктивне виявлення орієнтовного рефлексу.

ЛЯМБДА-КОЭФФИЦИЕНТ (Λ) — коэффициент связи (ассоциации) между двумя номинальными переменными.
ЛЯМБДА-КОЕФІЦІЄНТ (Λ) — коефіцієнт зв'язку (асоціації) між двома номінальними змінними.

М

МАЗОХИЗМ (*masochism*) —

1. Сексуальная перверзия, при которой субъекту для получения эротического наслаждения требуется, чтобы ему причиняли боль.
2. Черта характера, представленная у людей, навлекающих на себя жестокое обращение, унижение и страдания.
3. Моральный мазохизм: термин, применяемый Фрейдом для обозначения тенденции к подчинению своему садистическому Супер-Эго. Понятие базируется на идее о том, что Супер-Эго черпает моральную силу из инстинктной агрессивной энергии, которая разряжается путем «выплескивания» на Эго.

Мазохизм — это либо действительное, либо кажущееся исключение из принципа удовольствия.

Есть тенденция объяснять мазохизм с позиций:

1) обращения садизма;
2) идентификации с партнером-садистом;
3) облегчения вины путем переживания наказания и страдания одновременно с удовольствием;
4) эротизации подчинительной роли;
5) инстинкта смерти.

Классическая теория предполагает внутреннюю связь между мазохизмом, пассивностью и феминностью. Тем самым происходит смешение таких понятий, как отдача себя воле другого и переживание страдания.

МАЗОХІЗМ (*masochism*) —

1. Сексуальна перверзія, при якій суб'єкту для одержання еротичної насолоди потрібно, щоб йому завдали болю.
2. Риса характеру, представлена у людей, що навіяли собі суворе звернення, приниження, страждання.
3. Моральний мазохізм: термін, застосований Фрейдом для позначення тенденції до підкорення своєму садистському Супер-Его. Поняття базується на ідеї про те, що Супер-Его черпає моральну

силу з інстинктної агресивної енергії, яка розряджається шляхом «вилиття» на Его.

Мазохізм — це або дійсний, або удаваний виняток із принципу задоволення.

Є тенденція пояснювати мазохізм з позицій:

1) перетворення садизму;
2) ідентифікації з партнером-садистом;
3) полегшення провини шляхом переживання покарання і страждання одночасно із задоволенням;
4) еротизації підлеглої (другорядної) ролі;
5) інстинкту смерті.

Класична теорія психоаналізу припускає внутрішній зв'язок між мазохізмом, пасивністю і фемінністю. Тим самим відбувається змішування таких понять, як віддача себе волі іншого і переживання страждання.

МАЛАЯ ГРУППА — один из двух видов групп (второй — большая группа), различающихся по их социальному содержанию и объему. М.г. в основном контактная группа. Ее объем — от двух до нескольких десятков человек. Может быть образована на базе официальной социальной структуры и вне ее.

МАЛА ГРУПА — один із двох видів груп (другий — більша група), розрізняються за їх соціальним змістом і обсягом. М.г. в основному контактна група, від двох до декількох десятків людей. Може бути утворена на базі офіційної соціальної структури і поза нею.

МАНИАКАЛЬНОСТЬ (греч. *mania* — безумие, страсть) — психическое состояние как более или менее выраженная психопатология, проявляющаяся в возбуждении и болезненном влечении к чему-либо. Напр., графомания, клептомания, наркомания могут проявляться и в слабо выраженной форме как свойство характера.

МАНІАКАЛЬНІСТЬ (грец. *mania* — безумство, пристрасть) — психічний стан, як більш або менш виражена психопатологія, що проявляється у збудженні і хворобливому нахилі до будь-чого. Напр., графоманія, клептоманія, наркоманія можуть проявлятися і в слабо вираженій формі як властивість характеру.

МАРГИНАЛЬНОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ — распределение частот в том виде, в каком оно появляется в итоговых колонках таблицы взаимной сопряженности признаков.
МАРГІНАЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ — розподіл частот в тому вигляді, в якому він з'являється в підсумкових колонках таблиці взаємної сполучуваності ознак.

МАСКУЛИННЫЙ, МАСКУЛИННОСТЬ *(masculine, masculinity)* — относятся к паттернам поведения, установкам и пр., рассматриваемым в качестве психологических вторичных половых признаков мужчины. Классической теории свойственно предполагать наличие неотъемлемой внутренней связи маскулинности с активностью, агрессивностью (см. *агрессия*), садизмом и соперничеством, а также, что все эти свойства имеют отношение к сексу: так, например, агрессивность и соперничество скорее связаны с эдиповым комплексом, нежели с таким несексуальным инстинктом, как территориальные отношения.
МАСКУЛИННИЙ, МАСКУЛИННІСТЬ *(masculine, masculinity)* — відноситься до паттернів поведінки, установок, що розглядаються як психологічні вторинні статеві ознаки чоловіка. Класичній теорії психоаналізу властиво передбачувати наявність внутрішнього зв'язку маскулинності з активністю, агресивністю (див. *агресія*), садизмом і суперництвом, а також відношенням до сексу. Так, наприклад, агресивність і суперництво швидше пов'язані з едиповим комплексом, ніж з несексуальним інстинктом, як територіальні відношення.

МАСТЕРСТВО — свойство личности, приобретенное в процессе ее опыта как высший уровень освоенных профессиональных умений в данной области на основе гибких навыков и творчества.
Синоним — умелость в определенной области.
МАЙСТЕРНІСТЬ — властивість особистості, набута в процесі її досвіду як вищий рівень освоєних професійних умінь у даному випадку на основі гнучких навичок і творчості.
Синонім — обізнаність у певному випадку.

МАССОВИДНЫЕ ЯВЛЕНИЯ — социально-психологическое понятие: групповые психические явления как проявления массового

и группового сознания. Напр.: соревнование, межличностные отношения, общественное и групповое мнение, психологический климат, групповое настроение, «коллективное думанье», слухи, подражание, мода, паника и т. д.

ЯВИЩА ЗАГАЛУ — соціально-психологічне поняття: групові психічні явища, як виявлення загальної і групової свідомості. Напр.: змагання, міжособистісні відносини, громадська і групова думка, психологічний клімат, груповий настрій, «колективне міркування», слухи, наслідування, мода, паніка та ін.

МАСТУРБАЦИЯ (*masturbation*) — хотя буквальное значение слова — возбуждение гениталий, оно используется только для обозначения возбуждения их самим субъектом. Отсюда:

- **мастурбационная фантазия** — игра воображения, сопутствующая мастурбации;
- **мастурбация инфантильная** — мастурбация, имеющая место в детстве;
- **мастурбационный эквивалент или замена** -действия, считающиеся эквивалентом или заменой мастурбации.

МАСТУРБАЦІЯ (*masturbation*) — хоча пряме значення слова — збудження геніталій, воно використовується тільки для позначення збудження їх самим суб'єктом. Звідси:

- **мастурбаційна фантазія** — гра уявлень, що супроводжується мастурбацією;
- **мастурбація інфантильна** — мастурбація в дитинстві;
- **мастурбаційний еквівалент або заміна** — дія, що вважається еквівалентом або заміною мастурбації.

МАТЕМАТИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ — психологическая наука, категориями которой являются психометрия, математические методы анализа результатов психологических исследований, математическое моделирование психических явлений, формализация в психологии.

МАТЕМАТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ — психологічна наука, категоріями якої є психометрія, математичні методи аналізу результатів психологічних досліджень, математичне моделювання психічних явищ, формалізація в психології.

МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ — упрощенное описание процесса или ситуации в математических выражениях.
МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ — спрощений опис процесу або ситуації в математичних виразах.

МЕДИАНА — мера средней тенденции для порядковых переменных.
МЕДІАНА — ступінь середньої тенденції для порядкових змінних.

МЕДИТАЦИЯ (лат. *meditatio* — размышление) — серия мыслительных действий, цель которых привести себя в психическое состояние более или менее полного отвлечения от внешних воздействий, достигаемого путем концентрации внутренненаправленного внимания, возможно большего мышечного расслабления (релаксации) и эмоционального покоя.
М. использовалась философами Древней Греции (в пифагореизме и платонизме), в индийской философии (йоге). В настоящее время находит научное объяснение и применение в психотерапии и в аутогенной тренировке.
МЕДИТАЦІЯ (лат. *meditatio* — роздуми) — серія дій мислення, які приводять індивід в психічний стан повного відволікання від зовнішніх впливів, що досягаються шляхом концентрації внутрішньоспрямованої уваги, можливо більшого м'язового розслаблення (релаксації) і емоційного спокою.
М. використовується філософами Давньої Греції (в піфагореїзмі і платонізмі), в індійській філософії (йозі), християнстві (суфії). Нині знаходить наукове пояснення і застосування в психотерапії і в аутогенному тренуванні.

МЕДИЦИНСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ — психологическая наука, лежащая на пересечении с медициной. Предмет ее — психопатологические явления, объект — личность больного, задача — психопатологическая диагностика, помогающая уточнению медицинского диагноза и лечению. Ее отрасли — патопсихология, психогигиена и психофармакология; она тесно взаимодействует с психотерапией как самостоятельной общемедицинской наукой.
Синоним (зарубежный) — клиническая психология.

МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ — психологічна наука, що лежить на перехресті з медициною. Предмет її — психопатологічні явища, об'єкт — особистість хворого, завдання — психопатологічна діагностика, що допомагає уточненню медичного діагнозу і лікуванню. Її галузі — патопсихологія, психогігієна і психофармакологія; вона тісно взаємодіє з психотерапією як самостійною наукою.
Синонім (зарубіжний) — клінічна психологія.

МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ — вид массовидных явлений, возникающих в любой группе людей как результат их психического взаимоотражения в процессе общения: взаимопознания и взаимопереживаний. М.о., в свою очередь, как непосредственно, так и опосредованно — психологическим климатом, созданным ими, иногда способствуют, а иногда мешают достижению общей цели. Различают М.о. «по горизонтали» и «по вертикали». Практически наиболее отчетливо М.о. проявляется в степени психологической совместимости. Умение организовать нужные М.о. в коллективе — один из важнейших показателей качества руководства им.
МІЖОСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ — взаємозв'язки між людьми, які переживаються суб'єктивно і об'єктивно, з'являються у способах взаємних впливів, наданих людьми один одному в процесі сумісної діяльності та спілкування.
М.в. — вид явищ загалу, що виникають в будь-якій групі людей як результат їх психічного взаємовідображення в процесі спілкування: взаємопізнання та співпереживання. М.в. в свою чергу, як безпосередньо так і опосередковано — психологічним кліматом, створеним ним, сприяють, а іноді заважають досягненню спільної мети. Розрізняють М.в. «горизонтальні» та «вертикальні». Найбільш чітко М.в. проявляється у ступені психологічної сумісності. Вміння організовувати необхідні М.в. в колективі — один із наважливіших показників ефективності керівництва ним.

МЕЛАНХОЛИК — тип темперамента, характеризующийся легкой ранимостью, склонностью глубоко переживать даже незначительные события при вялом внешнем реагировании. «Меланхолический темперамент есть явно тормозимый тип нервной системы. Для меланхолика, очевидно, каждое явление жизни становится тормозящим его

агентом, раз он ни во что не верит, ни на что не надеется, во всем видит и ожидает только плохое, опасное», — писал И. П. Павлов. Это создало иллюзию социальной неполноценности М., ошибочность которой была доказана Б. М. Тепловым.

МЕЛАНХОЛІК — тип темпераменту, що характеризується легкою ранимістю, схильністю глибоко переживати навіть незначні події при в'ялому зовнішньому реагуванні. «Меланхолічний темперамент є явно гальмований тип нервової системи. Для меланхоліка, очевидно, кожне явище життя стає гальмуючим його агентом, раз він в ніщо не вірить, ні на що не надіється, в усьому бачить і очікує тільки недобре, небезпечне», — писав І. П. Павлов. Це створило ілюзію соціальної неповноцінності М., помилковість якої була доказана Б. М. Тепловим.

МЕЛАНХОЛИЯ (*melancholia*) — термин, обозначающий то, что сейчас называют депрессией (особенно эндогенной депрессией), депрессивным заболеванием или депрессивной фазой маниакально-депрессивного психоза. Определяя депрессию как меланхолическую, имеют в виду, что у больного не просто подавленное настроение, но что он, к тому же заторможен, суицидально настроен и склонен к самоупрекам (самообвинению).

МЕЛАНХОЛІЯ (*melancholia*) — термін, який означає те, що зараз називають депресією (особливо ендогенною депресією), депресивним захворюванням або депресивною фазою маніакально-депресивного психозу. Визначаючи депресію як меланхолічну, мають на увазі, що у хворого не просто пригнічений настрій, але що він, до того ж уповільнений, суїцидально налаштований до самодокорів (самозвинувачення).

МЕТОД (греч. *methodos* — исследование**)** — это способ исследования явлений природы, подход к изучаемым явлениям, планомерный путь научного познания и установления истины. В более широком смысле — прием, способ или образ действия; способ достижения цели, определенным образом упорядоченная деятельность; совокупность приемов, операций практического или теоретического освоения действительности, подчиненных решению конкретной задачи. Методом, могут выступать — система операций при работе на определенном оборудовании, приемы научного исследования и изложения материала, приемы художественного выбора, обобщения и оценок материала из позиций того или иного эстетичного идеала и т. д.

МЕТОД (грец. *methodos* — дослідження**)** — це спосіб дослідження явищ природи, підхід до явищ, що вивчаються, планомірний шлях наукового пізнання і встановлення істини; взагалі — прийом, спосіб або образ дії; спосіб досягнення мети, певним чином впорядкована діяльність; сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підлеглих вирішенню конкретного завдання. Як метод можуть виступати система операцій при роботі на певному обладнанні, прийоми наукового дослідження і виклади матеріалу, прийоми художнього відбору, узагальнення і оцінок матеріалу з позицій того або іншого естетичного ідеалу та ін.

МЕТОД КОМПЛЕКСНЫЙ — способ изучения, при котором в исследовании принимают участие представители различных наук, что позволяет устанавливать связи и зависимость между разного рода явлениями, например, между физиологическим, психическим и социальным развитием личности.
МЕТОД КОМПЛЕКСНИЙ — спосіб вивчення, при якому в дослідженні беруть участь представники різних наук, що дозволяє встановлювати зв'язки і залежність між явищами різного роду, наприклад, фізіологічним, психічним і соціальним розвитком особистості.

МЕТОДИКА ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ — совокупность методов, применяемых в данном исследовании и определяемых соответствующей им методологией.
МЕТОДИКА ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ — сукупність методів, застосованих в даному дослідженні, що визначаються відповідною до них методологією.

МЕТОД СРАВНИТЕЛЬНЫЙ (метод «поперечного среза») — заключается в сопоставлении разных групп людей по возрасту, образованию, деятельностью и общением. Например: две большие группы людей, одинаковых по возрасту и полу (студенты и рабочие), исследуются, одними и теми же эмпирическими способами получения научных данных, и эти данные сопоставляются между собой.
МЕТОД ПОРІВНЯЛЬНИЙ (метод «поперечного зрізу») — полягає у зіставленні різних груп людей за віком, освітою, діяльністю і спілкуванням. Наприклад: дві великі групи людей, однакових за віком і статтю (студенти і робітники), досліджуються, одними і тими ж

емпіричними способами добування наукових даних, і отримані дані зіставляються між собою.

МЕТОДИКА — совокупность конкретных операций, процедур проведения эксперимента.
МЕТОДИКА — сукупність конкретних операцій, процедур проведення експерименту.

МЕТОДИЧЕСКИЙ ПРИЕМ — способ, которым осуществляется психологический метод. М.п. может определять вариант метода и его соответствие или несоответствие определенной теории и методологии.
МЕТОДИЧНИЙ ПРИЙОМ — спосіб, яким здійснюється психологічний метод. М.п. може визначати варіант методу і його відповідність або невідповідність певній теорії і методології.

МЕТОД ОБОБЩЕНИЯ НЕЗАВИСИМЫХ ХАРАКТЕРИСТИК — основной научно-практический метод психологической науки как изучение личности в различных видах ее деятельности.
При использовании наблюдения и беседы М.о.н.х. может включать и другие психологические методы: естественный и лабораторный эксперименты, тесты. Он обеспечивает применение личностного подхода при психодиагностике.
МЕТОД УЗАГАЛЬНЕННЯ НЕЗАЛЕЖНИХ ХАРАКТЕРИСТИК — основний науково-практичний метод психологічної науки як вивчення особистості в різних видах її діяльності. При використанні спостереження і бесіди М.у.н.х. може включати й інші психологічні методи: природний і лабораторний експерименти, тести. Він забезпечує застосування особистісного підходу при психодіагностиці.

МЕТОДОЛОГИЯ ПСИХОЛОГИИ — система принципов и способов организации и построения теории и практики отдельных психологических наук, их отраслей и всех их в целом, а также учение об этой системе. Это учение является основным корнем дерева психологической науки.
МЕТОДОЛОГІЯ ПСИХОЛОГІЇ — система принципів і способів організації і побудови теорії і практики окремих психологічних наук, їх галузей і всіх їх в цілому, а також вчення про цю систему. Це вчення є основним коренем дерева психологічної науки.

МЕТОД ПОЛЯРНЫХ БАЛЛОВ — метод психометрии: количественная сторона применения метода обобщения зависимых характеристик с оценкой изучаемых свойств личности как условной дизъюнкцией оцениваемого психического явления следующими пятью баллами:

5 оцениваемое свойство личности развито хорошо, четко выражено и проявляется часто и в различных видах деятельности черта характера;

4 свойство заметно выражено, но проявляется непостоянно, хотя противоположное ему проявляется очень редко;

3 оцениваемое и противоположное свойства личности выражены не резко, в проявлениях редки и уравновешивают друг друга;

2 заметно более выражено и чаще проявляется свойство личности, противоположное оцениваемому;

1 свойство личности, противоположное оцениваемому, четко выражено и часто проявляется в различных видах деятельности являясь чертой характера;

0 сведений для оценки данного свойства личности нет.

Применяя понятия логики, эти баллы нужно рассматривать как специальные кванторы, а М.п.б. — как квантификацию в русле психометрии.

По динамике изучаемое свойство личности оценивается тремя баллами:

III ранее было менее выражено, улучшается, развивается (знак <);

II изменений нет (знак =);

I ранее было более свойственно, теперь ослабевает, ухудшается, развивается в противоположное (знак >).

Оценки должны даваться не сравнительно, а объективно и сохраняться для изучаемой личности, в какой бы группе ее ни рассматривали.

МЕТОД ПОЛЯРНИХ БАЛІВ — метод психометрії: кількісна сторона застосування методу узагальнення незалежних характеристик з оцінкою властивостей особистості як умовною диз’юнкцією оцінюваного психічного явища наступними п’ятьма балами:

5 оцінювана властивість особистості розвинута добре, чітко виражена і проявляється часто і в різних видах діяльності як риса характеру;

4 властивість помітно виражена, але проявляється непостійно, хоча протилежна їй проявляється дуже рідко;

3 оцінювана і протилежна властивість особистості виражені не різко, урівноважують один одного;

2 помітно більш виражена і частіше проявляється властивість особистості, протилежна оцінюваній;

1 властивість особистості, протилежна оцінюваній, чітко виражена і часто проявляється в різних видах діяльності, що є рисою характеру;

0 відомостей для оцінки даної властивості особистості немає.

Застосовуючи поняття логіки, ці бали треба розглядати як спеціальні квантори, а М.п.б. — як квантифікацію в руслі психометрії.

За динамікою досліджувана властивість особистості оцінюється трьома балами:

III раніше була менш виражена, покращується, розвивається (знак <);

II змін немає (знак =);

I раніше була більш властива, тепер послаблюється, погіршується, розвивається в протилежне (знак >).

Оцінки повинні даватися не в порівнянні, а об'єктивно і зберігатися для особистості, яка вивчається, в якій би групі її не розглядали.

МЕТОД УКРЕПЛЕНИЯ КОЛЛЕКТИВА (основной) — формирование у всех членов коллектива общей цели их активной деятельности. М.у.к. опирается назакон самоукрепления колектива.

МЕТОД ЗГУРТУВАННЯ КОЛЕКТИВУ (основний) — формування у всіх членів колективу загальної мети їх активної діяльності. М.з.к. має за основу закон самозміцнення колективу.

МЕТОДЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ — основные пути и приемы познания психических явлений и их закономерностей.

М.п.н. должны иметь цель применения и методические приемы, позволяющие проникать в сущность изучаемого психического явления. Иначе их применение приводит к эмпиризму в психологии. М.п.н. всегда подчинены определенной теории психологии, их цель — проверять, уточнять и применять ее. «Метод — самая первая основная вещь, — указывал И. П. Павлов. — От метода, от способа действия

зависит вся серьезность исследования. Все дело в хорошем методе. При хорошем методе и не очень талантливый человек может сделать много. А при плохом методе и гениальный человек будет работать впустую и не получит ценных, точных данных». Наряду с общими М.п.н.: наблюдением, беседой, экспериментом существует большое число частных.

Иногда справедливо выделяют и четвертый основной М.п.н. (как и других наук) — мысленный анализ (точнее синтез-анализ), в некоторых случаях рассматриваемый как особый вид эксперимента — мысленный эксперимент.

Сейчас все более обостряется противоречие между необходимостью методологического подчинения М.п.н. целям конкретного исследования и их стандартизацией для сравнения результатов различных исследований.

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ — основні шляхи і прийоми пізнання психологічних явищ і їх закономірностей. М.п.н. повинні мати ціль застосування і методичні прийоми, що дозволяють проникати в сутність психічного явища, що вивчається. Інакше їх застосування призводить до емпіризму в психології.

М.п.н. завжди підпорядковані певній теорії психології, їх мета — перевіряти, уточнювати і застосовувати її. «Метод — найперша основна річ, — вказував І. П. Павлов. — Від методу, від способу дії залежить вся серйозність дослідження. Вся справа в доброму методі. При ньому і не дуже талановита людина може зробити багато. А при поганому методі і геніальна людина буде працювати даремно і не одержить цінних, точних даних».

Поряд із загальними М.п.н.: спостереженням, бесідою, експериментом існує велика кількість складових.

Іноді справедливо виділяють і четвертий основний М.п.н. — аналіз мислення (синтез-аналіз), в деяких випадках розглядається як особливий вид експерименту — мислений експеримент.

Нині загострюється протиріччя між необхідністю методологічного підпорядкування М.п.н. цілям конкретного дослідження і їх стандартизацією для порівняння результатів різних досліджень.

МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ психологические (в частности, регулирование, стимуляции и развития) — категория психологии управления. В отличие от методов психологической науки, не являющихся

категорией общей психологии, они не способы познания, а средства воздействия субъектов управления на управляемые переменные объекты управления.

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ психологічні (зокрема, регулювання, стимуляції і розвитку) — категорія психології управління. На відміну від методів психологічної науки, що не є категорією загальної психології, вони не способи пізнання, а засоби впливу суб'єктів управління на управляючі змінні об'єкти управління.

МЕТОД ЭКСПЕРТОВ В ПСИХОЛОГИИ (лат. *expertus* — опытный*)* — обобщенная оценка определенного психического явления (в частности, свойства личности) на основе оценок экспертов, действующих в соответствии со специальными правилами: специфическая форма опосредованной психометрии как метод обобщения независимых характеристик и метод полярных баллов, являющихся методами квалиметрии психологической.

МЕТОД ЕКСПЕРТІВ В ПСИХОЛОГІЇ (лат. *expertus* — досвідчений) — узагальнююча оцінка певного психічного явища (зокрема властивості особистості) на підставі оцінок експертів, діючих відповідно зі спеціальними правилами: специфічна форма опосередкованої психометрії як метод узагальнення незалежних характеристик і метод полярних балів, що є методами кваліметрії психологічної.

МЕЧТА — воображение, создающее образы желанного. Д. И. Писарев писал: «Если бы человек был совершенно лишен способности мечтать.., тогда я решительно не могу представить, какая побудительная причина заставляла бы человека предпринимать и доводить до конца обширные и утомительные работы в области искусства, науки и практической жизни...».

МРІЯ — уява, що створює образи бажаного. Д. І. Писарєв писав: «Якщо б людина була зовсім позбавлена здатності мріяти..., тоді я рішуче не можу уявити, яка спонукальна причина заставляла б людину розпочинати і доводити до кінця велику і стомлюючу роботу в галузі мистецтва, науки і практичного життя...».

МИГРЕНЬ (*migraine*) — правильно: сильная односторонняя головная боль с фотофобией (болезненная чувствительность к свету) и констелляциями (зрительные образы, напоминающие зубчатые стены замка).

МІГРЕНЬ (*migraine*) — правильно: сильний односторонній головний біль з фотофобією (хвороблива чуттєвість до світла) і констеляціями (зорові образи, що нагадують зубасті стіни замку).

МИМИКА (греч. *mimikos* — подражательный) — термин, имеющий два значения:

- идущее от Древней Греции искусство выражать эмоции различными сокращениями мышц лица;
- выражение лица и особенно глаз в результате сокращения мышц, сосудистой реакции и слез как непроизвольная объективизация эмоций.

Умение «читать» М. — существенный компонент эмпатии и навык, нужный педагогу и руководителю.

МІМІКА (грец. *mimikos* — наслідувальний) — термін, що має два значення:

- має початок від Давньої Греції. Мистецтво виражати емоції різними скороченнями м'язів обличчя;
- вираз обличчя і особливо очей в результаті скорочення м'язів, судинної реакції і сліз як довільна об'єктивізація емоцій.

Уміння «читати» М. — суттєвий компонент емпатії і навичок, потрібний психологу, педагогу і керівнику.

МИНИМУМ КОЛЛЕКТИВА (лат. *minimum* — наименьшее) — этап развития группы, на котором она уже складывается как коллектив, определяется целью, вынесенной за рамки группы и подчиненной целям общества.

МІНІМУМ КОЛЕКТИВУ (лат. *minimum* — найменше) — стан розвитку групи, на якому вона формується як колектив, визначається метою, винесеною за рамки групи і підпорядкованою цілям суспільства.

МИНИМУМ ЛИЧНОСТИ — этап развития личности как необходимая и достаточная совокупность процессуальных и содержательных результатов филогенеза, антропогенеза и онтогенеза психики человека, позволяющая считать ее сознанием, а его — личностью.

М.л. определяется появлением у ребенка (обычно в 1,5–2,5 года) понятия Я, уточняемого противопоставлением понятию Они и реализуемого словами «Я сам!».

МІНІМУМ ОСОБИСТОСТІ — етап розвитку особистості як необхідна і достатня сукупність процесуальних і змістовних результатів філогенезу, антропогенезу, онтогенезу психіки людини, що дозволяє вважати її свідомістю, а саму людину — особистістю.
М.о. визначається появою у дитини (зазвичай в 1,5–2,5 роки) поняття Я, що уточнюється протиставленням поняттю Вони і реалізованого словами «Я сам!».

МИНИМУМ СОЦИАЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ ЛИЧНОСТИ — этап развития личности как появление в ее направленности социальных норм, определяющих способность осознанно, активно и самостоятельно участвовать в жизни общества, и появление стремления к дальнейшему, максимально возможному для нее профессиональному совершенствованию.
МІНІМУМ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ — етап розвитку особистості як поява в її спрямованості соціальних норм, що визначають здатність осмислено (свідомо), активно і самостійно брати участь у житті суспільства, поява прагнення до подальшого, максимально можливого для неї професійного удосконалення.

«МИНИМУМ ЧЕЛОВЕКА» — понятие антропогенеза психики и палеопсихологии: комплекс свойств в единстве с их общей причиной, определивший скачок от первобытной обезьяны к первобытному человеку. Ни морфология, ни физиология не выявляют этого скачка. Психология, опираясь на методологический принцип К. Маркса «Анатомия человека — ключ к анатомии обезьяны», видит проявление «М.ч.» в коллективном труде, вызвавшем скачок форм общения, нужду речевого общения и быстрое развитие понятийной формы отражения — мышления.
«МІНІМУМ ЛЮДИНИ» — поняття антропогенезу психіки і палеопсихології: комплекс властивостей в єдності з її спільною причиною, що визначив перебіг від первісної мавпи до первісної людини. Ні морфологія, ні фізіологія не виявляють цього перебігу. Психологія, спираючись на методологічний принцип К. Маркса «Анатомія людини — ключ до анатомії мавпи», бачить виявлення «М.л.» в колективній праці, що викликала стрибок форм спілкування, потребу мовного спілкування і швидкий розвиток понятійної форми відображення — мислення.

МИРОВОЗЗРЕНИЕ (индивидуальное) — одна из форм направленности личности как система ее взглядов на себя и свое место в мире и обусловленных ими убеждений, идеалов, принципов, ценностных ориентаций — жизненной позиции личности. М. может быть научным или опираться только на здравый смысл.
В психологической структуре М. обычно выделяют следующие компоненты: мироощущение, мировосприятие, миропредставление, миропонимание, мирооценка, мироотношение. Первые три компонента обобщаются в миросозерцании, последние три подготовляют переход М. в убеждение.
СВІТОГЛЯД (індивідуальне) — одна із форм спрямованості особистості як система її поглядів на себе і своє місце в світі і обумовлених цим переконань, ідеалів, принципів, ціннісних орієнтацій, тобто життєвої позиції особистості. С. може бути науковим або спиратися тільки на здоровий глузд.
В психологічній структурі С. виділяють наступні компоненти: світовідчуття, сприйняття світу, уявлення про світ, світорозуміння, оцінка світу, ставлення до світу. Перші три компоненти узагальнюються в світогляді, останні три готують перехід С. в переконання.

МНЕМОНИКА (греч. *mnēmonicon* — искусство запоминания) — совокупность приемов, облегчающих запоминание, с использованием в основном ассоциаций.
Синоним — мнемотехника.
МНЕМОНІКА (грец. *mnēmonicon* — мистецтво запам'ятовування) — сукупність прийомів, що полегшують запам'ятовування, з використанням в основному асоціації.
Синонім — мнемотехніка.

МНЕМОСХЕМА (греч. *mnēmon* — память, *schema* — образ, вид) — понятие и термин инженерной психологии: графическое изображение знаками структуры объекта управления или алгоритма деятельности для облегчения выполнения последовательности действий.
МНЕМОСХЕМА (грец. *mnēmon* — пам'ять, *schзma* — образ, вид) — поняття і термін інженерної психології: графічне зображення знаками структури об'єкта управління або алгоритму діяльності для полегшення виконання послідовності дій.

МНЕНИЕ — оценочное суждение или умозаключение, эмоционально окрашенное и выражающее отношение субъекта мнения к его предмету, объекту.
ДУМКА — судження, що оцінює або робить або умовивід, емоційно забарвлене, яке відображає ставлення суб'єкта думки до його предмета, об'єкта.

МНЕСТИЧЕСКИЕ ДЕЙСТВИЯ И НАВЫКИ — действия и навыки, в психологической структуре которых доминирует память.
МНІСТИЧНІ ДІЇ І НАВИЧКИ — дії і навички, в психологічній структурі яких домінує пам'ять.

МНОГОМЕРНЫЙ — имеющий несколько сторон или элементов.
БАГАТОВИМІРНИЙ — той, що має декілька сторін або елементів.

МНОГОСТУПЕНЧАТАЯ СЛУЧАЙНАЯ РАЙОНИРОВАННАЯ ВЫБОРКА — выборка, в которой для анализа отобраны не индивиды, а скорее географические единицы или их аналоги.
БАГАТОСТУПІНЧАСТА ВИПАДКОВА РАЙОНОВАНА ВИБІРКА — вибірка, в якій для аналізу відібрані не індивіди, а швидше географічні одиниці або їх аналоги.

МНОЖЕСТВЕННАЯ РЕГРЕССИЯ — статистическая процедура изучения зависимости, существующей между зависимой переменной и несколькими независимыми переменными.
МНОЖИННА РЕГРЕСІЯ — статистична процедура вивчення залежності, що існує між залежною змінною і декількома незалежними змінними.

МОДА — массовидное явление, свойственное группе личностей как форма объективизации их мнения о престиже. М. формируется на основе подражания и в значительной степени является эстетическим вкусом тех, у кого нет собственного. Такие личности следуют М. слепо, не умея приспособить ее к своим индивидуальным особенностям. В этом смысле М. — отраженное, субъективное явление.
Омонимы: М. как объективное социальное отражаемое явление, создаваемое модельерами и дизайнерами (статистика показывает, что

М. резко, обычно по закону контраста: юбки «мини» и «макси», широкие и узкие брюки, мелодичная музыка и диссонансы — сменяется примерно через 6 лет).
М. — мера средней тенденции для номинальных переменных.
МОДА — явище загалу, властиве групі особистостей як форма об'єктивізації їх думок про престиж. М. формується на основі наслідування і в значному ступені є естетичним смаком тих, у кого немає власного.
Такі особистості наслідують М. сліпо, не вміючи пристосувати її до своїх індивідуальних особливостей. В цьому смислі М. — відображене, суб'єктивне явище.
Омонім: М. як об'єктивне соціальне відображувальне явище, що створене модельєрами і дизайнерами (статистика показує, що М. різко, за звичай, за законом контрасту: сукні «міні», і «максі», широкі і вузькі штани, мелодійна музика і дисонанси — змінюється приблизно через 6 років).
М. — ступінь середньої тенденції для номінальних змінних.

МОДЕЛИРОВАНИЕ психологическое (лат. *modulus* — мера, образец) — получение психологической модели путем сознательного и целенаправленного упрощения естественной психологической структуры личности или деятельности вычленением изучаемых явлений, их усиления и возможно более полного устранения всех остальных. М.п. лежит в основе большинства психологических экспериментов и всех тестов.
МОДЕЛЮВАННЯ психологічне (лат. *modulus* — міра, зразок) — одержання психологічної моделі шляхом свідомого і цілеспрямованого спрощення звичайної психологічної структури особистості або діяльності виокремлення явищ, що вивчаються, їх посилення і можливо більш повне усунення всіх останніх. М.п. лежить в основі більшості психологічних експериментів і всіх тестів.

МОДЕЛЬ — упрощенное представление действительности.
МОДЕЛЬ — спрощене подання дійсності.

МОДЕЛЬ БУДУЩИХ РЕЗУЛЬТАТОВ — понятие и термин, введенные П. К. Анохиным на основе дальнейшей разработки им учения об акцепторе действия. «В момент начала действия в соответствии с

принятым решением уже весь мозг, и в особенности, конечно, кора головного мозга, — писал П. К. Анохин, представляют модель будущих результатов — акцептор действия».
МОДЕЛЬ МАЙБУТНІХ РЕЗУЛЬТАТІВ — поняття і термін, введені П. К. Анохіним на основі подальшої розробки ним вчення про акцептор дії. «В момент початку дії відповідно з прийнятим рішенням уже весь мозок і особливо кора головного мозку, — писав П. К. Анохін, — є моделлю майбутніх результатів — акцептор дії».

МОДЕЛЬ ЛИЧНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛА — модель, отражающая структуру наиболее существенных способностей личности к конкретной профессии. Различают М.л.п. теоретическую и М.л.п. эмпирическую.
МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСІОНАЛА — модель, що відображає структуру найбільш суттєвих здібностей особистості до конкретної професії. Розрізняють М.о.п. теоретичну і м.о.п. емпіричну.

МОДЕЛЬ ЛИЧНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛА ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ — модель личности профессионала, получаемая на основе кодифицированных норм (законов, уставов, инструкций и т. д.) и пожеланий экспертов.
Синоним — модель личности профессионала идеальная.
МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСІОНАЛА ТЕОРЕТИЧНА — модель особистості професіонала, одержана на підставі кодифіційованих норм (законів, статутів, інструкцій та ін.) та побажань експертів.
Синонім — модель особистості професіонала ідеальна.

МОДЕЛЬ ЛИЧНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛА ЭМПИРИЧЕСКАЯ — модель личности профессионала, получаемая на основе обобщения эмпирических сведений о структурах личностей достаточного числа профессионалов, хорошо справляющихся (а для сравнения — и плохо справляющихся) с профессиональной деятельностью.
Синоним — модель личности профессионала реальная.
МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСІОНАЛА ЕМПІРИЧНА — модель особистості професіонала, одержана на основі узагальнення емпіричних відомостей про структури особистостей достатнього числа професіоналів, що добре справляються (а для порівняння — тих, що погано справляються) з професійною діяльністю.
Синонім — модель особистості професіонала реальна.

МОМЕНТ НАБЛЮДЕНИЯ — время наблюдения или измерения.
МОМЕНТ СПОСТЕРЕЖЕННЯ — час спостереження або вимірювання.

МОНОТОНИЯ (греч. *monos* — единый*, tonos* — ударение) — психическое состояние, вызванное монотонностью восприятий или действий и проявляющееся как сонливость, снижение воли и внимания, усталость.
МОНОТОНІЯ (грец. *monos* — єдиний*, tonos* — наголос) — психічний стан, викликаний монотонністю сприйнять або дій, і проявляється як сонливість, пониження волі та уваги, стомленість.

МОНОТОННОСТЬ — свойство воздействия на организм или личность или свойство деятельности как их однообразие. М. — причина монотонии.
МОНОТОННІСТЬ — властивість впливу на організм, особистість, або властивість діяльності як їх одноманітність. М. — причина монотонії.

МОРАЛЬНАЯ ВОСПИТАННОСТЬ — свойство личности, определяемое уровнями моральной воспитанности.
МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ — властивість особистості, що визначається рівнями моральної вихованості.

МОРАЛЬНО-ВОСПИТАННАЯ ВОЛЯ — моральное свойство личности, выражающееся в сформированных у нее волевых навыках, которые определяют ее поступки, соответствующие нравственным нормам.
МОРАЛЬНО-ВИХОВАНА ВОЛЯ — моральна властивість особистості, що виражається в сформованих у неї вольових навичках, які визначають її вчинки, відповідні моральним нормам.

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КЛИМАТ — вид социально-психологического климата, связанный с моральным состоянием группы, а в условиях коллектива — с идеологией ее членов. Может проявляться также как кратковременная морально-психологическая атмосфера.
МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ — вид соціально-психологічного клімату, пов’язаний з моральним станом групи, а в умовах колективу — з ідеологією її членів. Може проявлятися також як короткочасна морально-психологічна атмосфера.

МОРАЛЬНЫЕ ЯВЛЕНИЯ — свойственные личности или группе особенности, являющиеся отражением объективных нравственных отношений, моральных принципов и норм личности, группы.
МОРАЛЬНІ ЯВИЩА — властиві особистості або групі особливості, що є відображенням об'єктивних моральних відносин, моральних принципів і норм особистості, групи.

МОРТИДО (*mortido*) — термин, созданный Federn (1936) для обозначения вида энергии, принадлежащей инстинкту смерти и аналогичной либидо. Хотя подобное понятие логически необходимо для аналитиков, верящих в существование инстинктов жизни и смерти, ни один из них, включая самого Федерна, не отважился на мысленное создание психического аппарата, в котором одновременно действуют два противоположных инстинкта и два разных вида энергии.
МОРТИДО (*mortido*) — термін, створений Federn (1936) для позначення виду енергії, що належить інстинкту смерті та аналогічний лібідо. Хоча подібне поняття логічно необхідне для аналітиків, що вірять в існування інстинкту життя і смерті, жоден із них, включаючи самого Федерна, не зважився на мислене створення психічного апарату, в якому одночасно діють два протилежних інстинкти і два різні види енергії.

МОТИВ (фр. *motif* — побудительная причина) — психическое явление, становящееся побуждением к действию.
Важнейший этап волевого акта — борьба М., заканчивающаяся принятием решения и его осуществлением посредством отдельного действия или деятельности в целом. М. формируется на основе потребностей, непосредственно связан с целями деятельности. М. как внутреннее побуждение к действию связан с внешним побудительным фактором — стимулом и, как правило, отражает его.
МОТИВ (фр. *motif* — спонукальна причина):
1) спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб суб'єкта; сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта і що визначають її спрямування;
2) спонукаючий і визначальний вибір спрямованості діяльності на предмет (матеріальний або ідеальний), заради якого вона здійснюється;
3) причина дій і вчинків особистості, що усвідомлюється.

Мотив — психічне явище, яке спонукає до дії.
Важливий етап вольового акту — боротьба М., що закінчується прийняттям рішення і його здійсненням засобом окремої дії або діяльності вцілому. М. формується на основі потреб та безпосередньо пов'язаний з цілями діяльності. М. як внутрішнє спонукання до дії пов'язаний із зовнішнім спонукальним фактором — стимулом і, зазвичай, відображає його.

МОТИВАЦИЯ — процесс действия мотива; совокупность стойких мотивов при наличии доминирующего, выражающая направленность личности, ценностные ориентации и определяющая ее деятельность. Формируется в процессе воспитания.
МОТИВАЦІЯ — процес дії мотиву; сукупність стійких мотивів при наявності домінуючого, що виражає спрямованість особистості, ціннісні орієнтації і визначає її діяльність. Формується в процесі виховання.

МОТОРИКА (лат. *motor* — двигатель) — двигательный компонент психомоторики.
МОТОРИКА (лат *motor* — двигун) — рушійний компонент психомоторики.

МОТОРНОЕ ПОЛЕ — категория психологии труда: совокупность компонентов рабочего места или экспериментального прибора, которыми оператор реагирует на изменения воспринимаемого им сенсорного поля по механизму одноразовых сентомоторных реакций. При реагировании же по механизму реакции слежения М.п., включаясь в сенсомоторную координацию вызываемыми им кинестетическими ощущениями, само может становиться сенсорным полем.
МОТОРНЕ ПОЛЕ — категорія психології праці: сукупність компонентів робочого місця або експериментального приладу, якими оператор реагує на зміни сенсорного поля по механізму одноразових сенсомоторних реакцій, що ним сприймаються. При реагуванні за механізмом реакції М.п., включаючись у сенсомоторну координацію, викликаними ними кінестетичними відчуттями, саме може бути сенсорним полем.

МУДРОСТЬ — высшее проявление глубины ума, опирающееся на способность обобщения непосредственного опыта и здравый смысл. В этом отличие М. от эрудиции.
МУДРІСТЬ — найвищий прояв глибини розуму, що спирається на здатність узагальнення безпосереднього досвіду і здоровий глузд. В цьому відмінність М. від ерудиції.

МУШТРА — вид запоминания последовательности движений и формирования простейших двигательных навыков путем их многократного повторения. По физиологическому механизму М. — это выработка нейродинамического стереотипа. Устраняя сознательность обучения, М. подобна зубрежке.
МУШТРА — вид запам'ятовування послідовності рухів і формування простіших рухових навичок шляхом їх багаторазового повторення. За фізіологічним механізмом М. — це вироблення нейродинамічного стереотипу. Усуваючи свідомість навчання, М. подібна зубрінню.

МЫ — осознание и чувство своей причастности к группе.
МИ — осмислення і усвідомлення, відчуття своєї причетності до групи.

МЫ И ОНИ — социально-психологические понятия, отражающие два полярных проявления общения, межличностных и межгрупповых отношений и определяемые совпадением или антагонизмом целей обеих групп.
МИ І ВОНИ — соціально-психологічне поняття, що відображає два полярних прояви спілкування, міжособистісних і міжгрупових стосунків і, що визначаються співпаданням або антагонізмом цілей обох груп.

МЫШЕЧНОЕ ЧУВСТВО — термин и понятие, введенные И. М. Сеченовым как инструмент познания пространственно-временных свойств внешней среды.
М'ЯЗОВІ ВІДЧУТТЯ — термін і поняття, введені І. М. Сєченовим як інструмент пізнання просторово-часових властивостей зовнішнього середовища.

МЫШЛЕНИЕ — высшая форма активного отражения объективной реальности, состоящая в целенаправленном, опосредованном и обобщенном отражении субъектом существенных связей и отношений действительности, в творческом созидании новых идей, прогнозировании событий и действий (говоря языком философии); функция второй сигнальной системы действительности (говоря языком физиологии — высшей нервной деятельности), понятийная (в системе языка психологии) форма психического отражения, свойственная только человеку, устанавливающая с помощью понятий связи и отношения между познаваемыми феноменами. Элементы М. в форме каузального рефлекса, анализа и синтеза есть у высших животных.

1. Любая форма психической деятельности, имеющей дело с представлениями.
2. В более узком понимании — психическая деятельность, связанная с решением проблем. Основным вкладом психоанализа в психологию мышления явилось сделанное Freud (1900, 1911, 1917) различие между первичными и вторичными процессами: первичные процессы — способ мышления, присущий бессознательному (ИД), а вторичные процессы — те, которые характерны для сознания (Эго).

МИСЛЕННЯ — вища форма активного відображення об'єктивної реальності, що перебуває в цілеспрямованому, опосередкованому і узагальненому відображенні суб'єктом суттєвих зв'язків і ставлення до дійсності в творчій побудові нових ідей, прогнозуванні подій і діянь (кажучи мовою філософії); функція другої сигнальної системи дійсності (кажучи мовою фізіології — вищої нервової діяльності), понятійна (в системі мови психології) форма психічного відображення, властива тільки людині, що встановлює за допомогою понять зв'язки та відношення між пізнаваними феноменами. Елементи М. в формі каузального рефлексу, аналізу і синтезу є у вищих тварин.

1. Будь-яка форма психічної діяльності, що має справу з уявленнями.
2. В більш вузькому розумінні — психічна діяльність, пов'язана з вирішенням проблем. Основним внеском психоаналізу в психологію мислення зроблене Freud (1900, 1911, 1917) було відмінність між первинними і вторинними процесами: первинні процеси — спосіб мислення (психічна діяльність), властивий безсвідомому (ІД), а вторинні процеси — ті, які характерні для свідомості (Его).

Н

НАБЛЮДАТЕЛЬНОСТЬ — свойство личности как способность замечать в воспринимаемом малозаметные, но существенные для определенной цели детали как «фигуры» на мало нужном «фоне».

СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ — риса особистості, яка:

а) має здатність помічати у тому, що сприймається, малопомітні, але суттєві з певної точки зору деталі як «фігури» на потрібному «фоні»;

б) полягає у постійній спрямованості на сприймання об'єктів навколишнього світу.

НАБЛЮДЕНИЕ — метод психологической науки, являющийся составной частью двух других методов — беседы и эксперимента. Сущность Н. — в фиксации проявлений поведения и получении информации о субъективных психических явлениях наблюдаемого, проявляющихся в его поведении. Различают Н.: срез, лонгитудигальное (длительное, иногда в течение ряда лет), выборочное и сплошное; особый вид — включенное Н.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ — систематичне й цілеспрямоване сприйняття психічних явищ з метою вивчення їх специфічних змін в певних умовах і знаходження сенсу цих явищ. С. — метод психологічної науки є складовою частиною двох інших методів — бесіди і експерименту.

Суть С. — в фіксації проявів поведінки і одержанні інформації про суб'єктивні психічні явища за спостерігаючим, що проявляються в його поведінці. Розрізняють С.: зріз лонгітюдне (довготривале, іноді впродовж років), вибіркове і суцільне; особливий вид — включене.

НАБЛЮДЕНИЕ (в науке) — применение инструмента для приписывания анализируемым случаям определенных значений показателей.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ (в науці) — застосування інструмента для приписування випадкам, що аналізуються при певних значеннях показників.

НАБЛЮДЕНИЕ (внешнее) — метод, который заключается в преднамеренном, систематическом, целеустремленном восприятии и фиксации внешних проявлений психики.
СПОСТЕРЕЖЕННЯ (зовнішнє) — метод, що полягає в навмисному, систематичному, цілеспрямованому сприйнятті і фіксуванні зовнішніх виявів психіки.

НАВЫК — действие, автоматизировавшееся в результате упражнения и проходящее через ряд этапов формирования. Различают сенсорные, умственные (мыслительные, мнестические, волевые) и двигательные (психомоторные) Н. Они не только используются, но и формируются в процессе деятельности.
НАВИЧКА — дія, що автоматизувалася в результаті вправ і проходить через ряд етапів формування. Розрізняють сенсорні, розумові (мислительські, мнестичні, вольові) і рухові (психомоторні) Н. Вони не тільки використовуються, але і формуються в процесі діяльності.

НАВЫКИ ОБЩЕТРУДОВЫЕ — сложные навыки организации рабочего места, планирования труда, общие для любой трудовой деятельности и существенные для ее результатов, граничащие с трудовой направленностью личности, трудовыми интересами, коллективизмом, чувством долга, ответственной зависимости и удовлетворения достигнутым. Формирование Н.о. начинается с детства.
НАВИЧКИ ЗАГАЛЬНОТРУДОВІ — складні навички організації робочого місця, планування праці, загальні для будь-якої трудової діяльності і суттєві для її результатів, що межують з трудовою спрямованістю особистості, трудовими інтересами, колективізмом, почуттям обов'язку, відповідальної залежності і задоволення досягнутим. Формування Н.з. починається з дитинства.

НАВЯЗЧИВАЯ ИДЕЯ — вид психического состояния, проявляющийся в персеверации мышления. Необходимо отличать от сверхценной идеи, т. к. человек обычно борется с Н.и. и за сверхценную идею. Синоним — навязчивое состояние.
НАВ'ЯЗЛИВА ІДЕЯ — вид психічного стану, що проявляється в персеверації мислення. Необхідно відрізняти від надцінної ідеї, бо людина звичайно бореться з Н.і. і за надцінну ідею.
Синонім — нав'язливий стан.

НАГЛЯДНО-ДЕЙСТВЕННОЕ МЫШЛЕНИЕ — простейший вид мышления (в элементарной форме присущий и высшим обезьянам) как отражение на основе каузального рефлекса связей и отношений предметов и явлений, которые непосредственно включены в практические действия. У человека на основе Н.-д.м. образуются простейшие суждения, носящие характер здравого смысла.
НАОЧНО-ДІЙОВЕ МИСЛЕННЯ — найпростіший вид мислення (в елементарній формі властивий і вищим мавпам) як відображення на основі каузального рефлексу зв'язків і відношення між предметами та явищами, які безпосередньо включені в практичні дії. У людини на основі Н.-д.м. утворюються простіші судження, що носять характер здорового глузду.

НАГЛЯДНОЕ ПОСОБИЕ — учебное пособие, предназначенное для формирования знаний путем облегчения средствами наглядности понимания и запоминания их содержания.
НАОЧНИЙ ПОСІБНИК — навчальний посібник, призначений для формування знань шляхом полегшення засобами наочності розуміння і запам'ятовування їх змісту.

НАДЕЖДА — чувство ожидания радостного, благоприятного или избавления от неблагоприятного, связанное с большей или меньшей степенью уверенности в осуществлении желаемого.
НАДІЯ — відчуття очікування радісного, сприятливого або позбавлення від несприятливого; пов'язане з більшим або меншим ступенем упевненості у здійсненні бажаного.

НАДЕЖНОСТЬ — степень постоянства, с которой данный измерительный инструмент позволяет приписывать различным случаям определенные значения.
НАДІЙНІСТЬ — ступінь постійності, з якого даний вимірювальний інструмент дозволяє приписувати різним випадкам певні значення.

НАДЕЖНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ — объективный атрибут деятельности как вероятность достижения ее цели путем преодоления как трудности, так и сложности. Н.д. определяется и содержанием самой Д., и способностями и подготовленностью ее совершающего.

НАДІЙНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ — об'єктивний атрибут діяльності як вірогідність досягнення її мети шляхом подолання труднощів і складнощів. Н.д. визначається змістом самої Д., здібностями і підготовленістю її здійснюваного.

НАМЕРЕНИЕ — стойкая мысль о возможности или необходимости выполнять определенное действие или деятельность. При дополнении интересом и волевым компонентом Н. становится стремлением.
НАМІР — стійка думка про можливість або необхідність виконувати певну дію або діяльність. При доповненні інтересом і вольовим компонентом Н. стає прагненням.

НАКЛОННОСТЬ — устаревший синоним термина «склонность».
НАХИЛ — застарілий синонім терміна «схильність».

НАПРАВЛЕННОСТЬ ЛИЧНОСТИ — одна из подструктур личности, являющаяся ее высшим уровнем. Н.л. имеет ряд качеств: уровень, широта, интенсивность, устойчивость, действенность — и ряд форм: влечения, желания, интересы, склонности, идеалы, мировоззрение и убеждения. Формируется Н.л. путем воспитания.
СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ — це система спонукань і цілісних орієнтацій, яка визначає вибіркове відношення та активну поведінку людини, тобто спрямованість, стійка система мотивів, які орієнтують життєдіяльність особистості. С.о. — одна із підструктур особистості, яка є її вищим рівнем. С.о. має ряд якостей: рівень, широту, інтенсивність, стійкість, дієвість, — і ряд форм: потяги, бажання, інтереси, нахили, ідеали, світогляд, переконання. Формується С.о. шляхом виховання.

НАПРАВЛЕННОЕ ИНТЕРВЬЮИРОВАНИЕ — сбор данных с помощью интервьюирования, имеющий целью получение от респондента специфической информации.
СПРЯМОВАНЕ ІНТЕРВ'ЮВАННЯ — збір даних за допомогою інтерв'ювання, що має на меті отримання від респондента специфічної інформації.

НАПРЯЖЕННОСТЬ — психическое состояние, вызванное экстремальными для данной личности условиями. Н. имеет проявления:

физиологические (изменение пульса, окраски лица, потоотделение, напряжение мышц и т. д.) и психические (изменение эмоционально-моторной и эмоционально-сенсорной устойчивости, внимания, памяти, мышления, появление импульсивных действий и т. д.). Она может быть только ситуационной, или обусловленной индивидуальными особенностями свойств личности. Различают следующие степени выраженности Н.: незначительная, быстро исчезающая и без особого влияния на процесс обучения; длительная и выраженная, заметно отражающаяся на процессе профессионального обучения, но устранимая личностным подходом; выраженная, появившаяся только после определенной ситуации и поддающаяся воспитательному воздействию; длительная, резко выраженная, практически не поддающаяся педагогическому воздействию и обосновывающая необходимость отстранения от травмирующей деятельности.

НАПРУЖЕНІСТЬ — психічний стан, викликаний експериментальними для даної особистості умовами.

Н. має прояви: фізіологічні (зміна пульсу, колір обличчя, потовиділення, напруга м'язів та ін.) і психічні (зміна емоційно-моторної і емоційно-сенсорної рівноваги, уваги, пам'яті, мислення, поява імпульсивних дій та ін.). Вона може бути тільки ситуаційною, або обумовленою індивідуальними особливостями якостей особистості. Розрізняють такі ступені вираженості Н.: незначна, що швидко зникає та без особливого впливу на процес навчання; довготривала і виражена, що помітно відображається на процесі професійного навчання, але усунена особистісним підходом; виражена, яка з'явилася тільки після певної ситуації і піддається виховному впливу; довготривала, різко виражена, практично не піддається педагогічному впливу і обґрунтовує необхідність відсторонення від травмуючої діяльності.

НАРКОМАНИЯ — психопатологическая привычка к употреблению наркотиков, физиологически приводящая к патологическим изменениям нервной системы, а психологически — к деградации личности. Вид Н. — алкоголизм.

НАРКОМАНІЯ — психопатологічна залежність від вживання наркотиків, що фізіологічно призводить до патологічних змін нервової системи, а психологічно — до деградації особистості. Вид Н. — алкоголізм.

НАРЦИССИЗМ (*narcissism*):
1. Сексуальная перверзия, при которой предпочитаемый субъектом объект — его собственное тело.
2. В более широком значении — любая форма любви к себе.

Классическая теория различает первичный нарциссизм — любовь к себе, предшествующая любви к другим, и вторичный нарциссизм — любовь к себе, являющаяся результатом интроекции и идентификации с объектом. Вторичный нарциссизм — это либо защитная деятельность (или установка, позволяющая субъекту отрицать, что он потерял интроецированный объект), либо часть процесса развития. Одна из самых больших сложностей в использовании этого понятия состоит в том, что, с одной стороны, слово «нарциссизм» неизбежно содержит уничижительный подтекст, с другой же — оно употребляется как специальный термин для категоризации всех форм вложения энергии (либидо) в себя. Отсюда — весьма частые ссылки на «здоровый нарциссизм» с тем, чтобы отличить самоуважение от «переоценки Эго».

НАРЦИСИЗМ (*narcissism*):
1. Сексуальна перверзія, при якій об'єкт, якому надається перевага — є власне тіло.
2. В більш широкому значенні — будь-яка форма виявлення любові до себе.

Класична теорія відрізняє первинний нарцисизм — любов до себе, що передує любові до інших, і вторинний нарцисизм — любов до себе, що є результатом інтроекції та ідентифікації з об'єктом. Вторинний нарцисизм — це або захисна діяльність (або установка, яка дозволяє суб'єкту заперечувати, що він втратив інтроеційовані об'єкти), або частину процесу розвитку. Одна з найбільших складностей у використанні цього поняття в тому, що, з однієї сторони, слово «нарцисизм» неминуче містить принизливий підтекст, а з іншої — воно вживається як спеціальний термін для категоризації всіх форм вкладення енергії (лібідо) в себе. Звідси досить часті посилання на «зоровий нарцисизм» з тим, щоб відрізнити самоповагу від «переоцінки Его».

НАСЛЕДСТВЕННОЕ в психике — все, что обусловлено генным фондом данного индивида и развивается путем созревания, изменяясь под влиянием среды. Н. определяет только процессуальное в психике (и то только частично), но не содержательное.

СПАДКОВЕ в психіці — все, що обумовлено генним фондом даного індивіда і розвивається шляхом дозрівання, змінюючись під впливом середовища. Спадкове визначає тільки процесуальне в психіці (і то тільки частково), але не змістовне.

НАСТАВНИЧЕСТВО — форма воспитания и профессиональной подготовки молодежи, осуществляемая старшим поколением. Психологически Н. — это доверительное общение двух поколений с целью передачи профессионального опыта и нравственных норм.
НАСТАВНИЦТВО — форма виховання і професійної підготовки молоді, що здійснюється старшим поколінням. Психологічно Н. — це довірливе спілкування двох поколінь з метою передачі професійного досвіду і моральних норм.

НАСТОЙЧИВОСТЬ — положительное волевое свойство личности, а иногда и характера, проявляющееся в упорном достижении сознательно поставленной цели, содержание которой определяет моральный уровень личности и отличие Н. от упрямства.
НАПОЛЕГЛИВІСТЬ — позитивна вольова властивість особистості, а іноді і характеру, що проявляється в досягненні свідомо поставленої мети, зміст якої визначає моральний рівень особистості і відмінність Н. від впертості.

НАСТРОЕНИЕ — не резкое, но стойкое проявление эмоций у личности или группы.
НАСТРІЙ — стійкий, відносно тривалий психічний стан особистості або групи людей, які створюють загальний емоційний фон протікання всіх психічних процесів.

НАУКА (science) — поскольку критики психоанализа (напр., Eysenck, 1965) нередко отвергают его на том основании, что он ненаучен, и поскольку иногда психоаналитики (напр., Home, 1966) заявляют, что психоанализ не наука, а Гуманизм по отношению к человеку, следует отметить, что утверждение «психоанализ не есть наука» можно рассматривать как истинное либо как ложное, выбрав вначале подходящее определение, что такое наука. Если при определении науки сутью дефиниции становятся полученные в результате

эксперимента и измерений знания, то совершенно очевидно, что психоанализ не наука. Если определять ее как попытку установления причинных отношений между событиями, то ответ зависит от того, верит ли человек, что законы ПРИЧИННОСТИ (ДЕТЕРМИНИЗМА) применимы к живым организмам, наделенным СОЗНАНИЕМ. Фрейд верил, Хоум — не верит. Если же определять науку так, как это делает Краткий Оксфордский словарь (C.O.D.), т. е. как «систематическое и сформулированное знание», то психоанализ — наука, и вопрос тогда в том, чтобы решить, к какой ветви науки принадлежит психоанализ, т. е. является ли он естественной, биологической или моральной наукой. По поводу идеи о том, что психоанализ является связующим звеном между биологическими и гуманитарными науками, см. Rycroft (1966). Относительно точки зрения на психоанализ как на науку о морали см. Szasz (1951).
НАУКА — 1) оскільки критики психоаналізу (напр., Eysenck, 1965) нерідко відкидають його на тій підставі, що він не науковий, і оскільки інколи психоаналітики (напр., Номе, 1966) заявляють, що психоаналіз не наука, а Гуманізм стосовно людини, слід зазначити, що твердження «психоаналіз — це не наука можливо розглядати як істинне абообманливе, вибравши спочатку найхарактерніше визначення, що таке наука. Якщо визначити як спробу встановлення причинних зв'язків між подіями, то відповідь буде залежати від того, чи вірить людина, що закони причинності (детермінізму) можуть застосовуватися до живих організмів, яким притаманна свідомість. Фрейд вірить, Хоум — не вірить. Якщо ж визначити науку так, як визначає її Короткий Оксфордський словник (COD), тобто як «систематичне і сформульоване знання», то психоаналіз — це наука, і питання лише в тому, щоб з'ясувати, до якої гілки науки належить психоаналіз, тобто, чи є він природною, біологічною або моральною наукою. 2) Сфера й особливий вид діяльності людини, результатом якої є нові знання про дійсність, що відповідають критерію істинності. 3) Сукупність (система знань, отриманих за допомогою наукового методу). Наука як вид діяльності, що характеризується методом.

НАУЧЕНИЕ — результат обучения, зависящий как от методов обучения, так и от особенностей обучаемой личности.
НАВЧЕНІСТЬ — результат вчення, що проявляється зокрема, як професійна підготовленість.

НАУЧНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТРУДА — процесс совершенствования организации труда на основе достижений науки и техники.
Аббревиатура — НОТ.
НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ — процес здійснення організації праці на основі досягнень науки і психіки.
Абревіатура — НОП.

НАУЧНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ — это метод проверки теорий и гипотез путем применения определенных правил анализа к данным, полученным в результате наблюдений и интерпретации этих наблюдений в строго заданных условиях.
НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ — це метод перевірки теорій і гіпотез шляхом застосування певних правил аналізу до даних, отриманих внаслідок спостережень і інтерпретації цих спостережень в суворо заданих умовах.

НАЧИТАННОСТЬ — свойство личности читателя как наличие у него знаний, полученных в результате чтения. Различают Н. общую, в определенной области знания, в художественной литературе. Н. акцентирует способ получения эрудиции, хотя может и не приводить к ней.
НАЧИТАНІСТЬ — властивість особистості читача як наявність у нього знань, одержаних в результаті читання. Розрізняють Н. загальну, в певній галузі знання, в художній літературі. Н. акцентує спосіб одержання ерудиції, хоча може і не призводити до неї.

НЕБРЕЖНОСТЬ — ослабление воли и произвольного внимания как проявление снижения дисциплинированности. Н. — одна из причин ошибочных действий.
НЕДБАЛІСТЬ — ослаблення волі і довільної уваги як виявлення зниження дисциплінованості. Н. — одна із причин помилкових дій.

НЕВНИМАТЕЛЬНОСТЬ — расстройство внимания, которое имеет три основных типа: рассеянность как легко непроизвольно переключаемое малоинтенсивное внимание; высокоинтенсивное, но внутринаправленное на свои мысли и чувства и потому трудно переключаемое на внешние воздействия внимания; быстро истощаемое и теряющее интенсивность внимание.

НЕУВАЖНІСТЬ — розлад уваги, який має три основних типи: розсіяність як легко довільно переключена малоінтенсивна увага; високоінтенсивна, але внутрішньо спрямована на свої думки і почуття, і тому важко переключається на зовнішні впливи уваги; швидко виснажена та втрачаюча інтенсивність увага.

НЕВРАСТЕНИЯ (*Neurasthenia*) —
1. Выходящий из употребления медицинский и психиатрический термин, обозначающий состояние чрезмерной усталости и недостатка энергии; ранее полагали, что это состояние вызывается истощением или недостаточным питанием нервной системы.
2. В работах Фрейда — один из актуальных неврозов.

НЕВРАСТЕНІЯ (*Neurasthenia*) —
1. Медичний та психіатричний термін, який виходить з ужитку, що означає стан надмірної втоми та браку енергії; раніше вважали, що такий стан викликаний виснаженням або недостатнім живленням нервової системи.
2. В роботах Фрейда — захворювання з групи неврозів, при якому виражене ослаблення діяльності нервової системи проявляється в підвищеній дратівливості, стомлюваності, втраті здатності до тривалого розумового й фізичного напруження.

НЕГАТИВИЗМ (лат. *negativus* — отрицательный) — понятие возрастной психологии: свойственное некоторым детям дошкольного возраста, иногда и подросткам противодействие любому внешнему воздействию в разных формах — от застенчивости до «поступков наоборот». В патопсихологии — симптом заболевания воли или характера.

НЕГАТИВІЗМ (лат. *negativus* — негативний) — поняття вікової психології; властиве деяким дітям дошкільного віку, іноді і підліткам протидія будь-якому зовнішньому впливу в різних формах — від сором'язливості до «вчинків навпаки». В патопсихології — симптом захворювання волі або характеру.

НЕДИСЦИПЛИНИРОВАННОСТЬ — свойство личности как нежелание выполнять социальные нормы поведения, являющееся иногда проявлением негативизма, но чаще недостатком воспитания как проявление отсутствия волевых навыков.

НЕДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ — властивість особистості як небажання виконувати соціальні норми поведінки, що є іноді виявленням негативізму, але частіше недоліком виховання як виявлення відсутності вольових навичок.

НЕЗАВИСИМАЯ ПЕРЕМЕННАЯ в психологическом эксперименте — изменение условий, вводимое в эксперимент и влияющее на зависимую переменную, способствуя раскрытию ее сущности.
НЕЗАЛЕЖНА ЗМІННА — в психологічному експерименті — зміна умов, введена в експеримент, що впливає на залежну змінну, сприяючи розкриттю її сутності.

НЕЙРОДИНАМИЧЕСКИЙ СТЕРЕОТИП — понятие и термин, введенные в науку И. П. Павловым как открытое и физиологически изученное процессуальное в привычках и навыках.
НЕЙРОДИНАМІЧНИЙ СТЕРЕОТИП — поняття і термін, введені в науку І. П. Павловим як відкрите і фізіологічно вивчене процесуальне в звичках і навичках.

НЕЙРОПСИХОЛОГИЯ — отрасль психологической науки, изучающая мозговые процессы высших психических функций на материале локальных поражений головного мозга.
НЕЙРОПСИХОЛОГІЯ — галузь психологічної науки, що вивчає мозкові процеси вищих психічних функцій на матеріалі локальних уражень головного мозку.

«НЕЛЬЗЯ!» — нравственная привычка, являющаяся основным мотивом, тормозящим в борьбе мотивов другие и потому в качестве психологического барьера обеспечивающим соблюдение нравственных норм и закона. Поэтому очень важно воспитание с детства этой привычки. Как всякая привычка, Н. формируется при участии эмоций, основная из которых — осуждение поступка теми, мнение которых ценит его совершающий.
«НЕ МОЖНА!» — моральна звичка, що є основним мотивом, гальмуючим в боротьбі мотивів з іншими і тому як психологічний бар'єр, що забезпечує дотримання моральних норм і закону. Тому дуже важливо виховання з дитинства цієї звички. Як будь-яка звичка, Н. формується за участю емоцій, основна з яких — засудження вчинку тими, думку яких цінує той, хто його здійснює.

НЕМГНОВЕННЫЙ ИНСАЙТ — термин и понятие, введенные А. В. Брушлинским: вид инсайта, который меняет направление прогнозирования мысли постепенно, а не одномоментно.
НЕМИТТЄВИЙ ІНСАЙТ — термін і поняття, введені А. В. Брушлинським: вид інсайту, який змінює напрям прогнозування думки поступово, а не миттєво.

НЕМОТА — см. *афазия*.
НІМОТА — див. *афазія*.

НЕНАВИСТЬ — чувство, включающее отрицательную оценку его объекта и стремление причинить ему вред.

1. Первопричина или внутренняя сила, которая, как полагают, приводит в действие поведение.
2. Аффект, характеризуемый длительным желанием повредить или уничтожить ненавидимый объект. Аналитики часто путают ненависть с гневом, несмотря на то, что последний представляет собой преходящую, а не длительную эмоцию, которую можно испытывать и в отношении того, кого любят. Ненависть — это чувство, а гнев — простая, первичная эмоция. Согласно Freud (1915), ненависть представляет собой ответ на угрозы, направленные на Эго, однако в последних теоретических работах он рассматривал ее как проявление инстинкта смерти. Аналитики, на которых оказали влияние эти последние идеи, склонны рассматривать любовь и ненависть как противоположности и понимать психику как поле боя для этих двух противоположных первопричин.

НЕНАВИСТЬ — стійке активне негативне почуття, спрямоване на об'єкт (особистість, групу), який перешкоджає задоволенню його потреб, його переконань, цінностей.

1. Першопричина або внутрішня сила, яка, як передбачають, приводить в дію поведінку.
2. Афект, що характеризується тривалим бажанням зашкодити або знищити ненависний об'єкт. Аналітики часто плутають ненависть з гнівом, незважаючи на те, що останній є не тривала емоція, яку можна відчувати і стосовно того, кого люблять. Ненависть — це почуття, відповідь на погрози, спрямовані на Его, однак в останніх теоретичних роботах Фрейд розглядав її

як виявлення інстинкту смерті, а гнів — проста, первинна емоція. Аналітики, на яких впливали ці останні ідеї, схильні розглядати любов і ненависть як протилежності і розуміти психіку як поле бою для цих двох протилежних першопричин.

НЕНАДЕЖНОСТЬ — одно из основных нарушений внутренней валидности эксперимента.
НЕНАДІЙНІСТЬ — одне з основних порушень внутрішньої валідності експерименту.

НЕОБРАБОТАННЫЕ ДАННЫЕ — результаты нестандартизованных или еще не обработанных наблюдений.
НЕОБРОБЛЕНІ ДАНІ — результати нестандартизованих або ще не оброблених спостережень.

НЕОСОЗНАННОЕ — психические явления как проявление неотчетливого и смутного уровня ясности сознания. Современный психологический термин, уточнивший устаревший — подсознание.
НЕУСВІДОМЛЕНЕ — психічне явище як виявлення нечіткого рівня ясності свідомості. Сучасний психологічний термін, що уточнив застарілий — підсвідомість.

НЕПОСРЕДСТВЕННОЕ (ПРЯМОЕ) НАБЛЮДЕНИЕ — метод, используемый главным образом при изучении группового поведения.
БЕЗПОСЕРЕДНЄ (ПРЯМЕ) СПОСТЕРЕЖЕННЯ — метод, що використовується головним чином при вивченні групової поведінки.

НЕСПОСОБНОСТЬ — свойство личности как определенная ее динамическая функциональная структура, не соответствующая требованиям данной деятельности. В структуру личности при Н. входят относительные (могут компенсироваться) и абсолютные (некомпенсируемые) противопоказания к данной деятельности.
Синоним (неточный) — отсутствие способностей.
НЕЗДАТНІСТЬ — властивість особистості, як певна її динамічна функціональна структура, що не відповідає вимогам даної діяльності. В структуру особистості при Н. входять відносні (можуть компенсуватися) і абсолютні (некомпенсуючі) протипоказання до даної діяльності.
Синонім — відсутність здібностей.

НОМИНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ — измерение, которое просто классифицирует случаи безотносительно к их рангу или к расстояниям между ними.
НОМІНАЛЬНЕ ВИМІРЮВАННЯ — вимірювання, яке просто класифікує випадки безвідносно до їх рангу або до відстаней між ними.

НОРМА, НОРМАЛЬНЫЙ И НЕНОРМАЛЬНЫЙ, АНОРМАЛЬНЫЙ (*norm, normal, and abnormal*). Норма — этот тот член определенного ряда, по сравнению с которым описываются другие члены. В медицине, психоанализе, психологии и социологии существует тенденция использовать в качестве нормы некоего идеального члена этого ряда и называть анормальным любого, кто заметно отклоняется от данной нормы. В медицине норма — это «здоровье»; анормальными считаются болезненные проявления и симптомы. Психологи, социологи и психоаналитики называют поведение анормальным, если оно отклоняется от поведения, которое считается нормальным.
Например, гомосексуальное поведение может рассматривать как анормальное либо потому, что общество считает нормой гетеросексуальность, либо потому, что теория рассматривает ее как перверзию развития.
НОРМА, НОРМАЛЬНИЙ І НЕНОРМАЛЬНИЙ, АНОРМАЛЬНИЙ (*norm, normal, and abnormal*). Норма — це той член певного ряду, порівняно з яким описуються інші члени. В медицині, психоаналізі, психології і соціології існує тенденція використовувати як норми деякого ідеального члена цього ряду і називати анормальним будь-кого, хто помітно відхиляється від даної норми. В медицині норма — це «здоров'я», анормальними вважаються хворобливі прояви і симптоми. Психологи, соціологи і психоаналітики називають поведінку анормальною, якщо вона відхиляється від поведінки, яку вважають нормальною.
Наприклад, гомосексуальна поведінка може розглядатися як анормальна лише тому, що суспільство вважає нормою гетеросексуальність, лише тому, що теорія класичного психоаналізу розглядає її як перверзію розвитку.

НОРМАЛЬНОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ — симметричное одновершинное распределение с максимумом в середине, в котором мода, медиана и средняя принимают одно и то же значение.

НОРМАЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ — симетричний одновершинний розподіл з максимумом в середині, в якому мода, медіана і середня приймають одне і те ж значення.

НОРМАТИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ — вид поведения, соответствующий социальным нормам.
НОРМАТИВНА ПОВЕДІНКА — вид поведінки, що відповідає соціальним нормам.

НОРМЫ НРАВСТВЕННЫЕ — вид социальных норм, регулирующих нравственное поведение и взаимоотношения людей. Служат основанием оценки их поступков.
НОРМИ МОРАЛЬНІ — вид соціальних норм, регулюючих моральну поведінку і взаємовідносини людей. Служать підґрунтям (основою) оцінки їх вчинків.

НОРМЫ ПРАВОВЫЕ — вид социальных норм, устанавливаемых законом и определяющих обязанности и права личности и регулирующих в соответствии с ними и социальным статусом личности ее поступки и поведение.
НОРМИ ПРАВОВІ — вид соціальних норм, що встановлені законом і визначають обов'язки і права особистості і регулюючих у відповідності з ними соціальним статусом особистості її вчинків і поведінку.

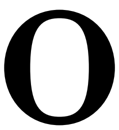
НОРМЫ СОЦИАЛЬНЫЕ — совокупность норм, регулирующих поведение человека в обществе, коллективе, ее взаимоотношения с обществом и другими людьми.
НОРМИ СОЦІАЛЬНІ — сукупність норм, регулюючих поведінку людини в суспільстві, колективі, її взаємовідносини з суспільством та іншими людьми.

НОСТАЛЬГИЯ (греч. *nostos* — возвращение, *algos* — страдание) — тоска по родине.
НОСТАЛЬГІЯ (грец. *nostos* — повернення, *alogos* — страждання) — туга за батьківщиною.

НРАВСТВЕННЫЕ СПОСОБНОСТИ — способности к деятельности и межличностным отношениям, соответствующим нравственным

нормам. Н.с. формируются и развиваются в процессе воспитания и нравственного опыта личности.
МОРАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ — здібності до діяльності і міжособистісних відносин, що відповідають моральним нормам. М.з. формуються і розвиваються в процесі виховання і морального досвіду особистості.

НУЖДА — дефицит организма, личности или группы в чем-либо необходимом для нормальной жизнедеятельности.
НУЖДА (нестаток) — дефіцит організму, особистості або групи в будь-чому необхідному для нормальної життєдіяльності.

ОБМОРОК — внезапная потеря сознания вследствие нарушения кровоснабжения мозга при ослаблении работы сердца продолжительностью от нескольких секунд до многих часов.
НЕПРИТОМНІСТЬ — раптова втрата свідомості внаслідок порушення кровонасичення мозку при послабленні роботи серця тривалістю від декількох секунд до багатьох годин.

ОБОБЩЕНИЕ — главная цель любого эксперимента: на основании ограниченного числа полученных данных сделать выводы, распространяющиеся на более широкую область практики.
УЗАГАЛЬНЕННЯ — головна мета будь-якого експерименту: на основі обмеженої кількості отриманих даних зробити висновки, що розповсюджуються на більш широку галузь практики.

ОБОБЩЕНИЕ в психологии — вид мышления, при котором закономерности одного явления при использовании дедукции переносятся на другие.
Омоним — О. как вид мышления — синоним синтеза на основе индукции.
УЗАГАЛЬНЕННЯ в психології — мислене об'єднання об'єктів за їх суттєвими рисами, вид мислення, при якому закономірності одного явища при використанні дедукції переносяться на інші.
Омонім — У. як вид мислення — синонім синтезу на підставі індукції.

ОБОНЯНИЕ — род ощущений запахов, анализатор которых — нервные окончания в слизистой носовых раковин, обонятельный нерв и центр в коре головного мозга. О. как восприятие обобщается с понятием о запахе объекта и входит в восприятие вкуса.
НЮХ — рід відчуттів запахів, аналізатор яких — нервові закінчення в слизовій носових раковин, нюховий нерв і центр у корі головного мозку. Н. як сприйняття узагальнюється з поняттям про запах об'єкта і входить у сприйняття смаку.

ОБРАЗ — субъективное психическое явление как результат познавательных процессов. Различают О.: элементарные (ощущений), свойственные и животным, и сложные — идеальные (восприятий и понятий), свойственные только человеку; непосредственные (по анализаторам), опосредованные (описанием, чтением не только текста, но и приборов) и следовые (памяти); статичные и динамичные; самостоятельные и включенные в другие психические явления (мышление, волевые действия).
ОБРАЗ — суб'єктивне психічне явище як результат пізнавальних процесів. Розрізняють О.: елементарні (відчуттів), властиві і тваринам; складні — ідеальні (сприйнять і понять), властиві тільки людині; безпосередні (за аналізатором), опосередковані (описом, читанням не тільки тексту, але і приладів) і пам'яті; статичні і динамічні; самостійні і включені в інші психічні явища (мислення, вольові дії).

ОБРАЗ ЖИЗНИ — совокупность способов и форм жизнедеятельности, присущая той или иной личности, группе, обществу.
ОБРАЗ ЖИТТЯ — сукупність способів і форм життєдіяльності, властива тій або іншій особистості, групі, суспільству.

ОБРАЗ ОПЕРАТИВНЫЙ — термин и понятие психологии труда, введенные Д. А. Ошаниным, как образ, складывающийся у оператора по ходу выполнения стоящей перед ним задачи и содержащий информацию, которая нужна только для решения этой задачи. Подобное ограничение определяет четкость и надежность О.о.
ОБРАЗ ОПЕРАТИВНИЙ — термін і поняття психології праці, введені Д. О. Ошаніним, як образ, що складається у оператора під час виконання завдань, які стоять перед ним і містить інформацію, яка потрібна тільки для вирішення цього завдання. Подібне обмеження визначає чіткість і надійність О.о.

ОБРАЗНОЕ МЫШЛЕНИЕ — вид мышления, сущность которого в оперировании образами бывших ранее восприятий. Оно лежит в основе воображения.
ОБРАЗНЕ МИСЛЕННЯ — вид мислення, суть якого в оперуванні образами ранніх сприйнять. Воно лежить в основі уявлення.

ОБРАТНАЯ АФФЕРЕНТАЦИЯ — термин, введенный П. К. Анохиным и развитый им в учение об акцепторе действия как кибернетически уточняющий термин сенсорные коррекции Н. А. Бернштейна.
ОБЕРНЕНА АФЕРЕНТАЦІЯ — термін введений П. К. Анохіним і розвинутий ним в ученні про акцептор дії як кібернетично уточнюючий термін сенсорної кореляції Н. А. Бернштейна.

ОБСЕССИЯ (*obsession*) — как специальный термин — мысль или группа мыслей, настойчиво возникающих в сознании больного помимо его воли и несмотря на то, что он сам понимает ненормальность происходящего. Обсессии (синонимы: навязчивые или компульсивные мысли) — основные симптомы невроза навязчивых состояний.
ОБСЕСІЯ *(obsession)* — як спеціальний термін — думка або група думок, що настирливо виникає в свідомості хворого поза його волею і незважаючи на те, що він сам розуміє ненормальність того, що відбувається. Обсесії (синоніми: нав'язливі або компульсивні думки) — основні симптоми неврозу нав'язливих станів.

ОБУЧАЕМОСТЬ — категория педагогической психологии: восприимчивость обучаемого к обучению и накоплению опыта, зависящая от его способностей.
НАВЧАЄМІСТЬ — категорія педагогічної психології: здатність того, хто навчається до сприйняття навчального матеріалу та накопичення досвіду, ця здатність залежить від здібностей людини., тобто від індивідуальних показників швидкості й якості засвоєння людиною знань, умінь і навичок в процесі навчання.

ОБУЧАЮЩЕЕ ПОВЕДЕНИЕ — понятие сравнительной психологии и этологии, отражающее два вида общения двух поколений животных: обучение путем подражания взрослым индивидам; обучающее воздействие обученных на необученных.
НАВЧАЮЧА ПОВЕДІНКА — поняття порівняльної психології і етології, що відображає два види спілкування двох поколінь тварин: навчання шляхом наслідування дорослих індивідів; навчальний вплив навчених на ненавчених.

ОБУЧЕНИЕ в психологическом аспекте — вид формирования личности и коллектива, опирающийся на упражнение, но дополняющий

его связями нового содержания каждого упражнения с уже ранее усвоенным. О. — специфический вид формирования свойств личности, которые входят в ее подструктуру опыта.
О. — обоюдный процесс, в котором активно участвует как обучающий, так и обучаемый в их совместной деятельности и общении.
НАВЧАННЯ в психологічному аспекті — вид формування особистості і колективу, що спирається на вправи та доповнює його зв'язками нового змісту кожної вправи з уже раніше засвоєним. Н. — це специфічний вид формування властивостей особистості, які входять до підструктури досвіду.
Н. — обопільний процес, в якому активно беруть участь як навчаючий, так і той, кого навчають в їх спільній діяльності і спілкуванні.

ОБЩАЯ ПСИХОЛОГИЯ — одна из трех основных психологических наук (стволов дерева психологической науки наряду с индивидуальной и социальной психологией), предмет которой — общие закономерности психики в их фило- и онтогенезе и развитии.
ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ — психологія великих і малих груп, соціальних спільнот, сфера громадської свідомості, пов'язана з безпосереднім відображенням об'єктивної діяльності.
З.п. — одна із трьох основних психологічних наук (стовбурів дерева психологічної науки поряд з індивідуальною і соціальною психологією), предмет якої — загальні закономірності психіки в їх філо- і онтогенезі і розвитку.

ОБЩЕНАУЧНОЕ ПОНЯТИЕ — понятие, отражающее явление, изучаемое различными науками.
Напр.: реакция (химическая, физиологическая, психическая); память (машинная, генетическая, психическая, народная); активность (химическая, физиологическая, психическая, общественная) и т. д.
ЗАГАЛЬНОНАУКОВЕ ПОНЯТТЯ — поняття, яке відображає явище, що вивчається різними науками.
Напр.: реакція (хімічна, фізіологічна, психічна); пам'ять (машинна, генетична, психічна, народна); активність (хімічна, фізіологічна, психічна, суспільна) та ін.

ОБЩЕНИЕ — взаимодействие субъектов, в котором происходит обмен рациональной и эмоциональной информацией, деятельностью,

опытом, знаниями, навыками и умениями, а также результатами деятельности. Необходимое условие развития и формирования личностей и групп.
СПІЛКУВАННЯ — взаємодія суб'єктів, в якій проходить обмін раціональною і емоційною інформацією, діяльністю, досвідом, знаннями, навичками і уміннями, а також результатами діяльності. Необхідна умова розвитку і формування особистостей і груп.

ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ КОЛЛЕКТИВА — отражение в коллективном мнении общественного мнения той большой группы, в которую входит данный коллектив.
ГРОМАДСЬКА ДУМКА КОЛЕКТИВУ — відображення в колективній думці громадської думки тієї більшої групи, в яку входить даний колектив.

ОБЩЕСТВЕННОЕ СОЗНАНИЕ — совокупность идей, взглядов, представлений, эмоций, чувств, настроений, традиций, привычек и т. д., присущая обществу в целом или отдельным социальным группам: классам, нациям и т. д.
ГРОМАДСЬКА СВІДОМІСТЬ — сукупність ідей, поглядів, уявлень, емоцій, почуттів, настроїв, традицій, звичок, властива суспільству в цілому або окремим соціальним групам: класам, націям тощо.

ОБЩНОСТЬ — философская и социологическая категория: совокупность людей, объединяемая исторически сложившимися устойчивыми социальными связями и отношениями и обладающая рядом общих признаков и черт: общностью экономической жизни, территории, культуры, психическим складом и т. д. Исторически сложившимися формами общности людей являются род, племя, семья, община, нация.
СПІЛЬНІСТЬ — філософська і соціальна категорія: сукупність людей, об'єднана історично складеними стійкими соціальними зв'язками і відносинами і, якій притаманні ряд загальних ознак і рис: спільність економічного життя, території, культури, психічний склад та ін. Історичними формами спільності людей, що склалися, є рід, племена, сім'я, громада, нація.

ОБЪЕКТИВНОЕ — существующее вне зависимости от субъекта и отражаемое, в частности познаваемое им.
ОБ'ЄКТИВНЕ — існуюче поза залежністю від суб'єкта і відображене, зокрема впізнане ним.

ОБЪЕКТЫ ПСИХОЛОГИИ — совокупность изучаемых ею феноменов реального мира, взаимодействующих с психикой. Одни из них даны и только ею учитываются, другие, будучи заданными, включаются в общий предмет психологии и уточняют предметы отдельных психологических наук, отраслей и проблем. Поскольку психика проявляется в поведении и деятельности, они основные (но не единственные) О.п.
О.п. могут быть одновременно объектами и ряда других наук.
ОБ'ЄКТИ ПСИХОЛОГІЇ — сукупність вивчених нею феноменів реального світу, що взаємодіють з психікою. Одні з них дані і тільки нею враховуються, інші, будучи заданими, включаються в загальний предмет психології і уточнюють предмети окремих психологічних наук, галузей і проблем.

ОБЪЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ — категория психологии управления, включающая человека и последующие звенья иерархии субъектов управления (кроме государства), подвергающиеся воздействию управления более высоким иерархическим звеном.
Синоним — управляемые.
ОБ'ЄКТИ УПРАВЛІННЯ — категорія психології управління; що включає людину і наступні ланки ієрархії суб'єктів управління (крім держави), що піддаються впливу управління більш високим ієрархічним ланкам.
Синонім — керовані.

ОБЪЕМ ВОСПРИЯТИЯ — максимальное количество объектов, которые могут быть восприняты на протяжении короткой экспозиции. При этом не допускаются движения глаз или пересчет предметов.
ОБСЯГ СПРИЙНЯТТЯ — максимальна кількість об'єктів, які можуть бути сприйняті протягом короткої експозиції, що не допускає рухів очей або перерахунку предметів.

ОБЪЕМ ВНИМАНИЯ — одно из качеств внимания, определяемое числом объектов, одновременно воспринимаемых.
ОБСЯГ УВАГИ — одна із властивостей уваги, що визначається числом об'єктів, одночасно сприйнятих.

ОБЪЯСНЕНИЕ — функция научного познания, раскрытие сущности изучаемого объекта посредством постижения причин его возникновения, законов функционирования и развития, установления связей данного объекта с другими.
ПОЯСНЕННЯ — функція наукового пізнання, розкриття суті вивченого об'єкту засобом осягнення причин його виникнення, законів функціонування і розвитку, налагодження зв'язків даного об'єкта з іншими.

ОБЪЯСНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ — исследование, использующее результаты наблюдений над действительностью для проверки теории или для углубления представлений о моделях поведения в рамках некоторой теории.
ПОЯСНЮВАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ — дослідження, що використовує результати спостережень над дійсністю для перевірки теорії або для поглиблення уявлень про моделі поведінки в рамках якоїсь теорії.

ОБЫДЕННЫЙ ЯЗЫК — язык, используемый в обыденной жизни, являющийся выражением здравого смысла и состояния обыденного сознания.
ПОВСЯКДЕННА (БУДЕННА) МОВА — мова, що використовується в буденному (повсякденному) житті, є вираженням здорового глузду і стану буденної свідомості.

ОБЫЧАЙ — категория этнографии, социально-психологический аспект которой понимается как исторически сложившаяся групповая привычка, свойственная определенной общности людей. О. тесно связан с традициями.
ЗВИЧАЙ — категорія етнографії, соціально-психологічний аспект якої розуміється як історично складена групова звичка, властива певній спільності людей. З. тісно пов'язаний з традиціями.

ОДАРЕННОСТЬ — генетически обусловленный компонент способностей, развивающийся в соответствующей деятельности или деградирующий при ее отсутствии.
ОБДАРОВАНІСТЬ — генетично обумовлений компонент здібностей, що розвивається у відповідній діяльності або деградує при її відсутності.

ОДНОВРЕМЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ — вид групповой деятельности, у которой общим является только совпадение во времени индивидуальных деятельностей членов группы.
ОДНОЧАСНА ДІЯЛЬНІСТЬ — вид групової діяльності, в якій спільним є тільки співпадання з часом індивідуальних діяльностей членів групи.

ОЖИДАНИЕ — проградиентная серия чувств, в структуру которых входит либо знание вероятности наступления ожидаемого события, либо только вера в это. Имеет формы тревожного и радостного О.
ОЧІКУВАННЯ — проградієнтна серія почуттів, в структуру яких входить або знання ймовірності наступу очікуваних подій, або тільки віра в це. Має форми тривожного і радісного О.

ОЗАРЕНИЕ — высшая форма ясности сознания, обеспечивающая высшее проявление творческого мышления и творческой деятельности.
Синоним — инсайд.
ОСЯЯННЯ — вища форма ясності свідомості, що забезпечує вище виявлення творчого мислення і творчої діяльності.
Синонім — інсайд.

ОККУЛЬТИЗМ (лат. *occultus* — тайный) — учение о существовании потусторонних, не поддающихся научному изучению сил и явлений. Используют термин парапсихологи.
ОКУЛЬТИЗМ (лат. *occultus* — таємний) — вчення про існування потойбічних сил і явищ, які не піддаються науковому вивченню. Використовують термін парапсихологія.

ОЛИГОФРЕНИЯ (греч. *oligos* — малый, *phrēn* — ум) — психиатрический диагноз заболевания: различные формы врожденного или

рано приобретенного умственного недоразвития, которые делятся по возрастающей тяжести на дебильность (лат. *debilis* — слабый), имбецильность (лат. *imbecillus* — немощный) и идиотию (греч. *idiōteia* — невежество).

О. надо отличать от деменции (лат. *dementia* — безумие) — психического заболевания, подобного слабоумию по проявлению, но приобретаемого только во взрослом возрасте.

ОЛІГОФРЕНІЯ (грец. *oligos* — малий, *phrēn — розум*) –психіатричний діагноз захворювання: різні форми вродженого аборанол набутого розумового недорозвитку абстрактно-логічного мислення. За інтелектуальною недостатністю розрізняють три ступені олігофренії: ідіотія (грец. *idiōteia* — неуцтво) (найбільш глибоке недоумство), імбецильність (лат. *imbecillus* — немічний) (середній стан) й дебільність (лат. *debilis* — слабкий) (легкий стан). Психічні функції ідіотів зводяться до рефлекторних актів; імбецилам можна прищеплювати навички самообслуговування; дебіли, незважаючи на сповільненість й конкретність мислення, низький рівень думок, вузький кругозір, бідний запас слів й слабку пам'ять, здатні до набуття безпосередніх знань і практичних навичок.

ОЛИГОФРЕНОПСИХОЛОГИЯ — отрасль дефектопсихологии, изучающая различные формы олигофрении.

ОЛІГОФРЕНОПСИХОЛОГІЯ — галузь дефектопсихології, що вивчає різні форми олігофренії.

ОНТОГЕНЕЗ ПСИХИКИ (греч. *ontos* — сущее, *genesis* — происхождение) — развитие психики индивида, начиная с пренатального до смерти от старости. В О.п. проявляется биогенетический закон повторения филогенеза психики и ее общественно-исторического развития.

Синоним (для человека) — развитие личности.

ОНТОГЕНЕЗ ПСИХІКИ (грец. *ontos* — суще, *genesis* — походження) — розвиток психіки індивіда, починаючи з пренатального періоду до смерті від старості. В О.п. проявляється біогенетичний закон повторення філогенезу психіки та її суспільно-історичного розвитку.

Синонім (для людини) — розвиток особистості.

ОНТОЛОГИЯ (*ontology*) — наука о бытии; изучение бытия. Согласно американскому экзистенциальному аналитику Rollo May (1967), человек обладает четырьмя онтологическими характеристиками:

а) «он стремится сохранить некий центр»;
б) «эта центрированность человека зависит от того, достаточно ли у него сил, чтобы утвердить ее;
в) «у него есть потребность и возможность выйти за пределы своей центрированности и принимать участие в других существах»;
г) самосознание — та ступень развития психики живых существ, которая позволяет человеку осознавать, что он — то существо, которое имеет центр, удерживает его и принимает участие в других существах. Самосознание позволяет ему использовать абстракции и символы, чтобы переступать границы непосредственно данной ситуации.

ОНТОЛОГІЯ (*ontology*) — наука про буття; вивчення буття. Відповідно до американського екзистенційного аналітика Rollo May (1967), людина володіє чотирма онтологічними характеристиками:

а) «вона прагне зберегти деякий центр»;
б) «ця центрованість людини залежить від того, чи достатньо у неї сил, щоб затвердити її»;
в) «у неї є потреба і можливість вийти за межі своєї центрованості і брати участь в інших істотах»;
г) самосвідомість — це ступінь розвитку психіки живих істот, яка дозволяє людині усвідомлювати, що вона — та істота, яка має центр, утримує його і бере участь в інших істотах. Самосвідомість дозволяє їй використовувати абстракції і символи, що переступають межі безпосередньо даної ситуації.

ОПЕРАЦИЯ психологическая — способ, которым выполняется действие в определенных условиях.

ОПЕРАЦІЯ психологічна — спосіб, яким виконується дія в певних умовах.

ОПЕРАЦИОНАЛИЗАЦИЯ — процесс преобразования абстрактных понятий в конкретные термины.

ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ — процес перетворення абстрактних понять в конкретні терміни.

ОПЕРЕЖАЮЩЕЕ ОТРАЖЕНИЕ — форма физиологического и психологического отражения, наиболее развитая на уровне сознания и обеспечивающая на основе динамики отражаемого возможность отражать его ожидаемое будущее как проявление антиципации. О.о. было открыто П. К. Анохиным.
ВИПЕРЕДЖАЮЧЕ ВІДОБРАЖЕННЯ — форма фізіологічного і психологічного відображення, найбільш розвинена на рівні свідомості і забезпечуюча на основі динаміки відображеного можливість відображувати його очікуване майбутнє як виявлення антиципації. В.в. було відкрито П. К. Анохіним.

ОПИСАТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ — исследование, занимающееся измерением какого-либо аспекта действительности, скорее ради него самого, нежели ради развития или проверки некоторой теории.
ОПИСОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ — дослідження, що займається вимірюванням якогось аспекту дійсності, швидше ради нього самого, аніж ради розвитку або перевірки деякої теорії.

ОПРОС — метод, используемый для изучения мнений, отношений или поведения индивидов.
ОПИТУВАННЯ — метод, що використовується для вивчення думок, стосунків або поведінки індивідів.

ОПТИМАЛЬНОЕ (лат. *optimus* — наилучший) — лучшее из возможного в конкретных условиях.
ОПТИМАЛЬНЕ (лат. *optimus* — найкращий) — найкраще із можливого в конкретних умовах.

ОПТИМИЗАЦИЯ ПСИХИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ — приведение их в наибольшее соответствие критериям оптимизации.
ОПТИМІЗАЦІЯ ПСИХІЧНИХ ЯВИЩ — приведення їх до найбільшої відповідності критеріям оптимізації.

ОПЫТ (в философии) — основанное на практике эмпирическое познание действительности, единство умений и знаний; в психологии — качество (подструктура) личности, группы, сформированное в процессе их деятельности, обучения и воспитания, обобщающее знания, навыки, умения и привычки.

ДОСВІД (в філософії) — засноване на практиці емпіричне пізнання дійсності, єдність умінь і знань; в психології — властивість (підструктура) особистості, групи, яка сформована в процесі їх діяльності, навчання і виховання; узагальнює їх знання, навички і звички.

ОПЬЯНЕНИЕ АЛКОГОЛЬНОЕ — психопатологическое явление временной деградации психики, наступающее в результате приема даже небольших доз алкоголя.
СП'ЯНІННЯ АЛКОГОЛЬНЕ — психопатологічне явище тимчасової деградації психіки, що настає в результаті вживання навіть невеликих доз алкоголю.

ОРГАНИЗАТОРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ — исходный этап деятельности по управлению группами (коллективами). О.д. требует организаторских способностей.
ОРГАНІЗАТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ — початковий етап діяльності щодо управління групами (колективами). О.д. вимагає організаторських здібностей.

ОРГАНИЗАТОРСКИЕ СПОСОБНОСТИ — понятие психологии управления: способности к организаторской деятельности. В психологическую структуру О.с. входят элементы: коммуникативные способности, практический ум, способность заражать и активизировать других, критичность, тактичность, инициативность, требовательность к себе и другим, самообладание, настойчивость.
Л. И. Уманский выделяет следующие типичные черты личности, наделенной О.с.: помимо соответствующей направленности личности — организаторское чутье (психологическая избирательность, практически-психологический ум, психологический такт); эмоционально-волевая воздейственность (общественная энергичность, требовательность, критичность); склонность к организаторской деятельности.
ОРГАНІЗАТОРСЬКІ ЗДІБНОСТІ — поняття психології управління: здібності до організаторської діяльності. В психологічну структуру О.з. входять елементи: комунікативні здібності, практичний розум, здатність залучати (запалювати) і активізувати інших, критичність, тактовність, ініціативність, вимогливість до себе та інших, самовладання, наполегливість.

Л. І. Уманський виділяє такі типові риси особистості, наділені О.з.: крім відповідної спрямованості особистості — організаторське чуття (розум, такт); емоційно-вольова дія (суспільна енергійність, вимогливість, критичність); схильність до організаторської діяльності.

ОРГАНИЗАЦИЯ (фр. *organisation* — устройство) — общенаучное понятие и термин, используемые и психологией: результат взаимодействия компонентов изучаемого объекта, образующий и позволяющий понять его как целое. Скачки усложнения О. материальных объектов определяют уровни отражающих систем, системных качеств и форм отражения. Целенаправленную О. называют управлением.
Омоним — О. как род групп, имеющих внешнюю, официальную О.
ОРГАНІЗАЦІЯ (фр. *organisation* — пристрій) — загальнонаукове поняття і термін, що використовується в психології: результат взаємодії компонентів об'єкту, який вивчається, утворює і дозволяє зрозуміти його як ціле. Зміни ускладнень О. матеріальних об'єктів визначають рівні відображаючих систем, системних якостей і форм відображення. Цілеспрямовану О. називають управлінням.
Омонім — О. як рід груп, що мають зовнішню, офіційну О.

ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА — одна из двух подструктур человека, взятого как целое при системном подходе к нему. Вторая его подструктура — личность. О.ч. — объект изучения антропологией, анатомией, гистологией, физиологией и биохимией. Без многих данных этих наук психология не может решить ряд проблем.
ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ — одна із двох підструктур людини, взятої за ціле при системному підході до неї. Друга її підструктура — особистість. О.л. — об'єкт вивчення антропологією, анатомією, гістологією, фізіологією і біохімією. Без багатьох даних цих наук психологія не може вирішувати ряд проблем.

ОРГАНЫ УПРАВЛЕНИЯ — понятие и термин психологии управления, психологии труда: средства воздействия на управляемую систему; являются, в частности, моторным полем.
ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ — поняття і термін психології управління, психології праці: засоби впливу на управлінську систему; є, зокрема, моторним полем.

ОРЕКТИЧЕСКИЙ (*orectic*) — испытывающий желание или инстинктивную потребность. Иногда употребляется как антоним понятия «когнитивный».
ОРЕКТИЧНИЙ (*orectic*) — той, хто відчуває бажання або інстинктивну потребу. Іноді вживається як антонім поняття «когнітивний».

ОРИЕНТИРОВКА ЛИЧНОСТИ — способность психически отражать и оценивать временные, пространственные и социальные (в частности, нравственные и правовые) особенности воспринимаемого. О.л. определяется различными факторами и может быть (при равных условиях внешней среды и состоянии анализаторов) в различной степени:

- быстрой или медленной — в зависимости от времени, проходящего от осознания необходимости О.л. до ее результата;
- правильной либо частично или полностью ошибочной — в зависимости от степени соответствия оценки объективной действительности;
- широкой или узкой — определяется степенью полноты этого соответствия;
- отчетливой или смутной — в зависимости от степени ясности сознания;
- внезапной или динамической — в зависимости от необходимости ориентироваться быстро и заново или опираясь на ранее осознанные данные;
- непосредственной или опосредованной — определяется непосредственным восприятием ситуации или ее описанием с помощью слов или знаков.

ОРІЄНТУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ — здатність психічно відображати і оцінювати часові, просторові і соціальні (зокрема, моральні і правові) особливості сприймаючого. О.о. визначається різними факторами і може бути (в рівних умовах зовнішнього середовища і етапу аналізаторів) в різному ступені:

- швидким і повільним — залежно від часу, що проходить від усвідомлення необхідності О.о. до її результату;
- правильним або частковим, чи повністю помилковим — залежно від ступеня відповідності оцінки об'єктивної дійсності;
- широким або вузьким — визначається ступенем відповідності;
- чітким або нечітким — залежно від ступеня ясності свідомості;

- раптовим або динамічним — залежно від необхідності орієнтуватися швидко і наново або спираючись на раніше усвідомлені дані;
- безпосереднім або опосередкованим — визначається безпосереднім сприйняттям ситуації чи її описом за допомогою слів або знаків.

ОРИЕНТИРОВОЧНАЯ ОСНОВА ДЕЙСТВИЯ — система представлений человека о цели, плане и средствах осуществления будущего действия.
ОРІЄНТОВНА ОСНОВА ДІЇ — система уявлень людини про мету, план і засоби здійснення майбутньої дії.

ОРИЕНТИРОВОЧНЫЙ РЕФЛЕКС — физиологически вид безусловного рефлекса (названного И. П. Павловым «рефлекс что такое?»), психологически первоначальная психическая реакция на любой новый стимул, О.р. свойственен и животным, и человеку; является основой непроизвольного внимания.
Значение О.р. для психологии показано в ряде работ П. Я. Гальперина.
ОРІЄНТОВНИЙ РЕФЛЕКС — фізіологічно вид безумовного рефлексу (названого І. П. Павловим «рефлекс що таке?»), психічно первинна психічна реакція на будь-який новий стимул, О.р. властивий і тваринам, і людині; є основою мимовільної уваги.
Значення О.р. для психології висвітлено в ряді робіт П. Я. Гальперіна.

ОРТОПСИХИАТРИЯ (*orthopsychiatry*) школа в психиатрии, занимающаяся здоровым развитием и его нарушениями.
ОРТОПСИХІАТРІЯ (*orthopsychiatry*) школа в психіатрії, що займається здоровим розвитком і його порушеннями.

ОСНОВНАЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ — понятие психики, объем и содержание которого совпадает с объемом и содержанием психологии как науки. О.п.к. является поэтому предметом психологии.
ОСНОВНА ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ — поняття психіки, обсяг і зміст якого співпадає з обсягом і змістом психології як науки. О.п.к. є тому предметом психології.

ОСОЗНАННОЕ — основные психические явления, свойственные взрослому здоровому человеку при обычной ясности его сознания и сознательной ориентировке личности.

ОСМИСЛЕНЕ — основні психічні явища, властиві дорослій здоровій людині при ясності розуму і свідомості, і свідомому орієнтуванню особистості.

ОТБОР — способ привлечения испытуемых, позволяющий обеспечить представленность изучаемой популяции и тем самым — высокую внешнюю валидность межгруппового эксперимента.
ВІДБІР — спосіб залучення досліджуваних, який дозволяє забезпечити подання популяції, що вивчається, в результаті чого досягається висока зовнішня валідність міжгрупового експерименту.

ОТВАГА — форма бесстрашия, при которой эмоция страха не переживается, будучи вытеснена чувством долга, ставшим доминирующим мотивом деятельности.
ВІДВАГА — форма відсутності страху, при якій емоція страху не переживається, будучи витіснена почуттям обов'язку, який став домінуючим мотивом діяльності; якість особистості, яка проявляється в безстрашній поведінці, підвищеній активності в небезпечних ситуаціях.

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ — способность личности понимать соответствие результатов своих действий поставленным целям, принятым в обществе или в коллективе нормам, в результате чего возникает чувство сопричастности общему делу, а при несоответствии — чувство невыполненного долга.
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ — здатність особистості розуміти відповідність результатів своїх дій поставленим цілям, прийнятим в суспільстві або в колективі нормам, в результаті чого виникає почуття причетності до загальної справи, а при невідповідносі — почуття невиконаного обов'язку.

ОТКЛОНЯЮЩЕЕСЯ ПОВЕДЕНИЕ — в узком значении это категория юридической психологии как синоним правонарушений и деликвентности. Но в учении о деятельности оно имеет четыре вида: указанное т. н. деликвентное; как следствие заболеваний; как следствие плохой адаптации к экстремальным условиям; как следствие гиперспособностей.

ВІДХИЛЕНА ПОВЕДІНКА — у вузькому розумінні це категорія юридичної психології, що має відхилення від норми як синонім правопорушень і деліквентності. Але в ученні про діяльність вона має чотири види: т. з. зазначена деліквентна; як наслідок захворювань; як результат незадовільної адаптації в надзвичайних умовах; як наслідок гіперздібностей.

ОТНОСИТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ (ДВИГАТЕЛЬНЫЙ ПАРАЛАКС) — видимое перемещение более близких объектов правее и более отдаленных левее, если голова двигается налево (и наоборот).
ВІДНОСНИЙ РУХ (РУХОВИЙ ПАРАЛАКС) — видиме переміщення більш близьких об'єктів праворуч і більш віддалених ліворуч, якщо голова рухається ліворуч (і навпаки).

ОТНОШЕНИЕ — философская категория, характеризующая взаимозависимость элементов определенной системы.
ВІДНОСИНИ — філософська категорія, що характеризує взаємозалежність елементів певної системи.

ОТНОШЕНИЕ К ТРУДУ — высшая форма отношений личностных и результат единства идейного и трудового воспитания личности. Формируется как результат систематических соотношений интегрального образа данного вида труда с различными сторонами направленности личности как мотивами деятельности, свойственными данному труду.
ВІДНОШЕННЯ ДО ПРАЦІ — вища форма відносин особистісних і результат єдності ідейного і трудового виховання особистості. Формується як результат систематичних співвідношень інтегративного образу даного виду праці з різними сторонами спрямованості особистості як мотивами діяльності, що властиві одній праці.

ОТНОШЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫЕ — понятие, обобщающее объективные (в частности, производственные как базовые) отношения, которые для психологической науки даны, и субъективные, психические сознательные отношения, заданные психологии и изучаемые социальной психологией. Это объективные отношения, в которые вступают отдельные люди и их группы в своей социальной практике и которые воспроизводятся на основе их общения.

ВІДНОСИНИ СУСПІЛЬНІ — поняття, узагальнююче об'єктивні (зокрема, виробничі як базові) відносини, які для психологічної науки дані, і суб'єктивні, психічні свідомі відносини, задані психології і, які вивчаються соціальною психологією. Це об'єктивні відносини, в які вступають окремі люди і їх групи, відтворюються на підставі їх спілкування.

ОТНОШЕНИЯ ПСИХИЧЕСКИЕ — возникающие на основе общения как психическое отражение объективных отношений в формах эмоциональных отношений у животных, эмоциональных и сознательных — у людей.

ВІДНОСИНИ ПСИХІЧНІ — це відносини, які виникають на основі спілкування, як психічне відображення об'єктивних відносин у формах емоційних відносин у тварин, емоційних і свідомих — у людей.

ОТНОШЕНИЯ СОЗНАТЕЛЬНЫЕ — вид психических отношений, присущих только человеку или группе и являющихся одним из атрибутов сознания в единстве с переживанием и знанием. Иерархия отношений личности (начиная с низшей): к явлениям мира, к другим людям, к себе, к своему делу, к труду.

ВІДНОСИНИ СВІДОМІ — вид психічних відносин, властивих тільки людині або групі, є одним із атрибутів свідомості в єдності з переживанням і знанням. Ієрархія відносин особистості (починаючи з нижчої): до явищ світу, інших людей, до себе, своєї справи, до праці.

ОТРАЖЕНИЕ ОТРАЖЕНИЯ — термин, применяемый некоторыми философами (В. И. Кремянским и др.), обозначающий понятие отражения в психических явлениях человека его же других психических явлений. О.о. признается и некоторыми психологами, понимающими эмоции как отражение отношений или потребностей и мотивы как отражение потребностей.

ВІДОБРАЖЕННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ — термін, що застосовується деякими філософами (В. І. Крем'янським та ін.), і означає поняття відображення в психічних явищах людини та її інших психічних явищ. В.в. визначається і деякими психологами, що розуміють емоції як відображення відносин або потреб і мотиви як відображення потреб.

ОТРАЖЕНИЕ ПСИХИЧЕСКОЕ — форма отражения, возникшая как продукт физиологического отражения и его системное качество; взаимодействие объективного мира (как отражаемого) с корой головного мозга (как отражающей системой); результатом (отраженным) являются субъективные переживания, образы, а у человека еще и понятия, отношения; О.п. проявляется как ряд форм психического отражения.

Высшая форма О.п., свойственная только человеку и обобщающая все другие его формы, — сознание.

ВІДОБРАЖЕННЯ ПСИХІЧНЕ — форма відображення, що виникла як результат фізіологічного відображення і його системна якість; взаємодія об'єктивного світу з корою головного мозку (як відображувальною системою); результатом (відображеним) є суб'єктивні переживання, образи, а у людини ще й поняття, відношення; В.п. проявляється як ряд форм психічного відображення. Вища форма В.п. властива тільки людині і узагальнює інші її форми — свідомість.

ОТРАСЛИ ПСИХОЛОГИИ — подструктуры единой психологической науки как совокупности ее частных психологических теорий, еще не ставшие самостоятельными.

ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ — підструктури єдиної психологічної науки як сукупності її психологічних теорій, які ще не стали самостійними.

ОТРИЦАТЕЛЬНОЕ ОТНОШЕНИЕ — такое отношение, когда соответствующие друг другу значения двух разных переменных изменяются в противоположных направлениях.

НЕГАТИВНЕ СТАВЛЕННЯ — таке відношення, коли відповідні один одному значення двох різних змінних змінюються в протилежних напрямах.

ОЦЕНКА — вид суждения об определенном феномене; бывает количественной (напр., глазомер) и качественной (напр., О. личности, ее поведения, жизненной позиции и т. д.). При качественной О. феномена устанавливается связь между ним и ценностной ориентацией личности или группы. В последнем случае О. — вид группового мнения.

ОЦІНКА — вид судження про певний феномен; буває кількісний (напр. окомір) і якісний (напр. О. особистості, її поведінка, життєва

позиція). При якісній О. феномену установлюється зв'язок між ним і ціннісною орієнтацією особистості або групи. В іншому випадку О. — вид групової думки.

ОЧЕВИДНАЯ ВАЛИДНОСТЬ (ОБОСНОВАННОСТЬ) — свойство показателя (меры), придающее ему интуитивно ощущаемую достоверность.
ОЧЕВИДНА ВАЛІДНІСТЬ (ОБҐРУНТОВАНІСТЬ) — властивість показника (міри), що дає йому інтуїтивно відчувати достовірність.

ОЧИЩЕНИЕ УСЛОВИЙ — отделение условий независимой переменной от сопутствующих их предъявлению, но не входящих в экспериментальную гипотезу влияний. Достигается с помощью специальных методических процедур в лабораторном эксперименте.
ОЧИЩЕННЯ УМОВ — відокремлення умов незалежної змінної від тих, які супроводжують їх подання, але не входять до експериментальної гіпотези впливів. Досягається за допомогою спеціальних методичних процедур в лабораторному експерименті.

ОЧНОЕ ИНТЕРВЬЮИРОВАНИЕ — тип опроса, в ходе которого интервьюер получает непосредственно от респондента ответы на свои вопросы.
ОЧНЕ ІНТЕРВ'ЮВАННЯ — тип опитування, в ході якого інтерв'юер отримує безпосередньо від респондента відповіді на свої питання.

ОШИБКА — результат ошибочного действия. Эти два понятия часто не различают, что мешает их изучению, оценке и профилактике.
ПОМИЛКА — невідповідність закону сутності об'єкта, суб'єктивного образу об'єктивної дійсності, обумовлена обмеженістю суспільно-історичної практики або абсолютизацією пізнання окремих сторін об'єкта. Психологічно П. — ілюзія мислення.
П. — результат помилкової дії. Ці два поняття часто не розрізняють, що заважає їх вивченню, оцінці і профілактиці.

ОШИБКА ВЫБОРКИ — несоответствие между признаками выборки и признаками генеральной совокупности.
ПОМИЛКА ВИБІРКИ — невідповідність між ознаками вибірки і ознаками генеральної сукупності.

ОШИБКА ИЗМЕРЕНИЯ — неточности в наблюдениях над действительностью; расхождения между действительностью и зарегистрированными результатами наблюдений над нею.
ПОМИЛКА ВИМІРЮВАННЯ — неточності в спостереженнях над дійсністю; розбіжності між дійсністю і зареєстрованими результатами спостережень над нею.

ОШИБОЧНОЕ ДЕЙСТВИЕ — действие, не достигающее цели. О.д. различают: по степени выраженности в зависимости от величины отклонения от норматива; степени стойкости (т. е. повторяемости); степени грубости в зависимости от этапа обучения, на котором оно совершено; связи с другими О.д. в синдром неуспеваемости; причине.
Наиболее общие причины О.д. (определяющие или способствующие): недостаточный уровень подготовки; недостаточные способности; недисциплинированность и нерадивость, обусловленные недостатками трудового воспитания.
Результат О.д. — ошибка (отклонение автомашины, выбор режима, не соответствующего цели, искажение смысла перевода, непонятая команда и т. д.).
О.д. — один из существенных объектов психологии труда, педагогической психологии и психологии управления.
ПОМИЛКОВА ДІЯ — дія, яка не досягла мети. П.д. розрізняють: за ступенем вираженості в залежності від величини відхилення від нормативу; ступеня стійкості (тобто повторення), ступеня грубості залежно від етапу навчання, на якому вона здійснена; за зв'язками з іншими П.д. переростає в синдром неуспішності; причиною.
Найбільш загальні причини П.д.: недостатній рівень підготовки; недостатні здібності; недисциплінованість і недбалість, обумовлені недоліками трудового виховання, внутрішньоособистісні психологічні конфлікти.
П.д. — один із суттєвих об'єктів психології праці, педагогічної психології і психології управління.

ОЩУЩЕНИЕ — форма психического отражения, свойственная и животным, и человеку, простейшая форма познания отдельных свойств феноменов. Животным свойственны только комплексы О.; у человека О., обобщаясь с понятиями, становятся восприятиями.

ВІДЧУТТЯ — первинна форма відображення людиною об'єктивної дійсності, безпосередній зв'язок її свідомості із зовнішнім світом та світом власних переживань. В. є джерелом наших знань про навколишній світ і про нас самих. Відображення окремих властивостей, якостей предметів і явищ об'єктивної дійсності внаслідок їх безпосереднього впливу на аналізатори. В. — форма психічного відображення, властива і тваринам, і людині, найпростіша форма пізнання окремих властивостей феноменів. Тваринам властиві тільки комплекси В.; у людини В., узагальнюючись з поняттями, стають сприйняттями.
Форма психічного відображення, яка властива і тваринам, і людині, проста форма пізнання окремих властивостей феноменів. Тваринам властиві тільки комплекси В.; у людини В., узагальнюючись з поняттями, стають сприйманнями.

ПАЛЕОПСИХОЛОГИЯ (греч. *palaios* — древний) — психологическая наука, предмет которой — антропогенез психики, в частности уточнение особенностей первобытного мышления, а средства — материалы археологии.
ПАЛЕОПСИХОЛОГІЯ (грец. *palaios* — давній) — психологічна наука, предмет якої — антропогенез психіки, зокрема уточнення особливостей первісного мислення, а засоби — матеріали археології.

ПАМЯТЬ — следовая форма психического отражения, развивающаяся на основе генетической и физиологической памяти как запоминание, сохранение и последующее объективное и субъективное воспроизведение и узнавание ранее воспринятого пережитого или сделанного. П. формирует содержательное в психике, опыт личности и ее Я. Различают виды, типы и формы П.
Память выполняет биологическую функцию, позволяющую организмам реагировать на обстоятельства настоящего в свете прошлого опыта и тем самым заменять простые, автоматические, «инстинктивные» реакции более сложными, избирательными, приобретенными ответами.
ПАМ'ЯТЬ — психічний процес сприйняття, збереження й подальшого відтворення минулого досвіду того, що ми раніше сприймали, переживали або робили.
Пам'ять виконує біологічну функцію, що дозволяє організмам реагувати на обставини справжнього в світі минулого досвіду, і заміняти прості, автоматичні і «інстинктивні» реакції більш складними, вибірковими, набутими відповідями.

ПАМЯТЬ ДОЛГОВРЕМЕННАЯ — основной вид памяти, обеспечивающий длительное сохранение (иногда «на всю жизнь») обычно повторно запечатленного кратковременной памятью после более или менее сложной переработки и определяющий опыт личности.
Синоним (устаревающий) — опосредованная память.

ПАМ'ЯТЬ ДОВГОТРИВАЛА — основний вид пам'яті, що забезпечує тривале зберігання (іноді «на все життя») інформації, закарбованої короткочасною пам'яттю і визначає досвід особистості.
Синонім (застарілий) — опосередкована пам'ять.

ПАМЯТЬ КРАТКОВРЕМЕННАЯ — вид памяти, характеризующийся определенными временными рамками. Является обязательным этапом для ее других видов как более или менее непосредственное запечатление и весьма кратковременное сохранение (измеряемое секундами) однократно и сиюминутно отраженного. Обязательный компонент памяти оперативной и памяти долговременной.
Синоним (устаревающий) — непосредственная память.
ПАМ'ЯТЬ КОРОТКОЧАСНА — вид пам'яті, що характеризується певними часовими рамками. Є обов'язковим етапом для її інших видів як більш або менш безпосереднє закарбування і досить короткочасне зберігання (що вимірюється секундами) одноразово і миттєво відображеного. Обов'язковий компонент оперативної і довготривалої пам'яті.
Синонім (застарілий) — безпосередня пам'ять.

ПАМЯТЬ МЕХАНИЧЕСКАЯ — вид памяти как функция только повторения без установления ассоциативных или смысловых связей.
ПАМ'ЯТЬ МЕХАНІЧНА — вид пам'яті як функція тільки повторення без установлення асоціативних або смислових зв'язків.

ПАМЯТЬ ОПЕРАТИВНАЯ — вид памяти; взаимодействие памяти кратковременной и памяти долговременной как компонентов психологической структуры определенного действия.
ПАМ'ЯТЬ ОПЕРАТИВНА — вид пам'яті; взаємодія короткочасної і довготривалої пам'яті як компонентів психологічної структури певної дії.

ПАМЯТЬ СМЫСЛОВАЯ — вид памяти, опирающийся на установление и запоминание смысловых понятий. Ее продуктивность примерно в 25 раз больше, чем памяти механической.
ПАМ'ЯТЬ СМИСЛОВА — вид пам'яті, що спирається на установку і запам'ятовування смислових понять. Її продуктивність приблизно в 25 разів більша, ніж пам'яті механічної.

ПАНЕЛЬНОЕ ОБСЛЕДОВАНИЕ — обследование, в котором проводится серия наблюдений в разные моменты времени над одной и той же группой изучаемых объектов.
ПАНЕЛЬНЕ ОБСТЕЖЕННЯ — обстеження, в якому проводиться серія спостережень в різні моменти над однією і тією ж групою об'єктів, що вивчаються.

ПАНИКА (греч. *panikon* — безотчетный ужас) — массовидное явление, психологическое состояние, вызванное угрожающим воздействием внешних условий и выраженное в чувстве страха и стремлении любым способом избежать опасной ситуации. В состоянии П. превалируют неосознанные, ярко эмоционально окрашенные явления.
ПАНІКА (*грец. panikos* — несвідомий жах, страх) — явище загалу, психологічний стан, викликаний погрожуючим впливом зовнішніх умов і виражається в почутті страху і прагненні будь-яким чином уникнути небезпечної ситуації. В стані П. переважають неосмислені, яскраво емоційно забарвлені феномени.

ПАНПСИХИЗМ (греч. *pan* — все, *psych* — душа) — идеалистическое представление о всеобщей одушевленности природы.
Корни П. — в первобытных религиях и древнегреческой философии, но П. разделяли и такие философы и ученые, как Д. Бруно, Б. Спиноза, Э. Геккель, К. Циолковский. Частный случай П. — панбиопсихизм.
Синоним — гилозоизм (греч. *hylē* — вещество, *zōē* — жизнь).
ПАНПСИХІЗМ (грец. *pan* — все, *psych* — душа) — ідеалістичне уявлення про одушевленість природи.
Корені П. — в первісних релігіях і давньогрецькій філософії, але П. розділяли і такі філософи і вчені, як Д. Бруно, Б. Спіноза, Е. Геккель, К. Ціолковський. Окремий випадок П. — панбіопсихізм.
Синонім — гілозоїзм (грец. *hylē* — речовина, *zōē* — життя).

ПАНТОМИМИКА (греч. *pantomimos* — всему подражающий) — объективизация эмоций не только мимикой, но и движениями конечностей, туловищем и головой.
ПАНТОМІМІКА (грец. *pantomimos* — той, що наслідує) об'єктивізація емоцій не тільки мімікою, але і рухами кінцівок, тулубом і головою.

ПАРАДИГМА в психологии (греч. *paradeigma* — пример, образец) — случай, поступок или вообще психическое явление, которое может быть взято в качестве идеала, но не является достаточным основанием для объяснения сущности другого явления путем умозаключения по аналогии.
Омоним — П. как условно упрощенная теоретическая модель.
ПАРАДИГМА в психології (грец. *paradeigma* — приклад, зразок)
1) випадок, вчинок або взагалі психічне явище, яке може бути взяте за ідеал, але не є достатньою підставою для пояснення суті іншого явища шляхом умовиводів за аналогією;
2) вихідна концептуальна схема, модель постановки проблем і їх вирішення, методів дослідження, що господарюють протягом певного історичного періоду в науці.

ПАРАМЕТР в психологии (греч. *parametron* — отмеривающий) — величина, определяющая оценку конкретного свойства психического явления или его проявления в действии или деятельности; элемент формализации индикатора.
П. — любой признак совокупности (в отличие от признака выборки).
ПАРАМЕТР в психології (грец. *parametron* — вимірювальний) — величина, що визначає оцінку конкретної властивості психічного явища або його виявлення в дії або діяльності; елемент формалізації індикатора.
П. — будь-яка ознака сукупності (на відміну від ознаки вибірки).

ПАРАПРАКСИЯ (*parapraxia*) — ошибочное действие, вызванное вмешательством какого-либо бессознательного желания, конфликта, потока мыслей. Оговорки и описки — классические парапраксии.
ПАРАПРАКСІЯ (*parapraxia*) — помилкова дія, викликана втручанням будь-якого безсвідомого бажання, конфлікту, потоку думок. Обмовки і описки — класичні парапраксії.

ПАРАПСИХОЛОГИЯ (греч. *para* — возле, около) — направление исследований, ставящее своей целью установить факт существования, специфику проявления и природу чувствительности, не объяснимой деятельностью *рецепторов* и *анализаторов,* а также выявить формы воздействия живого существа на физические явления вне организма без посредства мышечных усилий.

ПАРАПСИХОЛОГІЯ (грец. *para* — біля, навколо) — спрямованість досліджень, що ставить своєю метою встановити факт існування, специфіку виявлення і природу чуттєвості, що не пояснюється діяльністю *рецепторів* і *аналізаторів*, а також виявити форми впливу живої істоти на фізичні явища поза організмом без посередництва м'язових зусиль.

ПАССИВНОСТЬ (лат. *passivus* — недеятельный) — свойство личности, противоположное *активности* и имеющее ряд проявлений: бездеятельность, безразличие, безучастность, безынициативность, безволие, несамостоятельность.
ПАСИВНІСТЬ (лат. *passivus* — недіяльний) — властивість особистості, протилежна *активності* і має ряд виявлень: бездіяльність, байдужість, пасивність, безініціативність, безволля, несамостійність.

ПАТОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ (греч. *pathos* — страдание, *logos* — учение) — категория медицинской психологии, обобщающая общепсихологическую категорию — развитие психики и категорию медицины — болезнь. П.р.л. имеет две основные формы: деградация личности вследствие болезни и становление больной личности как следствие неправильного формирования здоровой преморбидной личности.
ПАТОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ (грец. *pathos* — страждання, *logos* — вчення) — категорія медичної психології, узагальнююча загальнопсихологічну категорію — розвиток психіки і категорію медицини — хворобу. П.р.о. має дві основні форми: деградація особистості внаслідок хвороби і становлення хворого як наслідок неправильного формування здорової преморбідної особистості.

ПАТОПСИХОЛОГИЯ — отрасль медицинской психологии, предмет которой — психопатология, а задача — психодиагностика с целью уточнения медицинского диагноза и помощи лечению, в частности психотерапии и трудотерапии.
ПАТОПСИХОЛОГІЯ — галузь медичної психології, предмет якої — психопатологія, а завдання — психодіагностика з метою уточнення медичного діагнозу і допомоги особистості (лікуванню та реабілітації, психотерапії і трудотерапії).

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ — психологическая наука *социально-психологического ствола* дерева психологической науки, предмет которой — значение психики в тренировке, упражнении, обучении и воспитании как методах формирования личности с целью улучшения эффективности и качества педагогического процесса. П.п., взаимодействуя с психологией управления, использует полученные ею данные в своих целях, как и психология управления — данные П.п. применительно к процессу руководства.
ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ — психологічна наука *соціально-психологічного стовбура* дерева психологічної науки, предмет якої — значення психіки в тренуванні, вправах, навчанні і вихованні як методах формування особистості з метою покращення ефективності і якості педагогічного процесу. П.п., взаємодіючи з психологією управління, використовує одержані нею дані в своїх цілях, як і психологія управління — дані П.п. використовуються відповідно до процесу керівництва.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СПОСОБНОСТИ — вид способностей личности, структуру которых Н. В. Кузьмина считает отражением педагогической деятельности, выделяя в ней три подструктуры:
- *конструктивные* С. — проектировать личность учащегося, отбирать и композиционно строить учебно-воспитательный материал применительно к его *индивидуальным* особенностям;
- *организаторские* С. — включать учащихся в различные виды деятельности и делать коллектив инструментом воздействия на каждую отдельную личность, а личность — *активной* в движении к целям воспитания;
- *коммуникативные* С. — устанавливать правильные взаимоотношения с учащимися и перестраивать их в соответствии с развитием требований к педагогу.

ПЕДАГОГІЧНІ ЗДІБНОСТІ — вид здібностей особистості, структуру яких Н. В. Кузьміна вважає відображенням педагогічної діяльності, виділяючи в ній три підструктури:
- *конструктивні З.* — проектувати особистість учнів, відбирати і композиційно будувати навчально-виховний матеріал відповідно до його індивідуальних здібностей;
- *організаторські З.* — включати учнів в різні види діяльності і робити колектив інструментом впливу на кожну окрему особистість, а особистість — активною в досягненні мети виховання;

- *комунікативні З.* — встановлювати правильні взаємовідносини з учнями і перебудовувати їх згідно з розвитком вимог до педагога.

ПЕДОЛОГИЯ (греч. *paides* — дети, *logos* — учение) — буквально наука о детях, понятие и термин, выражающие возникшие в конце XIX в. в США и Западной Европе концепции развития ребенка. В 20-х — начале 30-х гг. эти концепции поддержали некоторые советские педагоги, психологи, физиологи и врачи, положившие в ее основу теорию двух факторов и тестирование.
ПЕДОЛОГІЯ (грец. *paides* — діти, *logos* — вчення) — буквально наука про дітей, поняття і термін, що виражають концепції розвитку дитини, що виникли в кінці XIX ст. в США і Західній Європі. В 20-х — поч. 30-х рр. ці концепції підтримали деякі педагоги, психологи, фізіологи і лікарі, щозаклали в основу теорію двох факторів і тестування.

ПЕРВАЯ СИГНАЛЬНАЯ СИСТЕМА ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ — введенные И. П. Павловым *понятие* и *термин* как *фило-* и *онтогенетическая* основа *второй сигнальной системы действительности.*
ПЕРША СИГНАЛЬНА СИСТЕМА ДІЙСНОСТІ — введені І. П. Павловим *поняття* і *термін* як *філо-* і *онтогенетична* основа *другої сигнальної системи дійсності.*

ПЕРЕВОСПИТАНИЕ — вид воспитания, цель которого — устранение отрицательных и развитие положительных *свойств личности,* с тем чтобы, опираясь на них, гармонично *формировать* личность в целом и главное — *мотивы* ее *деятельности.*
ПЕРЕВИХОВАННЯ — вид виховання, мета якого — усунення негативних і розвиток позитивних *властивостей особистості*, з тим, щоб спираючись на них, гармонійно *формувати* особистість в цілому і головне — *мотиви* її *діяльності.*

ПЕРЕЖИВАНИЕ — простейшее субъективное явление, которое определило скачок от физиологической формы отражения, присущей и растениям, к психической, присущей только животным, имеющим кору головного мозга. У человека П. потребностей, эмоций, чувств, волевого усилия и творчества — одно из трех атрибутов сознания.

ПЕРЕЖИВАННЯ — найпростіше суб'єктивне явище, яке визначило стрибок від фізіологічної форми відображення, властиве і рослинам, до психічної, властивій тільки тваринам, що мають кору головного мозку. У людини П. потреб, емоцій, почуттів, вольових зусиль і творчості — одне із трьох атрибутів свідомості.

ПЕРЕКРЕСТНОЕ ОБСЛЕДОВАНИЕ — обследование, при котором сравниваются единовременно полученные данные различных случаев.
ПЕРЕХРЕСНЕ ОБСТЕЖЕННЯ — обстеження, при якому порівнюються одночасно отримані дані різних випадків.

ПЕРЕМЕННАЯ — основной термин словаря экспериментатора: любая реальность, которая может изменяться, и это изменение проявляется и фиксируется в эксперименте.
ЗМІННА — основний термін словника експериментатора: будь-яка реальність, яка може змінюватися, і ця зміна виявляється і фіксується в експерименті.

ПЕРЕМЕННАЯ БАЗИСНАЯ («ЛЕЖАЩАЯ В ОСНОВЕ») — на которую (и только на нее), согласно теоретическим предположениям, оказывает свое действие независимая переменная.
ЗМІННА БАЗИСНА («ЩО ЛЕЖИТЬ В ОСНОВІ») — на яку (і тільки на неї), згідно з теоретичними припущеннями, має вплив дія незалежної змінної.

ПЕРЕМЕННАЯ ЕДИНИЧНАЯ НЕЗАВИСИМАЯ — независимая переменная в лабораторном эксперименте.
ЗМІННА ОДИНИЧНА НЕЗАЛЕЖНА — незалежна змінна в лабораторному експерименті.

ПЕРЕМЕННАЯ КАЧЕСТВЕННАЯ — условия состояния которой отличаются друг от друга качественным образом.
ЗМІННА ЯКІСНА — умови стану якої якісно відрізняються одна від одної.

ПЕРЕМЕННАЯ КОЛИЧЕСТВЕННАЯ НЕЗАВИСИМАЯ — различия между уровнями которой можно количественно измерить; привлекается в многоуровневом эксперименте.

ЗМІННА КІЛЬКІСНА НЕЗАЛЕЖНА — відмінності між рівнями якої можна кількісно виміряти; використовується в багаторівневому експерименті.

ПЕРЕМЕННАЯ РАСШИРЕННАЯ — результат введения нового условия независимой переменной для контроля сопутствующего смешения.
ЗМІННА РОЗШИРЕНА — результат введення нової умови незалежною змінною для контролю супроводжувального змішування.

ПЕРЕНОС НАВЫКОВ — взаимодействие уже имеющихся навыков с вновь приобретенными. Если старые помогают новым, говорят о положительном переносе, если мешают — об отрицательном.
Синоним — интерференция навыков.
ПЕРЕНЕСЕННЯ НАВИЧОК — взаємодія навичок із знову набутими. Якщо старі допомагають новим, говорять про позитивне перенесення, якщо заважають — про негативне.
Синонім — інтерференція навичок.

ПЕРЕОРИЕНТАЦИЯ ЛИЧНОСТИ ИЛИ ГРУППЫ — прием перевоспитания: изменение их ценностной ориентации (ЦОЕ), жизненной позиции, мотивов в нужном направлении.
ПЕРЕОРІЄНТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ АБО ГРУПИ — прийом перевиховання: зміна їх ціннісної орієнтації (ЦО), життєвої позиції, мотивів в необхідному напрямі.

ПЕРЕОСМЫСЛИВАНИЕ ЖИЗНЕННОГО ПУТИ — психическое состояние, определяемое мыслями с оценкой своей прошлой и будущей деятельности и возможности ее изменения. Частый (но не обязательный) рубеж этапов развития личности, обычно свойственный (по данным Б. С. Братуся) возрасту в 30 лет (± 2 года) и за 1–1,5 года до выхода на пенсию.
ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ — психічний стан, що визначається думками з оцінкою своєї минулої і майбутньої життєдіяльності і можливості її зміни. Частий (але не обов'язковий) рубіж етапів розвитку особистості, звичайно, властивий (за даними Б. С. Братуся) віку до 30 років (± 2 роки) і за 1–1,5 роки до виходу на пенсію.

ПЕРЕУТОМЛЕНИЕ — кумуляция (накопление) утомления в результате неправильного режима труда и отдыха.
ПЕРЕВТОМА — кумуляція (накопичення) стомлення в результаті неправильного режиму праці і відпочинку.

ПЕРЕХОДНЫЙ ВОЗРАСТ — см. *сенситивный период*.
ПЕРЕХІДНИЙ ВІК — див. *сенситивний період*.

ПЕРИОДИЗАЦИЯ в психологии (греч. *periodos* — круговорот, промежуток времени, охватывающий законченный процесс) — в истории психологии процесс и результат исторического и системно-структурного анализа развития психологической науки, ее отрасли или проблемы, элементами которой, взятой за целое, являются общественно-исторически обусловленные психологические факты, а иерархическими подсистемами — периоды и подчиненные им этапы.
ПЕРІОДИЗАЦІЯ в психології (грец. *periodos* — обіг інтервалу часу, що охоплює закінчений процес) — в історії психології процес і результат історичного і системно-структурного аналізу розвитку психологічної науки, її галузі або проблеми, елементами якої, взятої за ціле, є суспільно-історично обумовлені психологічні факти, а ієрархічними підсистемами — періоди та їх етапи.

ПЕРИОДИЗАЦИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ:
- I период (1918–1940) — социально-психологический аспект психологии труда и личности с позиций акцентирования общественно-исторической обусловленности сознания;
- II период (1941–1958) — негативное отношение и отождествление с психологической школой социологии;
- Ш период (1959–1976) — расширение фронта исследований, преподавания, издания монографий и пособий, уточнения системы проблем и языка;
- IV период (с 1977 г.) — выход социальной психологии за ее рамки как закрытой системы на пересечение с другими психологическими науками, и прежде всего с психологией труда и личности.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ:

- I період (1918–1940) — соціально-психологічний аспект психології праці і особистості з позицій акцентування суспільно-історичної обумовленості свідомості;
- II період (1941–1958) — негативне ставлення і ототожнення з психологічною школою соціології;
- III період (1959–1976) — розширення фронту досліджень, викладання, видання монографій і посібників, уточнення системи проблем і мови;
- IV період (з 1977 р.) — вихід соціальної психології за її рамки, як закритої системи, що пересікається з іншими психологічними науками, і перш за все з психологією праці і особистості.

ПЕРСЕВЕРАЦИЯ (лат. *perseveratio* — упорство) — непроизвольное назойливое повторное воспроизведение какого-либо *представления* (П. *памяти), движения (моторная* П.) или *мышления (навязчивая идея).*
ПЕРСЕВЕРАЦІЯ (лат. *perseveratio* — впертість) — довільне повторне відтворення будь-якої *уяви* (П. *пам'яті*), *руху* (*моторна* П.) або *мислення* (*нав'язлива ідея*).

ПЕРСОНА (*persona)* — юнгианский термин для обозначения поведения, которое находится в соответствии с требованиями повседневной жизни индивида.
ПЕРСОНА (*persona*) — юнгіанський термін для позначення поведінки, яка відповідає вимогам повсякденного життя індивіда.

ПЕРСОНАЛИЗМ (лат. *persona* — личность) — направление в современной буржуазной философии и психологии, признающее личность первичной творческой реальностью и ценностью.
ПЕРСОНАЛІЗМ (лат. *persona* — особистість) — напрям в сучасній філософії і психології, що визнає особистість творчою реальністю і цінністю.

ПЕРСОНОЛОГИЯ (*personology*) — термин, заимствованный Марджори Брайерли у генерала Сматса для определения подхода к изучению личности «не как к абстракции или набору психологических абстракций, а скорее как к полному жизни организму, как к органическому психическому целому, каковой *rar xcellence* личность и является».

ПЕРСОНОЛОГІЯ (*personology*) — термін, запозичений Марджорі Брайєрлі у генерала Сматса для визначення підходу до вивчення особистості «не як до абстракції або набору психологічних абстракцій, а скоріше як до повного життя організму, як до органічного психічного цілого, якою *rar xcellence* і є особистість».

ПЕРСПЕКТИВА ЖИЗНЕННАЯ — образ *желанной* и *осознаваемой* как возможной своей будущей жизни при условии достижения определенных *целей*. П. ж. *взаимодействует* с *жизненной позицией личности*, являясь чаще ее следствием, но иногда и причиной.
ПЕРСПЕКТИВА ЖИТТЄВА — образ *бажаного* і *усвідомленого* як можливого свого майбутнього життя за умов досягнення певних *цілей*. П.ж. *взаємодіє* з *життєвою позицією особистості*, може бути як наслідком, так і причиною.

ПЕРЦЕПТИВНЫЙ — относящийся к восприятию.
ПЕРЦЕПТИВНИЙ — такий, що відноситься до сприйняття.

ПЕРЦЕПЦИЯ (лат. *perceptio*) — см. *восприятие*.
ПЕРЦЕПЦІЯ (лат. *perceptio*) — див. *сприйняття*.

ПЕРЦИПИЕНТ (лат. *perceptio* — воспринимать) — человек, на которого воздействует другой, называемый агентом. В случае воздействия внушением П. называют суггерендом.
ПЕРЦЕПІЄНТ (лат. *perceptio* — сприймати) — людина, на яку впливає інша, що називається агент. У випадку впливу навіюванням П. називають сугерендом.

ПИЛОТАЖНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ — мелкомасштабная проверка мер и процедур исследования, преследующая цель заблаговременно выявить все слабые места в его плане или инструментарии.
ПІЛОТАЖНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ — дрібномасштабна перевірка заходів і процедур дослідження, що переслідує мету завчасно виявити всі слабкі місця в його плані або інструментарії.

ПЛАН — для двух рандомизированных групп с тестированием после экспериментального испытания.

ПЛАН — для двох рандомізованих груп з тестуванням після експериментального випробування.

ПЛАНИРОВАНИЕ — вид умственной деятельности, при котором создается образ потребного будущего, включающий понимание этапов его достижения.
ПЛАНУВАННЯ — вид розумової діяльності, при якому створюється образ потрібного майбутнього, що включає розуміння етапів його досягнення.

ПЛАНИРОВАНИЕ ДЕЙСТВИЙ («запланированная манипуляция») эксперимента — первое необходимое условие его проведения, возможность самостоятельного управления *независимой переменной.*
ПЛАНУВАННЯ ДІЙ («запланована маніпуляція») експерименту — перша необхідна умова його проведення, можливість самостійного управління *незалежною змінною*.

ПЛАСТИЧНОСТЬ ЛИЧНОСТИ (греч. *plastikos* — лепной) — способность *личности* к *адаптации и формированию* как проявление *взаимодействия процессуального* и *содержательного* в ее структуре.
ПЛАСТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ (грец. *plastikos* — ліпний) — здатність *особистості до адаптації* і *формування* як виявлення *взаємодії процесуального* і *змістовного* в її структурі.

ПОВЕДЕНИЕ — термин, имеющий несколько значений:
- *общенаучное* — внешнее проявление системы двигательных реакций объекта на воздействия среды; это значение относится не только к живым организмам, но и к роботу, даже атому;
- в *этологии* — категория, обобщающая иерархические системы двигательных реакций как формы биологической активности при взаимодействии организма и среды на основе нервизма, обеспечивающие сохранение индивида и вида;
- в *психологии человека* — внешнее проявление его деятельности;
- в *социальной психологии* — эллипсис термина «нравственное поведение» как совокупность поступков.

ПОВЕДІНКА — термін, що має декілька значень:
- *загальнонаукове* — зовнішнє виявлення системи рухових реакцій об'єкта на вплив середовища; це значення відноситься не тільки до живих організмів, але і до робота, навіть атому;

- в *етології* — категорія, узагальнююча ієрархічні системи рухових реакцій як форми біологічної активності при взаємодії організму і середовища на основі нервізму, що забезпечують збереження індивіда і виду;
- в *психології людини* — зовнішнє виявлення її діяльності;
- в *соціальній психології* — еліпсис терміну «моральна поведінка» як сукупність вчинків.

ПОВТОРЕНИЕ — многократное воспроизведение физиологической или психической функции. Для формирования первой (напр., утренняя зарядка, некоторые виды лечебной физкультуры) оно может быть достаточным. При формировании психических функций П. принимает вид тренировки и применяется в упражнении, обучении и воспитании.
ПОВТОРЕННЯ — багатократне відтворення фізіологічної або психічної функції. Для формування першої (напр., ранкова зарядка, деякі види лікувальної фізкультури) воно є достатнім. При формуванні психічних функцій П. набуває вигляду тренувань і застосовується у вправах, навчанні і вихованні.

ПОДАВЛЕНИЕ (*suppression*) — термин обычно относится к сознательному, произвольному торможению деятельности, в отличие от вытеснения, которое является бессознательным, автоматическим и инициируется тревогой, а не волевым усилием.
ПОДАВЛЕННЯ (*suppression*) — термін зазвичай відноситься до свідомого, довільного гальмування діяльності, на відміну від витіснення, яке є безсвідомим, автоматичним і ініціюється тривогою, а не вольовим зусиллям.

ПОДРАЖАНИЕ — социально-психологический процесс группового поведения, проявляющийся в копировании поведения объекта П. Оно может быть как непроизвольным (свойственно иногда и животным), так и произвольным, высшая форма которого — идеал.
НАСЛІДУВАННЯ — соціально-психологічний процес групової поведінки, що проявляється в копіюванні поведінки об'єкта Н. Воно може бути довільним (властиве і тваринам), і мимовільним, вища форма якого — ідеал.

ПОДСТРУКТУРЫ ПСИХИЧЕСКОГО ЯВЛЕНИЯ — компоненты структуры, объединяющие все ее элементы в группы по критериям, число которых должно быть для этого необходимым и достаточным.
ПІДСТРУКТУРИ ПСИХІЧНОГО ЯВИЩА — компоненти структури, що об'єднують всі її елементи в групи за критеріями, число яких повинно бути для цього необхідне і достатнє.

ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЕ ПСИХИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ — процессы ощущений, восприятий, внимания, представлений, памяти, мышления, воображения и речи, обеспечивающие и каждый в отдельности, и в совокупности познание.
ПІЗНАВАЛЬНІ ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ — процеси відчуттів, сприйняттів, уваги, пам'яті, мислення, уяви і мови, що забезпечують і кожний окремо, і в сукупності пізнання.

ПОЗНАНИЕ — процесс психического отражения, обеспечивающий приобретение и (в той или в иной мере) усвоение знаний. У человека — один из трех атрибутов сознания вместе с переживанием и отношением.
ПІЗНАННЯ — процес психічного відображення, що забезпечує набуття і засвоєння знань про навколишній світ і про самого себе. У людини — один із трьох атрибутів свідомості разом з переживанням і відношенням.

ПОИСКОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ — исследование, ориентированное на обнаружение тех факторов, которые следует учитывать в теории данного предмета.
ПОШУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ — дослідження, орієнтоване на виявлення тих чинників, які потрібно враховувати в теорії даного предмета.

ПОКАЗАТЕЛЬ — мера, специфичная для некоторой переменной.
ПОКАЗНИК — міра, специфічна для деякої змінної.

ПОЛЕВОЙ ЭКСПЕРИМЕНТ — частичное осуществление эксперимента в условиях реальной действительности (в противоположность лабораторным условиям).

ПОЛЬОВИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ — часткове здійснення експерименту в умовах реальної дійсності (на противагу лабораторним умовам).

ПОЛИТИКА (греч. *polis* — государство, *politike* — государственные или общественные дела) — сфера деятельности, связанная с отношениями между классами, нациями и другими социальными группами, между государствами, ядро ее — проблема завоевания, удержания и использования государственной власти.
ПОЛІТИКА (грец. *polis* — держава, *politike* — державні або цивільні справи) — сфера діяльності, пов'язана із відносинами між класами, націями та іншими соціальними групами, між державами, ядро її — проблема завоювання, утримання і використання державної влади.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ — отрасль социальной психологии, имеющая тенденцию стать самостоятельной психологической наукой. Предмет П.п. — психическое отражение в индивидуальном и групповом сознании социальных явлений, связанных с завоеванием, удержанием и укреплением государственной власти определенным классом, а задача — содействие формированию нужного господствующему классу содержания этих видов сознания.
ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ — галузь соціальної психології, що має тенденцію стати самостійною психологічною наукою. Предмет П.п. — психічне відображення в індивідуальній і груповій свідомості соціальних явищ, пов'язаних із завоюванням, утриманням і зміцненням державної влади певним класом, а завдання — сприяння формуванню потрібного владарюючому класу змісту цих видів свідомості.

ПОЛОВАЯ ЛЮБОВЬ — чувство, в структуру которого входят половая потребность, чувство дружбы, чувство долга, дополняемые в дальнейшем привычкой. «Современная половая любовь существенно отличается от простого полового влечения, от эроса древних. Во-первых, она предполагает у любимого существа взаимную любовь; в этом отношении женщина находится в равном положении с мужчиной... Во-вторых, сила и продолжительность половой любви бывают такими, что невозможность обладания и разлука представляются обеим сторонам великим, если не величайшим несчастьем; они идут на огромный риск, даже ставят на карту свою жизнь, чтобы только при-

надлежать друг другу... И, наконец, появляется новый нравственный критерий для осуждения и оправдания половой связи; спрашивают не только о том, была ли она брачной или внебрачной, но и о том, возникла ли она по взаимной любви или нет?», — писал Ф. Энгельс. П.л. — категория сексологии.
СТАТЕВА ЛЮБОВ — почуття, в структуру яких входять статева потреба, почуття дружби, почуття обов'язку, що доповнюється звичкою. «Сучасна статева любов суттєво відрізняється від простого статевого захоплення, від еросу древніх.
По-перше, вона передбачає у будь-якої істоти взаємну любов; в цьому відношенні жінка рівноправна з чоловіком; по-друге, сила і тривалість статевої любові бувають такими, що неможливість оволодіння і розлука є для обох сторін великим нещастям; вони ідуть на великий ризик, навіть ризикуючи життям, щоб тільки належати один одному. І, нарешті, з'являється новий моральний критерій для засудження і виправдання статевих зв'язків; запитують не тільки про те, чи були вони шлюбними чи позашлюбними, але і про те, чи виникли вони у взаємній любові чи ні?», — писав Ф. Енгельс. С.л. — категорія сексології.

ПОЛОВАЯ ПОТРЕБНОСТЬ — биологическая потребность, развивающаяся на основе созревания эндокринной системы организма и инстинкта продолжения рода. Социализировавшись у человека как чувство половой любви, ее проявление стало наиболее четким и чутким индикатором нравственных способностей личности.
СТАТЕВА ПОТРЕБА — біологічна потреба, що розвивається на підставі дозрівання ендокринної системи організму і інстинкту продовження роду. Соціалізувавшись у людини як почуття статевої любові, її виявлення стало найбільш чітким і чуттєвим індикатором моральних здібностей особистості.

ПОЛОЖИТЕЛЬНОЕ ОТНОШЕНИЕ — такое отношение, когда соответствующие друг другу значения двух разных переменных изменяются в одном и том же направлении.
ПОЗИТИВНЕ СТАВЛЕННЯ — таке ставлення, коли відповідні один одному значення двох різних змінних змінюються в одному і тому ж напрямі.

ПОМРАЧЕНИЕ СОЗНАНИЯ — психопатологическое явление, кратковременного нарушения ясности сознания.
ПОТЬМАРЕННЯ СВІДОМОСТІ — психологічне явище короткочасного порушення якості свідомості.

ПОНИМАНИЕ — вид мышления: проникновение в сущность феномена путем установления между его элементами связей, отражаемых системой понятий. Результат П. — элементарная теория данного феномена. При П. непосредственно (первосигнально) воспринимаемого объекта личность сопоставляет суждение о нем со своим субъектным тезаурусом. Процесс П. речи зависит от формы речевого общения.
РОЗУМІННЯ — вид мислення: проникнення в сутність феномену шляхом установлення між його елементами зв'язків, які відображаються системою понять. Результат Р. — елементарна теорія даного феномену. При Р. безпосередньо — співставляють судження зі своїм суб'єктивним тезаурусом. Процес Р. мови залежить від форми мовного спілкування.

ПОНЯТИЕ — форма рационального познания, психическое явление, присущее только человеку как элемент мышления и элементарная форма существования мысли: отражение существенного в феномене, закрепленное словом, что моделируется треугольником Фреге.
П. — слово или фраза, символизирующие некоторое представление или явление.
ПОНЯТТЯ — найвища форма мислення, що відображає найбільш суттєве в об'єктах, зв'язках і відносинах.
П. — форма раціонального пізнання, психічне явище, властиве тільки людині як елемент мислення і елементарна форма існування думки: відображення суттєвого в феномені, закріплене словом, що моделюється трикутником Фреге.
П. — слово або фраза, що символізують уявлення або явище.

ПОНЯТИЯ КОРРЕКТНЫЕ И НЕКОРРЕКТНЫЕ (лат. *correctus* — выправленный) — П.к. логично включены не только в язык соответствующей науки, но и в общенаучный язык, раскрывая сущность отражаемого ими феномена; П.н. заимствуются, обычно, по случайным ассоциациям из других наук и становятся жаргоном.

ПОНЯТТЯ КОРЕКТНІ І НЕКОРЕКТНІ (лат. *correctus* — виправлений) — П.к. логічно включені не тільки в мову відповідної науки, але і в загальнонаукову мову, розвиваючи суть відображеного ними феномену. П.н. запозичуються, звичайно, з випадкових асоціацій із інших наук і стають жаргоном.

ПОРОГИ ОЩУЩЕНИЯ — минимальная величина раздражителя, вызывающая едва заметное ощущение, называется нижним П.о., максимальная, вызывающая его, а не боль, — верхним.
ПОРОГИ ВІДЧУТТЯ — мінімальна величина подразника, що викликає ледь помітне відчуття, називається нижнім П.в.; максимальна, що викликає відчуття, а не біль, — верхнім.

ПОРОГ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЙ (лат. *differentia* — разность) — минимальные различия величины раздражителя, определяющие различия ощущений.
Омоним — П. д. как порог различия.
ПОРІГ ДИФЕРЕНЦІЙНИЙ (лат. *differentia* — різниця) — мінімальна відмінність величини подразника, що визначає відмінність відчуттів.
Омонім П.д. — як поріг різності.

ПОРОГ ФРУСТРАЦИИ — степень легкости возникновения у личности фрустрации, определяемая личностным смыслом объекта Ф., темпераментом и уровнем эмоциональной возбудимости данной личности, а также наличием у нее отдаленной, доминирующей цели деятельности, помогающей спокойно реагировать на незначительные для нее (хотя и значительные для повседневных целей) препятствия.
ПОРІГ ФРУСТРАЦІЇ — ступінь легкості виникнення в особистості фрустрації (див. фрустрація), визначається особистим смислом об'єкта Ф., темпераментом і рівнем емоційної збудливості даної особистості, а також наявністю у неї окремої домінуючої мети діяльності, що допомагає спокійно реагувати на незначні для неї (хоча і вагомі для повсякденного життя) перешкоди.

ПОРЯДКОВОЕ ИЗМЕРЕНИЕ — измерение, классифицирующее и упорядочивающее случаи безотносительно к расстояниям между ними.
ПОРЯДКОВЕ ВИМІРЮВАННЯ — вимірювання, що класифікує і упорядковує випадки безвідносно до відстаней між ними.

ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТЬ ДЕЙСТВИЙ — понятие и термин психологии труда как сложный сенсорно-моторный навык, в котором маршрут внимания и последовательность рабочих движений в определенной ситуации четко установлены.
ПОСЛІДОВНІСТЬ ДІЙ — поняття і термін психології праці як складна сенсорно-моторна навичка, в якій маршрут уваги і послідовність робочих рухів в певній ситуацій чітко встановлені.

ПОСТМОРБИДНАЯ ЛИЧНОСТЬ (лат. *post* — после, *morbus* — болезнь) — понятие и термин медицинской психологии: личность больного после его выздоровления, в процессе реабилитации.
ПОСТМОРБІДНА ОСОБИСТІСТЬ (лат. *post* — після, *morbus* — хвороба) — поняття і термін медичної психології: особистість хворого після його видужування, в процесі реабілітації.

ПОСТРОЕНИЕ МОДЕЛИ — отбор переменных для включения их в модель регрессии и определение связей, существующих между этими переменными.
ПОБУДОВА МОДЕЛІ — відбір змінних для включення їх у модель регресії і визначення зв'язків, що існують між цими змінними.

ПОТЕНЦИАЛЬНОЕ (лат. *potentia* — возможность) — термин, характеризующий скрытое психическое явление, которое при определенных условиях может проявиться как а*ктуальное.*
ПОТЕНЦІЙНЕ (лат. *potentia* — можливість) — термін, що характеризує приховане скрите психічне явище, яке при певних умовах може проявитися як актуальне.

ПОТЕНЦИАЛЬНОЕ ПРИЗВАНИЕ — призвание личности к соответствующей деятельности. В процессе выполнения этой деятельности П.п. становится либо актуальным П., либо иллюзорным П.
ПОТЕНЦІЙНЕ ПОКЛИКАННЯ — покликання особистості до відповідної діяльності. В процесі виконання цієї діяльності П.п. стає або актуальним П., або ілюзорним П.

ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ СПОСОБНОСТИ — способности к еще не совершаемой деятельности, в которых проявляется в основном процессуальная

сторона личности. При выполнении этой деятельности П.с. становятся актуальными С. Оценка П.с. осуществляется психодиагностикой с целью прогнозирования актуальных С. и путем изучения актуальных С. к деятельности, близкой по психологической структуре.
ПОТЕНЦІЙНІ ЗДІБНОСТІ — здібності до певної діяльності, в яких проявляється в основному процесуальна сторона особистості. При виконанні цієї діяльності П.з. стають актуальними З. Оцінка П.з. здійснюється психодіагностикою з метою прогнозування актуальних З. і шляхом вивчення З. до діяльності, близької до психологічної структури.

ПОТРЕБНОСТИ БИОЛОГИЧЕСКИЕ — род потребностей как психическое отражение нужды, ограничивающей жизнедеятельность человека как организма; это П. в дыхании, питании, воде, комфортном теплообмене, движении, общении, устранении сенсорного голода, самосохранении и сохранении рода.
ПОТРЕБИ БІОЛОГІЧНІ — рід потреб як психічне відображення потреби, що зумовлює життєдіяльність людини як організму, це П. в диханні, харчуванні, воді, комфортному теплообміні, русі, спілкуванні, усуненні сенсорного голоду, самозбереженні і збереженні роду.

ПОТРЕБНОСТИ СОЦИАЛЬНЫЕ — род потребностей как психическое отражение нужды личности, ограничивающей ее взаимоотношения с другими людьми и самооценку, отвечающую ее ценностным ориентациям; это не только П. в труде, познании, красоте, но и все социализированные биологические П.
ПОТРЕБИ СОЦІАЛЬНІ — система потреб як психічне відображення потреби особистості, що відмежовують її взаємовідносини з іншими людьми і формують самооцінку, яка відповідає її ціннісним орієнтаціям; це не тільки П. в праці, пізнанні, красі, але і всі соціалізовані біологічні П.

ПОТРЕБНОСТЬ — психическое явление отражения объективной нужды организма в чем-либо (биологические П., свойственные и человеку, и животным) или личности (социальные или духовные, свойственные только человеку). П. — не самостоятельная форма отражения, но толчок к возникновению каждой из них; потому, являясь внутренней причиной активности личности, они чаще и выраженней

других психических явлений бывают мотивами действий и деятельности и чаще переживаются как эмоции и чувства, но могут быть и только познаваемыми суждениями.
ПОТРЕБА — психічне явище відображення об'єктивної потреби організму в будь-чому (біологічні П., властиві і людині, і тваринам), або особистості (соціальні або духовні, властиві тільки людині). П. — не самостійна форма відображення, але поштовх до виникнення кожної з них; тому, будучи внутрішньою причиною активності особистості, вони частіше і яскравіше інших психічних явищ стають мотивами до дій і діяльності і частіше переживаються як емоції і почуття, але можуть бути лише судженнями.

ПОТРЕБНОСТЬ В ТРУДЕ — высшая социальная потребность, свойственная только человеку, включающая его в коллектив и формирующая у него чувство коллективизма.
ПОТРЕБА В ПРАЦІ — вища соціальна потреба, властива тільки людині, яка включає її в колектив і формує у неї почуття єдності.

ПОЧТОВЫЙ ОПРОС — тип опроса, в ходе которого респондент отвечает на вопросы интервьюера, отправленные ему по почте.
ПОШТОВЕ ОПИТУВАННЯ — тип опитування, в ході якого респондент відповідає на питання інтерв'юера, які відправлені йому поштою.

ПРАВОНАРУШЕНИЕ — вид действия (или деятельности), противоречащий правовым нормам. Проявляется как проступок или преступление и является обычно результатом низкого уровня правоправных способностей и делинквентных ситуаций.
ПРАВОПОРУШЕННЯ — вид діяння (або діяльності), що протирічить правовим нормам. Проявляється як проступок (провина) або злочин і є, звичайно, результатом низького рівня правоправних здібностей і делінквентних ситуацій.

ПРАВОПРАВНЫЕ СПОСОБНОСТИ — способности человека к правоправной деятельности, выражающиеся в осознании и чувстве правовой ответственности личности. Формируются в процессе правового воспитания личности. Прогрессивные юристы давно отмечали этот

феномен, называя его «различными порогами, переступаемыми человеком при совершении преступления».
ПРАВОПРАВНІ ЗДІБНОСТІ — здібності людини до правоправної діяльності, що виражається в усвідомленні і відчутті правової відповідальності особистості. Прогресивні юристи давно відзначали цей феномен, називаючи його «різними порогами, що переступає людина при скоєнні злочину».

ПРАГМАТИЧЕСКАЯ ВАЛИДНОСТЬ (ОБОСНОВАННОСТЬ) — свойство показателя (меры) некоторого понятия, проявляющееся в возможности использования его для предсказания значений показателей других понятий.
ПРАГМАТИЧНА ВАЛІДНІСТЬ (ОБҐРУНТОВАНІСТЬ) — властивість показника (міри) певного поняття, що проявляється в можливості його використання для передбачуваності значень показників інших понять.

ПРЕДВАРИТЕЛЬНОЕ ТЕСТИРОВАНИЕ — (в эксперименте) измерение, проводящееся до наступления проверяемого события.
ПОПЕРЕДНЄ ТЕСТУВАННЯ — (в експерименті) вимірювання, що проводиться до настання події, що перевіряється.

ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГИИ — сущность психики как наиболее широкого объекта, заданного только ей для глубокого и разностороннего познания во всех связях, опосредованиях и взаимодействиях со всеми другими изучаемыми объектами, понимаемая психологией как психическое отражение. П.п., раскрываемый языком психологической науки, един для всего дерева психологической науки, но по-особому уточняется в каждой психологической науке, ее отрасли и проблеме.
ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЇ — сутність психіки як найбільшого загалу, заданого тільки їй для глибокого і різностороннього пізнання в усіх зв’язках, опосередкуваннях і взаємодіях з усіма іншими вивченими об’єктами, що розглядається психологією як психічне відображення. П.п., єдиний для всього дерева психологічної науки, але по-особливому уточнюється в кожній психологічній науці, її галузі і проблемі.

ПРЕДНАМЕРЕННОЕ — см. *произвольное*.
НАВМИСНЕ — див. *довільне*.

ПРЕДПОЧТЕНИЕ — эмоционально окрашенный результат сравнительной оценки объектов, иногда становящийся мотивом деятельности. Переживание стойкого П. иногда называют словом любовь (напр., пирог с капустой люблю больше, чем с мясом, очень люблю «Лунную сонату» Бетховена).
ПЕРЕВАГА — емоційно забарвлений результат порівняльної оцінки об'єктів, які стали мотивом діяльності. Переживання стійкої П. іноді називають словом «любов» (напр., пиріг з капустою люблю більше, ніж з м'ясом; дуже люблю «Лунну сонату» Бетховена).

ПРЕДРАССУДКИ — проявления привычных, эмоционально окрашенных ошибочных суждений о связях каких-либо явлений. В структуру религиозных П. входит суеверие.
ПЕРЕДСУДИ — прояв звичних, емоційно забарвлених помилкових суджень про зв'язки будь-яких явищ. В структуру релігійних З. входить забобонність (марновірність) — віра у те, що деякі явища та події є проявом надприродниих сил; помилкові, хибні погляди, що стали звичними для кого-небудь.

ПРЕДСТАРТОВАЯ ЛИХОРАДКА — резко выраженное предстартовое состояние как следствие низкой (или сниженной хотя бы временно) эмоционально-волевой устойчивости и проявляющееся в снижении дееспособности.
ПЕРЕДСТАРТОВА ЛИХОМАНКА — різко виражений передстартовий стан як наслідок низької (або заниженої навіть тимчасово) емоційно-вольової стійкості, що виявляється в зниженні дієздатності.

ПРЕДСТАРТОВОЕ СОСТОЯНИЕ — понятие и термин, заимствованные психологией труда и другими психологическими науками из психологии спорта: эмоциональное состояние личности перед началом ответственной деятельности, в положительном результате которой у субъекта нет полной уверенности. П.с. имеет ряд степеней проявления, вплоть до предстартовой лихорадки.

Психологическая мобилизация, тем более хорошая психологическая подготовка, повышая уверенность в себе, заменяет в П.с. астенические состояния стеническими.

ПЕРЕДСТАРТОВИЙ СТАН — поняття і термін, запозичені психологією праці та іншими психологічними науками із психології спорту: емоційний стан особи перед початком відповідальної діяльності, в позитивному результаті якої у суб'єкта немає повної впевненості. П.с. має ряд ступенів виявлення, аж до передстартової лихоманки. Психологічна мобілізація, підвищуючи впевненість в собі, заміняє в П.с. астенічний стан стенічним.

ПРЕДУБЕЖДЕНИЯ ЭКСПЕРИМЕНТАТОРА — один из источников систематического смешения, оказывающий побочное благоприятное (или неблагоприятное) влияние на действие одного из условий независимой переменной. В специальной литературе термин «*bias*» часто переводится буквально — «*байес*», причем выделяются его различные виды, каждый из которых представляет собой побочное систематическое влияние.

УПЕРЕДЖЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАТОРА — одне з джерел систематичного змішування, що має побічний сприятливий (або несприятливий) вплив на дію однієї з умов незалежної змінної. У спеціальній літературі термін «*bias*» часто перекладається буквально «*байєс*», причому визначаються його різні види, кожний з яких являє собою побічний систематичний вплив.

ПРЕКРИМИНАЛЬНАЯ ЛИЧНОСТЬ (лат. *prae* — перед, *criminalis* — преступный) — понятие и термин юридической психологии: личность подследственного или осужденного до совершения им преступления.

ПРЕКРИМІНАЛЬНА ОСОБИСТІСТЬ (лат. *prae* — перед, *criminalis* — злочинний) — поняття і термін юридичної психології: особистість, яка під слідством або засудженого до скоєння злочину.

ПРЕМОРБИДНАЯ ЛИЧНОСТЬ (лат. *prae* — перед, *morbus* — болезнь) — понятие и термин медицинской психологии (как и постморбидная личность): личность больного до его настоящего заболевания.

ПРЕМОРБІДНА ОСОБИСТІСТЬ (лат. *prae* — перед, *morbus* — хвороба) — поняття і термін медичної психології: особа хворого до його справжнього захворювання.

ПРЕНАТАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ (лат. *prae* — перед, *natus* — рождение) — еще почти неразработанная отрасль психологии, предметом которой является пренатальное развитие психики как первый этап ее онтогенеза.
ПРЕНАТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ (лат. *prae* — перед, *natus* — народження) — галузь психології, предметом якої є пренатальний розвиток психіки як перший етап її онтогенезу.

ПРЕНАТАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ПСИХИКИ — дородовое развитие психики, определяемое (в том числе и у человека) как наследственностью созревающих задатков, так и влиянием внутриутробной среды.
ПРЕНАТАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ПСИХІКИ — дородовий розвиток психіки, що визначається (у людини також) як спадковістю дозріваючих задатків (здібностей), так і впливом внутрішньоутробного середовища.

ПРЕОБРАЗОВАНИЕ ДАННЫХ — видоизменение данных, направленное на выполнение тех условий, которых требует определенный метод анализа.
ПЕРЕТВОРЕННЯ ДАНИХ — видозміна даних, направлена на виконання тих умов, яких вимагає певний метод аналізу.

ПРЕСТИЖ — род объективизации ценностной ориентации личности или ЦОЕ группы, определяющий степень ценности данного феномена (чаще личности, деятельности, профессии, поступка или объекта моды) для данной личности или группы.
ПРЕСТИЖ — рід об'єктивізації ціннісної орієнтації особистості або групи, що визначає ступінь цінності даного феномену (частіше особистості, діяльності, професій, вчинку або об'єкта моди) для даної особи або групи.

ПРЕСТУПЛЕНИЕ — общественно опасное деяние, виновно (с умыслом или по неосторожности) совершенное вменяемым лицом, достигшим возраста уголовной ответственности. Опасными и

противоправными считаются действия, посягающие на общественный или государственный строй, собственность, личность и т. д. П. квалифицируются с учетом тяжести, мотивов, способа совершения, последствий, особенностей личности преступника и др.
ЗЛОЧИН — суспільно небезпечне діяння, здійснені з вини (навмисно чи з необережності) або засудженою особою, що досягла віку кримінальної відповідальності. Небезпечними і протиправними вважаються діяння, що зазіхають на державний устрій, власність, особистість тощо. З. кваліфікується з врахуванням тяжкості, мотивів, способу здійснення, наслідків, властивостей особи злочинця тощо.

ПРЕСТУПНАЯ ЛИЧНОСТЬ — далеко не каждая личность преступника, а только обладающая низкими правоправными способностями («низким порогом для совершения преступления», как говорят юристы) и выраженной способностью к рецидивам преступлений. Вопрос о том, каждую ли П.л. можно практически перевоспитать, еще не решен, но бесспорно, что каждую из них надо перевоспитывать.
ЗЛОЧИННА ОСОБА — далеко не кожна особа злочинця, а тільки та, що володіє низькими правоправними здібностями і вираженою здатністю до рецидиву злочину. Питання про те, чи кожну З.о. можна практично перевиховати, ще не вирішене, але безсумнівно, що кожну із них потрібно перевиховувати.

ПРЕСТУПНОЕ ДЕЙСТВИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ — действия и деятельность, процесс и результат которых противоречат требованиям закона, которые совершающий их либо знал, либо мог и должен был знать. Одна из причин П.д. и д. — недостатки воспитания, и потому необходимо принудительное перевоспитание, в частности в форме наказания.
ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ — дія або діяльність, процес і результат яких протирічить вимогам закону, які здійснюваний їх знав, або міг і повинен знати. Одна із причин З.д. — недолік виховання, і тому необхідно примусове перевиховання, зокрема, в формі покарання.

ПРИВЫЧКА — действие, выполнение которого стало потребностью; это навык, формировавшийся на фоне положительной эмоции.
ЗВИЧКА — дія або елемент поведінки, виконання якого стало потребою; це навичка, що формувалась на позитивних емоціях.

ПРИЗВАНИЕ — свойство личности, формирующееся на основе интереса к определенной деятельности, стремления выполнять ее и проявления способностей к ней. Деятельность по П., помимо внешнего результата, дает и внутренний — чувство удовлетворения результатом и самим процессом деятельности. П. взаимодействует с профессиональным самоопределением личности. Различают потенциальное и актуальное П.

ПОКЛИКАННЯ — риса особистості, що формується на основі інтересу до певної діяльності, прагнення виконувати її і виявлення здібностей до неї. Діяльність за П., крім зовнішнього результату дає і внутрішній — відчуття задоволення результатом і самим процесом діяльності. П. взаємодіє з професійним самовизначенням особи. Розрізняють потенційне і актуальне покликання.

ПРИЗНАК, СИМПТОМ И СИМВОЛ (*sign, symptom and symbol*) — признак указывает на наличие какого-либо процесса или явления. Его следует отличать от симптома и символа. В медицине признак — это явление, наблюдаемое врачом, производящим осмотр, которое указывает ему на наличие определенного патологического процесса и дает возможность утверждать, что у пациента имеются (либо отсутствуют) признаки такого-то и такого-то заболевания, тогда как симптом — это явление, которое причиняет пациенту страдание и от которого он просит освободить его. Признак может восприниматься или не восприниматься пациентом; если он воспринимается, то может либо причинять, либо не причинять ему страдание. В психоаналитической теории признак указывает на наличие чего-либо, в то время как символ относится к чему-то отличному от него и получает свое значение от этого «другого». Нечленораздельные крики, спонтанная жестикуляция и выражения, физические проявления тревоги являются признаками того, что испытывает субъект, в то время как образы сновидений, невротические конверсионные симптомы — это символы, поскольку лишь с помощью интерпретации можно добраться до того, к чему они относятся.

ОЗНАКА, СИМПТОМ І СИМВОЛ (*sign, symptom and symbol*) — ознака вказує на наявність будь-якого процесу або явища. Її слід відрізняти від симптому або символу. В медицині ознака — це явище, що спостерігається лікарем, що веде огляд, яке вказує йому на наявність певного патологічного процесу і дає можливість стверджувати, що у

пацієнта є (або відсутні) ознаки того, чи іншого захворювання, тоді як симптом — це явище, яке несе пацієнту страждання і від якого він просить його звільнити. Ознака може сприйматися або не сприйматися пацієнтом; якщо вона сприймається, то може або спричиняти, або не спричиняти йому страждання. В психоаналітичній теорії ознака вказує на наявність будь-чого, в той час як символ відноситься до чогось відмінного від нього і одержує своє значення від цього «іншого». Нерозбірливі окрики, спонтанна жестикуляція і вирази, фізичні прояви тривоги є ознаками того, що відчуває суб'єкт, в той час як образи сновидінь, невротичні конверсійні симптоми — це символи, оскільки лише за допомогою інтерпретації можна добратися до того, до чого вони відносяться.

ПРИКЛАДНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ — исследование, первичной целью которого является изучение или решение конкретных политических проблем.
ПРИКЛАДНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ — дослідження, первинною метою якого є вивчення або розв'язання конкретних політичних проблем.

ПРИНЦИП ЕДИНСТВА ТЕОРИИ, ЭКСПЕРИМЕНТА И ПРАКТИКИ — принцип психологии, значение которого показано Б. Ф. Ломовым; кратко формулируется так: эксперимент, обосновываясь теорией, ее проверяет и уточняет и, вместе с ней, проверяясь практикой как высшим критерием истины, служит ей, улучшая ее.
ПРИНЦИП ЄДНОСТІ ТЕОРІЇ, ЕКСПЕРИМЕНТУ І ПРАКТИКИ — принцип психології, значення якого показано Б. Ф. Ломовим; формулюється так: експеримент, обґрунтовуючись теорією, перевіряє її і уточнює і, разом з нею, перевіряючись практикою як вищим критерієм істини, служить їй, покращуючи її.

ПРИНЦИП ОПТИМИЗАЦИИ (лат. *optimus* — наилучший) — наиболее общий принцип организации: сознательный выбор в каждой конкретной ситуации оптимального варианта по критериям результативности и затратам времени и ресурсов.
ПРИНЦИП ОПТИМІЗАЦІЇ (лат. *optimus* — найкращий) — найбільш загальний принцип організації: свідомий вибір в кожній конкретній ситуації оптимального варіанта за критеріями результативності і витратами часу та ресурсів.

ПРИНЦИПЫ ПСИХОЛОГИИ — основные проверенные временем и практикой положения, определяющие дальнейшее развитие психологии и ее применение. Основные П.п.: детерминизм; единство личности, сознания и деятельности; рефлекторная и социально-историческая обусловленность психики человека; развитие психики; иерархия; системный и личностный подходы; единство теории, эксперимента и практики. Каждый из П.п. должен рассматриваться и в качестве закона психологии.

Психологические науки, используя эти общие для них П.п., могут дополнять их принципами смежных наук, на пересечении с которыми развиваются. Примером могут быть принципы социальной психологии.

ПРИНЦИПИ ПСИХОЛОГІЇ — основні, перевірені часом і практикою положення, що визначають подальший розвиток психології і її застосування. Основні П.п.: детермінізм, єдність особистості, свідомості і діяльності; рефлекторна і соціально-історична обумовленість психіки людини; розвиток психіки; ієрархія; системний і особистісний підходи; єдність теорії, експерименту і практики. Кожний із П.п. повинен розглядатися як закон психології.

Психологічні науки, використовуючи загальні П.п., можуть доповнювати їх принципами сумісних наук, на перетині з якими розвиваються. Прикладом можуть бути принципи соціальної психології.

ПРИНЦИПЫ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ — социальной детерминации общественно-психологических явлений, конкретно-исторического подхода, системности и примата общественной пользы.

ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ — соціальної детермінації суспільно-психологічних явищ, конкретно-історичного підходу, системності і примату суспільної користі.

ПРИНЯТИЕ РЕШЕНИЙ — психическое явление получения ответа на возникший вопрос на основе доминирования различных форм психического отражения и иерархии видов принятия решений. П.р. — умственный или волевой навык, в котором может проявляться инсайт.

Принятие решения на основе умозаключений — результат процесса мышления, проходящего обычно по этапам (которые могут иногда

растягиваться или перекрывать друг друга): осознание вопроса; появление ассоциации; отсев ассоциаций; появление предположения; его проверка; подтверждение; решение.
ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ — вибір одного з варіантів розв'язання завдань, одержання відповіді на питання, яке виникло, на підставі домінування різних форм психічного відображення та ієрархії видів прийняття рішень П.р. — розумові або вольові навички, в яких може виявлятися інсайт.
Прийняття рішення на підставі умовиводів — результат процесу мислення, що проходить по етапах: усвідомлення питання; поява асоціації; вибір асоціацій, поява передбачень, їх перевірка, підтвердження, рішення.

ПРИОБРЕТЕННОЕ В ПСИХИКЕ — все возникающее и развивающееся у индивидов после рождения как следствие внешних воздействий на него.
НАБУТЕ В ПСИХІЦІ — все те, що виникло і розвивалося у індивідів після народження як наслідок зовнішніх впливів на нього.

ПРИРОДНОЕ В ПСИХИКЕ — все существующее и развивающееся у человека независимо от непосредственного и опосредованного влияния на него других людей и социальной среды. П. — не синоним биологического, так как акцентирует аспект развития.
ПРИРОДНЕ В ПСИХІЦІ — все, що існує і розвивається у людини незалежно від безпосереднього і опосередкованого впливу на неї та інших людей і соціального середовища. П. — не синонім біологічного, так як акцентує аспект розвитку.

ПРИЧИНЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПРОДУКТИВНОСТЬ НАВЫКА (основные):

- определяемые *объектом*: конструкция оборудования; состояние оборудования; условия (физические, социальные, организационные);
- определяемые *субъектом*: физиологические (утомление, состояние здоровья); психологические (отношение к деятельности, уверенность в своих силах, настроение, динамика навыка).

ПРИЧИНИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ НАВИЧОК (основні):
- визначаються *об'єктом*: конструкція обладнання; стан обладнання; умови (фізичні, соціальні, організаційні);
- визначаються *суб'єктом*: фізіологічні (стомлення, стан здоров'я); психологічні (відношення до діяльності, впевненість в своїх силах, настрій, динаміка навички).

ПРОБЛЕМНАЯ СИТУАЦИЯ (греч. *problema* — задача) — наиболее частый вид психологической ситуации, одно из обстоятельств которой осознается (или заранее поставлено) как вопрос, на который должен быть получен ответ путем анализа и понимания всей ситуации.
ПРОБЛЕМНА СИТУАЦІЯ (грец. *problema* — завдання) — найбільш вживаний вид психологічної ситуації, одна із обставин якої усвідомлюється (або заздалегідь поставлена) як питання, на яке має бути одержана відповідь шляхом аналізу і розуміння всіх ситуацій.

ПРОБНЫЙ ВОПРОС — фильтрующий прием, используемый при опросе с целью удостовериться в правомерности задать следующий вопрос.
ПРОБНЕ ПИТАННЯ — фільтруючий прийом, що використовується при опитуванні з метою пересвідчення в правомірності наступного запитання.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ (греч. *prognosis* — предвидение) — проявление высшей формы опережающего отражения в процессе мышления как предвидение ожидаемого будущего на основе учета динамики прогнозируемого явления.
ПРОГНОЗУВАННЯ (грец. *prognosis* — передбачення) — виявлення вищої форми випереджаючого відображення в процесі мислення як передбачення очікуваного майбутнього на підставі обліку динаміки прогнозованого явища.

ПРОГНОСТИЧЕСКАЯ ВАЛИДНОСТЬ (ОБОСНОВАННОСТЬ) — свойство показателя (меры), позволяющее с определенной долей точности предсказывать будущие события.

ПРОГНОСТИЧНА ВАЛІДНІСТЬ (ОБҐРУНТОВАНІСТЬ) — властивість показника (міри), що дозволяє з певною точністю передбачати майбутні події.

ПРОГРАДИЕНТНОСТЬ ПСИХИЧЕСКОГО ЯВЛЕНИЯ (лат. *pro* — за, в пользу, *gradiens* — шагающий) — свойство психического явления постепенно изменяться в противоположных направлениях, быть «более» или «менее». Напр.: личность в целом и все свойства личности, ясность сознания, точность движений. Всему процессуальному в психике свойственна П.п.я., а не дизъюнктивность.
ПРОГРАДІЄНТНІСТЬ ПСИХІЧНОГО ЯВИЩА (лат. *pro* — за, на користь, *gradiens* — крокуючий) — властивість психологічного явища поступово змінюватись в протилежних напрямах, бути «більш», або «менш».
Напр.: особистість в цілому, ясність свідомості, точність рухів. Всьому процесуальному в психіці властива П.п.я., а не диз'юктивність.

ПРОГРАММНО-РОЛЕВОЙ ПОДХОД — понятие и термин, введенные М. Г. Ярошевским в систему понятий изучения научного коллектива. Программа в данном случае понимается как способ организации изучения особенностей, динамики и взаимодействия ролей членов научного коллектива. Для этого предложен соответствующий тест, позволяющий выявить у каждого члена научного коллектива доминирующий ролевой профиль из трех, присущих каждому: эрудита (поскольку наука всегда опирается на традиции), генератора идей (поскольку наука всегда требует новых) и критика (поскольку новое в науке всегда встречает критику и ею проверяется).
ПРОГРАМНО-РОЛЬОВИЙ ПІДХІД — поняття і термін, введені М. Г. Ярошевським в систему понять вивчення наукового колективу. Програма в даному випадку є як спосіб організації вивчення особливостей, динаміки і взаємодії ролей членів наукового колективу.
Для цього запропоновано відповідний тест, що дозволяє виявити у кожного члена наукового колективу домінуючий рольовий профіль із трьох, притаманних кожному: ерудита (оскільки наука завжди спирається на традиції), генератора ідей (оскільки наука завжди вимагає нових) і критика (оскільки нове в науці завжди зустрічає критику і нею перевіряється).

ПРОДУКТ в психологии (лат. *productus* — произведенный) — последний этап динамической структуры действия или деятельности, оформленный как вещь, идея или навык.
Омоним — П. как психическое явление — системное качество психики, являющееся П. корковой нейродинамики.
ПРОДУКТ в психології (лат. *productus* — вироблений) — останній етап динамічної структури дії або діяльності, оформлений як річ, ідея або навичка.
Омонім — П. як психічне явище — системна властивість психіки, що є П. коркової нейродинаміки.

ПРОДУКТИВНОСТЬ ПАМЯТИ — обобщенная функция памяти, слагающаяся из ее объема, быстроты запоминания, точности воспроизведения, длительности ретенции и готовности.
ПРОДУКТИВНІСТЬ ПАМ'ЯТІ — узагальнена функція пам'яті, що складається із її обсягу, швидкості запам'ятовування, точності відтворення, тривалості ретенції і готовності.

ПРОДУКТИВНОСТЬ ЧТЕНИЯ — соответствие результата чтения его задаче; адекватность понимания текста. П.ч. зависит от содержания текста, соответствия его имеющимся у читателя знаниям, внешнего оформления текста, условий чтения, навыка чтения, читательской установки.
ПРОДУКТИВНІСТЬ ЧИТАННЯ — відповідність результату читання до його завдання; адекватність розуміння тексту. П.ч. залежить від змісту тексту, відповідності його знанням читача, зовнішнього оформлення тексту, умов читання, навички читання, читацької установки.

ПРОЕКТ, ОСНОВАННЫЙ НА АНАЛИЗЕ ВРЕМЕННОГО (ДИНАМИЧЕСКОГО) РЯДА — план обследования, ставящий целью установление причинных связей (зависимостей) с помощью анализа данных во времени.
ПРОЕКТ, ЗАСНОВАНИЙ НА АНАЛІЗІ ТИМЧАСОВОГО (ДИНАМІЧНОГО) РЯДУ — план обстеження, що ставить за мету встановлення причинних зв'язків (залежностей) за допомогою аналізу даних у часі.

ПРОЕКТ, ОСНОВАННЫЙ НА КОНТРОЛИРУЕМОМ АНАЛИЗЕ ВРЕМЕННОГО (ДИНАМИЧЕСКОГО) РЯДА — исследовательский проект, использующий контрольные группы для оценки степени воздействия некоторого события.
ПРОЕКТ, ЗАСНОВАНИЙ НА АНАЛІЗІ ТИМЧАСОВОГО (ДИНАМІЧНОГО) РЯДУ, ЩО КОНТРОЛЮЄТЬСЯ — дослідницький проект, що використовує контрольні групи для оцінки ступеня впливу якоїсь події.

ПРОЕКТИВНЫЕ ТЕСТЫ (лат. *projectio* — бросание вперед) — термин и понятие, введенные в 1930 г.: тесты, результаты применения которых якобы дают «проекцию» личности и позволяют ее оценивать. Первым П.т. был метод «чернильных пятен» швейцарского психиатра Г. Роршаха (1884–1920).
Синоним — прожективные тесты.
ПРОЕКТИВНІ ТЕСТИ (лат. *projectio* — кидання вперед) — термін і поняття, введені в 1930 р.: тести, результати застосування яких дають «проекцію» особистості і дозволяють її оцінити. Першим П.т. був метод «чорнильних плям» швейцарського психіатра Г. Роршаха (1884–1980).
Синонім — прожективні тести.

ПРОИЗВОЛЬНОЕ — свойство психических явлений, в структуру которых входит воля. Напр.: П. действие, П. внимание, П. память, П. наблюдение.
Синоним — преднамеренное.
ДОВІЛЬНЕ — властивість психічних явищ, в структуру яких входить воля. Напр.: Д. дія, Д. увага, Д. пам'ять, Д. спостереження.
Синонім — зумисне.

ПРОЛОНГИРОВАННАЯ ПСИХОДИАГНОСТИКА (лат. *pro* — вперед, *longus* — длинный) — вид психодиагностики, опирающийся на изучение личности в процессе обучения и воспитания и учитывающий динамику ее развития. Основной, теоретически обоснованный и практически эффективный метод П.п. — метод обобщения независимых характеристик. П.п. — основа пролонгированного психологического отбора и психологического подбора. В этом ее отличие от экспресс-психодиагностики.

ПРОЛОНГОВАНА ПСИХОДІАГНОСТИКА (лат. *pro* — вперед, *longus* — довгий) — вид психодіагностики, що спирається на вивчення особистості в процесі навчання і виховання з врахуванням динаміки її розвитку. Основний, теоретично обґрунтований і практично ефективний метод П.п. — метод узагальнення незалежних характеристик. П.п. — підстава пролонгованого психічного відбору і психологічного підбору. В цьому її відмінність від експрес-психодіагностики.

ПРОМЕЖУТОЧНАЯ ПЕРЕМЕННАЯ — переменная, влияющая на воздействие некоторой независимой переменной на некоторую зависимую переменную.
ПРОМІЖНА ЗМІННА — змінна, що впливає на діяння деякої незалежної змінної на якусь залежну змінну.

ПРОПРИОРЕЦЕПТОРЫ (лат. *proprius* — собственный, *recipere* — получать) — термин и понятие, введенные английским нейрофизиологом Ч. Шеррингтоном как «ощущение самого себя». Они уточнены понятием И. М. Сеченова мышечное чувство: нервные окончания, заложенные в мышцах, суставах и коже, являющиеся рецепторами анализатора, обеспечивающего кинестезические ощущения.
Синоним — проприоцепторы.
ПРОПРІОРЕЦЕПТОРИ (лат. *proprius* — власний, *recipere* — одержувати) — термін і поняття, введені англ. нейрофізіологом Ч. Шерінгтоном як «відчуття самого себе». Вони розширені поняттям І. М. Сєченова м'язове відчуття: нервові закінчення, закладені в м'язах, суглобах і шкірі, є рецепторами аналізатора, який забезпечує кінестезичні відчуття.
Синонім — пропріоцептори.

ПРОСТУПОК — поступок, нарушающий нравственные и правовые нормы, наказуемый общественным осуждением или штрафом.
ПРОСТУПОК — вчинок, що порушує моральні і правові норми і карається громадським осудом або штрафом.

ПРОТИВОБОРСТВО — вид групповой деятельности, при котором имеется антагонизм целей либо двух ее участников (напр., турнир), либо двух групп (напр., футбольный матч).

ПРОТИБОРСТВО — вид групової діяльності, при якому є антагонізм цілей або двох її учасників (напр., турнір), або двох груп (напр., футбольний матч).

ПРОТОКОЛИРОВАНИЕ (*«подтверждение документами»*) — второе необходимое условие проведения эксперимента. Протоколирование плана эксперимента и хода его проведения обеспечивает полный учет данных для составления экспериментального отчета.
ПРОТОКОЛЮВАННЯ (*«підтвердження документами»*) — друга необхідна умова проведення експерименту. Протоколювання плану експерименту і хід його проведення забезпечує повний облік даних для складання експериментального звіту.

ПРОФЕССИОГРАФИЯ — описание (составление профессиограмм) и классификация существующих профессий по различным (технологическим, экономическим, педагогическим, медицинским и психологическим) критериям. Особое внимание П. уделяет медицинским и психологическим показаниям и противопоказаниям к работе по определенной профессии, фиксируемым в профессиограмме и психограмме.
ПРОФЕСІОГРАФІЯ — опис (складання професіограм) і класифікація існуючих професій з різних (економічних, педагогічних, медичних і психологічних) критеріїв. Особливу увагу П. приділяє медичним і психологічним показникам та протипоказникам до роботи з певної професії, що фіксується в професіограмі і психограмі.

ПРОФЕССИОЛОГИЯ — наука, объекты которой — различные профессии, изучаемые методами социологии, техники, психологии, физиологии, гигиены, медицины, педагогики, предмет — их взаимодействия с трудящимися и коллективами, а задачи — их рационализация и проектирование с целью улучшения трудовой экспертизы, профессиональной подготовки, оздоровления условий и режима труда, повышения его производительности и удовлетворение им.
ПРОФЕСІОЛОГІЯ — наука, об'єкти якої — різні професії, що вивчаються методами соціології, техніки, психології, фізіології, гігієни, медицини, педагогіки, предмет — їх взаємодія з працівниками і колективами, а завдання — їх раціоналізація і проектування з метою покращення трудової експертизи, професійної підготовки, оздоровлення умов і режиму праці, підвищення її продуктивності і задоволення нею.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ — адаптация рабочих к условиям профессиональной (социальной и физической) среды. Ее первый этап осуществляется в процессе профессионального обучения (в частности, производственной практики), второй — при работе на производстве.
ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ — адаптація працівників до умов професійного (соціального і фізичного) середовища. Її перший етап здійснюється в процесі професійного навчання, другий — під час роботи на виробництві.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ГОТОВНОСТЬ — субъективное состояние личности, считающей себя способной и подготовленной к выполнению определенной профессиональной деятельности и стремящейся ее выполнять. Она не обязательно согласуется с объективной профессиональной подготовленностью.
ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ — суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання професійної діяльності і прагне її виконувати. Вона не обов'язково узгоджується з об'єктивною професійною підготовленістю.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОНСУЛЬТАЦИЯ (профконсультация) — форма профессиональной ориентации как непосредственная помощь профориентируемому в выборе дальнейшего профессионального пути с учетом его интересов, способностей, призвания и уточнения отсутствия противопоказаний.
Различают психологическую, медицинскую и педагогическую П.к. и их этапы: подготовительный (в процессе профпросвещения), завершающий (при окончании 8-го и 11-го классов школы) и уточняющий (в профтехучилище и на производстве).
ПРОФЕСІЙНА КОНСУЛЬТАЦІЯ (профконсультація) — форма професійної орієнтації як безпосередня допомога людині у виборі подальшого професійного шляху з урахуванням її інтересів, здібностей, покликання і уточнення відсутності протипоказань.
Розрізняють психологічну, медичну, педагогічну П.к. і їх етапи: підготовчий (в процесі профосвіти), завершуючий по закінченні 1-го класу, і уточнюючий (на виробництві).

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ (профориентация) — форма трудовой экспертизы; система государственных психолого-педагогических, медицинских и экономических мероприятий; предусмотренных Конституцией Украины, помогающих человеку, вступающему в жизнь, научно обоснованно и устойчиво выбрать профессию с учетом нужд общества и своих способностей и призвания. Различают следующие формы П.о.: профессиональное просвещение, профессиональная пропаганда, профессиональная консультация, профессиональная адаптация.
ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ (профорієнтація) — форма трудової експертизи; система державних психолого-педагогічних, медичних та економічних заходів, передбачених Конституцією України, що допомагають людині науково обґрунтовано та усвідомлено вибрати професію з урахуванням потреб суспільства і своїх здібностей і покликання. Існують різні форми П.о. — професійна освіта, професійна пропаганда, професійна консультація, професійна адаптація.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА — система организационных и педагогических мероприятий, обеспечивающая формирование личности профессиональной направленности, знаний, навыков, умений и профессиональной готовности.
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА — система організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує формування в особистості професійної спрямованості, знань, навичок, умінь і професійної підготовки.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВЛЕННОСТЬ — оптимальный результат профессиональной подготовки и обучения личности.
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ — оптимальний результат професійної підготовки і навчання особистості.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПРИГОДНОСТЬ — психодиагностическая и психопрогностическая оценка личности и организма человека по взаимодействию его профессиональных способностей и социальных условий деятельности.
ПРОФЕСІЙНА ПРИДАТНІСТЬ — психодіагностична і психопрогностична оцінка особистості і організму людини у взаємодії її професійних здібностей і соціальних умов діяльності.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПРОПАГАНДА (профпропаганда) — форма профессионального просвещения, цель которой привлечь профориентируемых к нужным обществу профессиям и сформировать к ним интерес.
ПРОФЕСІЙНА ПРОПАГАНДА (профпропаганда) — форма професійної освіти, мета якої залучити профорієнтованих особистостей до необхідних суспільству професій і сформувати інтерес до них.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ВАЖНЫЕ КАЧЕСТВА — свойства личности, совокупность которых является потенциальными или актуальными способностями к данной деятельности, а ослабление их приводит к стойким ошибочным действиям при профессиональном обучении и в дальнейшем к снижению эффективности определенной профессиональной деятельности.
ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ — властивості особистості, сукупність яких є потенційними або актуальними здібностями до даної діяльності, а послаблення їх призводить до стійких помилкових дій при професійному навчанні і в подальшому до зниження ефективності певної професійної діяльності.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ — процесс развития личности как субъекта профессионального труда и становления профессионального самоопределения; результат профессионально-технического образования. Основной объект психологии профессионального обучения и воспитания; связан с самоопределением профессиональным.
ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ — процес розвитку особистості як суб'єкта професійної праці і становлення професійного самовизначення; результат професійно-технічної освіти. Основний об'єкт психології професійного навчання і виховання; пов'язаний з професійним самовизначенням.

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ОТБОР (профотбор) — форма трудовой экспертизы, задача которой — выбор из группы свидетельствуемых соответствующих по способностям, опыту, моральным качествам данной профессии или специальности и отсев имеющих противопоказания.

По задачам различают психологический, медицинский, физиологический и педагогический П.о. В зависимости от опоры на экспресс-психодиагностику или на пролонгированную психодиагностику различают психологический экспресс-отбор и пролонгированный отбор.
ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР (профвідбір) — форма трудової експертизи, завдання якої — вибір із групи людей, які мають певні здібності, досвід, моральні якості, необхідні для даної професії або спеціальності. На підставі завдань розрізняють психологічний, медичний, фізіологічний і педагогічний П.в. Залежно від вибору діагностики (експрес-психодіагностика або пролонгована психодіагностика) розрізняють психологічний експрес — відбір і пролонгований відбір.

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ПОДБОР (профподбор, дифференциальный подбор, дифподбор) — форма трудовой экспертизы, задача которой — научно обоснованная расстановка получающих профессиональное образование по узким специальностям, иногда должностям и даже рабочим местам. П.п. требует комплексного психологического, медицинского и педагогического подхода с учетом политических и моральных качеств свидетельствуемого.
ПРОФЕСІЙНИЙ ПІДБІР (профпідбір, диференційний підбір) — форма трудової експертизи, завдання якої — науково обґрунтована розстановка спеціалістів за фахом, іноді на посаду і робоче місце.
П.п. вимагає комплексного, психологічного, медичного, педагогічного підходу з врахуванням моральних якостей того, кого освідчують.

ПРОФЕССИЯ (лат. *professio* от *profiteor* — объявляю своим делом) — род трудовой деятельности, являющийся обычно источником существования и требующий наличия определенных знаний, навыков и умений, которые обеспечиваются обучением в соответствующих по профилю учебных заведениях.
С целью профессиональной ориентации П. обобщаются в профориентационные типы профессий.
ПРОФЕСІЯ (лат. *professio* від *profiteor* — оголошую своєю справою) — вид трудової діяльності, що є джерелом існування і вимагає наявності певних знань, навичок і умінь, які забезпечуються навчанням у відповідних за профілем навчальних закладах.
З метою професійної орієнтації П. узагальнюються в профорієнтаційні типи професій.

ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ В ПСИХИКЕ (лат. *processus* — продвижение) — все то, что в любом психическом явлении обеспечивает появление содержательного субъективного как переход от физиологического отражения к психическому. Понимание П. в п. как синонима динамичности психики ошибочно, т. к. П. в п., действительно, чаще бывает динамичным (напр., П. в мышлении или чувствах), но может быть и статичным и инвариантным.
Синоним — психологические механизмы.
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ В ПСИХІЦІ (лат. *processus* — просування) — все те, що в будь-якому психічному явищі забезпечує появу змістовного суб'єктивного як перехід від фізіологічного відображення до психічного. П. в п. частіше буває динамічним (напр. П. в мисленні або почуттях), але може бути і статичним, і інваріантним.
Синонім — психологічні механізми.

ПСИХИКА — свойственное высокоорганизованным позвоночным животным, обладающим корой головного мозга, психическое отражение объективной действительности и объективизирование отраженного в поведении, а человеком — и в деятельности; основная категория и предмет психологии.
П. развилась в процессе эволюции живой материи как высшее качество на основе физиологической формы отражения, свойственной и беспозвоночным животным, и растениям. Скачком от физиологического к психическому отражению явилось возникновение простейшего субъективного в виде простейших переживаний. П. наиболее высоко развита у человека как единство только ему присущих сознания, личности и деятельности. Проявления П. — психические явления, обязательный компонент которых субъективное.
П. человека имеет триединую структуру, определяемую взаимодействием структур сознания, личности и деятельности.
ПСИХІКА — властиве високоорганізованим хребетним тваринам, що мають кору головного мозку, психічне відображення об'єктивної дійсності і об'єктивування відображеного в поведінці, а людиною — і в діяльності; основна категорія і предмет психології.
П. розвивалась в процесі еволюції живої матерії як вища якість на основі фізіологічної форми відображення, що властива і безхребетним тваринам, і рослинам. Різким переходом від фізіологічного до

психічного відображення стало виникнення найпростішого суб'єктивного у вигляді найпростіших переживань. П. найбільш високо розвинена у людини як єдність тільки їй властивих свідомості, особистості і діяльності.
Виявлення П. — психічне явище, обов'язковий компонент якого — суб'єктивне.
П. людини має триєдину структуру, яка визначається взаємодією структур свідомості, особистості і діяльності.

ПСИХИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ — проявление на уровне психики активности как общего свойства материи, являющегося результатом усложнения организации ее структуры. Иерархия П.а. такова:
- у животных: безусловнорефлекторные потребности и эмоции от смутных, нечетко выраженных; условнорефлекторные эмоции; сенсомоторное поведение;
- у человека на основе предыдущего: отношение как атрибут сознания; чувства; воля; мышление с его высшим проявлением — творческим мышлением; деятельность с ее высшим проявлением — творческой деятельностью.

Явления П.а. иногда называли «деятельностью».
ПСИХІЧНА АКТИВНІСТЬ — виявлення на рівні *психіки* активності як загальної якості матерії, що є результатом ускладнення організації її структури. Ієрархія П.а. така:
- у тварин: безумовнорефлекторні потреби і емоції; умовнорефлекторні емоції; сенсорно-моторна поведінка;
- у людини на основі попереднього: відношення як атрибут свідомості; почуття; воля; мислення з його вищим проявом — творчим мисленням; діяльність з її вищим проявом — творчою діяльністю.

Явища П.а. іноді називали «діяльністю».

ПСИХИЧЕСКАЯ САМОРЕГУЛЯЦИЯ (лат. *regulare* — приводить в порядок) — проявление активности психики, направленное благодаря опережающему отражению на поддержание жизнеспособности и дееспособности животных и людей. У человека П.с. может становиться сознательной, в частности при индивидуальном планировании деятельности.

ПСИХІЧНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ (лат. *regulare* — приводити до порядку) — прояв активності психіки, спрямований, завдяки випереджаючому відображенню на підтримку життєздатності і дієздатності тварин і людей. У людини П.с. може ставати свідомою, зокрема, при індивідуальному плануванні діяльності.

ПСИХИЧЕСКАЯ ЭПИДЕМИЯ — форма сопереживания, свойственная толпе эмоционально возбужденных личностей и достигающая иногда уровня группового аффекта и групповых галлюцинаций.
ПСИХІЧНА ЕПІДЕМІЯ — форма співпереживання, властива натовпу емоційно збудливих особистостей, і яка іноді досягає рівня групового афекту і групових галюцинацій.

ПСИХИЧЕСКИЕ ЯВЛЕНИЯ — общепсихологическая категория второго уровня их иерархии и проявления психики, имеющая два аспекта:
- семь форм психического отражения с добавлением потребностей, внимания и психомоторики (десять частнопсихологических категорий, объединяемых ею);
- психический процесс, психическое состояние, свойство личности (три частнопсихологические категории, также объединяемые ею).

Различают П.я. сукцессивные и симультанные.
ПСИХІЧНЕ ЯВИЩЕ — загальнопсихологічна категорія другого рівня їх ієрархії і виявлення психіки, що має два аспекти:
- сім форм психічного відображення з доповненням потреб, уваги і психомоторики (десять спеціальнопсихологічних категорій, що об’єднані нею);
- психічний процес, психічний стан, властивість особистості (три соціальнопсихологічні категорії, також об’єднані нею).

Розрізняють П.я. сукцесивні і симультанні.

ПСИХИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС — частнопсихологическая категория, эллипсис: наиболее кратковременное психическое явление, всегда имеющее свое начало и конец; поэтому точнее говорить кратковременный П.п., т. к. любое психическое явление — тоже процесс.
ПСИХІЧНИЙ ПРОЦЕС — спеціальна психологічна категорія, еліпсис: найбільш короткочасне психічне явище, що має завжди початок і кінець; тому точніше говорити короткочасний П.п., бо будь-яке психічне явище — теж процес.

ПСИХИЧЕСКОЕ ПРЕСЫЩЕНИЕ — психическое состояние, вызванное избыточным влиянием психического стимула, субъективно переживаемое как усталость, потеря интереса и отрицательное отношение к нему.
ПСИХІЧНЕ ПЕРЕНАСИЧЕННЯ — психічний стан, викликаний зайвим впливом психічного стимулу, суб'єктивного переживання як стомленість, втрата інтересу і негативне відношення до нього.

ПСИХИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ — один из трех видов психических явлений, частнопсихологических категорий: у человека — промежуточное между кратковременным психическим процессом и свойством личности. П.с. достаточно продолжительны (могут продолжаться месяцами), хотя при изменении условий или вследствие адаптации могут и быстро изменяться.
ПСИХІЧНИЙ СТАН — один із трьох видів психічних явищ, спеціальнопсихологічних категорій: у людини — проміжний між короткочасним психічним процесом і властивістю особистості. П.с. достатньо тривалі (можуть продовжуватися місяцями), хоча при зміні умов або внаслідок адаптацій можуть і швидко змінюватися.

ПСИХОАНАЛИЗ — термин, введенный З. Фрейдом, основоположником идеалистического направления в психологии, получившего название «фрейдизм», акцентирующего внимание на психоаналитическом методе изучения подсознания личности.
ПСИХОАНАЛІЗ — психотерапевтичний метод, розроблений З. Фрейдом, основоположником ідеалістичного напряму в психології, що одержав назву «фрейдизм» в основі якого лежить уява про неусвідомлені психічні процеси та засоби, за допомогою яких можна аналізувати ці процеси.

ПСИХОАНАМНЕЗ — термин, введенный В. М. Бехтеревым вместо термина психоанализ: собирание анамнеза о прошлых и настоящих переживаниях отношениях изучаемого путем доверительных с ним бесед.
ПСИХОАНАМНЕЗ — термін, введений В. М. Бехтєрєвим замість терміна психоаналіз: збирання анамнезу про минулі і теперішні переживання і ставлення до того, хто вивчається шляхом довірливих бесід з ним.

ПСИХОБОТАНИКА — понятие, применявшееся в конце XIX и начале XX в. в связи с попытками создать науку о якобы свойственной и растениям психике. Лженаучность П. была доказана К. А. Тимирязевым. П. — частный случай панбиопсихизма.
Синоним — фитопсихология.
ПСИХОБОТАНІКА — поняття, що використовувалось у кінці XIX та на початку XX ст. у зв'язку зі спробами створити науку про начебто властиву і рослинам психіку. Цей термін був спростований Н. А. Тимірязєвим — поодинокий синонім — фітопсихологія.

ПСИХОГИГИЕНА — наука, лежащая на пересечении медицинской психологии и медицины (гигиены) и как последняя нацеленная на оздоровление среды и условий жизни человека.
ПСИХОГІГІЄНА — 1) галузь знань на межах гігієни, психотерапії та психології, яка вивчає і пропонує міри та засоби збереження і укріплення психічного здоров'я людей і попередження психічних захворювань; 2) наука, що лежить на перетині медичної психології і медицини (гігієни) і, яка націлена на оздоровлення середовища і умов життя людини.

ПСИХОГРАММА — часть профессиограммы определенной профессии, в которой сформулированы ее требования к личности, т. е. перечень психологических способностей, в котором особое внимание уделено психологическим противопоказаниям.
ПСИХОГРАМА — частина професіограми певної професії, в якій сформульовані її вимоги до особистості, тобто перелік психологічних здібностей, де особливу увагу приділено психологічним протипоказникам.

ПСИХОДИАГНОСТИКА — отрасль психологии личности, предмет которой — оценка потенциальных способностей конкретных личностей или их типов к определенным видам деятельности, подчиненная задачам психопрогностики. Необходимое условие ее эффективности — соблюдение личностного подхода и учет общих требований метрологии — науки об измерениях.
Различают экспресс-П. и пролонгированную П.

ПСИХОДІАГНОСТИКА — галузь психологічної науки, яка розробляє методи виявлення й вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості. П. — напрям психологічних досліджень, який визначає рівень і характер розвитку особистості або її окремих функцій в даний момент.
Розрізняють експрес-П. і пролонговану П.

ПСИХОДРАМА — вид психотерапии, при которой пациент должен играть роль в каком-либо спектакле, созданном с учетом специфики его симптомов или проблем; другие роли при этом исполняют члены терапевтической группы.
ПСИХОДРАМА — метод групової психотерапії, що полягає в розігруванні членами групи сцен з життя, в яких відтворюються конфліктні ситуації та створюється можливість вільного реагування на них.

ПСИХОЛИНГВИСТИКА — наука, лежащая на пересечении психологии и лингвистики, предмет которой — коммуникативная функция различных языков.
ПСИХОЛІНГВІСТИКА — наука, що лежить на перетині психології і лінгвістики, предмет якої — комунікативна функція різних мов.

ПСИХОЛОГИЗАЦИЯ НАУК — тенденция все более усиливающегося взаимодействия психологии с другими науками (социологией, педагогикой, медициной, юриспруденцией, экономикой, техникой и т. д.) с целью психологического обоснования их мероприятий.
ПСИХОЛОГІЗАЦІЯ НАУК — взаємодія психології з іншими науками (соціологією, педагогікою, медициною, юриспруденцією, економікою, технікою та ін.) з метою психологічного обґрунтування їх заходів.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АТМОСФЕРА — массовидное явление, кратковременно проявляющееся в групповом настроении и групповых суждениях. Повторное проявление одинаковой П.а. делает ее психологическим климатом. Их различие не только в стойкости, но и в том, что в отличие от психологического климата, связанного с групповыми чувствами, П.а. больше связана с групповыми эмоциями. Ее оптимизация — важнейшая задача управления, организации и руководства коллективами.

ПСИХОЛОГІЧНА АТМОСФЕРА — явище загалу, що короткочасно проявляється в груповому настрої і групових судженнях. Повторне виявлення однакової П.а. робить її психологічним кліматом. Їх різниця не тільки в стійкості, але і в тому, що на відміну від психологічного клімату, пов'язаного з груповими почуттями, П.а. більше пов'язана з груповими емоціями. Її оптимізація — важливе завдання управління, організації і керівництва колективами.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ К ТРУДУ — стойкое как результат трудового воспитания или временное как результат психологической подготовки или психологической мобилизации в данный период психическое состояние, определяемое наличием потребности в труде. Различают общую П.г.т. — к любому труду и особенную П.г.т. — к определенному виду труда.
ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ПРАЦІ — стійкий як результат трудового виховання або тимчасовий як результат психологічної підготовки або психологічної мобілізації в даний період психологічний стан, що визначається наявністю потреби в праці. Розрізняють загальну П.г.п. — до будь-якої праці і особливу П.г.п. — до певного виду праці.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ЗАКОНОМЕРНОСТЬ — объективно существующая постоянная причинно-следственная связь психических явлений.
ПСИХОЛОГІЧНА ЗАКОНОМІРНІСТЬ — об'єктивно існуючий постійний причинно-наслідковий зв'язок психічних явищ.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ МОБИЛИЗАЦИЯ — вид психологической подготовки, цель которой — обеспечение высококачественного выполнения деятельности, следующей непосредственно за П.м.
ПСИХОЛОГІЧНА МОБІЛІЗАЦІЯ — вид психологічної підготовки, мета якої — забезпечення високоякісного виконання діяльності, яка йде безпосередньо за П.м.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА — система психологических теорий, изложенных на языке психологии, подчиненных общему предмету психологии и решающих ее конкретные задачи. Взаимосвязи различных П.н. моделируются деревом психологической науки.

ПСИХОЛОГІЧНА НАУКА — система психологічних теорій, викладених мовою психології, підпорядкованих загальному предмету психології, яка вирішує їх завдання. Взаємозв'язки різних П.н. моделюються деревом психологічної науки.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА — вид формирования личности, цель которого выявление индивидуальных психологических особенностей и развитие способностей к определенной деятельности, формирование ее мотивизации. П.п. — неотъемлемая часть управления деятельностью личности и коллектива, особенно при выполнении ее в экстремальных условиях.
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА — вид формування особистості, мета якої — виявлення індивідуальних психологічних особливостей і розвиток здібностей до певної діяльності, формування її мотивації. П.п. — невід'ємна частина управління діяльністю особи і колективу, особливо при виконанні її в надзвичайних умовах.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СОВМЕСТИМОСТЬ — вид групповой совместимости, наличие которого часто бывает незаметным, но отсутствие резко снижает эффективность групповой деятельности, иногда приводя к конфликту исполнителей. П.с. — один из факторов, определяющих психологический климат.
Омоним — П.с. как свойство личности, являющееся синонимом коммуникативных способностей.
ПСИХОЛОГІЧНА СУМІСНІСТЬ — вид групової сумісності, наявність якої часто буває непомітною, але відсутність різко знижує ефективність групової діяльності, іноді призводить до конфлікту виконавців. П.с. — один із факторів, що визначає психологічний клімат.
Омонім — П.с. як властивість особистості, що є синонімом комунікативних здібностей.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА — см. *структура психических явлений*.
ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА — див. *структуру психологічних явищ*.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ — система психологических понятий, раскрывающая сущность психических явлений, их закономерности, взаимодействие с миром и тем самым помогающая решить определенную задачу психологии.
ПСИХОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ — система психологічних понять, що розкриває сутність психологічних явищ, їх закономірності, взаємодію зі світом, яка допомагає вирішувати певні завдання психології.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ (греч. *mechane* — орудие, сооружение) — широко распространенный, но некорректный термин, некритически заимствованный из языка вульгарного материализма и механицизма без учета того, что психическое — это системное качество как продукт корковой нейродинамики, не имеющий протяженности в пространстве и собственных механизмов.
ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ — (грец. *mechane* — споруда) — розповсюджений, але некоректний термін, некритично запозичений із мови вульгарного матеріалізму і механіцизму без врахування того, що психічне — це системна якість як продукт коркової нейродинаміки, що не подовжується у просторі і власних механізмах.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОПАГАНДЫ — психологический аспект повышения эффективности пропаганды как основной формы идеологической работы путем учета психологических закономерностей воздействия личности пропагандиста и его пропагандистской деятельности на аудиторию с учетом психологических особенностей речевого и других форм общения.
ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОПАГАНДИ — психологічний аспект підвищення ефективності пропаганди як основної форми ідеологічної роботи шляхом врахування психологічних закономірностей впливу особистості пропагандиста на аудиторію з врахуванням психологічних особливостей мовної та інших форм спілкування.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ СЛОВАРИ — объективированные и материализованные в виде книги тезаурусы психологической науки, в значительной степени отражающие субъективные тезаурусы их составителей.
П.с. составляются по разному принципу — от набора слов, обозначающих психологические понятия, до более глубокого раскрытия

субординационных и координационных связей между определенными понятиями как единой системы психологических понятий, рассматриваемой, в свою очередь, как часть языка психологической науки.
ПСИХОЛОГІЧНІ СЛОВНИКИ — об'єктивовані і матеріалізовані у вигляді книги тезауруси психологічної науки, які значно відображують суб'єктивні тезауруси їх укладачів.
П.с. складаються за різним принципом — від набору слів, що означають психологічні поняття, до більш глибокого розкриття субординацій їх і координаційних зв'язків між певними поняттями, як єдиної системи психологічних понять, що розглядаються, як частина мови психологічної науки.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КЛИМАТ — массовидное явление как состояние группового сознания, проявляющееся в групповом настроении и групповых мнениях и суждениях. Подобный феномен, но значительно менее стойкий, называется психологической атмосферой. Если оба эти феномена отчетливо вызываются межличностными отношениями или проявляются в них, они называются социально-психологическим климатом и социально-психологической атмосферой. Если социально-психологический климат и атмосфера связаны с моральным или политическим сознанием группы, то говорят о морально-психологическом или морально-политическом климате. Но П.к. может определяться и только воздействием внешней физической среды и только на одну личность, примером чего являются средства технической эстетики. Этого не учитывают, когда отождествляют понятия П.к. и социально-психологический климат.
ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ — явище загалу, як стан групової свідомості, що проявляється в груповому настрої, групових думках і судженнях. Подібний феномен, але менш стійкий, називається психологічною атмосферою. Якщо обидва ці феномени чітко проявляються у міжособистісних відносинах, вони називаються соціально-психологічним кліматом і соціально-психологічною атмосферою. Якщо соціально-психологічний клімат і атмосфера пов'язані з моральною свідомістю, то говорять про морально-психологічний клімат. Але П.к. може визначатися тільки впливом зовнішнього фізичного середовища і тільки на одну особистість, прикладом чого є засоби технічної естетики. Цього не враховують, коли ототожнюється поняття П.к. і соціально-психологічний клімат.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ — объективное психическое явление, рассматриваемое в системе психологических понятий.
ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ — об'єктивне психічне явище, що розглядається в системі психологічних понять.

ПСИХОЛОГИЯ — наука, изучающая психику в ее развитии в животном мире (в филогенезе — сравнительная психология), в происхождении и развитии человечества (в антропогенезе — палео- и историческая психология), в развитии каждого человека (в онтогенезе — возрастная психология) и проявлении в различных видах деятельности. Имеет свои предмет, объекты, задачи, теории и методы. Взаимодействие отдельных разделов П. и частных психологических наук моделируется деревом психологической науки.
ПСИХОЛОГІЯ — наука, що вивчає психіку в її розвитку в тваринному світі (в філогенезі — порівняльна психологія), в походженні і розвитку людства (в антропогенезі — палео- та історична психологія), в розвитку кожної людини (в онтогенезі — вікова психологія) і виявленні в різних видах діяльності. Має свій предмет, об'єкти, завдання, теорії і методи. Взаємодія окремих розділів П. і вузькоспеціальних психологічних наук моделюється деревом психологічної науки.

ПСИХОЛОГИЯ ИСКУССТВА — частная психологическая наука, предметом которой являются психологические закономерности деятельности создателей и исполнителей произведений искусства и влияния их на зрителей и слушателей. Основными проблемами П.и. являются психология видов искусств, психология способностей и творчества.
Категории П.и.: создатель (автор), исполнитель, перципиент, творчество, эффект присутствия, сила воздействия, социальная польза, основная проблематика.
ПСИХОЛОГІЯ МИСТЕЦТВА — спеціальна психологічна наука, предметом якої є психологічні закономірності діяльності творців і виконавців творів мистецтва і їх вплив на глядачів і слухачів. Основними проблемами П.м. є психологія видів мистецтва, психологія здібностей і творчості. Категорії П.м.: автор, виконавець, перцепієнт, творчість, ефект присутності, сила впливу, соціальна користь, основна проблематика.

ПСИХОЛОГИЯ ЛИЧНОСТИ — психологическая наука, предмет которой — личность как категория, а объекты — различные конкретные и обобщенные личности как индивиды и как члены групп. В первом случае П.л. — мощная ветвь ствола индивидуальной психологии дерева психологической науки, во втором — пронизывает ствол социальной психологии. Основные отрасли П.л.: возрастная психология, дифференциальная психология, патопсихология, дефектопсихология. Раскрывая динамическую функциональную структуру личности и опираясь на взаимодействие личности и деятельности, П.л. различает ее процессуальную и содержательную стороны. П.л. использует все методы психологической науки.

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ — психологічна наука, предмет якої — особистість як категорія, а об'єкти — різні конкретні і узагальнені особистості як індивіди і як члени груп. В першому випадку П.о. — міцна гілка стовбура індивідуальної психології «дерева» психологічної науки, в другому — пронизує стовбур соціальної психології. Основні галузі П.о.: вікова психологія, диференційна психологія, патопсихологія, дефектопсихологія. Розкриваючи динамічну функційну структуру особистості і спираючись на взаємодію особистості і діяльності, П.о. розрізняє її процесуальну і змістовну сторони. П.о. використовує всі методи психологічної науки.

ПСИХОЛОГИЯ РАБОТЫ С КАДРАМИ — отрасль психологии, имеющая тенденцию стать психологической наукой, обобщающей опыт психологии труда, управления, спорта, педагогической и военной психологии для психологически обоснованного решения примерно следующей системы вопросов: профессиология профессий и специальностей; профессиональная ориентация на требуемые профессии; отбор и расстановка кадров; подготовка, переподготовка и воспитание кадров; оптимизация профессиональной адаптации; совмещение профессий; продвижение кадров и резерв на выдвижение; проблема поощрения и наказания; борьба с текучестью кадров; оптимизация психологического климата; обучение психологии работников отделов кадров; включение П. р. с. к. в единую систему психологической службы.

ПСИХОЛОГІЯ РОБОТИ З КАДРАМИ — галузь психології, що має тенденцію стати психологічною наукою, яка узагальнює досвід психології праці, управління, спорту, педагогічної і військової психології

для психологічно обґрунтованого вирішення наступних питань: професіологія професій і спеціальностей; професійна орієнтація на різні професії; відбір і розстановка кадрів; підготовка, перепідготовка і виховання кадрів; оптимізація професійної адаптації, суміщення професій; пересування кадрів і резервів на висунення; проблема заохочення і покарання, боротьба з плинністю кадрів; оптимізація психологічного клімату; навчання психології працівників відділів кадрів; включення П.р. з к. в єдину систему психологічної служби.

ПСИХОЛОГИЯ РЕЛИГИИ — отрасль социальной психологии; имеет тенденцию стать самостоятельной психологической наукой. Предмет П.р. — религиозное сознание и его объективизация в религиозных ритуалах, а задача — научно обоснованная работа по профилактике религиозных предрассудков и суеверий и перевоспитание верующих. Основная категория П.р. — понятие веры как обязательного компонента религиозного сознания, которому подчинены такие психические явления и понятия, как молитва, грех, жертва, исповедь, религиозные ритуалы, суеверия, неверие.

ПСИХОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ — галузь соціальної психології; має тенденцію стати самостійною психологічною наукою. Предмет П.р. — релігійна свідомість і її об'єктивізація в релігійних ритуалах, а завдання — науково обґрунтована робота з профілактики релігійних забобонів та перевиховання віруючих.

Основна категорія П.р. — поняття віри як обов'язкового компоненту релігійної свідомості, якій підлягають такі психічні явища і поняття як любов, віра, молитва, сповідь особиста відповідальність, релігійні ритуали, гріх, забобони, невіра.

ПСИХОЛОГИЯ СПОРТА — отрасль психологической науки, предметом которой являются психологические особенности различных видов спортивной деятельности и спортивные способности личности, а задачами — обоснование роли спорта в гармоническом развитии личности спортсмена и содействие как его массовому развитию, так и достижению рекордов.

ПСИХОЛОГІЯ СПОРТУ — галузь психологічної науки, предметом якої є психологічні особливості різних видів спортивної діяльності і спортивні здібності особистості, а завданнями — обґрунтування ролі

спорту в гармонійному розвитку особистості спортсмена і сприяння як розвитку загалу, так і досягненні рекордів.

ПСИХОЛОГИЯ ТРУДА — отрасль психологической науки, ставшая самостоятельной наукой, изучающая психологические особенности различных видов трудовой деятельности, их зависимости от общественно-исторических и конкретных производственных условий, орудий труда, методов трудового обучениями психологических свойств трудящихся (их способностей и призвания).
ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ — галузь психологічної науки, що стала самостійною наукою і вивчає психологічні особливості різних видів трудової діяльності, їх залежності від суспільно-історичних і конкретних виробничих умов, знарядь праці; методів трудового навчання і психологічних властивостей осіб (їх здібності і покликання).

СХЕМА СИСТЕМЫ ПСИХОЛОГИИ ТРУДА

1. Подсистема общих проблем.
    1.1. Методология и методы психологии труда и ее разделов.
    1.2. Психологическая профессиография.
    1.3. История психологии труда и ее проблем.
2. Подсистема индивидуально-психологических проблем психологии труда.
    2.1. Подсистема проблем приспособления личности к видам труда.
        2.1.1. Психологическая рационализация подбора кадров.
            2.1.1.1. Профессиональная ориентация.
                2.1.1.1.1. Профессиональное просвещение.
                2.1.1.1.2. Профессиональная консультация.
                2.1.1.1.3. Профессиональная адаптация.
            2.1.1.2. Психологический отбор.
            2.1.1.3. Психологический подбор.
            2.1.1.4. Изучение роли личностного фактора в несчастных случаях и браке.
        2.1.2. Психологическое обоснование профессионального образования.
            2.1.2.1. Психология трудового воспитания.
            2.1.2.2. Психология трудового и профессионального обучения.

2.1.2.3. Психология тренировок и тренажеров.
2.1.2.4. Психологическая подготовка и мобилизация к различным видам труда.
2.2. Подсистема проблем приспособления труда к требованиям личности.
2.2.1. Психология организации труда.
2.2.1.1. Рационализация рабочих мест и их производственных межфункциональных связей.
2.2.1.2. Режим труда и отдыха.
2.2.1.3. Профилактика усталости трудящегося.
2.2.1.4. Борьба с монотонностью.

СХЕМА СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАЦІ

1. Підсистема загальних проблем.
1.1. Методологія і методи психології праці та її розділів.
1.2. Психологічна професіографія.
1.3. Історія психології праці та її проблем.
2. Підсистема індивідуально-психологічних проблем психології праці.
2.1. Підсистема проблем пристосування особистості до видів праці.
2.1.1. Психологічна раціоналізація підбору кадрів.
2.1.1.1. Професійна орієнтація.
2.1.1.1.1. Професійна освіта.
2.1.1.1.2. Професійна консультація.
2.1.1.1.3. Професійна адаптація.
2.1.1.2. Психологічний відбір.
2.1.1.3. Психологічний підбір.
2.1.1.4. Вивчення ролі особистості фактора в нещасних випадках.
2.1.2. Психологічне обґрунтування професійної освіти.
2.1.2.1. Психологія трудового виховання.
2.1.2.2. Психологія трудового і професійного навчання.
2.1.2.3. Психологія тренувань і тренажерів.
2.1.2.4. Психологічна підготовка і мобілізація до різних видів праці.
2.2. Підсистема проблем застосування праці до потреб особистості.

2.2.1. Психологія організації праці.
- 2.2.1.1. Раціоналізація робочих місць і їх виробничих зв'язків.
- 2.2.1.2. Режим праці і відпочинку.
- 2.2.1.3. Профілактика стомленості працюючих.
- 2.2.1.4. Боротьба з монотонністю.

ПСИХОЛОГИЯ УПРАВЛЕНИЯ — быстро развивающаяся в самостоятельную психологическую науку отрасль социальной психологии, предмет которой — взаимодействия субъектов управления и объектов управления, а основная задача — оптимизация этого взаимодействия.
ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ — галузь соціальної психології, предмет якої — взаємодія суб'єктів управління і об'єктів управління, а основне завдання — оптимізація цієї взаємодії.

ПСИХОМЕТРИЯ — измерение психических явлений непосредственно (время протекания и сохранения, интенсивность, число воспринимаемого, запоминаемого, выполняемых действий) и путем баллирования, в частности методом полярных баллов.
ПСИХОМЕТРІЯ — безпосереднє вимірювання психічних явищ (час протікання і збереження, інтенсивність, кількість сприйнятого, запам'ятованого, виконуваних дій) та вимірювання за балами, зокрема методом полярних балів.

ПСИХОМОТОРИКА — основной вид объективизации психики в сенсомоторных, идеомоторных и эмоционально-моторных (в частности, импульсивных) реакциях и актах.
ПСИХОМОТОРИКА — основний вид об'єктивізації психіки в сенсомоторних, ідеомоторних і емоційно-моторних (зокрема, імпульсивних) реакціях і актах.

ПСИХОПАТИЯ — заболевание личности, а точнее — характера, развивающееся с раннего возраста и обусловленное наследственностью, неблагоприятным пренатальным развитием или травмой мозга при родах.
ПСИХОПАТІЯ — патологія характеру, при якій у суб'єкта спостерігається стійке поєднання властивостей характеру, що перешкоджають його адекватній адаптації в соціальному середовищі.

Захворювання особистості, а точніше — характеру, що розвивається з раннього дитинства і обумовлене спадковістю, несприятливим пренатальним розвитком або травмою мозку при пологах.

ПСИХОПАТОЛОГИЯ (греч. *pathas* — страдание) — психические явления, свойственные больной личности и изучаемые патопсихологией в аспекте их сущности и психиатрией в аспекте их лечения.
ПСИХОПАТОЛОГІЯ (грец. *pathos* — страждання) — галузь медицини, що вивчає загальні закономірності хвороб психіки, їх запобігання, протікання, попередження й лікування.
П. — психічні явища, властиві хворій особистості, що вивчаються патопсихологією в аспекті їх сутності і психіатрією в аспекті їх лікування.

ПСИХОПРОГНОСТИКА — конечная цель психодиагностики как структурный прогноз особенностей деятельности конкретных хорошо психодиагностированных личностей или их типов.
ПСИХОПРОГНОСТИКА — кінцева мета психодіагностики як структурного прогнозу особливостей поведінки та діяльності конкретних психодіагностованих особистостей або їх типів.

ПСИХОСЕКРЕТОРНЫЕ РЕАКЦИИ — вид психосоматических явлений как психически обусловленных изменений функций желез (слюнных, потовых, эндокринных и др.).
ПСИХОСЕКРЕТОРНІ РЕАКЦІЇ — вид психосоматичних явищ, як психічно обумовлених змін функцій залоз (слинних, потових, ендокринних та ін.).

ПСИХОСОМАТИКА (греч. *soma* — тело) — наука, лежащая на пересечении психологии с физиологией и медициной, предмет которой — психосоматические взаимодействия.
ПСИХОСОМАТИКА (грец. *soma* — тіло*)* — наука, яка перебуває на перетині психології з фізіологією і медициною, предмет якої — психосоматичні взаємодії.

ПСИХОСОМАТИЧЕСКИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ — феномены влияния психики, а у человека — личности на внутреннюю среду своего организма.

ПСИХОСОМАТИЧНІ ВЗАЄМОДІЇ — феномени впливу психіки, а у людини — особистості на внутрішнє середовище свого організму.

ПСИХОТЕРАПИЯ — общемедицинская наука, лежащая на пересечении психологии с медициной, предмет ее — лечение не только неврозов, но и соматических болезней путем психических воздействий: словом (логотерапия и гипнотерапия), созданием требуемых межличностных отношений и психологического климата. П. опирается на все принципы психологии и, используя все категории, добавляет к ним общемедицинский принцип профилактики, сближающий ее с психогигиеной, а также категории «здоровье» и «болезнь».
ПСИХОТЕРАПІЯ — на даний час не є однозначною галуззю наукових знань і практичних підходів. Згідно зі Страсбурзькою декларацією з психотерапії (1990 р.) «психотерапія — незалежна наукова дисципліна, практична діяльність, яка є незалежною та вільною професією.»
П. — загальномедична наука, яка перебуває на перетині психології з медициною, її предмет — лікування не тільки неврозів, але і соматичних хвороб шляхом психічних вливів: словом (логотерапія і гіпнотерапія), створенням міжособистісних відносин і психологічного клімату. П. керується всіма принципами психології і, використовуючи всі категорії, добавляє до них загальномедичний принцип профілактики, що зближує її з психологією, а також категорії «здоров'я» і «хвороба».

ПСИХОФАРМАКОЛОГИЯ — отрасль науки, лежащая на пересечении медицинской психологии с фармакологией.
Изучает действие на психику не только лекарств, но и любых химических веществ.
ПСИХОФАРМАКОЛОГІЯ — галузь науки, що лежить на перетині медичної психології з фармакологією.
Вивчає вплив на психіку не тільки лікарських препаратів, але і будь-яких хімічних речовин.

ПСИХОФИЗИОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА — взаимодействие психики и мозга, исследуемое психофизиологией.
ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ — взаємодія психіки і мозку, що досліджується психофізіологією.

ПСИХОФИЗИОЛОГИЯ — отрасль психологии, имеющая тенденцию стать самостоятельной психологической наукой, предметом которой является скачок от физиологического отражения к психическому отражению.
ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ — галузь психології, предметом якої є трансформація від фізіологічного до психічного відображень.

ПСИХОФИЗИЧЕСКИЙ ПАРАЛЛЕЛИЗМ — одно из толкований соотношения психического и физического (физиологического), согласно которому они неотделимы один от другого, но не связанны причинно.
ПСИХОФІЗИЧНИЙ ПАРАЛЕЛІЗМ — одне з тлумачень співвідношення психічного і фізичного (фізіологічного), згідно з яким вони невіддільні один від одного, але не пов'язані причиною.

ПУЛЬТ УПРАВЛЕНИЯ (лат. *pulpitum,* нем. *pult* — подмостки) — один из основных объектов инженерной психологии: совокупность контрольно-измерительных приборов и органов управления; объединение сенсорного и моторного полей многих операторов.
ПУЛЬТ УПРАВЛІННЯ (лат. *pulpitum,* нім. *pult* — підмостки) — один із основних об'єктів інженерної психології, сукупність контрольно-вимірювальних приладів і органів управління, об'єднання сенсорного і моторного полів багатьох операторів.

Р

РАБОТОСПОСОБНОСТЬ — понятие, общее для психологии и физиологии человека: способность выполнять определенную работу, измеряемая физиологическими и биохимическими параметрами.
ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ — поняття, загальне для психології і фізіології людини: здатність людини виконувати певну роботу, що вимірюється фізіологічними і біохімічними параметрами.

РАБОЧАЯ ГИПОТЕЗА — утверждение, предсказывающее существование некоторой зависимости между показателями.
РОБОЧА ГІПОТЕЗА — твердження, що передбачає існування деякої залежності між показниками.

РАБОЧЕЕ МЕСТО — участок пространства, на котором в данное время осуществляется трудовая деятельность. В Р.м. различают сенсорное поле и моторное поле. Р.м. бывают индивидуальные и коллективные.
РОБОЧЕ МІСЦЕ — ділянка простору, на якій в даний час здійснюється трудова діяльність. В Р.м. розрізняють сенсорне поле і моторне поле. Р.м. бувають індивідуальні і колективні.

РАДОСТЬ — чувство, в структуру которого входят эмоция удовольствия и знание его причины; полярно горю. Высшая форма — Р. творчества.
РАДІСТЬ — почуття, в структуру якого входять емоція задоволення і знання його причини. Вища форма — радість творчості.

РАЗВИТИЕ (*development*) — психоанализ утверждает, что поведение человека можно рассматривать в его развитии, т. е. интерпретировать поведение взрослого как усложнение, или эволюцию, инфантильного поведения, и что его «высшие» формы можно понимать как усложнение примитивных влечений и паттернов поведения. Процесс развития в целом можно рассматривать как результат двух факторов: эволюции врожденных процессов развития и влияния опыта на эти процессы.

Травматическим является опыт, который нарушает или искажает развитие; точки фиксации обусловливают торможение развития. Не существует подходящих терминов для обозначения опыта, ускоряющего развитие. Поскольку классическая аналитическая теория связана с идеей деления психики на Эго и ИД, она вынуждена постулировать параллельные формы развития: развитие Эго и развитие либидо. Первое заключается в приобретении функции Эго, увеличивающих его автономность, а второе — в превращении прегенитальных сексуальных и агрессивных влечений (см. *секс и агрессия*) во взрослые сексуальные и сублимированные виды деятельности (см. *сублимация*).
РОЗВИТОК (*development*) — теорія психоаналізу стверджує, що поведінку людини можна розглядати в її розвитку, тобто інтерпретувати поведінку дорослого як ускладнення, або еволюцію, інфантильної поведінки, і що її «вищі» форми можна розуміти як ускладнення примітивних захоплень і паттернів поведінки. Процес розвитку в цілому можна розглядати як результат двох факторів: еволюції природжених процесів розвитку і вплив досвіду на ці процеси. Травматичним є досвід, який порушує або спотворює розвиток; точки фіксації обумовлює гальмування розвитку. Не існує подібних термінів для позначення досвіду, що прискорює розвиток. Оскільки класична аналітична теорія пов'язана з ідеєю розподілу психіки на Его та ІД вона змушена постулювати паралельні форми розвитку: розвиток Его і розвиток лібідо. Перше полягає в придбанні функцій Его, що збільшує його автономність, а друге — в перетворенні прегенітальних сексуальних і агресивних захоплень (див. *секс і агресія*) в дорослі сексуальні і сублімовані види діяльності (див. *сублімація*).

РАЗВИТИЕ ГРУППЫ КАК КОЛЛЕКТИВА — имеет шесть этапов, которые по Л. И. Уманскому таковы: группа — конгломерат; номинальная группа; группа — ассоциация; группа — кооперация; автономная группа; коллектив.
Учет этих этапов необходим при управлении формированием коллектива и при оценке уровня его развития.
РОЗВИТОК ГРУПИ ЯК КОЛЕКТИВУ — має шість етапів, які за Л. І. Уманським, такі: група-конгломерат; номінальна група; група-асоціація; група-кооперація; автономна група; колектив.
Врахування цих етапів необхідний при формуванні колективу і при оцінці рівня його розвитку.

РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ — высший уровень развития психики; имеет специфические этапы и рубежи развития личности, приведенные ниже на схеме.
РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ — вищий рівень розвитку психіки; має специфічні етапи і рубежі розвитку особистості, наведений нижче на схемі.

РАЗВИТИЕ ПСИХИКИ — общепсихологическая категория, опирающаяся на все другие, начиная с форм психического отражения, и потому последняя в их иерархии; принцип психологии: постепенное и скачкообразное усложнение психики как в процессуальном, так и в содержательном аспекте. При отрицательном Р.п. происходят ее деградация и распад.
Различают следующие периоды Р.п.: филогенез психики, антропогенез психики, общественно-историческое развитие психики, онтогенез психики.
РОЗВИТОК ПСИХІКИ — загальнопсихологічна категорія, що спирається на всі інші категорії, починаючи з форм психічного відображення і тому є останньою в цій ієрархії; принцип психології: поступове і стрибкоподібне ускладнення психіки як в процесуальному, так і в змістовному аспекті. Негативний Р.п. призводить до деградації і розпаду психіки.
Розрізняють наступні періоди Р.п.: філогенез психіки, антропогенез психіки, загально-історичний розвиток психіки, онтогенез психіки.

РАЗДВОЕНИЕ ЛИЧНОСТИ — психопатологическое явление, при котором у человека образуются независимые одна от другой личности (две и более, известно даже 13), и проявляющиеся одна вместо другой после кратковременного помрачения сознания. В основе Р.л. лежит патология памяти. Изучение этого заболевания помогает лучше понять зависимость Я — личности от памяти.
РОЗДВОЄННЯ ОСОБИСТОСТІ — психопатологічне явище, при якому у людини утворюються незалежні одна від одної особистості (дві і більше, відомо навіть 13), що проявляється одна замість іншої після короткочасного потьмарення свідомості. В основі Р.о. лежить патологія психіки. Вивчення цього захворювання допомагає краще зрозуміти залежність Я — особистості від пам’яті.

РАЗДРАЖИМОСТЬ — форма физиологического отражения как основное свойство живых организмов реагировать на различные внешние или внутренние раздражители. Р. нервных клеток приняло форму возбуждения.
РОЗДРАТОВАНІСТЬ — форма фізіологічного відображення як основна властивість живих організмів реагувати на різні зовнішні або внутрішні подразники. Р. нервових клітин набула форми збудження.

РАЗДРАЖИТЕЛЬ — объект внешней или внутренней среды, действие которого на организм человека, животного или растения вызывает раздражение живой материи.
ПОДРАЗНИК — об'єкт зовнішнього або внутрішнього середовища; дія якого на організм людей, тварин або рослин викликає подразнення живої матерії.

РАЗЛИЧИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ («субъективная переменная», или фактор) испытуемых — основной источник ненадежности (и тем самым — нарушения внутренней *валидности)* в групповом эксперименте.
ВІДМІННОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНІ («суб'єктивна змінна», або чинник) випробуваних — основне джерело ненадійності (і тим самим порушення внутрішньої *валідності*) в груповому експерименті.

РАЗРЯДКА (*discharge*) — понятие подразумевает предварительное образование заряда напряжения, энергии, импульса или эмоции, разрядка которых ведет к снижению напряжения.
РОЗРЯДКА (*discharge*) — поняття як попереднє утворення заряду напруги, енергії, імпульсу або емоції, розрядка яких веде до зниження напруги.

РАНДОМИЗАЦИЯ — такая процедура отбора признаков для исследования (или получения сопоставимых групп в эксперименте), когда каждый признак из некоторой совокупности и каждая комбинация признаков заданного размера имеет равные с другими шансы на попадание в выборку.
РАНДОМІЗАЦІЯ — така процедура відбору ознак для дослідження (або отримання порівнянних груп в експерименті), коли кожна ознака з якоїсь сукупності і кожна комбінація ознак заданого розміру має рівні з іншими шанси на попадання у виборку.

РАППОРТ (фр. *rapport* — связь) — позитивное отношение и связь между людьми, которые устанавливаются в близких межличностных отношениях, а также в процессе взаимодействия исследователя и испытуемого, психотерапевта и клиента:

а) в широком смысле — это эмоциональная связь между людьми в межличностных отношениях;

б) в узком смысле — связь, устанавливаемая между суггестором и суггерендом, образовавшаяся в результате их внушающего взаимодействия.

Физиологически Р. определяется наличием в заторможенной коре головного мозга сторожевого пункта, обеспечивающего повышенную внушаемость.

РАППОРТ — (фр. *rapport* — зв'язок) — позитивні відносини і зв'язок між людьми, які встановлюються в близьких міжособистісних відносинах, а також в процесі взаємодії дослідника та досліджуваного, психотерапевта та клієнта:

а) у широкому смислі це емоційний зв'язок між людьми в міжособистісних стосунках, атмосфера довіри, яка складається між психотерапевтом та клієнтом;

б) у вузькому смислі — зв'язок, який встановлюється між сугестором та сугерендом, що утворився в результаті навіюваної взаємодії.

Фізіологічно Р. проявляється при наявності в загальмованій корі головного мозку сторожового пункту, що забезпечує підвищену навіюваність.

РАСКАЯНИЕ — результат мышления, который приводит к убеждению в ошибочности, безнравственности или преступности совершенных ранее действий и связан с чувством вины и угрызением совести.

РОЗКАЯННЯ — почуття моральної відповідальності людини перед собою або суспільством за свої вчинки, що переживається як порушення обов'язку при порівнянні цих вчинків з нормами моральними або правовими.

Р. — результат мислення, який призводить до переконання в помилковості, аморальності або злочинності раніше скоєних дій і пов'язаний з почуттям провини або докорів сумління.

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ — способ организации экспериментальных групп из имеющихся в наличии испытуемых — либо специально привлеченных («captive», «заложников»), либо добровольных участников эксперимента.
РОЗПОДІЛ — спосіб організації експериментальних груп випробуваних, що є в наявності або спеціально залучених («captive», «заложників»), або добровільних учасників експерименту.

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ВНИМАНИЯ — одно из качеств внимания, определяющее способность человека одновременно выполнять несколько действий, рассредоточивая между ними внимание. Практически Р. в. чередуется с переключением внимания.
РОЗПОДІЛ УВАГИ — одна із якостей уваги, яка визначає здібність людини одночасно виконувати декілька дій, розосереджуючи між ними увагу. Практично Р.у. чергується з переключенням уваги.

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ФУНКЦИЙ СОВМЕСТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ — элементарный вид и обычно первый этап совместной деятельности, являющийся обязательным динамическим компонентом более сложной деятельности. Учитывая цель совместной деятельности, ее отдельные задачи и особенности личностей, которые будут ее выполнять, Р.ф.с.д. позволяет получать оптимальный результат.
РОЗПОДІЛ ФУНКЦІЙ СУМІСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ — елементарний вид і перший етап спільної діяльності, що є обов'язковим динамічним компонентом більш складної діяльності. Враховуючи мету сумісної діяльності, її окремі завдання і особливості особистостей, які будуть її виконувати, Р.ф.с.д. дозволяє одержати оптимальний результат.

РАСЩЕПЛЕНИЕ (*splitting*) — процесс (защитный механизм), посредством которого психическая структура теряет свою целостность, образуя взамен две или более подструктуры. Описано *как расщепление Эго,* так и расщепление объекта. После расщепления Эго обычно лишь одно из образовавшихся частичных Эго ощущается как «самость», другое же представляет собой (обычно) бессознательную «отколовшуюся часть Эго». После расщепления объекта эмоциональное отношение к двум подструктурам обычно прямо противоположное: один объект ощущается как «хороший», другой — как «плохой». Расщепление Эго и объекта часто связывается с отрицанием и проекцией;

это трио составляет шизоидную защиту, посредством которой части себя (и внутренних объектов) не признаются своими и приписываются объектам в окружении.
РОЗЩЕПЛЕННЯ (*splitting*) — процес (захисний механізм), засобом якого психічна структура втрачає свою цілісність, утворюючи взамін дві або більше підструктури. Описано як розщеплення Его, так і розщеплення об'єкта. Після розщеплення Его лише одне із утворених часткових Его відчувається як «самість», інше являє собою безсвідому «відколену» частину Его. Після розщеплення об'єкта емоційне відношення до двох підструктур прямо протилежне: один об'єкт відчувається як «хороший», інший — як «поганий». Розщеплення Его і об'єкта часто пов'язується з відторгненням і проекцією; це тріо складає шизоїдний захист, засобом якого частини себе (і внутрішніх об'єктів) не визнаються своїми і приписуються об'єктам в оточенні.

РЕАБИЛИТАЦИЯ ПСИХИЧЕСКАЯ (лат. *re* — приставка, означающая вновь, снова, *habilitas* — способность, пригодность) — восстановление потерянных способностей личности как проявление ее пластичности.
Омоним (медицинский) — Р. как восстановление работоспособности, потерянной вследствие заболевания.
Омоним (юридический) — Р. как восстановление доброго имени и юридических прав в силу отмены ранее признанной виновности.
РЕАБІЛІТАЦІЯ ПСИХІЧНА — (лат. *re* — префікс, що означає знову, *habilitas* — здібність, придатність) — поновлення втрачених здібностей особистості як проявлення її пластичності.
Омонім (медичний) — Р. як поновлення працездатності, втраченої внаслідок захворювання.
Омонім (юридичний) — Р. як поновлення доброго імені і юридичних прав у зв'язку з відміною раніше визначеної вини.

РЕАГИРОВАНИЕ — всеобщее свойство живой материи как проявление ее активности отвечать на определенные воздействия в определенных условиях определенными видами ее изменения. Р. психическое отличается от Р. физиологического наличием в структуре субъективного компонента. Сознательное Р. свойственно только человеку, и в его структуру входит акт сознания как осознание совершаемой деятельности или действия.

РЕАГУВАННЯ — загальна властивість живої матерії як виявлення її активності реагувати на певні впливи в певних умовах. Р. психологічно відрізняється від Р. фізіологічного наявністю в структурі суб'єктивного компонента. Свідоме Р. властиве тільки людині, і в його структуру входить акт свідомості як усвідомлення здійсненої діяльності або дії.

РЕАДАПТАЦИЯ (лат. *re* — приставка, обозначающая вновь, снова) — вторичная адаптация к исходным условиям.
РЕАДАПТАЦІЯ (лат. *re* — префікс, що означає знову) — вторинна адаптація до вихідних умов.

РЕАКТИВНОСТЬ — способность изучаемых субъектов реагировать на те или иные обстоятельства, сопутствующие исследовательскому процессу.
РЕАКТИВНІСТЬ — здатність суб'єктів, що вивчаються, реагувати на ті або інші обставини, які супроводжують дослідницький процес.

РЕАКЦИИ ПСИХИЧЕСКИЕ — психические явления как результаты психического реагирования. Различают Р.: мнестические, мыслительные (в частности, ассоциации), речевые, эмоциональные и психомоторные Р. Любая Р. имеет три свойства: латентное время, продолжительность (время реагирования) и точность (адекватность раздражителю).
РЕАКЦІЇ ПСИХІЧНІ — психічні явища, як результат психічного реагування. Розрізняють Р.: мнестичні, мисленні (асоціації), мовні, емоційні, психомоторні. Будь-яка Р. має три властивості: латентний час, тривалість (час реагування), точність (адекватність подразника).

РЕАКЦИЯ — ответ организма на какой-либо раздражитель.
РЕАКЦІЯ — відповідь організму на будь-який подразник.

РЕАЛЬНОСТЬ (лат. *realis* — действительный) — существующее в действительности. В диалектическом материализме различают объективную Р. — материю и субъективную Р. — сознание, психику. Психология, опираясь на принцип единства объективной и субъективной диалектики, изучает в единстве объективные и субъективные Р. в поведении и деятельности.

РЕАЛЬНІСТЬ (лат. *realis* — дійсний) — суттєве в дійсності. В діалектичному матеріалізмі розрізняють об'єктивну Р. — матерію і суб'єктивну Р. — свідомість, психіку.
Психологія, спираючись на принцип єдності об'єктивної і суб'єктивної діалектики, вивчає в єдності суб'єктивні і об'єктивні Р. в поведінці і діяльності.

РЕВНОСТЬ — эмоция, перерастающая в чувство, основу которого составляет потребность безграничного владения человеком — предметом любви. Неверие объекту Р. или сомнения в своих возможностях, отягощаемые соответствующими (обычно ошибочными) суждениями.
РЕВНОЩІ — емоція, що переростає в почуття, основу якого складає потреба безмежного володіння людиною — предметом свого захоплення. Невіра об'єкту Р. або сумнів у своїх можливостях, обтяжені помилковими судженнями.

РЕГИСТРАЦИОННЫЙ БЛАНК — бланк, используемый для перевода сводных данных с документа-источника в пригодную для ввода в ЭВМ форму.
РЕЄСТРАЦІЙНИЙ БЛАНК — бланк, що використовується для перенесення зведених даних з документа-джерела в придатну для введення в ЕОМ форму.

РЕГРЕССИЯ (*regression*) — общий смысл — возвращение к более раннему состоянию или образу действия. В специальном значении — защитный процесс, при помощи которого субъект избегает (или пытается избежать) тревоги путем частичного или полного возврата на более раннюю стадию либидного и Эго развития. Стадия, на которой происходит регрессия, определяется наличием точек фиксации. Теория регрессии предполагает, что, за исключением идеальных случаев, инфантильные стадии развития преодолеваются не полностью, и поэтому более ранние паттерны поведения остаются как альтернативные способы функционирования. Регрессия, однако, не рассматривается как жизнеспособный и эффективный защитный процесс — напротив, часто это «из огня да в пламя», поскольку регрессия вынуждает индивида заново переживать тревогу, свойственную той стадии, к которой он регрессировал. Например, регрессия с фаллического, или

эдипова, уровня на оральный, предпринятая как защита от кастрационной тревоги, делает пациента беззащитным перед вновь переживаемой сепарационной тревогой. В результате регрессия обычно сопровождается дальнейшими защитными мерами, предназначенными уберечь Эго от ее последствий.

РЕГРЕСІЯ (*regression*) — широкий смисл — повернення до більш раннього стану або образу дії. В спеціальному значенні — захисний процес, за допомогою якого суб'єкт уникає (або намагається уникнути) тривоги шляхом часткового або повного повернення на більш ранню стадію лібідного і Его розвитку. Стадія, на якій відбувається регресія, визначається наявністю точок фіксації. Теорія регресії передбачає, що, за винятком ідеальних випадків, інфантильні стадії розвитку переборюються не повністю, і тому більш ранні патерни поведінки залишаються як альтернативні способи функціонування. Регресія, проте, не розглядається як життєздатний і ефективний захисний процес — навпаки, часто це «із вогню та в полум'я», оскільки регресія змушує індивіда заново переживати тривогу, властиву тій стадії, до якої він регресував. Наприклад, регресія з фалічного, або едипового рівня на оральний, зроблена як захист від кастраційної тривоги, робить пацієнта беззахисним перед знову сепараційною тривогою. В результаті регресія супроводжується подальшими захисними заходами, призначеними зберегти Его від її наслідків.

РЕДУКЦИОНИЗМ в психологии (от лат. *reducere* — отодвигать назад) — ошибочные попытки сведения психической формы отражения к физиологической и тем более к физической без учета специфического для нее субъективного в психике как системного качества.

РЕДУКЦІОНІЗМ в психології (від лат. *reducere* — відсувати назад) — помилкове намагання зведення психологічної форми відображення до фізіологічної, і тим більш до фізичної без врахування специфічного для неї суб'єктивного в психіці як системної якості.

РЕЖИМ ТРУДА И ОТДЫХА — научно, и в том числе психологически, обоснованное их взаимодействие, снижающее утомление и усталость, предупреждающее переутомление и обеспечивающее высокую эффективность труда, его результативность.

РЕЖИМ ПРАЦІ І ВІДПОЧИНКУ — наукова і в тому числі психологічно обґрунтована взаємодія праці і відпочинку, яка знижує стомленість і змореність, забезпечує високу ефективність праці, її результативність.

РЕЗУЛЬТАТ ДЕЙСТВИЯ ОСНОВНОЙ — количественно выраженная сила воздействия независимой переменной на зависимую (базисную) переменную.
РЕЗУЛЬТАТ ДІЇ ОСНОВНИЙ — кількісно виражена сила впливу незалежної змінної на залежну (базисну) змінну.

РЕЗЮМЕ — краткое изложение содержания отчета или доклада.
РЕЗЮМЕ — короткий виклад змісту звіту або доповіді.

РЕЛАКСАЦИЯ (лат. *relaxacio* — уменьшение напряжения) — прием медитации и психотерапии, используемый, в частности, при аутогенной тренировке: произвольное расслабление всех мышц в удобной позе и отвлечение от неприятных мыслей и эмоций как сочетание физического и психического расслабления.
РЕЛАКСАЦІЯ (лат. *relaxacio* — зменшення напруження) — фізіологічний стан динамічної рівноваги, який супроводжується розслабленням або різким зниженням скелетної мускулатури та процесами розконцентрації уваги і сприймання. Розрізняють природну, довільну та штучну релаксацію. Приклад: природна релаксація — розслаблення при відході до сну, довільна — медитація та трансові стани, штучна — гіпноз, фармакологічна дія міорелаксантів.
Р. — засіб медитації і психотерапії, що використовується, зокрема, при аутогенному тренуванні: довільне розслаблення усіх м'язів у зручному положенні і відволікання від неприємних думок та емоцій як поєднання фізичного і психічного розслаблення.

РЕМИНИСЦЕНЦИЯ (лат. *reminiscentia* — смутное воспоминание) — проявление неосознанной и непроизвольной памяти, мысли иллюзорно кажущихся «своими», а фактически являющихся воспроизведением ранее воспринятого и забытого.
РЕМІНІСЦЕНЦІЯ (лат. *reminiscentia* — нечіткий спогад) — виявлення неусвідомленої і мимовільної пам'яті, відстрочене відтворення того, що сприйняте раніше і здавалося забутим.

РЕПЛИКА (фр. *replique* — возражать, отвечать) — вид речи как краткая формулировка мысли в процессе речевого общения; компонент коллективного мышления.
РЕПЛІКА (фр. *replique* — заперечувати, відповідати) — вид мови як коротка сформульована думка в процесі мовного спілкування; компонент колективного мислення.

РЕПРЕЗЕНТАТИВНАЯ ВЫБОРКА — это такая выборка, в которой все основные признаки генеральной совокупности, из которой извлечена данная выборка, представлены приблизительно в той же пропорции или с той же частотой, с которой данный признак выступает в этой генеральной совокупности.
РЕПРЕЗЕНТАТИВНА ВИБІРКА — це така вибірка, в якій всі основні ознаки генеральної сукупності, з якої взята дана вибірка, подані приблизно в тій же пропорції або з тією ж частотою, з якою дана ознака виступає в цій генеральній сукупності.

РЕПРЕЗЕНТАТИВНОСТЬ (ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОСТЬ) — степень сходства между относительно малой совокупностью случаев и большой (генеральной) совокупностью, из которой взята малая.
РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ (ПОКАЗНІСТЬ) — ступінь схожості між відносно малою сукупністю випадків і великою (генеральною) сукупністю, з якої взята мала.

РЕСПОНДЕНТ — лицо, отвечающее на вопросы интервью или анкеты.
РЕСПОНДЕНТ — особа, що відповідає на питання інтерв'ю або анкети.

РЕТРОГРАДНАЯ АМНЕЗИЯ (лат. *retrogradus* — идущий назад) — частичное или полное выпадение памяти о прошлых событиях, наступившее в результате травмы или заболевания мозга.
РЕТРОГРАДНА АМНЕЗІЯ (лат. *retrogradus* — той, хто йде назад) — часткова або повна втрата пам'яті про минулі події, що настала в результаті травми або захворювання мозку.

РЕТРОСПЕКТИВНАЯ ТРУДОВАЯ ЭКСПЕРТИЗА (лат. *retrospicere* — смотреть назад) — отрасль трудовой экспертизы, анализ особенностей личности, оказавших влияние на аварийные ситуации или ошибочные действия.

РЕТРОСПЕКТИВНА ТРУДОВА ЕКСПЕРТИЗА (лат. *retrospicere* — дивитися назад) — галузь трудової експертизи, аналіз особливостей особистості, які мали вплив на аварійні ситуації або помилкову дію.

РЕФЕРЕНТНАЯ ГРУППА (лат. *referentis* — сообщающий) — группа реальная или воображаемая, цели деятельности и ценностные ориентации членов которой выступают в качестве эталона для личности, считающей ее для себя Р.г.
Синоним — группа эталонная (фр. *etalon* — образец).
РЕФЕРЕНТНА ГРУПА (лат. *referentis* — повідомляючий) — група реальна або уявна, мета діяльності і ціннісні орієнтації членів якої виступають як еталон для особистості.
Синонім — група еталонна (фр. *etalon* — зразок).

РЕФЛЕКСИЯ —
1) способность интеллекта человека к самоанализу;
2) процесс самопознания субъектом внутренних психических актов и состояний.

РЕФЛЕКСІЯ —
1) здатність інтелекту людини до самоаналізу;
2) процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів.

РЕФЛЕКСОЛОГИЯ — название устаревшей, являющейся ошибочной психологической теории, созданной В. М. Бехтеревым (1857–1927), рассматривавшей индивидуальную и групповую психику как совокупности сочетательных рефлексов (термин В. М. Бехтерева).
РЕФЛЕКСОЛОГІЯ — назва застарілої, що є помилковою психологічної теорії, створеної В. М. Бехтєрєвим (1857–1927), що розглядає індивідуальну і групову психіку як сукупність співставлених рефлексів (термін В. М. Бехтєрєва).

РЕФЛЕКСЫ ГОЛОВНОГО МОЗГА — реакции организма на раздражения рецепторов; категория физиологии высшей нервной деятельности (ВНД), обобщающая, в частности, понятия: подкорка, кора головного мозга, безусловный Р., условный Р., каузальный Р., импрентинг, корковая нейродинамика.

РЕФЛЕКСИ ГОЛОВНОГО МОЗКУ — реакції організму на подразники рецепторів і категорія фізіології вищої нервової діяльності (ВНД), яка об'єднує поняття: підкірка, кора головного мозку, безумовний Р., умовний Р., каузальний Р., імпрентінг, коркова нейродинаміка.

РЕФЛЕКТОРНЫЙ ПРИНЦИП — принцип психологии: все психические явления есть результаты непосредственного или опосредованного психического отражения (его физиологический механизм — рефлексы головного мозга), содержание которого детерминировано объективным миром.
Синоним — принцип отражения, подчеркивающий не столько процессуальную (как Р.п.), сколько содержательную сторону психического отражения.
РЕФЛЕКТОРНИЙ ПРИНЦИП — принцип психології: всі психічні явища є результати безпосереднього або опосередкованого психічного відображення (його фізіологічний механізм — рефлекси головного мозку), зміст якого детерміновано об'єктивним світом.
Синонім — принцип відображення, що підкреслює не тільки процесуальну (як Р.п.), але й змістовну сторону психічного відображення.

РЕЦЕПТОР (лат. *recipere* — принимать) — периферическая часть анализатора.
РЕЦЕПТОР (лат. *recipere* — приймати) — периферична частина аналізатора.

РЕЦЕПЦИЯ (лат. *receptio* — принятие, прием) — процесс физиологического отражения физического стимула в рецепторе, который может получать в центральной части анализатора системное качество субъективного образа или переживания и только благодаря этому становиться психическим отражением в формах боли, ощущения, восприятия.
РЕЦЕПЦІЯ (лат. *reception* — прийняття, прийом) — процес фізіологічного відображення фізичного стимулу в рецепторі, який може одержувати в центральній частині аналізатора системну якість суб'єктивного образу або переживання і тільки завдяки цьому стає психічним відображенням у формах болю, відчуття, сприйняття.

РЕЧЕВОЕ ОБЩЕНИЕ — форма языкового общения людей, возникающая и функционирующая в процессе коллективной трудовой деятельности и обучения. Существует несколько видов и форм Р.о. Оно является объектом изучения лингвистики, психологии, физиологии, психолингвистики и других наук.
МОВЛЕННЄВЕ СПІЛКУВАННЯ — форма мовленнєвого спілкування людей, що виникає і функціонує в процесі колективної трудової діяльності і навчання. Існує декілька видів і форм М.с. Воно є об'єктом вивчення лінгвістики, психології, фізіології, психолінгвістики та інших наук.

РЕЧЬ — один из видов коммуникативной деятельности, осуществляемой в форме языкового общения. Психологически Р. — способность, присущая только человеку, называть понятия словами мысленно (внутренняя Р.) или вслух как сочетания сем, морфем и фонем (внешняя Р.). Возникнув в антропогенезе психики, Р. развивается в онтогенезе как результат общения ребенка со взрослыми и принимает форму различных языков.
МОВА — один із видів комунікативної діяльності, що здійснюється у формі мовленнєвого спілкування. Психологічно М. — здатність, властива тільки людині, називати поняття словами подумки (внутрішня М.), або вголос як сполучення сем, морфем і фонем (зовнішня М.). Виникла в антропогенезі психіки. М. розвивається в онтогенезі як результат спілкування дитини з дорослими, набуває форми різних мов.
Розрізняють види М.: монолог, діалог, бесіда, репліка.

РИГИДНОСТЬ — особенность мышления, заключающаяся в неспособности отказаться от привычных способов деятельности.
РИГІДНІСТЬ — особливість мислення, що виявляється в нездатності відмовитися від звичних способів діяльності.

РОЛЬ — социологическоек и социально-психологическое понятие как динамический статус личности в группе.
РОЛЬ — соціологічне та соціально-психологічне поняття як динамічний статус особистості в групі.

РУКОВОДСТВО — наиболее эффективный вид управления людьми и коллективами, при котором субъект управления и объект управления взаимодействуют в сознательном стремлении к единой цели.
Р. осуществляется двумя в значительной степени полярными стилями: автократическим и демократическим.
КЕРІВНИЦТВО — найбільш ефективний вид управління особами і колективами, при якому суб'єкт управління і об'єкт управління взаємодіють у свідомому прагненні до єдиної мети.
К. здійснюється двома в значному ступені полярними стилями: автократичним і демократичним.

С

САМОВНУШЕНИЕ — вид внушения, при котором суггестор и суггеренд объединены в одном лице. Специальное применение С. — аутогенная тренировка.
Синоним — *аутосуггестия*.
САМОНАВІЮВАННЯ — вид навіювання, при якому сугестор і сугеренд об'єднані в одній особі. Спеціальне застосування С. — аутогенне тренування.
Синонім — *аутосугестія*.

САМООПРЕДЕЛЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ — степень самооценки себя как специалиста определенной профессии: содержательная сторона направленности личности, взаимодействующая с призванием; важнейший объект формирования личности в процессе профессиональной ориентации.
САМОВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНЕ — ступінь самооцінки себе як спеціаліста певної професії: змістовна сторона спрямованості особистості, що взаємодіє з покликанням; важливий об'єкт формування особистості в процесі професійної орієнтації.

САМООРГАНИЗАЦИЯ — деятельность и способность личности, связанные с умением организовать себя. Проявляется в целеустремленности, активности, обоснованной мотивации, планировании своей деятельности, самостоятельности, быстроте принятия решений и ответственности за них, критичности оценки результатов своих действий, чувстве долга.
САМООРГАНІЗАЦІЯ — діяльність і здібності особистості, пов'язані з умінням організувати себе. Проявляється в цілеспрямованості, активності, обґрунтованій мотивації, плануванні своєї діяльності, самостійності, швидкості прийняття рішень і відповідальності за них, критичності оцінки результатів своїх дій, почутті обов'язку.

САМООЦЕНКА — оценка личностью самой себя. Формирование правильной С. — важнейшая задача воспитания и самовоспитания. Большую роль в формировании С. играет собственный опыт личности и усваиваемый ею общественный, коллективный опыт.
САМООЦІНКА — оцінка особистістю самої себе. Формування правильної С. — важливе завдання виховання і самовиховання. Велику роль у формуванні С. відіграє власний досвід особистості і засвоюваний нею суспільний і колективний досвід.

САМОРЕГУЛЯЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (лат. *regulare* — подчинять определенному правилу) — непроизвольное подчинение содержания и структуры деятельности ее цели. С.д. личностью осуществляется в основном изменением отдельных действий и их способов, С. коллективной деятельности — изменением индивидуальных мотивов.
САМОРЕГУЛЯЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ (лат. *regulare* — підпорядкування певному правилу) — довільне підпорядкування змісту і структури діяльності її меті. С.д. особистістю здійснюється в основному зміною окремих дій. С. колективної діяльності — зміною індивідуальних мотивів.

САМОСОЗНАНИЕ — одно из проявлений сознания как выделение себя (Я) из объективного мира (не Я); осознание, оценка человеком себя, своего места в мире, своих интересов, знаний, переживаний, поведения и т. д.
С. — самоосознание; но также: осознание возможности того, что кто-то другой тоже осознает себя. Если самосознание сопровождается смущением, подразумевается недостаток самоосознания. Либо субъект боится, что другой воспринимает его так, что это не будет совпадать с собственным образом самого себя, либо боиться, что его способ подачи себя неадекватен ситуации, в которой он находится.
САМОСВІДОМІСТЬ — одне із виявлень свідомості як виділення себе (Я) із об'єктивного світу (не Я); усвідомлення, оцінка людиною себе, свого місця в світі, своїх інтересів, знань, сподівань, поведінки, переживань.
С. — самоосмислення, але також: усвідомлення можливості того, що хтось інший також усвідомлює себе. Якщо самоусвідомлення супроводжується збентеженням, розуміється недолік самоосмислення. Або суб'єкт боїться, що інший сприйме його так, що це не буде співпадати з власним образом самого себе, або боїться, що його спосіб подачі себе неадекватний ситуації, в якій він знаходиться.

САМОСТОЯТЕЛЬНОСТЬ — волевое свойство личности как способность систематизировать, планировать, регулировать и активно осуществлять свою деятельность без постоянного руководства и практической помощи извне.
САМОСТІЙНІСТЬ — вольова властивість особистості як здатність систематизувати, планувати, регулювати і активно здійснювати свою діяльність без постійного керівництва і практичної допомоги ззовні.

САМОУВЕРЕННОСТЬ — термин, традиционно противопоставляемый уверенности в себе. С. связана с некритическим мышлением и необоснованной переоценкой своих возможностей.
Синоним (более точный) — излишняя самоуверенность.
САМОВПЕВНЕНІСТЬ — термін, який традиційно протиставлений упевненості в собі. С. пов'язана з некритичним мисленням і необґрунтованою переоцінкою своїх можливостей.
Синонім (більш точний) — надмірна самовпевненість.

САНГВИНИК — тип темперамента, проявляющийся подвижностью, стремлением к частой смене впечатлений, отзывчивостью и общительностью. «Сангвиник — горячий, очень продуктивный деятель, но лишь тогда, когда у него много и интересного дела, т. е. постоянное возбуждение, — писал И. П. Павлов. — Когда же такого дела нет, он становится скучным, вялым...».
САНГВІНІК — тип темпераменту, який проявляється через рухливість, прагнення до частої зміни вражень, чуйність і комунікабельність. «Сангвінік — гарячий, дуже продуктивний діяч, але лише тоді, коли в нього багато і цікавої справи, тобто постійне збудження, — писав І. П. Павлов. — Коли ж такої справи немає, він стає нудним, в'ялим».

СВЕРХЦЕННАЯ ИДЕЯ — идея, ставшая доминантой и потому не поддающаяся критике; проявление некритичности мышления. Необходимо отличать от навязчивой идеи.
НАДЦІННА ІДЕЯ — ідея, що стала домінантою і тому не піддається критиці; виявлення некритичності мислення. Необхідно відрізняти від нав'язливої ідеї.

СВОБОДА ВОЛИ — категория этики как исходное понятие для оценки моральной воспитанности личности и противопоставление религиозной оценке поступков людей и вульгарному материалистическому определению их «линейным» (непосредственным) детерминизмом внешними условиями.

Психология понимает С.в. как активность личности и результат борьбы мотивов в этапах волевого действия при преобладании в этих мотивах содержательного (а не процессуального), лежащего в основе моральных свойств личности, а потому и оценки моральной воспитанности личности.

СВОБОДА ВОЛІ — категорія етики як вихідне поняття для оцінки моральної вихованості особистості і протиставлення релігійній оцінці вчинків людей, їх «лінійним» (безпосереднім) детермінізмом зовнішніми умовами.

Психологією розуміється С.в. як активність особистості і результат боротьби мотивів в етапах вольової дії при перевазі в цих мотивах змістовного (а не процесуального), що лежить в основі моральних властивостей особистості, а тому і оцінки моральної вихованості особистості.

СВОДНЫЕ ДАННЫЕ — данные, относящиеся к целому ряду признаков или совокупностей.

ЗВЕДЕНІ ДАНІ — дані, що належать до цілого ряду ознак або сукупностей.

СВОЙСТВА ЛИЧНОСТИ — частнопсихологическая категория: род психических явлений, отличающихся от кратковременных психических процессов и психических состояний большей стойкостью, хотя и поддающихся формированию в процессе воспитания и перевоспитания.

Стойкость С.л. — не в их непрерывности, а в одинаковости при повторных проявлениях. Наиболее выраженные стойкие С.л. в совокупности это ее характер, а С.л. в соотнесении с определенной деятельностью — это ее способности к данной деятельности.

ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ — узагальнені властивості особистості: чотири основні підструктури динамічної функціональної структури особистості (див. схему) і дві на них накладені: характер і здібності.

В.о. — загальнопсихологічна категорія: вид психічних явищ, що відрізняється від короткочасних психічних процесів і психічних станів більшою стійкістю, які щоправда піддаються формуванню в процесі виховання і перевиховання.
Стійкість В.о. — не в їхній безперервності, а в однаковості при повторних проявах.

СВЯЗЬ — соотношение двух и более переменных, при котором они коварьируют.
ЗВ'ЯЗОК — співвідношення двох або більше змінних, при якому вони коваріюють.

СЕКРЕЦИЯ (лат. *secretio* — отделение) — физиологическая категория: образование и выделение железами образующихся в них веществ (секретов). С. свойственная некоторым нейронам, вырабатывающим нейрогормоны, нервным клеткам, выделяющим специфические вещества — медиаторы.
СЕКРЕЦІЯ (лат. *secretio* — відділення) — фізіологічна категорія: утворення і виділення залозами речовин (секретів), що в них утворюються. С. властива деяким нейронам, що виробляють нейрогормони, нервовим клітинам, що виділяють специфічні речовини — медіатори.

СЕКС, СЕКСУАЛЬНЫЙ (*sex, sexual*) — в биологии: все организмы, кроме простейших, делятся на два пола: мужской и женский, и новые члены вида появляются путем слияния двух половых клеток — одной мужской и одной женской. Отсюда половое размножение, половой контакт, половые органы — термины, относящиеся к структурам и функциям, необходимым для создания новых индивидов.
В психологии: сексуальный откосится к влечениям, паттернам поведения, эмоциям и ощущениям, которые, по наблюдениям либо умозрительно, считаются внутренне связанными с репродуктивной деятельностью (или с использованием органов размножения в качестве источника ощущений).
СЕКС, СЕКСУАЛЬНИЙ (*sex, sexual*) — в біології: всі організми, крім найпростіших, діляться на дві статі: чоловічу і жіночу, і нові члени виду з'являються шляхом злиття двох статевих клітин — однієї чоловічої і однієї жіночої. Звідси статеве розмноження, статевий

контакт, статеві органи — терміни, що належать до структур і функцій, необхідних для утворення нових індивідів.
В психології: сексуальний — належить до захоплень, патернів поведінки, емоцій і відчуттів, які за стереотипами вважаються внутрішньо пов'язаними з їх репродуктивною діяльністю (або з використанням органів розмноження як джерела відчуттів).

СЕКСОЛОГИЯ (лат. *sexus* — пол, греч. *logos* — учение) — отрасль медицинской психологии, предмет которой — психология половой жизни, а основная категория — половая любовь. С. тесно взаимодействует с сексопатологией как медицинской наукой, социальной психологией и социологией семьи.
СЕКСОЛОГІЯ *(* лат. *sexus* — стать, грец. *logos* — вчення*)* — галузь медичної психології, предмет якої — психологія статевого життя, а основна категорія — статеве кохання. С. тісно взаємодіє з сексопатологією як медичною наукою, соціальною психологією і соціологією сім'ї.

СЕКТОРНАЯ ДИАГРАММА — график, на котором результаты наблюдений представлены в виде кругов, разбитых на сектора.
СЕКТОРНА ДІАГРАМА — графік, на якому результати спостережень подані у вигляді кіл, розбитих на сектори.

СЕМА (греч. *sema* — знак) — понятие и термин лингвистики и психолингвистики: единица значения и смысла слова (в отличие от фонемы и морфемы*)*.
СЕМА *(* грец. *sema* — знак*)* — поняття і термін лінгвістики і психолінгвістики, одиниця значення і змісту слова (на відміну від фонеми і морфеми).

СЕМАНТИКА (греч. *semantikos* — обозначающий) — раздел семиотики и лингвистики: учение о соотношении значения и смысла текста, фразы, слова, части слова.
Первоначально — область филологии, имеющая дело со смыслом слов. В настоящее время чаще понимается как изучение смысла вообще. Согласно Szasz (1961), Home (1966) і Rucroft (1966), психоанализ — или, по крайней мере, некоторые его разделы — является семантической теорией, поскольку показывает, что сновидения и невротические симптомы имеют смысл.

СЕМАНТИКА (грец. *semantikos* — означаючий) — розділ семіотики і лінгвістики: вчення про співвідношення значення і смислу тексту, фрази, слова, частини слова.
Насамперед — галузь філології, що має справу із значенням (смислом) слова. На сьогодні розуміється як вивчення смислу взагалі. Згідно з Szasz (1961), Home (1966) і Rucroft (1966), психоаналіз — або принаймні деякі його розділи є семантичною теорією, оскільки показує, що сновидіння і невротичні симптоми мають значення.

СЕМИОТИКА (греч. *semeiotike* — признак) — наука, предметом которой является общая теория знаков.
СЕМІОТИКА (грец. *semeiotike* — ознака) — наука, предметом якої є загальна теорія знаків.

СЕНСИБИЛИЗАЦИЯ — частный случай адаптации как повышение чувствительности анализаторов. Различают С. физиологическую (напр., улучшение ночного зрения после обтирания лица холодной водой) и психическую (придание раздражителю особозначимого сигнального значения).
СЕНСИБІЛІЗАЦІЯ — особливість адаптації, яка проявляється через підвищення чуттєвості аналізаторів. Розрізняють С. фізіологічну (напр., покращення нічного зору після обмивання обличчя холодною водою) і психічну (надання подразнику особливо вагомого сигнального значення)

СЕНСИТИВНОСТЬ (лат. *sensetivus* — чувствительный) — психическое явление как повышенное реагирование (иногда вплоть до неадекватных реакций) на эмоциональные раздражители. Бывает психическим состоянием, временным свойством личности, присущим сенситивному ее периоду, или чертой характера.
СЕНЗИТИВНІСТЬ (лат. *sensetivus* — чуттєвий) — психічне явище як підвищене реагування на емоційні подразники. Буває психічним станом, часовою властивістю особистості, притаманний сенситивному її періоду, або рисою характеру.

СЕНСИТИВНЫЙ ПЕРИОД — возраст физиологической и психической перестройки личности, которому свойственна повышенная сенситивность, что должно учитываться педагогами.
Синоним — переходный возраст.

СЕНЗИТИВНИЙ ПЕРІОД — вік фізіологічної і психологічної перебудови особистості, якому властива підвищена сенситивність, що враховується педагогами.
Синонім — перехідний період віку.

СЕНСОМОТОРНЫЕ РЕАКЦИИ — основной вид психомоторики. Различают С.р. простую (имеют только один показатель — время реакции), выбора (имеет и второй показатель — точность) и слежения (показатель — только точность).
СЕНСОМОТОРНІ РЕАКЦІЇ — основний вид психомоторики. Розрізняють С.р. прості (що мають один показник — час реакції), вибору (має і інший показник — точність) і простеження (показник — тільки точність).

СЕНСОПАТИЯ — нарушение восприятия.
СЕНСОПАТІЯ — порушення сприйняття.

СЕНСОРИКА (лат. *sensus* — ощущение) — система психических явлений, обеспечивающих хотя бы минимум познания субъектом мира; вместе с переживанием и памятью входит в состав филогенеза и онтогенеза психики, обобщая ряд ее форм: зрительную, слуховую, обонятельную, осязательную, кинестатическую, тактильную, термическую, акселерационную.
Каждая из форм С. раскрывается следующей минимальной системой понятий: раздражитель, рецептор, анализатор, ощущение, восприятие, память, образ, представление, адаптация, сенсибилизация, компенсация, синестезия.
СЕНСОРИКА (лат. *sensus* — відчуття) — система психічних явищ, яка забезпечує хоча б мінімум пізнання суб'єктом світу; разом з переживанням і пам'яттю входить до складу філогенезу і онтогенезу психіки, та узагальнює ряд її форм: зорову, слухову, нюхову, дотикову, кінестетичну, тактильну, термічну, акселераційну.
Кожна із форм С. розкривається наступною мінімальною системою понять: подразник, рецептор, аналізатор, відчуття, сприйняття, пам'ять, образ, уявлення, адаптація, сенсибілізація, компенсація, синестезія.

СЕНСОРНАЯ ИЗОЛЯЦИЯ — жизнедеятельность в экстремальных условиях при возможно большем ограничении внешних раздражителей, вызывающем явления сенсорного голода.
СЕНСОРНА ІЗОЛЯЦІЯ — життєдіяльність в надзвичайних умовах при максимальному обмеженні зовнішніх подразників, що викликає явище сенсорного голоду.

СЕНСОРНЫЕ НАВЫКИ — навыки, в структуре которых преобладает сенсорный компонент. Напр.: оценка настроения человека по его мимике.
СЕНСОРНІ НАВИЧКИ — навички, в структурі яких переважає сенсорний компонент. Напр.: оцінка настрою людини за її мімікою.

СЕНСОРНЫЙ — связанный с работой органов чувств.
СЕНСОРНИЙ — пов'язаний з роботою органів чуття.

СЕНСОРНЫЙ ГОЛОД — психическое состояние, вызванное сенсорной изоляцией и проявляющееся иерархией симптомов от снижения работоспособности до тяжелых галлюцинаций.
СЕНСОРНИЙ ГОЛОД — психічний стан, викликаний сенсорною ізоляцією та депривацією і проявляється ієрархією симптомів від зниження працездатності до тяжких галюцинацій.

СЕЧЕНОВСКИЙ ОТДЫХ — см. *активный отдых*.
СЄЧЕНОВСЬКИЙ ВІДПОЧИНОК — див. *активний відпочинок*.

СИБСЫ, СИБЛИНГ (*sibling*) — старые английские слова, обозначающие родственников или родню. Возрождены психологами и социологами, чтобы избежать необходимости уточнения пола братьев и сетер субъекта. Отсюда — сиблинговое соперничество: соперничество с братьями и/или сестрами, вместе взятыми.
СІБЛІНГ (*sibling*) — давні англійські слова, що означають рідних або рідню. Відроджені психологами і соціологами, щоб уникнути необхідності уточнення статі братів і сестер суб'єкта. Звідси — сублінгове суперництво: суперництво з братами або сестрами. Сибшип (*sibship*) — брати і (або) сестри, разом взяті.

СИМБИОЗ (*symbiosis*) — в биологии это «неизменный союз между организмами, каждый из которых зависит от существования другого». Симбиотический психоз, по М. Малер, возникает у детей и характеризуется полной и исключительной зависимостью от матери; в названии подразумевается, что матери эта зависимость необходима в той же мере, что и младенцу. Взаимоотношения мать — ребенок, особенно на протяжении самых первых недель, иногда называют симбиотическими именно на основании того, что матери младенец необходим в той же степени, что и младенцу — мать. Взаимоотношения, отражающие псевдовзаимность, иногда называют симбиотическими, хотя на самом деле они являются взаимно паразитическими.

СИМБІОЗ (*symbiosis*) — в біології це «незамінний союз між організмами, кожен із яких залежить від існування іншого».

Симбіотичний психоз, за М. Малер, виникає у дітей і характеризується повною і винятковою залежністю від матері; сама назва дає зрозуміти, що матері ця залежність необхідна так само, як і дитині. Взаємовідносини мати — дитина, особливо протягом найперших тижнів життя, іноді називають симбіотичними саме на підставі того, що матері малюк необхідний, як і малюку — мати. Ці взаємовідносини називають симбіотичними, хоча насправді вони є взаємно паразитичними.

СИМВОЛ, ОБРАЗОВАНИЕ СИМВОЛА, СИМВОЛИЗАЦИЯ, СИМВОЛИЗМ (*symbol, symbol-formation, symbolization, symbolism*) — в общих чертах символом является нечто, имеющее отношение к чему-то другому или являющееся представителем этого другого, в отличие от признака, который указывает на наличие чего-то. В этом смысле слова, эмблемы, значки являются символами, поскольку получают свое значение благодаря их соотнесенности с чем-то другим, со своим референтом. Связь между символами и тем, с чем они соотносятся, строится на ассоциации идей и обычно устанавливается путем соглашения. Во всех этих случаях, однако, связь между символом и референтным объектом имеет сознательный характер, тогда как психоаналитическую теорию символизма интересует бессознательное замещение одних образов, идей или действий другими.

СИМВОЛ (*symbol*) — предмет, образ або поняття, що виражає ідеальний (духовний) зміст в доповненні до свого конкретного значення.

Багатозначність, невичерпність символу протилежить знаку, точному і кінцевому. В історії філософії існує дві тенденції розуміння і тлумачення символів — ірраціональна і раціоналістична. Перша йде до Платона, що називав символом знакове відображення деякої вищої і цілком незнакової сутності, друга — до Аристотеля, який стверджував, що символ — це знак, значенням якого є знак іншого роду або іншої мови. Із сучасних дослідників найбільш відомі праці Е. Кассірера, ще трьохтомна «Філософія символічних форм» містить фундаментальний аналіз ролі символу в різних видах культурної практики (мова, міф, мистецтво, релігія, гуманітарне знання).
В загальних рисах С. є дещо, що має відношення до чогось іншого або є представником цього іншого, на відміну від ознаки, яка вказує на наявність будь-чого. В цьому смислі слова, емблеми, значки є символами, оскільки одержують своє значення, завдяки їх відповідності з будь-чим іншим, зі своїм референтом. Зв'язок між символами і тим, з чим вони співвідносяться, будується на асоціації ідей і, звичайно, встановлюються шляхом узгодження. В усіх цих випадках зв'язок між символом і референтним об'єктом має свідомий характер, тоді як психоаналітичну теорію символізму цікавить безсвідоме заміщення одних образів, ідей або дій іншими.

СИМПТОМ (*symptom*) — любое нарушение здоровья, вызывающее жалобы пациента.
СИМПТОМ (*symptom*) — будь-яке погіршення здоров'я, що викликає скарги пацієнта.

СИМУЛЬТАННОЕ ВОСПРИЯТИЕ (лат. *simul* — совместно) — понятие и термин физиологии нервной системы, заимствованный психологией: одновременное восприятие объекта в целом или нескольких объектов при отсутствии движения глаз (в отличие от сукцессивного восприятия); частный случай симультанных психических явлений.
СИМУЛЬТАННЕ СПРИЙНЯТТЯ (лат. *simul* — спільно) — поняття і термін фізіології нервової системи, запозичений психологією: одночасне сприйняття об'єкта в цілому або декількох об'єктів при відсутності руху очей (на відміну від сукцесивного сприйняття) і поодинокий випадок симультанних психічних явищ.

СИМУЛЯЦИЯ (лат. *simulatio* — притворство) — действия, сознательно вводящее в обман. Чаще применяется как эллипсис С. болезни.
СИМУЛЯЦІЯ (лат. *simulatio* — удавання) — діяння, що свідомо вводять в оману, частіше застосовується як еліпсис хвороби.

СИНДРОМ (*syndrome*) — группа признаков и симптомов, которые обычно появляются вместе. Синдром сам по себе не определяет заболевание, либо потому, что не известны связи между его элементами, либо потому, что он может быть проявлением целого ряда заболеваний. Синдром усталости — устаревший термин, характеризующий ряд неврозов, при которых пациент жалуется на утомление и одышку, сопровождающие любое усилие, но при этом отсутствуют соматические признаки, подтверждающие его убеждение, что он страдает сердечным заболеванием.
СИНДРОМ (*syndrome*) — група ознак і симптомів, які переважно виникають разом. Синдром сам по собі не визначає захворювання, чи через те, що невідомі зв'язки між його елементами; чи через те, що він може бути проявом цілої низки захворювань. Синдром стомленості — застарілий термін, що характеризується рядом неврозів, при яких пацієнт скаржиться на стомлення, що супроводжує будь-які зусилля, але при цьому відсутні соматичні ознаки, які підтверджують його переконання, що він страждає сердечним захворюванням.

СИНДРОМ НЕУСПЕВАЕМОСТИ (греч. *syndrome* — стечение) — понятие и термин психологии труда и педагогической психологии: совокупность стойких ошибочных действий в процессе обучения, связанных с недостатком определенных способностей. Прогноз С.н. — основная задача психодиагностики и структурного прогноза при психологической трудовой экспертизе.
СИНДРОМ НЕУСПІШНОСТІ (грец. *syndrome* — збіг) — поняття і термін психології праці і педагогічної психології: сукупність стійких помилкових дій в процесі навчання, пов'язаних з недоліком певних здібностей. Прогноз С.н. — основне завдання психодіагностики і структурного прогнозу при психологічній трудовій експертизі.

СИНЕСТЕЗИЯ — сенсорное психическое явление, когда раздражитель, специфичный для одного анализатора, вызывает ощущения,

свойственные другому. Наиболее частая С. — цветной слух, который был отчетливо выражен у К. И. Скрябина и Н. А. Римского-Корсакова.
СИНЕСТЕЗІЯ — сенсорне психічне явище, коли подразник, специфічний для одного аналізатора, викликає відчуття, властиві іншому. Найбільш частіша С. — кольоровий слух, який чітко виражений у К. Скрябіна, Римського-Корсакова.

СИНТЕЗ — мысленное или реальное соединение различных элементов в единое целое; как психологический феномен — вид мышления, позволяющий в единстве с анализом переходить от частных понятий к более общим и от них — к системам понятий — теориям.
Синоним — обобщение.
СИНТЕЗ — уявна або реальна інтеграція різних елементів в єдине ціле; як психологічний феномен — вид мислення, що дозволяє в єдності з аналізом переходити від окремих понять до більш загальних і від них — до систем понять — теорій.
Синонім — узагальнення.

СИСТЕМА ПСИХИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ (греч. *systema* — целое, составленное из частей) — совокупность психических явлений, взятых как целое и находящихся в определенной связи и взаимодействии.
СИСТЕМА ПСИХІЧНИХ ЯВИЩ (грец. *systema* — ціле, складене із частин) — сукупність психічних явищ, взятих за ціле і, що перебувають у певному зв'язку і взаємодії.

СИСТЕМА ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ — содержание психологической науки, приведенное в иерархическую систему, субординированную основной психической категорией через общепсихологические и частнопсихологические категории.
Отражая систему психических явлений, С.п.п. выражается системой психологических терминов.
Каждое из психологических понятий (в частности, включенных в словарь) в иерархии их субординации «выходит» либо на одно из понятий, отражаемых общепсихологической категорией, и через них, на понятие психика, либо на понятие психологическая наука. Но надо помнить, что в словаре есть слова, входящие в язык психологической науки, а не в С.п.п.
С.п.п. — уже чем язык психологической науки.

СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ — зміст психологічної науки, об'єднаний в ієрархічну систему, субординовану основною психофізичною категорією через загальнопсихологічні і спеціально психологічні категорії.
Відображаючи систему психічних явищ, С.п.п. виражається системою психологічних термінів.
Кожне із психологічних понять (зокрема, включених в словник), в ієрархії їх субординацій «виходить» або на одне із понять, що відображаються загальнопсихологічною категорією, і через них, на поняття психіка або на поняття психологічна наука. Але треба пам'ятати, що в словнику є слова, що належать до психологічної науки, а не до С.п.п.
С.п.п. — вужча за мову психологічної науки.

СИСТЕМА ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ — система, включающая согласованные определения, отражающие систему психологических понятий. Чем лучше определения связаны в систему, тем в большей мере она раскрывает реальную систему психических явлений и уточняет собственный язык психологической науки. С.п.т. — основа психологических словарей.
СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ — система, яка включає узгоджені визначення (поняття), що відображають систему психічних явищ. Чим краще визначення пов'язані в систему, тим більш вона розкриває реальну систему психічних явищ і уточнює власну мову психологічної науки. С.п.т. — основа психологічних словників.

СИСТЕМА ЦЕННОСТЕЙ — иерархия субъективных ценностей, определяющая, содержание ценностной ориентации личности или группы.
СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ — ієрархія суб'єктивних цінностей, що визначає зміст цінностей орієнтації особистості або групи.

СИСТЕМАТИЧЕСКАЯ СЛУЧАЙНАЯ ВЫБОРКА — выборка, в которой признаки отбираются из генеральной совокупности путем случайного отбора первого признака и применения некоторого выборочного интервала для отбора последующих признаков.

СИСТЕМАТИЧНА ВИПАДКОВА ВИБІРКА — вибірка, в якій ознаки відбираються з генеральної сукупності шляхом випадкового відбору першої ознаки і застосування деякого вибіркового інтервалу для відбору подальших ознак.

СИСТЕМАТИЧЕСКИЕ ОШИБКИ — ошибки измерения, проявляющиеся при каждом случае применения инструмента и лишающие показатели их валидности.
СИСТЕМАТИЧНІ ПОМИЛКИ — помилки вимірювання, що виявляються при кожній нагоді застосування інструмента і позбавляють показники їх валідності.

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ В ПСИХОЛОГИИ — метод, в основе которого лежит принцип системного подхода в психологии. Состоит из следующих этапов:
- уточнение, какой психологический феномен берется для анализа как целое;
- выявление возможно большего числа элементов целого;
- группирование элементов в необходимое и достаточное число подструктур (субструктур) с согласованием их с имеющимися психологическими теориями;
- установление различных связей и отношений между элементами, подструктурами и целым.

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ В ПСИХОЛОГІЇ — метод, в основі якого лежить принцип системного підходу в психології. Складається з таких етапів:
- уточнення, який психологічний феномен береться для аналізу як ціле;
- виявлення можливо більшого числа елементів цілого;
- групування елементів в необхідне і достатнє число підструктур (субструктур) із узагальненням їх з психологічними термінами;
- установлення різних зв'язків і відношень між елементами, підструктурами і цілим.

СИСТЕМНЫЕ КАЧЕСТВА В ПСИХОЛОГИИ — не любые качества психологической системы, а только те, которые есть продукт системы соседнего, иерархически более низкого уровня. Потому С.к. лучше понимаются при рассмотрении этой двухуровневой системы как целого.

Иерархия С.к. в п. такова:
- психика — С.к. физиологической корковой нейродинамики;
- индивидуальное сознание — С.к. психики;
- групповое сознание — С.к. взаимодействия индивидуальных сознаний личностей контактных групп;
- общественное сознание — С.к. взаимодействия групповых сознаний (см. схему).

СИСТЕМНІ ЯКОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ — не будь-які властивості психічної системи, а тільки ті, які є продуктом системи сусіднього, ієрархічно, більш низького рівня. Тому С.я. краще розуміється при розгляді цієї дворівневої системи як цілого.

Ієрархія С.я. в психології така:
- психіка — С.я. фізіологічної кривої нейродинаміки;
- індивідуальна свідомість — С.я. психіки;
- групова свідомість — С.я. взаємодії індивідуальних свідомостей контактних груп;
- громадська свідомість — С.я. взаємодії групових свідомостей (див. схему).

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД — метод научного познания, в основе которого лежит рассмотрение объектов как систем; в психологии применяется при изучении системы психических явлений, присущих человеку, группе.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД — метод наукового пізнання, в основі якого лежить розгляд об'єктів як систем; в психології застосовується при вивченні системи психічних явищ, властивих людині, групі.

СИСТЕМНЫЙ ПОКАЗАТЕЛЬ — мера какого-либо свойства или признака группы в целом.

СИСТЕМНИЙ ПОКАЗНИК — ступінь будь-якої властивості або ознаки групи загалом.

СИСТЕМООБРАЗУЮЩИЙ ФАКТОР — доминирующий компонент, являющийся фактором, определяющим объединение остальных компонентов в систему.

С.ф. личности — направленность; деятельности — мотив; коллектива — цель и т. д.

СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ФАКТОР — домінуючий компонент, що є фактором і визначає об'єднання компонентів в систему.
С.ф. особистості — спрямованість; діяльність — мотив; колективу — ціль.

СИТУАЦИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ (фр. *situation* — положение) — ситуация, выделяемая по психологическим критериям — совокупности обстоятельств, одно из которых может быть доминирующим и определять особенность действий человека, необходимых для выхода из нее. Оценка С.п. осуществляется путем проверки версий.
СИТУАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНА (фр. *situation* — положення) — ситуація, що виділяється за психологічним критерієм — сукупності обставин, одне з яких може бути домінуючим і визначати особливість дій людини, необхідних для виходу із неї. Оцінка С.п. здійснюється шляхом перевірки версій.

СКЕПТИЦИЗМ (греч. *skepsis* — рассмотрение) — в философии позиция, характеризующаяся сомнением в наличии какого бы то ни было надежного критерия или доказательства истины.
СКЕПТИЦИЗМ (грец. *skepsis* — розгляд) — в філософії позиція, що характеризується сумнівом в наявності будь-якого надійного критерію або доказів істини.

СКОПОФИЛИЯ (*scopophilia*) — удовольствие от разглядывания. Классическая теория причисляет скопофилию к инфантильным составным инстинктам. Написание «скоптофилия» идет от первых неверно сделанных переводов Фрейда.
СКОПОФІЛІЯ (*scopophilia*) — задоволення від розглядування. Класична теорія зараховує скопофілію до інфантильних складових інстинктів. Написання «скоптофілія» іде від перших неправильно зроблених перекладів Фрейда.

СКОРОСТЬ РЕАГИРОВАНИЯ — свойство личности как ее типичное (практически учитывающееся как среднее) время реагирования. С.р. чаще параметр характера, чем темперамента.
ШВИДКІСТЬ РЕАГУВАННЯ — властивість особистості як її типовий (який враховується практично як середній) час реагування. Ш.р. частіше параметр характеру, ніж темпераменту.

СКОРОСТЬ РЕАКЦИЙ — свойство личности как ее типичное (практически учитывающееся как среднее) латентное время реакций. С.р. — параметр темперамента.
ШВИДКІСТЬ РЕАКЦІЇ — властивість особистості як її типовий (латентний) час реакцій. Ш.р. — параметр темпераменту.

СКЛОННОСТЬ — одна из форм направленности личности, в структуру которой входит интерес и волевое стремление осуществлять его в своей деятельности.
СХИЛЬНІСТЬ — одна із форм спрямованості особистості, в структуру якої входить інтерес і вольове прагнення здійснювати його в своїй діяльності.

СКРОМНОСТЬ — свойство личности, отчетливо проявляющееся в поведении, определяемое привычкой думать о себе не лучше, чем о других, и не выказывать своего превосходства. В резко выраженной степени может быть связано с застенчивостью.
СКРОМНІСТЬ — властивість особистості, яка чітко проявляється в поведінці, що визначається звичкою думати про себе не краще, ніж про інших і не виказувати своєї переваги. В різко вираженому ступені може бути пов'язана з сором'язливістю.

СКУКА (*boredom*) — психическое состояние, вызванное отсутствием интересных стимулов и проявляющееся в снижении уровня ясности сознания. Личности с богатым внутренним миром С. несвойственна.
С. — эмоция, которая возникает, если индивид не в состоянии найти интересы и занятия, которые полностью захватили бы его. Она может возникнуть либо вследствие ограничений — например, одиночное заключение, сенсорная депривация, монотонная работа, — либо вследствие внутреннего торможения. Согласно Fenichel (1954), невротическая скука — это состояние инстинктного напряжения, при котором отсутствует инстинктная цель. В результате этого человек, ощущающий скуку, ищет объект «не для того, чтобы направить на него действия своих инстинктных импульсов, а скорее для того, чтобы объект помог найти инстинктную цель, которой он лишен». Он знает, что ему чего-то не хватает, но не знает, чего. Отсюда — раздражительность и беспокойство неотделимы от скуки, но отсутствуют при апатии.

НУДЬГА (*boredom*) — психічний стан, викликаний відсутністю цікавих стимулів і проявляється в зниженні рівня якості свідомості. Особистості з багатим внутрішнім світом Н. невластива.
Н. (скука) — емоція, яка виникає тоді, якщо індивід не в змозі знайти заняття і захоплення, які повністю захопили б його. Вона може виникати або внаслідок обмежень — наприклад, самотності, сенсорна депривація, монотонна робота — або внаслідок внутрішнього гальмування. Згідно з Fenichel (1954) невротична нудьга — це стан інстинктної напруги, при якому відсутня інстинктна мета. В результаті цього людина, яка нудьгує, шукає об'єкт «не для того, щоб направити на нього дії своїх інстинктних імпульсів, а скоріше для того, щоб об'єкт допоміг знайти інстинктну мету, якою він обділений».
Вона знає, що їй чогось не вистачає, але не знає, чого. Звідси роздратування і хвилювання невід'ємні від нудьги, але відсутні при апатії.

СЛУХИ — массовидное явление межличностного обмена искаженной, эмоционально окрашенной информацией. Чаще всего С. возникают при отсутствии полной и достоверной информации по какому-либо интересующему людей вопросу. С. — фактор, заметно влияющий на психологический климат группы.
ЧУТКА — явище загалу міжособистісного обміну перекрученої, емоційно забарвленої інформацією. Частіше всього Ч. виникають при відсутності повної і достовірної інформації з будь-якого цікавого для людей питання. Ч. — фактор, що помітно впливає на психологічний клімат групи.

СЛОВАРЬ-ТЕЗАУРУС — вид словаря, в котором зафиксированы и определены не только слова, но и связи между понятиями, которые они обозначают; вид объективированного тезауруса. Бывает двух видов: алфавитный и тематический, согласованный с соответствующей программой курса психологии.
СЛОВНИК-ТЕЗАУРУС — вид словника, в якому зафіксовані і визначені не тільки слова, але і зв'язки між поняттями, які вони означають; вид об'єктивізованого тезаурусу. Буває двох видів: алфавітний і тематичний, узгоджений з відповідною програмою курсу психології.

СЛОВО — единица языка, объективизирующая понятие и служащая для наименования предметов, процессов, свойств, лиц.
СЛОВО — одиниця мови, що об'єктивізує поняття і служить для назви предметів, процесів і властивостей осіб.

СЛУЧАЙНАЯ ВЫБОРКА — выборка, члены которой отбираются из некоторой совокупности в соответствии с процедурой рандомизации (т. е. по случайностному принципу).
ВИПАДКОВА ВИБІРКА — вибірка, члени якої відбираються з деякої сукупності відповідно до процедури рандомізації (тобто за випадковим принципом).

СЛУЧАЙНЫЕ ОШИБКИ — несистематические ошибки измерения, превращающие показатель в ненадежную и лишенную валидности меру данного понятия.
ВИПАДКОВІ ПОМИЛКИ — несистематичні помилки вимірювання, що перетворюють показник в ненадійний і позбавлений валідності ступінь даного поняття.

СМЕЛОСТЬ — форма бесстрашия, при которой страх сохраняется, но преодолевается волевым усилием, не влияя или мало влияя на поведение.
СМІЛИВІСТЬ — форма безстрашшя, при якій страх зберігається, але долається вольовим зусиллям, не впливаючи або мало впливаючи на поведінку.

СМЕХ — объективизация чувства комического, проявляющаяся по силе от усмешки до хохота.
СМІХ — об'єктивізація почуття комічного, що проявляється від усмішки до реготу.

СМЕШЛИВОСТЬ — свойство личности, присущее некоторым подросткам: реакция смехом на малосмешные стимулы и отсутствие способности произвольно сдерживать смех. При резко выраженной степени может быть симптомом заболевания, в частности олигофрении или психопатии.

СМІХОТЛИВІСТЬ — властивість особистості, притаманна деяким підліткам: реакція сміхом на не дуже смішні стимули і відсутність здібності довільно стримувати сміх. При різко вираженому ступені може бути симптомом захворювання, зокрема олігофренії або психопатії.

СМЫСЛ — со времени древнегреческих философов-стоиков (4–3 в. до н. э.) понимают как мысль, выраженную словом, или сочетанием слов. По мнению А. Н. Леонтьева, С. выступает прежде всего как отношение, которое создается в жизни, в деятельности субъекта. Конкретно — психологически такой сознательный С. создается отражающимся в голове человека объективным отношением того, что побуждает его действовать, к тому, на что его действие направлено как на свой непосредственный результат. Другими словами, сознательный смысл отражает отношение мотива к цели.

П. Я. Гальперин предельно кратко и четко сформулировал общность и различие смысла и значения: «...значение — по роли объекта среди других вещей, а смысл — по отношению к потребностям личности».

Для психологии С. — переработанное личностью значение чего-либо; отражаемое, ставшее отраженным, связанным с отношением к нему. Одно и то же значение для разных личностей имеет различный С. в силу различной апперцепции у каждой.

СМИСЛ (ЗМІСТ, СУТЬ, СЕНС) — з часів давньогрецьких філософів (4–3 ст. до н.е.) — розуміють як думку, виражену словом або сполученням слів. На думку А. Н. Леонтьєва, С. виступає перш за все, як відносини, які створюються в житті, в діяльності суб'єктів. Конкретно — психологічно такий свідомий С. створюється в голові людини об'єктивним відношенням того, що спонукає її діяти, до того, на що її дії спрямовані. Іншими словами, свідомий смисл відображає відношення мотиву до цілі (мети).

П. Я. Гальперін стисло і чітко сформулював спільність і різницю смислу і значення: «...значення — у ролі об'єкта серед інших речей, а смисл — щодо потреб особистості».

Для психології С. — перероблене особистістю значення будь-чого; відображене, що стало відображеним, пов'язаним зі ставленням до нього. Одне і те ж значення для різних особистостей має різний С. через різну апперцепцію.

СНОВИДЕНИЯ — образы, непроизвольно возникающие во время сна, иногда быстро забываемые, иногда стойкие, особенно если С. ситуационные, т. е. связанные по содержанию с бывшими ранее актуальными переживаниями: травмами психическими, борьбой мотивов.

С. — психическая активность во время сна; серия картин и событий, представляющихся во время сна. Психоанализ полагает, что сновидения имеют психологический смысл, постичь который можно с помощью интерпретации. Согласно исходным формулировкам Фрейда, сновидения имеют:

а) явное содержание, т. е. сновидение в том виде, как его переживают, рассказывают или помнят;

б) скрытое содержание, которое раскрывается путем интерпретации.

Он также полагал, что спящий выполняет работу (работа сновидения), переводя скрытое содержание в явное, и что, следовательно, интерпретация сновидения является процессом, обратным работе сновидения. Согласно фрейдовской теории сновидений как исполнения желаний, скрытое содержание является желанием, которое исполняется во сне в галлюцинаторной форме, причем необходимость его перевода в явное содержание обусловлена двумя факторами:

а) физиологическими условиями сна, которые делают сновидение в основном визуальным, а не вербальным процессом;

б) тем, что желание неприемлемо для бодрствующего Эго — следовательно, требуется его замаскировать, чтобы миновать цензора.

Кошмары и тревожные сны составляют неудачи в работе сновидений. Травматические сновидения, в которых просто повторяется травматическое переживание, являются исключением из теории.

Интерес Фрейда к сновидениям возник из того факта, что они являются нормальными процессами, знакомыми каждому, но которые, тем не менее, служат примером того, как работают процессы формирования невротических симптомов. Эти процессы — конденсацию, смещение, символизацию, безразличие к категориям пространства и времени и терпимость к противоречиям — Фрейд назвал первичными процессами, в противоположность вторичным процессам бодрствующей мысли. Интерпретация сновидения, следовательно, сводится главным образом к переводу мышления первичного процесса в мышление вторичного процесса, к развитию сжатых, непоследовательных, преимущественно зрительных образов сновидения в логически стройный символизм языка.

Согласно Freud (1900, 1902), функция сновидений заключается в сохранении сна путем представления желаний как исполненных — иначе они разбудили бы спящего. Недавнее психологическое исследование, однако, допускает существование двух видов сна — без сновидения и со сновидениями.

СНОВИДІННЯ — образи, що мимовільно виникають під час сну, іноді швидко забуваються, іноді стійкі, особливо якщо С. ситуаційні, тобто пов'язані за змістом з раніше актуальними переживаннями: травмами психічними, боротьбою мотивів.

С. — психічна активність під час сну; серія картин і подій, які уявляються під час сну. Психоаналіз передбачає, що сновидіння мають психологічний смисл, досягти якого можна за допомогою інтерпретації. Згідно з вихідними формулюваннями Фрейда, сновидіння мають:

а) явний зміст, тобто сновидіння в тому вигляді, як його переживають, розповідають і пам'ятають;

б) прихований зміст, який розкривається шляхом інтерпретації.

Він також вважав, що той, хто спить, виконує роботу, переводячи прихований зміст в явний і, що відповідно, інтерпретація сновидіння є процесом встановлення перспектив між свідомістю та неусвідомленим в психіці людини.

Згідно з фрейдівською теорією, сновидіння є місцем виконання бажань. Прихований зміст є бажанням, яке виконується уві сні в галюцинаторній формі, причому необхідність його переведення в явний зміст обумовлена двома факторами:

а) фізіологічними умовами сну, які роблять сновидіння в основному візуальним, а не вербальним процесом;

б) тим, що бажання неприпустиме для супер Его — відповідно, вимагає його замаскування, щоб обминути Цензора.

Жахи і тривожні сни складають невдачі в роботі сновидінь. Травматичні сновидіння (див. *травма*), в яких просто повторюється травматичне переживання, є винятком з теорії.

Інтерес Фрейда до сновидінь виник із того факту, що вони є нормальними процесами, знайомими кожному, але які, тим паче, є прикладом того, як працюють процеси формування невротичних симптомів. Ці процеси — конденсацію, зміщення, символізацію, байдужість до категорій просторовості і часу, терплячість до противаг, — Фрейд назвав первинними процесами, на противагу вторинним процесам збудливої думки. Інтерпретація сновидіння зводиться

головним чином до переведення мислення первинного процесу в мислення вторинного процесу.
Згідно з Фрейдом, функція сновидінь полягає в збереженні сну шляхом уявлення побажань як виконаних, — інакше вони розбудили б того, хто спить. Проте і деякі психологічні дослідження допускають існування двох видів сну — без сновидіння і зі сновидіннями.

СОВЕСТЬ — понятие морального сознания, убежденность в том, что есть добро и зло, сознание и чувство ответственности человека за свое поведение. Основана на нравственном самосознании, самооценке, самоконтроле личности. Различают спокойную С, угрызения С.
СОВІСТЬ — поняття моральної свідомості, переконання в тому, що є добро і зло, свідомість і почуття відповідальності людини за свою поведінку. Заснована на моральній самосвідомості, самооцінці, самоконтролі особистості. Розрізняють спокійну С., каяття С.

СОВМЕСТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ — вид групповой деятельности, в которой действия ее участников подчинены общей цели. С.д. — сознательное взаимодействие двух или нескольких человек в процессе совместного достижения общей цели в труде, игре, спорте, обучении, воспитании, лечении, руководстве и т. д.
Высший вид С. д. — коллективная деятельность.
СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ — вид групової діяльності, в якій діяння її учасників підпорядковані загальній меті.
С.д. — свідома взаємодія двох або декількох осіб у процесі спільного досягнення мети в праці, грі, спорті, навчанні, вихованні, лікуванні, керівництві тощо.
Вищий вид С.д. — колективна діяльність.

СОВМЕЩЕНИЕ ПРОФЕССИЙ — понятие педагогики и психологии профессионального обучения и воспитания: свойственное коллективной организации труда, опирающееся на гармоническое развитие личности, возможность взаимозамены членов бригады, имеющих различные профессии и специальности.
СУМІЩЕННЯ ПРОФЕСІЙ — поняття педагогіки і психології професійного навчання і виховання: властиве колективній праці, що спирається на гармонійний розвиток особистості, можливість взаємозаміни членів колективу, які мають різні професії і спеціальності.

СОВОКУПНАЯ ИСЧЕРПАЕМОСТЬ — характеристика измерений, благодаря которой все случаи могут быть отнесены как минимум к одной категории.
СУКУПНА ВИЧЕРПАНІСТЬ — характеристика вимірювань, завдяки якій всі випадки можуть належати як мінімум до однієї категорії.

СОВОКУПНОСТЬ — множество случаев, относительно которого делаются те или иные выводы.
СУКУПНІСТЬ — безліч випадків, стосовно яких робляться ті або інші висновки.

СОДЕРЖАТЕЛЬНОЕ в психике — результат процессуального в психике как единство отраженного в субъективных образах, переживаниях и отношениях с отражаемыми и объективными феноменами. С. в п. — ответ на вопрос «Что отражено?». С. в п. закрепляется в личности памятью.
С. в п. определяет единство субъективного и объективного в познании.
ЗМІСТОВНЕ в психіці — результат процесуального в психіці як єдність відображеного в суб'єктивних образах, переживаннях і відношеннях з відображеними і об'єктивними феноменами. З. в п. — відповідь на питання «Що відображено?» З. в п. закріплюється в особистості пам'яттю.
З. в п. визначає єдність суб'єктивного і об'єктивного в пізнанні.

СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЙ КОНТЕНТ-АНАЛИЗ — анализ, уделяющий основное внимание содержанию коммуникаций.
ЗМІСТОВНИЙ КОНТЕНТ-АНАЛІЗ — аналіз, що приділяє основну увагу змісту комунікацій.

СОЗНАНИЕ — высшая форма психического отражения, свойственная только человеку, интегрирующая все другие семь свойственных ему форм психического отражениям в свои три атрибута и потому являющаяся общепсихологической категорией третьего уровня их иерархии. Различают три формы С.: индивидуальное, групповое (объекты изучения психологии) и общественное (объект изучения исторического материализма).

С.: — 1. Состояние, в котором человек себя осознает, в противоположность состояниям сна, анестезии, комы. 2. Способность к самоосознанию, которой обладает человек, в отличие от других животных.
СВІДОМІСТЬ — вища форма психічного відображення, властива тільки людині, інтегруюча всі інші сім властивих їй форм психічного відображення в свої три атрибути, і тому є загальнопсихологічною категорією третього рівня їх ієрархії.
Розрізняють три форми С.: індивідуальну, групову (об'єкти вивчення психології) і громадську.
С.: — 1. Стан, в якому людина усвідомлює себе, на противагу стану сну, анестезії, коми. 2. Здатність до самоусвідомлення, яким володіє людина на відміну від інших тварин.

СОЗНАНИЕ ГРУППОВОЕ — одна из трех форм сознания, промежуточная между индивидуальным и общественным; носителем (субъектом) его является малая группа. Чем выше внешняя и внутренняя организация группы и чем более целенаправленна ее совместная деятельность, тем С.г. более отчетливо выражено.
Отличие С.г. от индивидуального в том, что его явления (групповые взгляды, групповое мнение, настроения, слухи и т. д.) могут существовать только в группе. От общественного сознания С.г. отличается тем, что формируется при непосредственном контакте. Обобщая явления индивидуального сознания членов группы, С.г. больше их среднего или суммы, т. к. отражает связи и взаимовлияния их не только между собой, но и с общественным сознанием.
СВІДОМІСТЬ ГРУПОВА — одна із трьох форм свідомості, проміжна між індивідуальною і громадською, носієм (суб'єктом) її є мала група. Чим вище зовнішня і внутрішня організація групи і чим більше цілеспрямована її сумісна діяльність, тим С.г. більш чітко виражена.
Відмінність С.г. від індивідуальної в тому, що її явища (групові погляди, групова думка, настрої, чутки та ін.) можуть існувати тільки в групі. Від громадської свідомості С.г. відрізняється тим, що формується при безпосередньому контакті. Узагальнюючи явища індивідуальної свідомості членів групи, С.г. більше їх середнього або суми, так як відображує зв'язки і взаємовпливи їх не тільки між собою, але і з громадською свідомістю.

СОМНЕНИЕ — существенный для творчества и обоснования решения вид мышления как сопоставление возможно большего числа мнений «за» и «против» намечающегося действия и решения.
Полезное С. может перейти во вредный скептицизм.
СУМНІВ — суттєвий для творчості і обґрунтування рішення вид мислення як «співставлення можливо більшого числа думок «за» і «проти» наміченої дії і вирішення.
Корисний С. може перейти у шкідливий скептицизм.

СОН — естественное психическое состояние личности и коры головного мозга, определяемое суточным биоритмом и проявляющееся как проградиентный переход от состояния ясности сознания к его потере (при засыпании) и обратно — к ясности (при пробуждении).
Еще недавно С. рассматривался как торможение и покой, но последние исследования углубили его понимание как состояние своеобразной активности, связанной с переходом ранее полученной информации из кратковременной в долговременную память.
СОН — природний психічний стан особистості і кори головного мозку, що визначається добовим біоритмом і з'являється як проградієнтний перехід від стану ясності свідомості до його зміни (при засинанні) і знову — до ясності (коли особа прокидається).
Ще недавно С. розглядали як гальмування і спокій, але останні дослідження поглибили його розуміння як стан своєрідної активності, пов'язаного з переходом раніше одержаної інформації із короткочасної в довготривалу пам'ять.

СОПЕРЕЖИВАНИЕ — проявление группового сознания в форме групповой эмоции, появляющейся у суггеренда в результате внушения или подражания эмоции суггестора, чаще непроизвольного. С. имеет иерархию проявлений от сочувствия до психической эпидемии.
СПІВПЕРЕЖИВАННЯ — виявлення групової свідомості в формі групової емоції, що проявляється сугеренда в результаті навіювання або наслідування емоції сугестора, частіше мимовільного. С. має ієрархію проявів від співчуття до психічної епідемії.

СПОСОБНОСТИ ПСИХИЧЕСКИЕ — качество личности, определяющее успешность овладения определенной деятельностью и совершенствование в ней. С. — подструктура личности, наложенная на ее остальные основные подструктуры. Различают С. элементарные и сложные, общие и частные, потенциальные и актуальные. С. различаются не только по степени выраженности — от простой способности до таланта — и могут развиваться от слабо выраженных до ярко проявленных. Формирование социально полезных С. личности достигается ее правильным воспитанием с раннего детства и подкрепляется самовоспитанием. По практической значимости выделяют уже наиболее хорошо изученные: коммуникативные С., организаторские С., педагогические С. технические С. и С. к руководству.
ЗДІБНОСТІ ПСИХІЧНІ — властивість особистості, що визначає успішність опанування певної діяльності і удосконалення в ній. З. — підструктура особистості, нашарована на її інші підструктури. Розрізняють З. елементарні і складні, загальні і окремі, потенційні і актуальні. З. розрізняють за ступенем вираженості — від простої здібності до таланту. Формування соціально корисних З. особистості досягається її правильним вихованням з раннього дитинства і підкріплюється самовихованням. За практичною вагомістю виділяють найбільш добре вивчені: комунікативні З., організаторські З., педагогічні З., технічні З., З. до керівництва.

СОРЕВНОВАНИЕ — вид совместной деятельности, в процессе которой каждый стремится достичь лучших результатов.
ЗМАГАННЯ — вид сумісної діяльності, в процесі якої кожен прагне досягти кращих результатів.

СОСРЕДОТОЧЕННОСТЬ — психическое состояние, определяемое концентрацией внимания на определенных объектах или мыслях.
ЗОСЕРЕДЖЕНІСТЬ — психічний стан, що визначається концентрацією уваги на певних об'єктах або думках.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ — процесс усвоения человеческим индивидом определенной системы знаний, норм, ценностей, позволяющих ему функционировать в качестве полноправного члена

данного общества. Включает целенаправленное воздействие на личность в процессе воспитания и стихийное влияние на ее формирование различных условий и обстоятельств жизни.
СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ — процес засвоєння людським індивідом певної системи знань, поведінки, норм, цінностей, що дозволяють йому функціонувати як повноцінному члену даного суспільства. Включає цілеспрямований вплив на особистість в процесі виховання і стихійний вплив на її формування різних умов і обставин життя.

СОЦИАЛЬНАЯ ИНГИБИЦИЯ — торможение интеллектуальных процессов у человека, по причине непроизвольного влияния присутствующих людей.
СОЦІАЛЬНА ІНГІБІЦІЯ — гальмування інтелектуальних процесів у людини, через причину мимовільного впливу людей, що присутні.

СОЦИАЛЬНАЯ ПЕРЦЕПЦИЯ (лат. *perceptio* — восприятие) — восприятие человека человеком; проблема, разрабатываемая А. А. Бодалевым.
СОЦІАЛЬНА ПЕРЦЕПЦІЯ (лат. *perceptio* — сприйняття) — сприйняття людини людиною; проблема, розроблена А. А. Бодалєвим.

СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ — в широком смысле это один из трех стволов дерева психологической науки, в узком — самостоятельная психологическая наука, лежащая на пересечении психологии с социологией, изучающая явления психики, существующие только в группе людей (т. н. массовидные явления) или у личности только в группе (напр., коллективизм, коммуникативные способности, психологическая совместимость).
Отрасли С.п.: палеопсихология, историческая П., П. коллективов, П. семьи, П. наций, П. пропаганды, П. торговли и др. Все другие психологические науки имеют социально-психологический аспект, проявляющийся в решении ими задач С.п. и использовании ими ее категорий.
Поскольку С.п. лежит на пересечении психологии с социологией, ряд философов считают ее отраслью социологии.
Синоним (устаревший) — общественная психология.

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ — в цілому це один із трьох стовбурів дерева психологічної науки, а у вузькому — самостійна психологічна наука, що лежить на перетині психології з соціологією, що вивчає явища психіки, які існують тільки в групі людей (явище загалу) або в особистості тільки в групі (напр., колективізм, комунікативні здібності, психологічна сумісність).
Галузі С.п.: палеопсихологія, історична П., П. колективів, П. сім'ї, П. націй, П. пропаганди, П. торгівлі та ін. Всі інші психологічні науки мають соціально-психологічний аспект, що проявляється у вирішенні ними завдань С.п. і використанні її категорій.
Оскільки С.п. лежить на перетині психології з соціологією, ряд філософів вважають її галуззю соціології.
Синонім (застарілий) — суспільна психологія.

СОЦИАЛЬНАЯ РОЛЬ ЛИЧНОСТИ — см. *роль*.
СОЦІАЛЬНА РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ — див. *роль*.

СОЦИАЛЬНОЕ В ПСИХИКЕ — все психические явления, отличающие человека от животных, возникшие у него в процессе антропогенеза психики и общественно-исторического развития психики.
СОЦІАЛЬНЕ В ПСИХІЦІ — усі психічні явища, що відрізняють людину від тварини, виникли в неї у процесі антропогенезу психіки і суспільно-історичного розвитку психіки.

СОЦИАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ — принцип психологии человека; ряд форм психического отражения, свойственных взрослому здоровому человеку.
СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ — принцип психології людини і ряд форм психічного відображення, властивих дорослій здоровій людині.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ — адаптация к новым для личности или группы социальным условиям деятельности.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ — адаптація до нових для особистості або групи соціальних умов діяльності.

СОЦИАЛЬНЫЙ СТЕРЕОТИП — вид социальной установки, ценностной (значимой) для данной личности, четко и устойчиво выраженной (фиксированной), субъективно существующей как устойчивый образ.
СОЦІАЛЬНИЙ СТЕРЕОТИП — вид соціальної установки, ціннісної для даної особистості, чітко і стійко вираженої (фіксованої), суб'єктивно існуючої як стійкий образ.

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ЛИЧНОСТИ — изучение личности как продукта и субъекта общественных отношений. Рассмотрение личности через ее социальную деятельность, статус, роль, экспектация (хотя эти феномены — предмет социологии) социальной психологией вносит в понимание их свой аспект, изучая систему «коллектив — личность». Для социолога личность выступает в качестве носителя определенных социальных черт, характеризующих ее как субъект труда, познания и общения.
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ОСОБИСТОСТІ — вивчення особистості як продукту та суб'єкту суспільних відносин. Розгляд особистості через її соціальну діяльність, статус, роль вносить в розуміння їх свій аспект, вивчаючи систему «колектив — особистість». Для соціолога — особистість виступає як носій певних соціальних ознак, що характеризують її як суб'єкт праці, пізнання і спілкування.

СОЦИОМЕТРИЯ — метод психологического исследования межличностных отношений в группе с целью определения структуры взаимоотношений и психологической совместимости.
СОЦІОМЕТРІЯ — метод психологічного дослідження міжособистісних відносин в групі з метою визначення структури взаємовідносин і психологічної сумісності.

СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОЕ ИНТЕРВЬЮИРОВАНИЕ — интервьюирование, при котором для успешного общения с респондентом требуется применение нестандартных процедур.
СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ІНТЕРВ'ЮВАННЯ — інтерв'ювання, при якому для успішного спілкування з респондентом вимагається застосування нестандартних процедур.

СПЕЦИАЛЬНОСТЬ — конкретный, исторически сложившийся вид трудовой деятельности, систематически выполняемый специалистом в русле определенной профессии и дающий ему средства для существования. Имеющиеся у него для этого знания, навыки и умения, совершенствующиеся в процессе работы по С, могут быть недостаточными для другой С.
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ — конкретний, історично склався вид трудової діяльності, який систематично виконується спеціалістом певної професії і дає йому можливості для існування. Знання, навички і уміння, що удосконалюються в процесі роботи за С. можуть бути недостатніми для інших С.

СПЕЦИФИКАЦИЯ ДАННЫХ — детализированное описание данных, подлежащих регистрации в каждом отдельном случае и для каждой переменной.
СПЕЦИФІКАЦІЯ ДАНИХ — деталізований опис даних, що підлягають реєстрації в кожному окремому випадку і для кожної змінної.

СПИННОМОЗГОВЫЕ РЕФЛЕКСЫ — см. *рефлексы спинного мозга*.
СПИННОМОЗКОВІ РЕФЛЕКСИ — див. *рефлекси*.

СПИРИТИЗМ (лат. *spiritus* — дух) — мистическое течение, связанное с верой в загробную жизнь умерших и возможностью общения с их душами приемами т. н. физического медиумизма.
СПІРИТИЗМ (лат. *spiritus* — дух) — містична течія, пов’язана з вірою в потойбічне життя померлих і можливістю спілкування з їх душами прийомами фізичного медіумізму.

СПОСОБ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ — компонент динамической структуры деятельности, совокупность приемов и методов деятельности, обеспечивающих ее результат.
СПОСІБ ДІЯЛЬНОСТІ — компонент динамічної структури діяльності, сукупність прийомів і методів діяльності, що забезпечує її результат.

СПОСОБНОСТИ КОЛЛЕКТИВА — совокупность различных способностей, свойственных личностям — членам данного коллектива.

Они определяют возможности его разнообразной деятельности, а взаимодействуя с коллективными способностями к основной деятельности — его стиль.
ЗДІБНОСТІ КОЛЕКТИВУ — сукупність різних здібностей, властивих особистостям — членам даного колективу. Вони визначають можливості його різносторонньої діяльності, а взаємодіючи з колективними здібностями до основної діяльності — його стиль.

СРАВНЕНИЕ — вид мышления, в процессе которого получаются суждения об общности и различии свойств двух или нескольких познаваемых феноменов.
ПОРІВНЯННЯ — 1) уявне зіставлення об'єктів з метою знаходження спільного і того, чим вони відрізняються. 2) вид мислення, в процесі якого виникають судження про спільність та відмінність властивостей двох або декількох феноменів, що розпізнаються.

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ — психологическая наука, предмет которой психика животных.
Синоним — зоопсихология.
ПОРІВНЯЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ — психологічна наука, предметом якої є психіка тварин.
Синонім — зоопсихологія.

СРЕДА — совокупность условий, окружающих человека и взаимодействующих с ним как с организмом и личностью. Различают С. внутреннюю и внешнюю. Во взаимодействии С. и личности изменения личности могут отставать от изменения С., что создает противоречия.
СЕРЕДОВИЩЕ — сукупність умов, що оточують людину і взаємодіють з нею як з організмом і особистістю. Розрізняють С. внутрішнє і зовнішнє. У взаємодії С. і особистості зміни особистості можуть відставати від зміни С., що створює певні протиріччя.

СРЕДНЕЕ АРИФМЕТИЧЕСКОЕ — мера средней тенденции для интервальных переменных.
СЕРЕДНЄ АРИФМЕТИЧНЕ — міра середньої тенденції для інтервальних змінних.

СРЕДНЯЯ ТЕНДЕНЦИЯ — способ определения такой средней величины или оценки, которая лучше всего представляет некоторое множество признаков данной переменной.
СЕРЕДНЯ ТЕНДЕНЦІЯ — спосіб визначення такої середньої величини або оцінки, яка краще за все подає множинність ознак даної змінної.

СРЕДСТВА МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ — газеты, радио- и телепередачи, кино, звуко- и видеозаписи и т. д.
ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ — газети, радіо- і телепередачі, кіно, звуко- і відеозаписи та інше.

СТАБИЛЬНОСТЬ (лат. *stabilis* — устойчивый) — свойство психики (в частности, личности) быть устойчивой в каждый данный момент; предпосылка психодиагностики.
СТАБІЛЬНІСТЬ (лат. *stabilis* — стійкий) — властивість психіки (зокрема, особистості) бути стійкою в кожний момент; передумова психодіагностики.

СТАДИИ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ — можно выделять по ряду критериев, но практически лучше всего брать за основу единство доминирующих видов деятельности и доминирующих психологических отношений.
У различных личностей возрастные границы С.р.л. значительно варьируются, но чаще совпадают с дошкольным периодом, учением в первом классе, и с началом трудовой деятельности.
СТАДІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ — можна виділити за рядом критеріїв, але практично краще всього брати за основу єдність домінуючих видів діяльності і домінуючих психологічних відносин.
Розвиток особистості має і етапи, що відрізняються від стадії.
У різних особистостей вікові межі С.р.о. варіюються, але частіше співпадають з дошкільним періодом, навчанням у першому класі, з початком трудової діяльності.

СТАНДАРТИЗОВАТЬ — измерять в единой или в сравнимых единицах измерения.
СТАНДАРТИЗУВАТИ — вимірювати в єдиній або в порівнянних одиницях вимірювання.

СТАНДАРТНАЯ ОЦЕНКА (Z) — мера расположения в интервальном распределении, выражаемая в единицах стандартного отклонения относительно средней.
СТАНДАРТНА ОЦІНКА (Z) — ступінь розташування в інтервальному розподілі, що виражається в одиницях стандартного відхилення відносно середнього.

СТАНДАРТНОЕ ОТКЛОНЕНИЕ (S) — мера дисперсии для интервальных переменных.
СТАНДАРТНЕ ВІДХИЛЕННЯ (S) — ступінь дисперсії для інтервальних змінних.

СТАТИСТИКА — числа, в суммарном виде отражающие распределение значений переменных или зависимости между переменными; признаки выборки, соответствующие определенным параметрам генеральной совокупности.
СТАТИСТИКА — числа, що в сумарному вигляді відображають розподіл значень змінних або залежність між змінними; ознаки вибірки, відповідні визначеним параметрам генеральної сукупності.

СТАТИСТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ — вероятность того, что связь между двумя переменными, обнаруженная в ходе анализа выборки, носила случайный характер и не существует в генеральной совокупности.
СТАТИСТИЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ — імовірність того, що зв'язок між двома змінними, виявлений в ході аналізу вибірки, має випадковий характер і не існує в генеральній сукупності.

СТАТУС ЛИЧНОСТИ ОБЪЕКТИВНЫЙ — положение данной личности в группе, определяемое системой объективно складывающихся отношений в ней, экспектацией и межличностными отношениями.
Омоним — С.л.о. как условная оценка личности числом выборов при социометрии.
СТАТУС ОСОБИСТОСТІ ОБ'ЄКТИВНИЙ — положення даної особистості в групі, що визначається системою відносин, і які об'єктивно склалися в ній, експектацією і міжособистісними відносинами.
Омонім — С.о.о. як умовна оцінка особистості числом виборів при соціометрії.

СТАТУС ЛИЧНОСТИ СУБЪЕКТИВНЫЙ — отражение личностью своего объективного статуса как его понимание и переживание. Может соответствовать или не соответствовать объективному статусу личности.
СТАТУС ОСОБИСТОСТІ СУБ'ЄКТИВНИЙ — відображення особистістю свого об'єктивного статусу як його розуміння і переживання. Може відповідати чи не відповідати об'єктивному статусу особистості.

СТЕПЕНИ СВОБОДЫ — число ячеек в таблице или число точек на линии регрессии, которые могут заполняться независимо от предшествующих заполнений.
СТУПЕНІ СВОБОДИ — число комірок в таблиці або число точок на лінії регресії, які можуть заповнюватися незалежно від попередніх заповнень.

СТИЛЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ — совокупность индивидуальных особенностей определенной деятельности личности, влияющая на способ достижения цели этой деятельности, обусловливающая своеобразие ее выполнения. В С.д. всегда проявляются индивидуальные и типичные особенности личности.
С.д. — интегративное проявление иерархии процессуальных особенностей динамической функциональной структуры личности (лучше всего изучено Е. А. Климовым влияние на С.д. темперамента), мотивов деятельности, привычных форм общения и руководства. По последнему критерию выделяют два стиля руководства: авторитарный и демократический.
СТИЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ — сукупність індивідуальних особливостей певної діяльності особистості, що впливає на спосіб досягнення мети цієї діяльності. В С.д. завжди проявляються індивідуальні і типові особливості особистості.
С.д. — інтегративний прояв ієрархії процесуальних особливостей динамічної функціональної структури особистості, мотивів діяльності, (краще всього досліджений Е. А. Климовим вплив на С.д. темперамента) звичних форм спілкування і керівництва. За останнім критерієм визначають два стилі керівництва: авторитарний і демократичний.

СТИМУЛ (лат. *stimulus* — палка для погоняния) — внешнее воздействие на организм, личность или группу людей, отражаемое ими в формах психической реакции или мотива. Различными личностями и группами один и тот же С. может отражаться как различные мотивы.
Синонимы — отражаемое, раздражитель.
С. — то, что вызывает ответ или реакцию в живой ткани. Согласно метапсихологии Фрейда, стимулы бывают или внутренними, или внешними; первые являются инстинктными импульсами; приходящими изнутри организма и воздействующими на психический аппарат, а вторые представляют собой сенсорные впечатления, получаемые из окружающей среды. Стимулы повышают напряжение, вызывают неудовольствие (страдание), которое ослабляется с помощью разрядки в соответствии с принципом удовольствия, или с принципом реальности.
СТИМУЛ (лат. *stimulus* — паля для поганяння) — зовнішній вплив на організм, особистість або групу людей, що відображається ними в формах психічної реакції або мотиву. Різними групами або особами один і той же С. може відображатися як різні мотиви.
Синонім — подразник, відображаюче.
С. — те, що викликає відповідь або реакцію в живій тканині. Згідно з метапсихологією Фрейда, стимули бувають або внутрішніми, або зовнішніми, перші є інстинктивними імпульсами, що виходять зсередини організму і, що впливають на психічний апарат, а другі є сенсорні враження, одержані з оточуючого середовища. Стимули підвищують напругу, викликають невдоволення (страждання), які послаблюються за допомогою розрядки у відповідності або з принципом задоволення, або з принципом реальності.

СТИМУЛЬНЫЙ БАРЬЕР — та часть психического аппарата, которая защищает Эго от чрезмерного возбуждения как со стороны внешних, так и внутренних стимулов. Согласно некоторым мнениям, травматические переживания разрушают стимульный барьер.
СТИМУЛЬНИЙ БАР'ЄР — та частина психічного апарату, яка захищає Его від збудження як з боку зовнішніх так і внутрішніх стимулів. Згідно з деякими думками, травматичні переживання руйнують стимульний бар'єр.

СТИМУЛЬНЫЙ ГОЛОД — это страстное желание возбуждения; в основе этого понятия лежит положение о том, что живым организмам требуется оптимальное количество стимуляции, и они ищут его.
СТИМУЛЬНИЙ ГОЛОД — це велике бажання збудження; в основі цього поняття лежить твердження про те, що живим організмам потрібна оптимальна кількість стимуляції, і вони шукають її.

СТИМУЛЬНЫЙ ЗНАК — этологический термин; он относится к поведению, которое действует как стимул для дополняющего поведения другой особи того же вида. Улыбка и плач являются стимульными знаками.
СТИМУЛЬНИЙ ЗНАК — етологічний термін, він відноситься до поведінки, яка діє як стимул для доповнення поведінки іншої особи. Посмішка і плач є стимульними знаками.

СТОЛБИКОВАЯ ДИАГРАММА — график, на котором результаты наблюдений изображаются в виде столбиков.
СТОВПЧАСТА ДІАГРАМА — графік, на якому результати спостережень відображені у вигляді стовпчиків.

СТРАДАНИЕ — сильно переживаемая эмоция, полярная удовольствию, принимающая у человека форму чувства.
СТРАЖДАННЯ — пережита емоція, полярна задоволенню, яка розкривається в людини у формі почуття.

СТРАСТЬ — стойкое и длительное проявление эмоций, чаще входящих в структуру стойких чувств, становящееся доминирующим мотивом деятельности.
ПРИСТРАСТЬ — стійке і тривале виявлення емоцій, що входять у структуру стійких почуттів і стає домінуючим мотивом діяльності.

СТРАТА (лат. *stratum* — настил) — термин, введенный А. В. Петровским в социальную психологию и положенный им в основу стратометрии групп и стратометрической концепции коллектива.
СТРАТА (лат. *stratum* — настилання) — термін, введений А. В. Петровським в соціальну психологію і покладений ним в основу стратометрії груп і стратометричної концепції колективу.

СТРАТИФИЦИРОВАННАЯ (РАЙОНИРОВАННАЯ) ВЫБОРКА — процедура, при которой из совокупности сначала отбираются подгруппы по признаку наличия у их членов одного или более общих свойств, а затем из каждой из этих подгрупп по отдельности берется выборка.
СТРАТИФІКОВАНА (РАЙОНОВАНА) ВИБІРКА — процедура, під час якої із сукупності спочатку відбираються підгрупи за ознакою наявності у членів підгрупи однієї чи кількох спільних властивостей, а потім із кожної з цих підгруп окремо береться вибірка.

СТРАТОМЕТРИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ КОЛЛЕКТИВА — концепция, разработанная А. В. Петровским. Согласно С.к.к. структура межличностных отношений в коллективе имеет три слоя:

- первый — межличностные отношения непосредственной зависимости;
- второй — межличностные отношения, опосредованные содержанием коллективной деятельности и коллективными ценностями;
- третий — каркас отношений собственно деятельных отношений к предмету деятельности, в которых главное место занимает освоение ее социального смысла. Третий слой отношений присущ коллективу в отличие от группы — ассоциации, корпорации и др.

СТРАТОМЕТРИЧНА КОНЦЕПЦІЯ КОЛЕКТИВУ — концепція, розроблена А. В. Петровським. Згідно з С.к.п. структура міжособистісних відносин в колективі має три шари:

- перший — міжособистісні відносини безпосередньої залежності від колективної діяльності;
- другий — міжособистісні відносини, опосередковані змістом колективної діяльності і колективними цінностями;
- третій — каркас відношень власне діяльних відношень до предмета діяльності, в яких основне місце займає засвоєння її соціального смислу. Третя верства відносин властива колективу на відміну від групи — асоціації, корпорації.

СТРАТОМЕТРИЯ — метод оценки сплоченности коллектива по его стратам путем изучения его ЦОЕ, предложенный А. В. Петровским. При этом необходимо учитывать не только единство, но и уровень ценностной ориентации, ее содержание, различные для коллектива и корпорации.

СТРАТОМЕТРІЯ — метод оцінки згуртованості колективу за його стратами шляхом вивчення його ЦОЕ, запропонованим А. В. Петровським. При цьому необхідно враховувати не тільки єдність, але і рівень ціннісної орієнтації, її зміст, різні для колективу і корпорації.

СТРАХ — наиболее биологически обусловленная эмоция как отражение нужды избежать опасности, в основе которой лежит пассивно или активно оборонительный рефлекс, определяющий астеническое или стеническое его проявление. С. имеет различные формы: боязнь, испуг, тревожное ожидание, паника.
СТРАХ (ОСТРАХ) — найбільш біологічно обумовлена емоція як відображення потреби уникнути небезпеки, в основі якої лежить пасивно або активно охоронний рефлекс, який визначає астенічний або стенічний його вияв. С. має різні форми: боягузтво, острах, тривожні очікування, паніка, фобія.

СТРЕМЛЕНИЕ — настойчивое желание добиться чего-либо, выступающее как мотив деятельности, хорошо осознанный по своей цели, с которой стойко связан, и выраженный волевым усилием для ее достижения. С. может быть кратковременным процессом, психическим состоянием и свойством личности, определяющим ее направленность.
ПРАГНЕННЯ — стійке бажання добитися будь-чого, що виступає як мотив діяльності, добре усвідомлений за своєю метою, з якого стійко пов'язаний і виражений вольовим зусиллям для її досягнення. П. може бути короткочасним процесом, психічним станом і властивістю особистості, що визначає її спрямованість.
Синонім — інстинкт.

СТРЕСС (англ. *stress* — напряжение) — состояние спада, подавленности, возникающее у человека под влиянием экстремальных воздействий. В авиационной психологии изучена своеобразная форма С. напряженность в полете, проявляющаяся и в других видах труда.
СТРЕС (англ. *stress* — напруження) — стан, викликаний надмірними психічними й фізичними напруженнями або впливами травмуючих подразників. Стрес може спричиняти як позитивний, мобілізуючий, так і негативний вплив на діяльність (дистрес) аж до її повної дезорганізації.

С. — стан спаду, пригніченості, що виникає у людини під впливом екстремальних впливів. В авіаційній психології вивчена своєрідна форма С. напруження в польоті, що проявляється і в інших видах діяльності.

СТРУКТУРА — совокупность стойких связей между частями (компонентами) объекта, обеспечивающей его целостность.
СТРУКТУРА — сукупність стійких зв'язків між частинами (компонентами) об'єкта, що забезпечують його цілісність.

СТРУКТУРА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ — см. *деятельность*.
СТРУКТУРА ДІЯЛЬНОСТІ — див. *діяльність*.

СТРУКТУРА ЛИЧНОСТИ — см. *динамическая функциональная структура личности*.
СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ — див. *динамічна функціональна структура особистості*.

СТРУКТУРА ПСИХИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ (лат. *structure* — строение, связи) — взаимодействие реально существующего психического явления, взятого за целое, его подструктур, элементов и их всесторонних связей, отражаемое при его познании как психологическая система.
Поскольку все психические явления процессуальны, С.п.я. является динамической структурой.
СТРУКТУРА ПСИХІЧНИХ ЯВИЩ (лат. *structure* — зв'язки, побудова) — взаємодія реально існуючого психічного явища, взятого за ціле, його підструктур, елементів і їх всебічних зв'язків, відображена при його пізнанні, як психічна система.
Оскільки всі психічні явища процесуальні, С.п.я. є динамічною структурою.

СТРУКТУРА СОЗНАНИЯ — имеет четыре подструктуры: атрибуты сознания, свойства его динамики, свойства форм психического отражения и свойства уровней ясности сознания. С.с. взаимодействует со структурой личности и структурой деятельности.

СТРУКТУРА СВІДОМОСТІ — має чотири підструктури: атрибути свідомості, властивості її динаміки, властивості форм психічного відображення і властивостей рівнів ясності свідомості. С.с. взаємодіє зі структурою особистості і структурою діяльності.

СТРУКТУРНЫЙ КОНТЕНТ-АНАЛИЗ — анализ, уделяющий основное внимание форме коммуникации.
СТРУКТУРНИЙ КОНТЕНТ-АНАЛІЗ — аналіз, що приділяє основну увагу формі комунікації.

СТРУКТУРНЫЙ ПРОГНОЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (греч. *prognosis* — предвидение) — итог психодиагностики как описание благоприятных и неблагоприятных особенностей ожидаемой деятельности, определяемых выявленными особенностями динамической функциональной структуры личности.
СТРУКТУРНИЙ ПРОГНОЗ ДІЯЛЬНОСТІ (грец. *prognosis* — передбачення) — підсумок психодіагностики як опис сприятливих і несприятливих особливостей очікуваної діяльності, що визначають виявлені особливості динамічної функціональної структури особистості.

СУБЛИМАЦИЯ (*sublimation*) — связанный с развитием процесс, посредством которого инстинктные энергии разряжаются в неистинктные формы поведения. Данный процесс включает в себя:
а) перемещение энергии с действий и объектов первичного (биологического) значения на действия и объекты меньшего инстинктного значения;
б) такое преобразование качества эмоции, сопровождающей деятельность, при котором она становится «десексуализированной» и «деагрессифицированной»;
в) освобождение деятельности от диктата инстинктного напряжения.

Интеллектуальная любознательность рассматривается как сублимация скопофилии, поскольку:
а) она обращена на несексуальные предметы;
б) сопровождающее ее удовольствие имеет несексуальный характер;
в) изменения ее интенсивности не зависят от истинктного напряжения.

Понятие сублимации направлено на объяснение развития «высших функций» из низших, и за основу берутся два вида доказательств: во-первых, возникновение новых интересов и способностей во время курса психоаналитического лечения; во-вторых, возникновение «регрессивных» симптомов у лиц с невротическими расстройствами.

СУБЛІМАЦІЯ (*sublimation*) — пов'язаний з розвитком процес, засобом якого інстинктні енергії розряджаються в неінстинктивні форми поведінки. Даний процес включає в себе:

а) розміщення енергії з дій і об'єктів біологічного значення на дію і об'єкти меншого інстинктного значення;

б) таке перетворення якості емоцій, що супроводжує діяльність, під час якого вона стає «десексуалізованою» і «деагресифікованою»;

в) вивільнення діяльності від диктату інстинктної напруги.

Інтелектуальна допитливість розглядається як сублімація скопофілії, оскільки:

а) вона звернена на несексуальні предмети;

б) задоволення, що її супроводить, має несексуальний характер;

в) зміни її інтенсивності не залежать від інстинктної напруги.

Поняття сублімації направлене на пояснення розвитку «вищих функцій» із нижчих і за основу беруться два види доказів:

по-перше, виникнення нових інтересів і здібностей під час курсу психоаналітичного лікування; по-друге, виникнення «регресивних» симптомів у осіб з невротичними розладами.

СУБЪЕКТ — носитель субъективного, внешне объективизируемого. С. — это не только человек, но и любое животное, обладающее способностью психического отражения.

СУБ'ЄКТ — носій суб'єктивного, зовнішньо об'єктивізованого. С. — це не тільки людина, але і будь-яка тварина, що володіє здатністю психічного відображення.

СУБЪЕКТИВИСТСКОЕ — недостаточно объективное обычно из-за предвзятости субъекта мнение о чем-либо или такая же оценка им чего-либо.

Синоним (устаревающий) — субъективное.

СУБ'ЄКТИВІСТСЬКЕ — недостатньо об'єктивна, зазвичай, із-за упередженості суб'єкта, думка про будь-що або та ж оцінка ним будь-чого.

Синонім — суб'єктивне.

СУБЪЕКТИВНОЕ — системное качество животных ветви вторичноротых, продукт особым образом организованной материи — коры головного мозга, обязательный компонент психики, объективизирующийся у животных в поведении, а у человека, кроме того, и в деятельности.
В филогенезе животных, имеющих кору головного мозга, С. образовалось на основе опережающего физиологического отражения как переживание боли, прогнозирующей разрушение организма. Боль сохранилась и у человека как простейшая форма С. Высшей формой С., свойственной только человеку, является идеальное. С. существует в единстве со своей противоположностью — объективным. Оно как отраженное, ставшее субъективной реальностью, определяет содержательное всех форм психического отражения в виде переживаний, образов и отношений, более или менее точно (но не зеркально) соответствующих объективному отражаемому, первично существующему вне их.
С. у человека существует в четырех иерархически связанных формах: психики, индивидуального сознания, группового сознания и общественного сознания.
СУБ'ЄКТИВНЕ — те, що властиве суб'єкту, яке є похідним від його діяльності, характеристика знань, яка відображає такі моменти, де знання недостатньо точно та всебічно відтворює свій об'єкт.
С. — системна якість тварин гілки вторинноротих, продукт організованої матерії — кори головного мозку, обов'язковий компонент психіки, що об'єктивізується у тварин у поведінці, а у людини, крім того, і в діяльності.
У філогенезі тварин, що мають кору головного мозку, С. утворилась на основі випереджального фізіологічного відображення як переживання болю, який прогнозує розлад організму. Біль зберігся і в людини як проста форма С. Вищою формою С., властивою людині, є ідеальне. С. існує в поєднанні зі своєю протилежністю — об'єктивним.
С. у людини існує в чотирьох ієрархічно пов'язаних формах: психіки, індивідуальної свідомості, групової свідомості і суспільної свідомості.

СУБЪЕКТНОЕ — свойственное субъекту.
СУБ'ЄКТНЕ — властиве суб'єкту.

СУБЪЕКТНЫЙ ТЕЗАУРУС — вид тезауруса как запас слов, представляющих систему понятий, присущих индивидуальному или групповому субъекту, иногда конкретизируемых образами и обобщенных в подсистемы.
С.т. проявляется у форме объективированного Т.
СУБ'ЄКТНИЙ ТЕЗАУРУС — вид тезауруса як запас слів, що є системою понять, властивих індивідуальному або груповому суб'єкту, іноді конкретизованих образами і узагальнених у підсистеми.
С.т. проявляється у формі об'єктивованого Т.

СУБЪЕКТ РУКОВОДСТВА — осуществляющий руководство личностью или группой. Различают индивидуальные и коллективные С.р.
СУБ'ЄКТ КЕРІВНИЦТВА — той, хто здійснює керівництво особистістю або групою. Розрізняють індивідуальні і колективні С.к.

СУБЪЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ — категория теории управления и психологии управления: институты, организации, лица, наделенные определенными полномочиями, деятельность которых направлена на объекты управления. Субъекты управления образуют иерархию согласно субординации выше- и нижестоящих инстанций.
Синоним — управляющие.
СУБ'ЄКТИ УПРАВЛІННЯ — категорія теорії управління і психології управління: інститути, організації, особи, наділені певними повноваженнями, діяльність яких спрямована на об'єкти управління. Суб'єкти управління утворюють ієрархію згідно з субординацією, яка підпорядкована вищим і нижчим інстанціям.
Синонім — керуючі.

СУГГЕРЕНД — личность, являющаяся объектом суггестии.
СУГЕРЕНД — особистість, що є об'єктом сугестії.

СУГГЕСТОР — личность, осуществляющая суггестию.
СУГЕСТОР — особистість, що здійснює сугестію.

СУГГЕСТИЯ (лат. *suggestio* — внушение) — см. *внушение*.
СУГЕСТІЯ (лат. *suggestio* — навіювання) — див. *навіювання*.

СУЕВЕРИЕ — явление религиозного сознания; вера в предрассудки.
МАРНОВІРСТВО — явище релігійної свідомості, віра у забобони.

СУЖДЕНИЕ — вид мышления, позволяющий устанавливать простейшие связи между познаваемыми феноменами в форме связей между понятиями. С. лежит в основе оценки. Групповое С. — основа группового мнения.
СУДЖЕННЯ — вид мислення, що дозволяє установлювати найпростіші зв'язки між феноменами, які пізнаються і формою зв'язків між поняттями. С. лежить в основі оцінки. Групове С. — основа групової думки.

СУИЦИД (самоубийство) (*suicide*) —

1. Человек, который преднамеренно убивает себя.
2. Акт самоубийства. Согласно Stengl (1964), «в среднем одна треть людей, совершающих самоубийство, страдает неврозом или психозом или тяжелым личностным расстройством, причем депрессивное заболевание, или меланхолия является психическим расстройством с наиболее высоким суицидальным риском. Stengl различает суицид, где саморазрушение является единственным или главным намерением, и суицидную попытку, куда входят другие мотивы... То или иное предупреждение о суицидном намерении дается практически всегда. Покушающиеся на самоубийство во время его исполнения стремятся оказаться поблизости от других людей или двигаться к ним. Попытки самоубийства действуют как сигналы тревоги и, по сути, являются призывом о помощи, даже если не было сознательного намерения этого призыва». Приблизительно подсчитано, что суицидные попытки происходят в шесть-восемь раз чаще, чем завершенный суицид. Психоаналитические теории суицида объясняют потребность в саморазрушении или как нападение на интроецированный объект, или как производное инстинкта смерти.

СУЇЦИД (самогубство) (*suicide*) —

1. Людина, яка навмисне вбиває себе.
2. Акт самогубства згідно Stengl (1964). «В середньому одна третина людей, що здійснюють самогубство, страждає неврозом або психозом, або ж тяжким особистісним розладом, причому депресивне захворювання, або меланхолія є психічним розладом з найбільш високим суїцидним ризиком. Stengl розрізняє суїцид,

де саморуйнування є єдиним або головним наміром, і суїцидну спробу (намагання), куди входять інші мотиви... Те чи інше попередження про суїцидні наміри дається практично завжди. Ті, хто відважився на самогубство під час його виконання прагнуть бути близько від інших людей або наближаються до них. Спроба самогубства діє як сигнал тривоги і є благанням про допомогу, навіть, якщо не було осмисленого наміру цього благання.» Приблизно підраховують, що суїцидні спроби відбуваються в шість-вісім разів частіше, ніж завершений суїцид. Психологічні теорії суїциду пояснюють потребу в саморуйнуванні або як напад на інтроеційований об'єкт, або як похідне інстинкту смерті.

СУММАРНЫЙ ПОКАЗАТЕЛЬ — мера группового признака, образуемая посредством объединения индивидуальных признаков членов группы.
СУМАРНИЙ ПОКАЗНИК — ступінь групової ознаки, що утворюється за допомогою об'єднання індивідуальних ознак членів групи.

СУРДОПСИХОЛОГИЯ (лат. *surdus* — глухой) — отрасль дефектопсихологии, изучающая психику глухих.
СУРДОПСИХОЛОГІЯ (лат. *surdus* — глухий) — галузь дефектопсихології, яка вивчає психіку глухих.

СФИНКТЕР (*sphincter*) — мышца в форме кольца, управляющая телесным отверстием. Когда говорят о приобретении или утрате контроля сфинктера, имеют ввиду сфинктеры, осуществляющие контроль за дефекацией и уринацией.
СФІНКТЕР (*sphincter*) — м'язи в формі кільця, що управляються тілесним отвором. Коли говорять про придбання або втрату контролю сфінктера, мають на увазі сфінктери, що здійснюють контроль за дефекацією і урінацією.

СХЕМА ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ — определенный план предъявления испытуемым (или их группам) разных условий независимой переменной для адекватной проверки экспериментальной гипотезы.
СХЕМА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА — певний план пред'явлення випробуваним (або їх групам) різних умов незалежної змінної для адекватної перевірки експериментальної гіпотези.

СХЕМА МЫШЛЕНИЯ — система понятий или логика рассуждений, которые обычно применяются человеком при решении качественно новых проблем.
СХЕМА МИСЛЕННЯ — система понять або логіка міркувань, що звичайно застосовуються людиною при розв'язанні якісно нових проблем.

СЧАСТЬЕ — категория этики; переживание С. — чувство высшего удовлетворения своим бытием (пассивное С.) или результатами своей деятельности (активное С). Оно весьма различно по иерархии его психологических структур — от эмоций удовольствия и радости творчества до чувств удовлетворения достижением цели и выполненного долга в компоненте переживания и от «хочу» до «надо» в компоненте понятий.
ЩАСТЯ — категорія етики; переживання Щ. — почуття вищого задоволення своїм буттям (пасивне Щ.) або результатами своєї діяльності (активне Щ.). Воно досить різне в ієрархії його психологічних структур — від емоцій задоволення і радості творчості до почуттів задоволення досягненням цілі і виконанням обов'язку в компоненті переживання і від «хочу» до «потрібно» в компоненті понять.

Т

ТАБЛИЦА ВЗАИМНОЙ СОПРЯЖЕННОСТИ ПРИЗНАКОВ — обобщенное изображение зависимости (зависимостей) между двумя и более переменными в виде таблицы.
ТАБЛИЦЯ ВЗАЄМНОГО СПОЛУЧЕННЯ ОЗНАК — узагальнене зображення залежності (залежностей) між двома і більше змінними, що має вигляд таблиці.

ТАБУ (*taboo*) —
1. Антропологический термин, который обозначает выведение в особое положение объекта или человека либо абсолютное запрещение некоторого рода действий на том основании, что в противном случае произошло бы нарушение всей системы ценностей данной культуры (мировоззрение); т. е. объект является табу, если к нему нельзя прикасаться, действие является табу, если о нем, по понятиям данной культуры, «нельзя даже думать»;
2. Отсюда, в расширенном понимании, любое действие, может рассматриваться как «табу». В психоаналитической литературе наиболее часто упоминаются табу инцеста и табу убийства тотемного животного (кроме церемониальных случаев).

ТАБУ (*taboo*) —
1. Антропологічний термін, який означає виведення в особливий стан об'єкта чи людини або абсолютна заборона деякого роду дій на тій підставі, що в іншому випадку відбулося б порушення всієї системи цінностей даної культури (світогляду), тобто об'єкт є табу, якщо до нього не можна торкатися, дія є табу, якщо про неї, за звичаями даної культури «не можна думати»;
2. Звідси, в розширеному понятті, будь-яка дія, що заборонена авторитетом або соціальними нормами, може розглядатися як табу. В психоаналітичній літературі найбільш часто вживаються табу інцесту і табу вбивства тотемної тварини (крім церемоніальних випадків).

ТАКТИЛЬНЫЙ (*haptic*) — относящийся к осязанию.
ТАКТИЛЬНИЙ (дотиковий) (*haptic*) — той, що належить до дотику.

ТАКТИЧНОСТЬ (лат. *tactus* — прикосновение) — свойство личности, являющееся воспитанной способностью, переросшей в привычку, соблюдать меру в общении, не допуская действий и слов, которые могут быть неприятными собеседнику или окружающим.
ТАКТИЧНІСТЬ (лат. *tactus* — доторкання) — властивість особистості, що є вихованою здатністю, яка переросла в звичку, дотримуватись міри в спілкуванні, не допускаючи дій і слів, які могли б бути неприємними співбесіднику або оточуючим.

ТАЛАНТ — высшая степень способностей личности к определенной деятельности, ее одаренности, когда они достигают уровня черт характера.
ТАЛАНТ — видатні здібності людини, що виявляються у розв'язанні складних практичних, теоретичних і творчих завдань, у створенні таких цінностей, які мають суспільне значення.
Т. — вищий ступінь здібностей особистості до певної діяльності, її обдарованості, коли вони досягають рівня рис характеру.

ТАНАТОС (*thanatos)* — греческий бог смерти, имя которого использовано Фрейдом для персонификации инстинкта смерти.
ТАНАТОС (*thanatos)* — грецький бог смерті, ім'я якого використано Фрейдом для персоніфікації інстинкту смерті.

ТВОРЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ — деятельность, в которой творчество как доминирующий компонент входит в структуру либо ее цели, либо способов.
ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ — діяльність, в якій творчість як домінуючий компонент входить в структуру або її мети, або способів.

ТВОРЧЕСТВО — мышление в его высшей форме, выходящее за пределы требуемого для решения возникшей задачи уже известными способами. Т. при доминировании в процессе мышления проявляется как воображение. Будучи компонентом цели и способа деятельности, оно поднимает ее до уровня творческой деятельности как обязательного условия мастерства и инициативы.

При высшем проявлении Т. в сознании доминирует вдохновение, вплоть до озарения, в личности — потребность деятельности, а в деятельности — стремление к достижению новых, ранее не ставившихся целей новыми, ранее не опробованными средствами.

Творчество (креативность) — способность приходить к новым, при этом обоснованным решениям проблем. Способность создавать вещи, отмеченные воображением, неотразимые, убедительные, значительные и т. д.

Поскольку результаты творческой деятельности являются, по определению, новыми, неожиданными и потому непресказуемыми, творчество представляет собой понятие, которое трудно включить в каузально-детерминистскую структуру, отсюда, вероятно, амбивалентность психоанализа в отношении творчества.

Данное понятие поднимает и другие проблемы, например, является ли творчество способностью, свойственной всем, — и в этом случае любой может стать креативным, если устранить торможения; или это — особый дар, и в таком случае психоанализ должен допускать исключения в своих постулатах.

Одаренные люди с самого начала жизни другие, что они активно ищут тех, кто признал бы их отличие и их дарования, и что в случае анализа им требуется иная техника, нежели другим.

ТВОРЧІСТЬ — мислення в його вищій формі, яке виходить за межі звичного вирішення завдання вже відомими способами. Т. при домінуванні в процесі мислення проявляється як уява. Будучи компонентом цілі і способу діяльності, вона піднімає її до рівня творчої діяльності як обов'язкової умови майстерності та ініціативи.

При вищому прояві Т. в свідомості домінує «натхнення», упритул до осявання, в особистості — потреба діяльності, а в діяльності — прагнення до досягнення нових цілей новими засобами.

Творчість (креативність) (*creativity*) — здатність приходити до нових, при цьому обґрунтованих, вирішень проблем. Здатність створювати речі, які відзначаються уявленням, переконливі, вагомі та ін.

Оскільки результати творчої діяльності є новими, несподіваними і тому непередбаченими, творчість — це поняття, яке важко включити в каузально-детерміністську структуру, звідси амбівалентність психоаналізу щодо творчості.

Дане поняття піднімає й інші проблеми, наприклад, чи є творчість здібністю, яка властива усім, — і в даному випадку будь-хто може стати креативним, якщо уникнути гальмування; чи це — особливий дар, і в такому випадку психоаналіз повинен допускати винятки в своїх постулатах.
Обдаровані люди із самого початку життя інші, вони активно шукають тих, хто визнав би їх відмінності і їх обдарованість, і у випадку аналізу їм потрібна інша техніка, ніж іншим.

ТЕЗАУРУС (греч. *thesaurus* — запас) — понятие и термин, имеющие тенденцию стать категорией психологии мышления и проникающие в ряд психологических наук, заимствованные из лингвистики и психолингвистики: система слов, связанных иерархией обозначаемых ими понятий и ассоциациями с ключевыми словами.
Информатика понимает под Т. системы информации, закрепленные памятью в виде слов;

- психология мышления — систему содержания понятий, связанных ассоциациями с ключевым понятием, иногда включающая и конкретные образы, обобщаемые этими понятиями;
- теория сознания — содержание его атрибута познания конкретной личности или группы;
- психология личности — основу подструктуры ее направленности, основу объема и содержания знаний подструктуры ее опыта;
- педагогическая психология — основу объема обученности знаниям;
- психология искусства — основу и объем образов и понятий, творчески перерабатываемых воображением при создании нового.

Различают Т. по иерархии носителей: личности, группы, теории, науки, языка народа, всегда отражающих состояние определенного периода. Кроме того, различают два вида Т.: субъектный и объективированный.
Омоним — Т. как словарь, составленный по образцу (не всегда точно соблюдаемому) изданного в 1852 г. и по настоящее время многократно переиздаваемого словаря английского языка Р. Роже, названного им этим термином.
Есть тенденция использовать этот термин применительно к ЭВМ и роботам, понимая под ним объем информации, закладываемой в машинную память.

ТЕЗАУРУС (грец. *thesaurus* — запас) — поняття і термін, який має тенденцію стати категорією психології мислення. Запозичений із лінгвістики і психолінгвістики, являє собою систему слів, які мають пов'язаний ієрархічний зв'язок та ланцюжки понять і асоціацій з ключовими словами.
Інформатика має на увазі під Т. систему інформації, яка закріплена у пам'яті словами:
- психологія мислення — систему змісту понять, пов'язаних асоціаціями з ключовим поняттям; що іноді включає і конкретні образи, які узагальнені цими поняттями;
- теорія свідомості — зміст його атрибуту пізнання конкретної особистості або групи;
- психологія особистості — основу підструктури її спрямованості, основу обсягу і змісту знань підструктури її досвіду.
- педагогічна психологія — основу обсягу навченості знанням;
- психологія мистецтва — основа і обсяг образів і понять, які творчо перероблені уявою при створенні нового.

Розрізняють Т. за ієрархією носіїв: особистості, групи, теорії, науки, мови народу, що завжди відображають стан певного періоду. Крім того, розрізняють два види Т.: суб'єктний і об'єктивований.
Омонім — Т. як словник, складений за зразком виданого в 1852 р. і на сьогодні багаторазово перевиданого словника англ. мови Р. Роже, названого ним цим терміном.
Є тенденція використовувати цей термін в ЕОМ, розуміючи під ним обсяг інформації, що закладається в машинну пам'ять.

ТЕЛЕКИНЕЗ (греч. *tele* — вдаль, *kinez* — привожу в движение) — воздействие на легкие предметы биополей, вызванных психическим напряжением.
ТЕЛЕКІНЕЗ (грец. *tele* — вдалечині, *kinez* — приводжу в рух) — вплив на легкі предмети біополя, викликаного психічною напругою.

ТЕЛЕПАТИЯ (греч. *tele* — вдаль, далеко, *pathos* — чувство) — передача на расстоянии сигналов и информации о психических явлениях одного индивида другому.
Т. — связь на расстоянии, существующая независимо от всех известных сенсорных каналов.

ТЕЛЕПАТІЯ (грец. *tele* — вдалечині, далеко, *pathos* — почуття) — передача на відстані сигналів і інформації про психічні явища одного індивіда іншому.
Т. — зв'язок на відстані, що існує незалежно від усіх відомих сенсорних каналів.

ТЕЛЕСНОЕ ЭГО, ОБРАЗ ТЕЛА, СХЕМА ТЕЛА (*body ego, body image, ode schema*) — термин, использованный Фрейдом для обозначения той части Эго, которая возникает из восприятия самого себя. «Эго, прежде всего, телесно, т. е. в конечном итоге является производным телесных ощущений, главным образом тех, которые идут с поверхности тела» — Freud (1927)».
ТІЛЕСНЕ ЕГО, ОБРАЗ ТІЛА, СХЕМА ТІЛА (*body ego, body image, ode schema*) — тілесне Его — термін, використаний Фрейдом для позначення тієї частини Его, яка виникає із сприйняття самого себе. «Его, перш за все, тілесне, тобто в кінцевому результаті є похідним тілесних відчуттів, перш за все тих, які йдуть з поверхні тіла — Freud (1927)».

ТЕЛЕСНЫЙ И ВНЕТЕЛЕСНЫЙ (*embodied and unenbodied*) — термины были использованы Laind (1960) для описания двух состояний бытия; телесное состояние — это состояние людей с первичной онтологической безопасностью, которые ощущают, что они возникли, когда возникли их тела, и что они закончатся, когда умрут их тела. Внетелесные состояния присущи индивидам, лишенным первичной онологической безопасности и имеющим чувство отделенности от своих тел.
ТІЛЕСНИЙ І ПОЗАТІЛЕСНИЙ (*embodied and unenbodied*) — терміни були використані Laind (1960) для опису двох станів буття. Тілесний стан — це стан людей з первинною онтологічною безпекою, які відчувають, що вони виникли, коли виникли їх тіла, і що вони зникнуть, коли помруть їх тіла. Позатілесні стани властиві індивідам, обділеним первинною онтологічною безпекою і які мають почуття відокремленості від своїх тіл.

ТЕМПЕРАМЕНТ — качество личности, сформировавшееся в личном опыте человека на основе генетически обусловленного его типа нервной системы и в значительной мере определяющее стиль его деятельности. Т. входит в биопсихическую подструктуру

динамической функциональной структуры личности. Различают четыре основных Т.: сангвиник, холерик, флегматик и меланхолик. Т. определяется процессуальным в личности, но на него влияет взаимодействие процессуального и содержательного.
ТЕМПЕРАМЕНТ — сукупність індивідуальних особливостей людини, що характеризують динаміку її діяльності і поведінки, властивість особистості, що сформувалася на власному досвіді людини на підставі генетично обумовленого її типу нервової системи, що значно визначає стиль її діяльності. Т. входить в біопсихічну підструктуру динамічної функційної структури особистості. Розрізняють чотири основних Т.: сангвінік, холерик, флегматик і меланхолік. Т. визначається процесуальним в особистості, але на нього впливає взаємодія процесуального і змістовного.

ТЕОРИИ ПСИХОЛОГИИ — системы психологических понятий, выраженных терминами, раскрывающими сущности и закономерности взаимодействия психических явлений между собой и с реальным миром. Т.п. всегда определяются методологией психологии и определяют методы психологии.
ТЕОРІЇ ПСИХОЛОГІЇ — системи психологічних понять, відтворені термінами, що розривають сутність і закономірності взаємодії психічних явищ між собою і реальним світом. Т.п. завжди визначаються методологією психології і визначають методи психології.

ТЕОРИЯ — одно из возможных объяснений наблюдаемых явлений, представляющее собой некоторое множество логически увязанных между собой допущений и пропозиций (суждений).
ТЕОРІЯ — одне з можливих пояснень явищ, що спостерігається та представляє собою деяку безліч логічно пов'язаних між собою припущень і пропозицій (думок).

ТЕОРИЯ ИГР — сфера математики, имеющая дело с анализом ситуаций, исходы которых обусловлены совместным согласованным поведением индивидов.
ТЕОРІЯ ГРИ — сфера математики, що має справу з аналізом ситуацій, наслідки яких зумовлені спільною узгодженою поведінкою індивідів.

ТЕОРИЯ ИЗМЕРЕНИЙ — теория, объясняющая, почему с изменением значения некоторой переменной следует ожидать и изменений в значениях отражающего ее показателя.
ТЕОРІЯ ВИМІРЮВАНЬ — теорія, що пояснює, чому із зміною значення деякої змінної потрібно чекати і змін у значеннях показника, що її відображає.

ТЕОРИЯ УСТАНОВКИ — одна из теорий психологии, созданная грузинским психологом Д. Н. Узнадзе (1886–1950) и активно развиваемая его учениками под руководством А. С. Прангишвили. Согласно этой теории, в основе понимания личности и ее деятельности лежит понятие установки, поднятое до уровня общепсихологической категории.
ТЕОРІЯ УСТАНОВКИ — одна із теорій психології, створена грузинським психологом Д. Узнадзе (1886–1950) і активно розвинена його учнями під керівництвом А. Прангішвілі. Згідно з цією теорією, в основі розуміння особистості і її діяльності лежить поняття установки, підняте до рівня загальнопсихологічної категорії.

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ГРУППА — группа людей, проживающих на определенной географической территории.
ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРУПА — група людей, що проживає на певній географічній території.

ТЕРМИНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ (лат. *erminalis* — конечный) — состояние организма или личности (в частности, в экстремальных условиях), непосредственно предшествующее полному прекращению жизнедеятельности.
ТЕРМІНАЛЬНИЙ СТАН (лат. *terminalis* — кінцевий) — стан організму або особистості (зокрема в надзвичайних ситуаціях), який безпосередньо передує повній зупинці життєдіяльності.

ТЕСТ (англ. *test* — испытание, исследование) — краткий экспериментально-психологический метод исследования того или иного психического процесса (функциональный Т.), личности в целом (проективный Т.) или группы. Различают Т. бланковые и аппаратурные, для индивидуального применения и для группового.

Т. — система заданий, позволяющих измерять уровень развития определенного качества (свойства) личности. Стандартная психологическая методика, предназначенная для количественных оценок психологических качеств и функций человека.
ТЕСТ (англ. *test* — випробування, дослідження) — короткий експериментально-психологічний метод дослідження певного психічного процесу (функційний Т.), особистості в цілому (проективний Т.) або групи. Розрізняють Т. бланкові і механічні (апаратури), для індивідуального та групового застосування.
Т. — система завдань, що дозволяють виміряти рівень розвитку певної якості (властивості) особистості. Стандартна психологічна методика, призначена для кількісних оцінок психологічних якостей і функцій людини.

ТЕСТИРОВАНИЕ — метод изучения личности путем применения тестов, основанный на подмене психологического анализа результатов применения тестов формальным подсчетом баллов и используемый против личности.
ТЕСТУВАННЯ — метод вивчення особистості шляхом застосування тестів, заснований на підміні психологічного аналізу результатів застосування тестів формальним підрахуванням балів і використовуваний проти особистості.

ТЕСТ-ЭФФЕКТ — любое расхождение между результатами предварительного и окончательного теста, обусловленное всецело ответной реакцией изучаемого субъекта на предварительный тест.
ТЕСТ-ЕФЕКТ — будь-яка розбіжність між результатами попереднього і завершального тесту, зумовлена цілком відповідною реакцією суб’єкта, що вивчається на попередній тест.

ТЕСТЫ ДОСТИЖЕНИЙ — одна из методик психодиагностики, которая позволяет выявить меру владения испытуемым конкретными знаниями, умениями, навыками.
ТЕСТИ ДОСЯГНЕНЬ — одна з методик психодіагностики, що дозволяє виявити ступінь володіння випробуваним конкретними знаннями, уміннями, навичками.

ТЕСТЫ ИНТЕЛЛЕКТА — методика психодиагностики для выявления умственного потенциала индивида.
ТЕСТИ ІНТЕЛЕКТУ — методика психодіагностики для виявлення розумового потенціалу індивіда.

ТЕСТЫ ЛИЧНОСТНЫЕ — методика психодиагностики для измерения разных сторон личности индивида.
ТЕСТИ ОСОБИСТІСНІ — методика психодіагностики для вимірювання різних сторін особистості індивіда.

ТЕСТЫ ПРОЖЕКТИВНЫЕ (ПРОЕКТИВНЫЕ) — совокупность методик для целостного изучения личности, основанного на психологической интерпретации, то есть осознанном или неосознанном перенесении субъектом собственных свойств и состояний на внешние объекты под воздействием доминирующих потребностей, смыслов и ценностей.
ТЕСТИ ПРОЖЕКТИВНІ (ПРОЕКТИВНІ) — сукупність методик для цілісного вивчення особистості, заснованого на психологічній інтерпретації, тобто усвідомленому або неусвідомленому перенесенні суб'єктом власних властивостей і станів на зовнішні об'єкти під впливом домінуючих потреб, сенсів і цінностей.

ТЕХНИЧЕСКАЯ ЭСТЕТИКА (греч. *aesthesis* — чувство) — наука, взаимодействующая с социальной психологией и психологией труда, изучающая социально-культурные, технические и эстетические проблемы формирования гармоничной предметной среды, создаваемой для жизни и деятельности человека средствами промышленного производства.
Задачи Т.э.: содействие созданию благоприятного психологического климата и формированию эстетического вкуса.
ТЕХНІЧНА ЕСТЕТИКА (грец. *aesthesis* — почуття) — наука, що взаємодіє із соціальною психологією і психологією праці, яка вивчає соціально-культурні, технічні і естетичні проблеми формування гармонійного предметного середовища, що створене для життя і діяльності людини засобами виробництва.
Завдання Т.е.: сприйняття створеного психологічного клімату і формування естетичного смаку.

ТЕХНИЧЕСКИЕ СПОСОБНОСТИ — способности, взаимосвязанные и проявляющиеся независимо друг от друга: к пониманию техники; к обращению с техникой; к изготовлению технических изделий; к техническому изобретательству.
ТЕХНІЧНІ ЗДІБНОСТІ — здібності, що взаємопов'язані і проявляються незалежно один від одного: до розуміння техніки; до оволодіння технікою, до виготовлення технічних виробів; до технічного винахідництва.

ТЕХНИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ — вид мышления как процесс отражения в сознании производственно-технических процессов и объектов, принципов их устройства и работы с использованием технических образов и оперированием этими образами.
ТЕХНІЧНЕ МИСЛЕННЯ — вид мислення як процес відображення в свідомості виробничо-технічних процесів і об'єктів, принципів їх улаштування і роботи з використанням технічних образів і оперування цими образами.

ТИП ЛИЧНОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ — особенное в личности, выделенное по определенному психологическому критерию, позволяющему разделить все личности на необходимое и достаточное число их психологических условных групп. Напр.: Т.л.п. по темпераменту, коллективизму — индивидуализму, экстраверсии — интраверсии и т. д.
ТИП ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИЙ — особливе в особистості, яке відокремлюється за певними психологічними критеріями та дозволяє розділити всі особистості на необхідне і достатнє число їх психологічних умовних груп. Напр.: Т.о.п. за темпераментом, колективізмом — індивідуалізмом, екстраверсією — інтроверсією та ін.

ТИФЛОПСИХОЛОГИЯ (греч. *tuphlos* — слепой) — отрасль дефектопсихологии, изучающая психику слепых.
ТИФЛОПСИХОЛОГІЯ (грец. *tuphlos* — сліпий) — галузь дефектопсихології, що вивчає психіку сліпих.

ТОТЕМ (*totem*) — антропологический термин, обозначающий животное, растение или другой объект, который почитается каким-либо

племенем или общиной и рассматривается в качестве своего символа или защитника.
ТОТЕМ (*totem*) — антропологічний термін, що означає тварин, рослин або інші об'єкти, які шануються у будь-яких племен або спільностей і розглядаються як символ чи захисник.

ТОЧНЫЙ ПОДБОР СООТВЕТСТВИЙ — процедура, при которой экспериментальные и контрольные группы приравниваются друг к другу посредством отбора сравнимых индивидов.
ТОЧНИЙ ПІДБІР ВІДПОВІДНОСТІ — процедура, при якій експериментальні і контрольні групи прирівнюються одна до одної за допомогою відбору порівняних індивідів.

ТРАВМА (*trauma*) —

1. В соматической медицине — органическое повреждение тела, вызванное воздействием какого-либо объекта или вещества. Понятие включает в себя раны, переломы, ожоги и т.п.
2. В психиатрии и психоанализе — любое совершенно неожиданное переживание, с которым субъект не в состоянии справиться. Немедленной реакцией на психологическую травму является шок.
3. В психоанализе — любое переживание, преодолеваемое с помощью защит. Травматические теории происхождения неврозов обычно подразумевают третий, а не второй вид травмы.
4. В более вольном, не строгом, но широко используемом значении — любое мучительное или доставляющее страдание переживание, независимо от того, имеются ли длительные последствия.

Инфантильная травма — травма, имевшая место в младенчестве или в детстве и считающаяся причиной развития невроза.
Для того чтобы назвать событие травматическим, необходима уверенность, что оно произошло без какого-либо сознательного или бессознательного желания субъекта. В итоге, данные о том, что неврозы являются результатом травм, должны подтвердить положение Фрейда о принципе психического детерминизма.
ТРАВМА (*trauma*) —

1. В соматичній медицині — органічне пошкодження тіла, викликане дією будь-якого об'єкта або речовини. Поняття включає в себе рани, переломи, опіки та ін.

2. В психіатрії і психоаналізі — будь-яке несподіване переживання, з яким суб'єкт не може справитися. Негайною реакцією на психологічну травму є шок.
3. В психоаналізі — будь-яке переживання, що долається за допомогою захисту. Травматичні теорії виникнення неврозів мають на увазі третій, а не другий вид травми.
4. В більш вільному, не суворому, але широко використовуваному значенні — будь-яке болісне або, що приносить страждання і переживання, незалежно від того, чи є наслідки.

Інфантильна травма — травма в дитинстві, з різним розвитком неврозу.

Для того, щоб назвати подію травматичною, необхідна впевненість, що вона відбулася без будь-якого свідомого або несвідомого бажання суб'єкта. Отже, дані про те, що неврози є результатом травми, повинні підтвердити положення Фрейда про принцип психічного детермінізму.

ТРАДИЦИЯ — массовидное явление общественной психологии, представляющее собой способ хранения и передачи социального опыта, воспроизводства устойчивых общественных отношений, поддерживаемое силой общественного мнения, массовых привычек и убеждений, обычаев.

ТРАДИЦІЯ — загальне явище суспільної психології, що являє собою спосіб збереження і передачі соціального досвіду і підтримується силою громадської думки, звичками загалу і переконаннями звичок.

ТРАНС (*trance*) — явление диссоциации, имеющее место у пациентов в гипнотическом состоянии и у медиумов, когда они настроены на контакт с миром духов. Трансоподобные состояния случаются при истерии, хотя обычно их называют припадками, приступами или просоночными состояниями; а также в детстве, в виде снохождения. Особенностью, общей для всех этих состояний, является то, что некоторая часть Эго (или самости) бездействует, так что субъект или покоряется воле другого, или действует под влиянием желаний и фантазий, которые в обычном состоянии заторможены.

ТРАНС (*trance*) — явище дисоціації, що має місце у пацієнтів в гіпнотичному стані і у медіумів, коли вони налаштовані на контакт з віртуальним світом. Трансоподібні стани трапляються при істерії,

хоча, звичайно, їх називають нападами, приступами або просоночними станами, а також в дитинстві, у вигляді сноходіння. Особливістю, загальною для всіх цих станів, є те, що деяка частина Его (або самості) бездіє, так що суб'єкт або підкоряється волі іншого, або діє під впливом бажань і фантазій, які в звичайному стані загальмовані.

ТРЕВОЖНОСТЬ — психическое явление, имеющее три формы: кратковременная эмоциональная реакция слабо выраженного неадекватного страха, влияющая на суждения и решения; аналогичное психическое состояние; свойство личности, предрасполагающее к частным проявлениям реакций и состояний Т.
ТРИВОЖНІСТЬ — психічне явище, що має три форми: короткочасна емоційна реакція слабо вираженого неадекватного остраху, яка впливає на судження і рішення; аналогічний психічний стан; властивість особистості, що сприяє окремим виявам реакцій і станів Т.

ТРЕМОР (лат. *tremor* — дрожание) — непроизвольные ритмические мышечные сокращения; как психомоторные явления — объективизация эмоциональной реакции.
ТРЕМОР (лат. *tremor* — дрижання) — довільне ритмічне м'язове скорочення і як психомоторні явища об'єктивізація емоційної реакції.

ТРЕНАЖЕР — учебное пособие, психологически моделирующее реальную деятельность или ее отдельные действия, предназначенное для формирования соответствующих им навыков. Может быть использован и с целью психодиагностики.
Различают Т. для тренировки отдельных навыков и комплексные.
ТРЕНАЖЕР — навчальний посібник, який психологічно моделює реальну діяльність або її окремі дії, призначені для формування відповідних для них навичок. Може використовуватися з метою психодіагностики.
Розрізняють Т. для тренування окремих навичок і комплексні.

ТРЕНАЖЕРЫ КОРРЕГИРУЮЩИЕ (лат. *correctus* — направленный) — тренажеры, предназначенные для устранения отдельных, но стойких ошибочных действий.
ТРЕНАЖЕРИ КОРИГУЮЧІ (лат. *correctus* — спрямований) — тренажери, призначені для усунення окремих, але стійких помилкових дій.

ТРЕНАЖЕРЫ ПРОГРАММНЫЕ — тренажеры, эффективность которых экспериментально доказана и которые включены в утвержденные программы профессионального обучения.
ТРЕНАЖЕРИ ПРОГРАМНІ — тренажери, ефективність яких експериментально доказана і які включені в затверджені програми професійного навчання.

ТРЕНАЖЕРЫ САМОДЕЯТЕЛЬНЫЕ — тренажеры-игры, развивающие определенные навыки и способности, требуемые для определенного профессионального обучения.
ТРЕНАЖЕРИ САМОДІЯЛЬНІ — тренажери-ігри, які розвивають певні навички і здібності, потрібні для певного професійного навчання.

ТРЕНДОВОЕ ОБСЛЕДОВАНИЕ — анализ, основанный на сравнении данных, полученных от одной и той же генеральной совокупности в разные моменты времени.
ТРЕНДОВЕ ОБСТЕЖЕННЯ — аналіз, заснований на порівнянні даних, отриманих від однієї і тієї ж генеральної сукупності в різні моменти часу.

ТРЕНИРОВКА — элементарный вид формирования личности (как и организма), в основе которого — только систематическое повторение определенных действий, а, результат — закрепление повторяемых процессов. В педагогической практике Т. используется для закрепления нужных, уже сформированных путем упражнений навыков.
ТРЕНУВАННЯ — елементарний вид формування особистості (як і організму), в основі якого лежить тільки систематичне повторення певних дій, а результат — закріплення повторюваних процесів. В педагогічній практиці Т. використовується для закріплення потрібних знань.

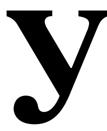
ТРЕУГОЛЬНИК ПРОФОРИЕНТАЦИИ — наглядное изображение взаимодействия трех компонентов системы профессиональной ориентации: свойств личности; требований профессий; «рынка» профессий.
ТРИКУТНИК ПРОФОРІЄНТАЦІЇ — наочне зображення взаємодії трьох компонентів системи професійної орієнтації: рис особистості; вимог професій і ринку професій.

ТРУДНОСТЬ — переживание и иногда понимание возникшего несоответствия между требованиями деятельности и возможностями личности. Может быть кратковременным психическим процессом или состоянием, преобразующимся в свойство личности — неуверенность в своих возможностях, изменяя самооценку.
ТРУДНОЩІ — переживання і іноді розуміння невідповідності, яке виникає між вимогами діяльності та можливостями особистості. Може бути короткочасним психічним процесом або станом, що перетворюється у властивість особистості — невпевненість в своїх можливостях, змінюючи самооцінку.

ТРУДОВАЯ ЭКСПЕРТИЗА (лат. *expertus* — опытный) — комплексное психологическое, медицинское, педагогическое и политическое изучение свидетельствуемого опытными специалистами и определение его трудоспособности, способностей, призвания, морально-политических качеств, здоровья, подготовленности с целью профессиональной ориентации, профессионального отбора и профессионального подбора.
ТРУДОВА ЕКСПЕРТИЗА (лат. *expertus* — досвідчений) — комплексне психологічне, медичне, педагогічне і політичне вивчення людини, що засвідчене досвідченими спеціалістами; і визначення її працездатності, здібностей, покликання, моральних якостей, здоров'я, підготовленості з метою професійної орієнтації, професійного відбору і професійного підбору.

ТРУДОВОЕ ВОСПИТАНИЕ — воспитание сознательного отношения и склонности к труду как к основной жизненной потребности через формирование привычки к труду путем включения личности в активную трудовую деятельность и такой организации этой деятельности, чтобы она способствовала формированию удовлетворенности ее процессом и результатом.
ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ — виховання свідомого ставлення і схильності до праці як до основної життєвої потреби через формування звички до праці шляхом включення особистості в активну трудову діяльність і такої організації цієї діяльності, щоб вона сприяла формуванню задоволеності її процесом і результатом.

ТРУДОТЕРАПИЯ (греч. *therapeia* — лечение) — научно обоснованная врачами и психологами система методов лечения трудом как основной путь реабилитации не только больной личности и личности больного, но и его организма путем психосоматических взаимодействий.
ТРУДОТЕРАПІЯ (грец. *therapeia* — лікування) — науково обґрунтована лікарями і психологами система методів лікування працею, як основний шлях реабілітації не тільки хворої особистості і особистості хворого, але і його організму шляхом психосоматичних взаємодій.

УБЕЖДЕНИЕ — термин, имеющий три значения:
1. Высшая форма направленности личности, в психологическую структуру которой входят мировоззрение, и стремление к его осуществлению в своей деятельности и к содействию осуществлению в деятельности других. У. в этом значении — высший уровень личности, подчиняющий себе процессуально ее познавательные, эмоциональные и волевые свойства, содержательно являясь ее идейностью. За свои У. человек борется.
2. Синоним уверенности в чем-либо;
3. Педагогический омоним — У. как процесс, противоположный внушению и принуждению.

ПЕРЕКОНАННЯ — термін має три значення:
1. Вища форма спрямованості особистості, в психологічну структуру якої входять світогляд і прагнення до його здійснення в своїй діяльності та сприяння до здійснення в діяльності інших. П. в цьому значенні — вищий рівень особистості, що підпорядковує собі процесуально її пізнавальні, емоційні і вольові властивості, змістовно є її моральними та етичними нормами.
2. Синонім впевненості в будь-чому.
3. Педагогічний омонім — П. як процес, протилежний навіюванню і примусу.

УВАЖЕНИЕ — чувство, связанное с направленностью личности, его переживающей и осознающей объект У. как свой идеал, содержание которого определяется социальным уровнем личности.
ПОВАГА — почуття, пов’язане з спрямованістю особистості, що його переживає і усвідомлює об’єкт. П. як свій ідеал, зміст якого визначається соціальним рівнем особистості.

УВЕРЕННОСТЬ — чувство отсутствия сомнений, основанное на опыте и, прежде всего, на знаниях. Корень от слова вера вошел в этот термин исторически.

ВПЕВНЕНІСТЬ — почуття відсутності сумнівів, засноване на досвіді і на знаннях. Корінь від слова віра ввійшов в цей термін історично.

УВЕРЕННОСТЬ В СЕБЕ — положительное свойство личности, формируемое в процессе профессионального обучения и воспитания и активизируемое психологической подготовкой и мобилизацией. У. в с. противопоставляется излишней самоуверенности.
ВПЕВНЕНІСТЬ В СОБІ — позитивна властивість особистості, що формується в процесі професійного навчання і виховання і активізується психологічною підготовкою і мобілізацією. В. в с. протиставляється зайвій самовпевненості.

УДИВЛЕНИЕ — чувство, входящее в структуру любознательности и являющееся мотивом познавательной деятельности.
ЗДИВОВАНІСТЬ — почуття, що входить в структуру допитливості, і є мотивом пізнавальної діяльності.

УДОВЛЕТВОРЕНИЕ ДОСТИЖЕНИЕМ ЦЕЛИ — чувство, возникшее на основе эмоции разрешения после усилия воли. Оно сближает эмоциональную и волевую формы отражения и лежит в основе чувства долга. Эффективный фактор трудового воспитания.
ЗАДОВОЛЕННЯ ДОСЯГНЕННЯМ МЕТИ — почуття, що виникає на основі емоцій розв'язання після зусилля волі. Воно зближує емоційну і вольову форми відображення і лежить в основі почуття обов'язку. Ефективний фактор трудового виховання.

УДОВЛЕТВОРЕННОСТЬ — психическое явление, полярное потребности, как отражение устранения нужды и потому имеющее иерархию видов, совпадающую с иерархией видов потребностей.
ЗАДОВОЛЕНІСТЬ — психічне явище, полярне потребі як випередження та усунення потреби і тому має ієрархію видів, що співпадає з ієрархією видів потреб.

УДОВОЛЬСТВИЕ И НЕУДОВОЛЬСТВИЕ — полярные, безусловно-рефлекторные, наиболее фило- и онтогенетически ранние эмоции, непосредственно связанные с удовлетворением или неудовлетворением потребностей. Их переживание лежит в основе возникновения

большинства более сложных, условнорефлекторных эмоций и чувств, в структуре которых они остаются.
ЗАДОВОЛЕННЯ І НЕЗАДОВОЛЕННЯ — полярні, безумовно-рефлекторні, найбільш філо-і онтогенетично ранні емоції, безпосередньо пов'язані із задоволенням або незадоволенням потреб. Їх переживання лежать в основі виникнення більш складних, умовно-рефлекторних емоцій і чуттів, в структурі яких вони залишаються.

УЗНАВАНИЕ — проявление памяти как воспроизведение образа и понятия при повторном восприятии объекта.
УПІЗНАВАННЯ — виявлення пам'яті як відтворення образу і поняття при повторному сприйнятті об'єкта.

УЛУЧШЕНИЕ (в узком смысле) — изменение (или имитация) реальности при проведении практического эксперимента с целью повышения его внутренней валидности.
ПОЛІПШЕННЯ (у вузькому значенні) — зміна (або імітація) реальності при проведенні практичного експерименту з метою підвищення його внутрішньої валідності.

УЛЫБКА — движение губ как мимика удовольствия, свойственное уже младенцам как их первая форма общения и некоторым животным.
ПОСМІШКА — рух губ або міміка задоволення, властиві уже малюкам як їх перша форма спілкування і деяким тваринам.

УМ — совокупность индивидуальных способностей мышления и понимания человека. Свойства У. — быстрота, ясность, критичность, глубина, гибкость, широта, творчество. Совокупность выраженных критичности, гибкости и творчества определяет инициативность, а она в сочетании с быстротой — сообразительность.
РОЗУМ — сукупність індивідуальних здібностей мислення і розуміння людини. Властивість Р. — швидкість, ясність, критичність, глибина, широта, творчість. Сукупність вираження критичності, творчості визначає ініціативність, а вона в сполученні з швидкістю — кмітливість.

УМЕНИЕ — совокупность знаний и гибких навыков, обеспечивающая возможность выполнения определенной деятельности или действия в определенных условиях. Проходя через ряд этапов формирования, У. в конечном счете перерастает в мастерство и творчество.
УМІННЯ — сукупність знань і навичок, що забезпечують можливість виконання певної діяльності в певних умовах.
Проходячи через ряд етапів формування У. в кінцевому підсумку переростає в майстерність і творчість.

УМОЗАКЛЮЧЕНИЕ — специфический вид мышления как сопоставление ряда суждений («суждение о суждениях»). У. как мыслительное действие начинается осознанием задачи и заканчивается либо новым суждением, либо принятием решения.
УМОВИВІД — форма мислення, при якій на основі кількох суджень робиться висновок; специфічний вид мислення як співставлення ряду суджень («судження про судження»). У. як мислительська дія починається осмисленням завдання і закінчується або новим судженням, або прийняттям рішення.

УМСТВЕННЫЕ НАВЫКИ — присущие только человеку как навыки мышления, памяти и волевые. Они имеют основное значение при принятии решения.
РОЗУМОВІ НАВИЧКИ — властиві тільки людині як навички мислення, пам'яті і волі. Вони мають основне значення при прийнятті рішення.

УПРАВЛЕНИЕ — функция организованных систем, обеспечивающая сохранение их структуры, поддержание режима деятельности, реализацию программы и цели деятельности. В социальной психологии У. — это вид индивидуальной или групповой деятельности как воздействия субъектов управления на объекты управления для достижения цели управления. Если объекты управления — личности или коллективы, У. принимает форму руководства.
УПРАВЛІННЯ — функція організованих систем, яка забезпечує зберігання їх структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію

програми і завдання діяльності. В соціальній психології У. — це вид індивідуальної або групової діяльності як впливу суб'єктів управління на об'єкти управління для досягнення мети управління. Якщо об'єктами управління є особистості або колективи, то У. набуває форми керівництва.

УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ СПОСОБНОСТИ — способности, структура которых обобщает организаторские и коммуникативные С. с отличным знанием специфики феноменов, являющихся объектами управления. В этом их сходство со способностью к руководству.
УПРАВЛІНСЬКІ ЗДІБНОСТІ — здібності, структура яких узагальнює організаторські і комунікативні З. з відмінним знанням специфіки феноменів, які є об'єктами управління. В цьому їх схожість зі здібностями до керівництва.

УРАВНИВАНИЕ ПОЗИЦИОННОЕ — достижение численного равенства средних позиций каждого из условий (или уровней) независимой переменной в последовательности (или наборе последовательностей) их предъявления.
ЗРІВНЮВАННЯ ПОЗИЦІЙНЕ — досягнення чисельної рівності середніх позицій кожної з умов (або рівнів) незалежної змінної в послідовності (або наборі послідовностей) їх пред'явлення.

УРОВЕНЬ ИЗМЕРЕНИЯ — количество или качество получаемой информации, обеспечиваемое данным инструментарием.
РІВЕНЬ ВИМІРЮВАННЯ — кількість або якість отримуваної інформації, що забезпечується даними засобами.

УСВОЕНИЕ — форма познания, имеющая три произвольных или непроизвольных этапа: понимание, запоминание, возможность практического использования.
При внушении У. непроизвольно.
ЗАСВОЄННЯ — форма пізнання, що має три довільні або мимовільні етапи: розуміння, запам'ятовування, можливість практичного засвоєння.
При навіюванні З. мимовільне.

УСЛОВНЫЙ РЕФЛЕКС — термин, введенный в физиологию и психологию И. П. Павловым (1849–1936): «Постоянную связь внешнего агента с ответной на него деятельностью организма законно назвать безусловным рефлексом, а временную — условным рефлексом... Временная нервная связь есть универсальнейшее физиологическое явление в животном мире и в нас самих. А вместе с тем оно же и психическое — то, что психологи называют ассоциацией...»,- писал он (Полн. собр. соч. М.Л., 1951).

УМОВНИЙ РЕФЛЕКС — термін, введений в фізіологію і психологію І. П. Павловим (1849–1936): «Постійний зв'язок зовнішнього агента з відповідною на нього діяльністю організму законно назвати безумовним рефлексом, а тимчасовий — умовним рефлексом, тимчасовий нервовий зв'язок є універсальне фізіологічне явище в тваринному світі і в нас самих. А разом з тим воно ж і психічне — те, що психологи називають асоціацією...» (П.з.т. М., 1951)

УСМЕШКА — слабо выраженная только кратковременной мимикой реакция на достойное оценки смехом.

УСМІШКА — слабко виражена тільки короткочасною мімікою реакція на гідний оцінки сміх.

УСТАНОВКА СОЦИАЛЬНАЯ — состояние готовности личности к определенному восприятию и оценке социальных явлений, процессов, ситуаций, поведению в ней.

Синоним — социальное содержание направленности личности.

УСТАНОВКА СОЦІАЛЬНА — стан готовності особистості до певного сприйняття і оцінки соціальних явищ, процесів, ситуацій, поведінки в ній.

Синонім — соціальний зміст спрямованості особистості.

УСТАЛОСТЬ — субъективное проявление утомления, по степени выраженности не всегда с ним совпадающее: интересная деятельность снижает У., подневольная и монотонная — повышает.

ВТОМА — комплекс суб'єктивних відчуттів і переживань, які супроводжують розвиток втоми.

В. — суб'єктивний прояв стомленості, за ступенем прояву не завжди з ним співпадає: цікава діяльність знижує В., підневільна і монотонна — підвищує.

УТОМЛЯЕМОСТЬ — свойство человека утомляться при выполнении деятельности, определяемое как отношением к ней, так и состоянием организма.
ВТОМЛИВІСТЬ — тимчасове зниження функціональної активності психіки; властивість людини стомлюватися при виконанні діяльності, яка визначається як відношенням до неї, так і станом організму.

УСТОЙЧИВОСТЬ ВНИМАНИЯ — качество внимания, определяемое продолжительностью отсутствия снижения его интенсивности.
СТІЙКІСТЬ УВАГИ — властивість уваги, що визначається тривалістю відсутності зниження її інтенсивності.

УТОМЛЕНИЕ — реагирование организма на длительно выполняемую деятельность в виде снижения его активности. При нарушении режима отдыха У. может принимать форму переутомления. Субъективный компонент У. — усталость.
СТОМЛЕННЯ — реагування організму на тривалу діяльність у вигляді зниження його активності. При порушенні режиму відпочинку С. набуває форми перевтом. Суб'єктивний компонент — С. — втома.

УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ — понятие и термин педагогики и педагогической психологии; более или менее сложный предмет (от таблицы до электронной установки), включаемый в педагогический процесс с целью повышения эффективности и качества формирования знаний, навыков и личности в целом.
НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК — поняття і термін педагогіки і педагогічної психології; більш або менш складний предмет, що включається в педагогічний процес з метою підвищення ефективності і якості формування знань, навичок і особистості в цілому.

УЧЕНИЕ — вид деятельности, в процессе которой осуществляется обучение личности и достигается ее обученность.
ВЧЕННЯ — вид діяльності, в процесі якої здійснюється навчання особистості і досягається її навченість.

ФАКТ психологический (лат. *factum* — свершившееся, сделанное) — психическое явление или закономерность, истинность познания которых может быть доказана. Но задачи психологии не собирать факты, а раскрывать их сущность и связи, включая в систему других фактов.
ФАКТ психологічний (лат. *factum* — здійснене, зроблене) — психологічне явище або закономірність, істинність пізнання яких може бути доведена. Але завдання психології не збирати факти, а розкривати їх суть і зв'язки, включаючи в систему інших фактів.

ФАКТОР психический (лат. *factor* — производящий) — любое психическое явление, ставшее движущей силой другого явления.
ФАКТОР психічний (лат. *factor* — виготовляючий) — будь-яке психічне явище, що стає рушійною силою іншого явища.

ФАКТОР ВРЕМЕНИ — условное обозначение для совокупности Ф., оказывающих побочное влияние на результаты эксперимента (значения зависимой переменной) и связанных с изменениями, которые происходят с течением времени.
ЧИННИК ЧАСУ — умовне позначення для сукупності факторів, що мають побічний вплив на результати експерименту (значення залежної змінної) і пов'язані зі змінами, які відбуваються протягом часу.

ФАКТОР ЗАДАЧИ — совокупность побочных влияний на результаты эксперимента, связанных с различием экспериментальных задач, которые предъявляются испытуемым при разных условиях независимой переменной.
ЧИННИК ЗАДАЧІ — сукупність побічних впливів на результати експерименту, пов'язаних з відмінністю експериментальних задач, які пред'являються випробуваним в різних умовах незалежної змінної.

ФАНТАЗИЯ — наиболее выраженное проявление творческого воображения, которому она всегда присуща, но при доминировании создает не просто новые, а, казалось бы, неправдоподобные, парадоксальные образы и понятия.
ФАНТАЗІЯ — найбільш виражене виявлення творчої уяви, якій вона завжди властива, але при домінуванні створює не просто нові, а здавалося б неправдиві, парадоксальні образи і поняття.

ФЕНОМЕН в психологии (греч. *phainomenon* — являющийся) — наиболее общее понятие: любые как предмет, так и явление объективной или субъективной реальности, познаваемой и уже более или менее полно познанной.
ФЕНОМЕН в психології (грец. *phainomenon* — що є) — найбільш загальне поняття: будь-які як предмет, так і явище об'єктивної або суб'єктивної реальності, пізнаваної і вже більш або менш достатньо пізнаної.

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ (*phenomenology*) — изучение опыта. Феноменологические исследования:
а) ограничиваются пределами опыта, рассматриваемого в границах сознания, не учитывая, что он является следствием лежащих в его основе процессов, не объясняя этот опыт как проявление ноуменов, сущностей, принципов и т. д., о которых сознание не осведомлено;
б) формулируют свои данные с точки зрения субъекта.

Психотерапевты и философы, придерживающиеся феноменологической точки зрения, обычно отвергают идею бессознательного и те разделы психоаналитической теории, в частности, метапсихологию, которые сформулированы так, будто субъект можно наблюдать извне, когда наблюдатель не идентифицируется с субъектом.
ФЕНОМЕНОЛОГІЯ (*phenomenology*) — вивчення досвіду. Феноменологічні дослідження:
а) обмежуються межами досвіду, що розглядається в межах свідомості, не враховуючи, що він є наслідком процесів, що лежать в його основі, не пояснюючи цей досвід як виявлення ноуменів, сутностей, принципів, про які в свідомості немає інформації;
б) формулюють свої дані з точки зору суб'єкта.

Психотерапевти і філософи, що додержуються феноменологічної точки зору, заперечують ідею безсвідомого і ті розділи психоаналітичної

теорії, зокрема, метапсихологію, які сформульовані так, начебто суб'єкт можна спостерігати ззовні, коли споглядач не ідентифікується із суб'єктом.

ФИЗИОЛОГИЧЕСКОЕ ОТРАЖЕНИЕ (греч. *pfysis* — природа, *logos* — учение) — форма отражения, присущая одно- и многоклеточным растениям и животным, системное качество ее — жизнь, а продукт, свойственный только позвоночным животным, — психика.
Понятие Ф.о. объединяет две формы отражения: выше которого не поднялись растения (сохранилось у человека в форме вегетативных явлений) и выше которого не поднялись безпозвоночные животные на основе присущего им нервизма (сохранилось у человека как подкорковые и спинномозговые рефлексы).
В литературе употребляется как термин биологическое отражение.
ФІЗІОЛОГІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ (грец. *pfysis* — природа, *logos* — *вчення*) — форма відображення, властива одно- і багатоклітинним рослинам і тваринам, системна якість її — життя, а продукт, властивий тільки хребетним тваринам, — психіка.
Поняття Ф.в. об'єднує дві форми відображення, вище якого не піднятися рослинам (збереглося у людини у формі вегетативних явищ) і вище якого не піднялися безхребетні тварини на основі властивого їм нервізму (збереглося у людини як підкоркові і спинномозкові рефлекси). В літературі вживається як термін біологічне відображення.

ФИЛОГЕНЕЗ ПСИХИКИ (греч. *phule* — племя, род) — развитие психики у вторичноротых (позвоночных) животных, имеющих усложняющуюся кору головного мозга, — от рыб до человека. Ф.п. по биогенетическому закону повторяется в онтогенезе психики.
ФІЛОГЕНЕЗ ПСИХІКИ (грец. *phule* — плем'я, рід) — розвиток психіки у хребетних тварин, що мають еволюцію кори головного мозку (від риб до людини). Ф.п. за біологічним законом повторюється в онтогенезі психіки.

ФИЛОСОФСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИИ — проблемы методологии психологии, философский аспект психологической науки.
ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ — проблеми методології психології, філософський аспект психологічної науки.

ФИТОПСИХОЛОГИЯ (греч. *phyton* — растение) — см. *психоботаника*.
ФІТОПСИХОЛОГІЯ (грец. *phyton* — рослини) — див. *психоботаніка*.

ФЛЕГМАТИК — тип темперамента, проявляющийся в медлительности, устойчивости интересов и стремлений, слабом внешнем выражении субъективных состояний. «Флегматик — спокойный, всегда ровный, настойчивый и упорный труженик жизни», — писал И. П. Павлов.
ФЛЕГМАТИК — тип темпераменту, що виявляється в повільності, стійкості інтересів і прагнень, слабкому зовнішньому вираженні суб'єктивних станів. «Флегматик — спокійний, завжди урівноважений, наполегливий і впертий трудівник життя», — писав І. П. Павлов.

ФОБИЧЕСКАЯ ТРЕВОГА — тревога, спровоцированная внешним объектом или ситуацией и не соизмеримая с их реальной опасностью.
ФОБІЧНА ТРИВОГА — тривога, спровокована зовнішнім об'єктом або ситуацією і не порівнюється з реальною небезпекою.

ФОБИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР — человек, старающийся преодолеть ситуации, которые могут вызвать у него тревогу и конфликт, избегая этих ситуаций обычно путем ограничения своей жизни и отказа разлучиться с идеальным, защищающим родителем или родительской фигурой.
ФОБІЧНИЙ ХАРАКТЕР — людина, намагаючись подолати ситуації, які можуть викликати у неї тривогу і конфлікт, відмовляється від захисту себе якимось ідеалом або батьківською фігурою.

КОНТРОФОБИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР — человек, который усваивает контрофобическое отношение к жизни, совершая такие поступки и получая удовольствие именно от такой деятельности, которая опасна и у «нормальных» людей вызывает страх. Контрофобическая установка обычно рассматривается как вид маниакальной защиты; удовлетворение здесь происходит от чувства триумфа и всемогущества, вызванного успешным преодолением тревоги.
КОНТРОФОБІЧНИЙ ХАРАКТЕР — людина, яка засвоює контрофобічне ставлення до життя, здійснюючи такі вчинки і одержуючи задоволення, саме від такої діяльності, яка небезпечна і у

«нормальних» людей викликає острах. Контрофобічна установка розглядається як вид маніакального захисту, задоволення тут відбувається від відчуття тріумфу і всемогутності, викликаної успішним подоланням тривоги.

ФОБИЯ (*phobia*):

1. Симптом, сутью которого является переживание ненужной или излишней тревоги в определенных ситуациях или в присутствии какого-то определенного объекта. Отсюда агорафобия — страх открытых пространств; клаустрофобия — страх замкнутых пространств, фобия пауков, змей и т. д.
2. Невроз, при котором фобия в значении 1 является ведущим симптомом. В этом смысле рассматривается как синоним фобической болезни и истерии тревоги. Отсюда фобическая защита — защитный маневр по избежанию объектов и ситуаций, которые вызывают фобическую тревогу.

Классическая теория рассматривает фобическую болезнь как вид истерии, отсюда синоним — «истерия тревоги», но современные учебники по психиатрии обычно связывают ее с обсессивным неврозом.

ФОБІЯ (*phobia*):

1. Симптом, суттю якого є переживання непотрібної і зайвої тривоги в певних ситуаціях. Звідси агорафобія — страх відкритих просторів, клаустрофобія — страх закритих просторів, фобія павуків, змій та ін.
2. Невроз, при якому фобія 1 є вагомим симптомом. В цьому розумінні розглядається як синонім фобічної хвороби ті істерії тривоги. Звідси фобічний захист — захисний маневр щодо запобігання об'єктів і ситуацій, які викликають фобічну тривогу.

Класична теорія розглядає фобічну хворобу як вид істерії, звідси синонім — «істерія тривоги», але сучасні підручники з психіатрії звичайно пов'язують її з обсесивним неврозом.

ФОНЕМА (греч. *phonema* — звук) — понятие и термин лингвистики, используемый психологией речи: минимальная единица звукового строя языка, объединяемая в морфемы и определяющая их значение. Ф. — основной, но не единственный объект изучения фонетики.

ФОНЕМА (грец. *phonema — звук*) — поняття і термін лінгвістики, що використовується психологією мови: мінімальна одиниця звукової побудови мови, об'єднана в морфеми і яка визначає їх значення. Ф. — основний, але не єдиний об'єкт вивчення фонетики.

ФОНЕТИКА — раздел лингвистики, изучающий акустические и артикуляционные особенности языков и речи (фонемы). Ф. взаимодействует с семантикой и психологией в психолингвистике.
Синоним — соответствующие первому значению свойства любого языка или речи.
ФОНЕТИКА — розділ лінгвістики, який вивчає акустичні і артикуляційні особливості мов і мовлення (фонеми). Ф. взаємодіє із семантикою і психологією в психолінгвістиці.
Синонім — відповідні першому значенню властивості будь-якої мови.

ФОРМАЛИЗАЦИЯ в психологии — уточнение содержания изучаемых психических явлений, которое делает возможным применение к нему математических средств.
ФОРМАЛІЗАЦІЯ в психології — уточнення змісту психічних явищ, яке робить можливим застосування до нього математичних засобів.

ФОРМАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ — модель, заданная на математическом или любом другом формализованном языке.
ФОРМАЛЬНА МОДЕЛЬ — модель, задана на математичній або будь-якій іншій формалізованій мові.

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ — вид развития личности (второй — ее созревание): изменение психологической динамической функциональной структуры личности, но главным образом ее содержания под влиянием внешних воздействий. Ф.л. имеет несколько видов, каждый из которых специфичен для определенного ее иерархического уровня: тренировка, упражнение, обучение и воспитание. Обобщенным видом Ф.л., специфичным для формирования способностей, является психологическая подготовка и психологическая мобилизация. Различают стихийное и целенаправленное Ф.л.
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ — вид розвитку особистості (другий — її дозрівання): зміна психологічної динамічної функційної структури особистості, зміна її змісту під впливом зовнішніх чинників.

Ф.о. має декілька видів, кожний із яких специфічний для певного її ієрархічного рівня: тренування, вправи, навчання і виховання. Узагальненим видом Ф.о., специфічним для формування здібностей, є психологічна підготовка і психологічна мобілізація. Розрізняють стихійне і цілеспрямоване Ф.о.

ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХИКИ — вид развития психики, определяемый влиянием внешних воздействий среды. Ф.п. может быть стихийным, целенаправленным и самоформированием.

ФОРМУВАННЯ ПСИХІКИ — вид розвитку психіки, який визначається впливом зовнішніх чинників середовища та внутрішніх, що пов'язані з цим переживанням.

Ф.п. може бути стихійним, цілеспрямованим і самоформуючим.

ФОРМЫ ПСИХИЧЕСКОГО ОТРАЖЕНИЯ — основные роды единств процессуального и содержательного в психике: памяти, эмоций, ощущений у животных, а у человека — также мышления, восприятий, чувств и воли.

Та или иная Ф.п.о. возникает под влиянием соответствующей ей потребности, организуется вниманием и объективизируется психомоторикой.

ФОРМИ ПСИХІЧНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ — основні комплекси процесуального і змістовного в психіці: пам'ять; емоції, відчуття у тварин, а у людини — мислення, сприйняття, почуття і воля.

Та чи інша Ф.п.в. виникає під впливом відповідно до її потреб, організовується увагою і об'єктивізується психомоторикою.

ФОРМЫ РЕЧЕВОГО ОБЩЕНИЯ — могут быть уложены в следующие схемы:

- интеллектуальное Р.о.:
  - познаваемые агентом феномены; понятия, отражающие их сущность; термины, однозначно обозначающие эти понятия;
  - акт передачи слов;
  - восприятие перципиентом этих терминов; воспроизведение им тех же понятий; представление и понимание сущности тех же феноменов;

- эмоциональное Р.о.:
  - феномены, вызывающие у агента определенные чувства; понятия, их отражающие; слова, выражающие эти чувства через эти понятия;
  - акт передачи слов;
  - восприятие перципиентом этих слов; воспроизведение тех же понятий и тех же чувств;
- образное Р.о.
  - познаваемый агентом образ феномена; сочетания слов: описывающих его отдельные особенности, создающих нужный целостный образ;
  - акт передачи слов;
  - восприятие перципиентом этих слов; возникновение у него соответствующих представлений; воспроизведение им того же образа;
- ассоциативное Р.о.:
  - познаваемый агентом феномен; ассоциации, вызываемые у него им; слова, выражающие эти ассоциации;
  - акт передачи слов;
  - восприятие этих слов перципиентом; появление у него ассоциаций: иногда соответствующих ассоциациям агента; иногда близких; иногда совсем других.

ФОРМИ МОВНОГО СПІЛКУВАННЯ — можуть викладатися в наступних схемах:

- інтелектуальне М.с.:
  - феномени, які пізнаються агентом; поняття, що відображають їх сутність; терміни, що однозначно позначають ці поняття;
  - акт передачі слів;
  - сприйняття перцепієнтом цих термінів; відтворення ним тих же понять; розуміння сутності тих же феноменів;
- емоційне М.с.:
  - феномени, що викликають у агента певні почуття; поняття, що їх відображають; слова, які виражають певні почуття через ці поняття;
  - акт передачі слів;
  - сприйняття перцепієнтом цих слів; відтворення тих же понять і тих же почуттів;

- образне М.с.:
  - образ феномену, що пізнається агентом; сполучення слів, яке описує окремі особливості, створює потрібний цілісний образ;
  - акт передачі слів;
  - сприйняття перцепієнтом цих слів; виникнення у нього відповідних уявлень; відтворення ним того ж образу;
- асоціативне М.с.:
  - образ феномену, що пізнається агентом; асоціації, що виникають; слова, що виражають ці асоціації;
  - акт передачі слів;
  - сприйняття цих слів перцепієнтом; поява у нього асоціацій, які інколи відповідають асоціаціям агента; іноді близьких, а іноді зовсім інших.

ФРУСТРАЦИЯ — психическое состояние дезорганизации сознания и деятельности личности, вызванное объективно непреодолимыми и неоправдываемыми (или субъективно так понимаемыми и переживаемыми) препятствиями к желанной цели. Ф. — внутренний конфликт личности между ее направленностью и объективными возможностями, с которыми личность не согласна.

Ф. — состояние, возникающее при появлении препятствия, при расстройстве планов или разочаровании. Фрустрацию и депривацию часто путают, хотя, строго говоря, фрустрация имеет отношение к последствиям, связанным с неудовлетворением влечения или неудачей в достижении цели, тогда как депривация подразумевает отсутствие предмета или возможности, необходимой для удовлетворения.

Тем не менее, фрустрационная и депривационная теории невроза сходятся в утверждении, что депривация ведет к фрустрации, фрустрация ведет к агрессии, агрессия ведет к тревоге, тревога ведет к защитам.

Несмотря на распространенное мнение, что психоанализ убежден во вреде фрустрации, это не совсем так, ибо психоанализ считает, что развитие Я начинается с фрустрации. Фактически фрустрационные теории невроза предполагают, что как фрустрация, так и депривация являются патогенными при повышении определенного порога интенсивности.

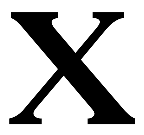
ФРУСТРАЦІЯ — психічний стан, який є результатом об'єктивно неподоланих труднощів, що виникають на шляху досягнення мети, інтенсивне переживання невдачі;
Ф. — психічний стан дезорганізації свідомості і діяльності особистості, викликаний об'єктивно невизначеними і невиправданими перешкодами до бажаної мети. **Ф.** — внутрішній конфлікт особистості між її спрямованістю і об'єктивними можливостями, з якими особистість не погоджується.
Ф. — стан, що виникає під час появи перешкод, розладу планів або розчарувань. Фрустрацію і депривацію часто плутають, хоча фрустрація має відношення до наслідків, пов'язаних з незадоволенням захоплення або невдачею в досягненні мети, тоді як депривація вважає відсутність предмета або можливості, необхідних для задоволення.
Тим паче, фрустраційна й деприваційна теорія неврозу сходяться в твердженні, що депривація веде до фрустрації, фрустрація веде до агресії, агресія веде до тривоги, тривога веде до захисту.
Незважаючи на розповсюджену думку, що психоаналіз впевнений у шкоді фрустрації, це не зовсім так, бо психоаналіз вважає, що розвиток Его починається з фрустрації. Фактично фрустраційні теорії неврозу передбачають, що як фрустрація, так і депривація є патогенними при підвищенні певного порогу інтенсивності.

ФУГА — психиатрический термин для обозначения процесса, при котором индивид блуждает, не осознавая, кто он и где находится. Большинство случаев, приведенных в учебниках по психиатрии, отмечалось у мальчиков в школах-интернатах и у солдат-новобранцев, т. е. у людей, чувствующих себя загнанными в ситуацию, при которой у них больше нет свободы действий.
ФУГА — психіатричний термін для визначення процесу, при якому індивід блукає, не усвідомлюючи, хто він і де знаходиться. Стан, який спостерігається в школах-інтернатах, та у солдат-новобранців, тобто у людей, які відчувають себе загнаними у ситуацію, при якій у них більше немає свободи дій.

ФУНДАМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ — исследование, первичной целью которого является развитие или проверка научной теории.
ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ — дослідження, первинною метою якого є розвиток або перевірка наукової теорії.

ФУНКЦИЯ ПСИХИЧЕСКАЯ (лат. *functio* — исполнение, деятельность) — психический процесс, рассматриваемый с точки зрения его результатов.
ФУНКЦІЯ ПСИХІЧНА (лат. *functio* — виконання, діяльність) — психічний процес, що розглядається з точки зору його результатів.

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СИСТЕМА — соответствует термину «физиологическая функциональная система», введенному П. К. Анохиным (1898–1974), под которой он понимал «широкое функциональное объединение различно локализованных структур и процессов на основе получения конечного (приспособительного) эффекта».
В дальнейшем это понятие было распространено, в частности В. Д. Шадриковым, и на психические функции.
ФУНКЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА — відповідає терміну «фізіологічна функціональна система», введеному П. К. Анохіним (1898–1974), під яким він розумів «широке функціональне об'єднання окремо локалізованих структур і процесів на підставі одержання кінцевого ефекту пристосування».
В подальшому це поняття було розповсюджене, зокрема В. Д. Шадріковим, і на психічні функції.

ХАРАКТЕР — качество личности, обобщающее наиболее выраженные, тесно взаимосвязанные и потому отчетливо проявляющиеся в различных видах деятельности свойства личности. Х. — «каркас» и подструктура личности, наложенная на ее остальные подструктуры. Бесхарактерность — тоже проявление Х.

ХАРАКТЕР — індивідуальне поєднання стійких психічних особливостей людини, що зумовлюють типовий для даного суб'єкта спосіб поведінки в певних життєвих умовах і обставинах. Х — «каркас» і підструктура особистості, накладена на її останні підструктури. Безхарактерність — теж виявлення Х.

ХАРАКТЕРИСТИКА психологическая — совокупность сведений о психологических особенностях характеризуемой личности и более всего о ее характере и способностях, особенно доминантных.

Желательно, чтобы Х. включала факты деятельности данной личности, объективизирующие указываемые в ней особенности. Х. может быть: устной и письменной; подробной и краткой; глубокой и поверхностной; общей и целенаправленной; только психологической или включенной в педагогическую, производственную, медицинскую; независимой или обобщающей; объективной или субъективистской; достоверной или недостоверной.

ХАРАКТЕРИСТИКА психологічна — сукупність відомостей про психологічні якості особистості, що характеризують її характер і здібності, особливо домінантні.

Бажано, щоб Х. включала факти діяльності даної особистості, що об'єктивують вказані в ній особливості. Х. може бути: усною і письмовою; детальною і скороченою; глибокою і поверхневою; загальною і цілеспрямованою; лише психологічною або включеною в педагогічну, виробничу, медичну; незалежною або узагальнюючою; об'єктивною або суб'єктивною, достовірною або недостовірною.

ХВАСТОВСТВО — свойство личности: выраженная степень проявления ячества на словах.

ХВАСТОЩІ — властивість особистості: виражений ступінь виявлення «Я» на словах.

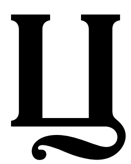
ХИ-КВАДРАТ (**X^2**) — критерий статистической значимости связи между двумя номинальными переменными.
ХІ-КВАДРАТ (**X^2**) — критерій статистичної значущості зв'язку між двома номінальними змінними.

ХОББИ — слово, которое со второй половины XX в. широко применяется в специфическом значении: увлечение какой-либо деятельностью, заполняющей досуг (коллекционирование, ремесло, решение кроссвордов и т. п.). Психологически значение в том, что человек в своем хобби иногда достигает более высокого мастерства, чем в профессиональной деятельности и чем профессионалы в области его X., демонстрируя тем роль интереса и эмоций в структуре деятельности. Особое значение X. имеет как позднее проявление актуальных способностей в пенсионном возрасте, ранее бывших потенциальными и скрытыми.
ХОБІ — слово, яке з другої половини XX ст. досить широко застосовується в специфічному значенні: захоплення будь-якою діяльністю, що заповнює дозвілля (колекціонування, ремесло, розв'язання красвордів та ін.). Психологічне значення в тому, що людина в своєму хобі іноді досягає більш високої майстерності, ніж в особистій професійній діяльності і ніж професіонали в галузі його X, демонструючи тим роль інтересу і емоцій в структурі діяльності.
Особливе значення X. має як пізнє виявлення актуальних здібностей в пенсійному віці, які раніше були потенційними і прихованими.

ХОЛЕРИК — тип темперамента, проявляющийся в бурных эмоциях, резких сменах настроения, неуравновешенности и истощаемости.
ХОЛЕРИК — тип темпераменту, що проявляється в бурхливих емоціях, різких змінах настрою, неврівноваженості і психічній виснаженості.

ХРАБРОСТЬ — форма бесстрашия, при которой страх не переживается, будучи вытеснен стенической эмоциональной реакцией «упоения опасностью».

ХОРОБРІСТЬ — риса характеру, яка проявляється у властивості особистості долати почуття страху в ситуації небезпеки і ризикувати собою заради досягнення мети.
Х. — форма безстрашності, при якій страх не відчувається, внаслідок витіснення стенічною емоційною реакцією «захоплення небезпекою».

ЦЕЛЕНАПРАВЛЕННОЕ — свойство психического явления. У человека — синоним преднамеренного и произвольного (но как понятие сравнительной психологии отлично от них), а также целесообразного.
ЦІЛЕСПРЯМОВАНЕ — властивість психічного явища. У людини — синонім передбаченого і довільного (але як поняття порівняльної психології відрізняється від них), а також доцільного.

ЦЕЛЬ — термин, имеющий два значения:
- объективная Ц. — явление, которого надо достичь (напр., мишень) или выполнить (напр., «спущенный план»);
- Ц. как психическое явление — субъективный образ желаемого результата действия или деятельности. Эти субъективные Ц. бывают как индивидуальными, так и групповыми.

МЕТА (ціль) — термін, який має подвійне значення:
- об'єктивна М. — явище, якого треба досягти або виконати;
- М. як психічне явище — суб'єктивний спосіб одержання бажаного результату дії або діяльності. Ці суб'єктивні цілі бувають особистими і груповими.

ЦЕННОСТНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ ЛИЧНОСТИ — содержание социального уровня направленности личности, взаимодействующей со значимыми для нее оценками окружающей действительности.
Ц.о.л. — важнейший фактор общения, объединяющий в своей структуре мыслительный и эмоциональный компоненты, а также важнейший компонент нравственных и правоправных способностей личности.
ЦІННІСНА ОРІЄНТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ — зміст соціального рівня спрямованості особистості, що взаємодіє з вагомими для неї оцінками навколишньої дійсності.
Ц.о.о. — важливий фактор спілкування, що об'єднує в своїй структурі мислення та емоції, а також важливий компонент моральних і правових здібностей особистості.

ЦЕННОСТНО-ОРИЕНТАЦИОННОЕ ЕДИНСТВО (ЦОЕ) — термин и его аббревиатура введены в психологию А. В. Петровским как массовидное явление, производное от ценностной ориентации личности данного коллектива и являющееся основным критерием наличия коллектива и уровней его сплоченности и активности — страт.
Отсюда — метод стратометрии для оценки ЦОЕ.
ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНА ЄДНІСТЬ (ЦОЄ) — термін і його абревіатура введені в психологію А. В. Петровським як явище загалу, що походить від ціннісної орієнтації особистості даного колективу, що є основним критерієм наявності колективу і рівнів його згуртованості та активності — страт.
Звідси — метод стратометрії для оцінки ЦОЄ.

Ч

ЧАСТОТНОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ — упорядоченный подсчет количества признаков по каждому значению переменной.
ЧАСТОТНИЙ РОЗПОДІЛ — впорядкований підрахунок кількості ознак кожного значення змінної.

ЧАСТНЫЙ КОЭФФИЦИЕНТ РЕГРЕССИИ — статистическая мера, обозначающая степень влияния независимой переменной на зависимую в ситуации, когда взаимовлияние всех остальных переменных в модели находится под контролем исследователя.
ПРИВАТНИЙ КОЕФІЦІЄНТ РЕГРЕСІЇ — статистична міра, що вказує на ступінь впливу незалежної змінної на залежну в ситуації, коли взаємовплив всіх інших змінних в моделі знаходиться під контролем дослідника.

ЧЕРТЫ ЛИЧНОСТИ — в отличие от свойств личности как категории психологии личности и дифференциальной психологии Ч.л. — понятие бытового сознания как отражение им отчетливо выраженных свойств личности, проявляемых в повседневной деятельности и общении с другими людьми и потому доступных их оценке по здравому смыслу.
Название Ч.л. обычно дается не научным, а народным бытовым языком.
РИСИ ОСОБИСТОСТІ — стійкі особливості поведінки індивіда, які повторюються в різних ситуаціях. Р.о. на відміну від властивостей особистості як категорії психології особистості і диференціальної психології, це поняття буденної свідомості і Р.о. — поняття буденної свідомості як відбиток нею чітко виявлених властивостей особистості, що проявляються в повсякденній діяльності і спілкуванні з іншими людьми і тому доступні для оцінки за здоровим глуздом.
Назва Р.о. подається не науковою, а народною буденною мовою.

ЧИСЛО МИЛЛЕРА — понятие и термин психосемантики. Дж. Миллер в 1956 г., обобщив имевшиеся ранее данные об объеме внимания и, связав их с объемом кратковременной памяти, показал, что он определяется не числом слов в предложении, а числом информации и даже сем, равным 7±2.

ЧИСЛО МІЛЛЕРА — поняття і термін психосемантики. Дж. Міллер в 1956 р., узагальнивши попередні дані про обсяг уваги і пов'язавши їх з обсягом короткочасної пам'яті, встановив, що він визначається не кількістю слів у реченні, а числом інформацій і навіть знаків (сем), яке дорівнює 7±2.

ЧИТАБЕЛЬНОСТЬ — свойство текста, шкалы или пульта, определяющее скорость и точность их чтения.
ЧИТАБЕЛЬНІСТЬ — властивість тексту, шкали або пульту, що визначає швидкість і точність їх читання.

ЧИТАТЕЛЬСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ — понятие и термин библиотечной психологии; особенности индивидуального, группового и общественного сознания, влияющие на взаимодействие читателей с печатной продукцией, их отношение к ней.
ЧИТАЦЬКА ПСИХОЛОГІЯ — поняття і термін бібліотечної психології; особливості індивідуальної, групової і громадської свідомості, що впливають на взаємодію читачів з друкованою продукцією, їх ставлення до неї.

ЧИТАТЕЛЬСКАЯ УСТАНОВКА — понятие и термин библиотечной психологии как содержательная сторона внимания и эмоций читателя (при кратковременной Ч.у.) или его направленности (при фиксированной Ч.у.), определяемая его потребностью в чтении и читательскими интересами.
ЧИТАЦЬКА УСТАНОВКА — поняття і термін бібліотечної психології як змістовна сторона уваги і емоцій читача (при короткочасній Ч.у.) або його спрямованості (при фіксованій Ч.у.), що визначається його потребою у читанні та читацьких інтересах.

ЧИТАТЕЛЬСКИЙ ВКУС — вид эстетического вкуса: способность к самостоятельному суждению о достоинстве объекта чтения; компонент читательской психологии, связанный с потребностью в чтении и интересами читателя.
ЧИТАЦЬКИЙ СМАК — різновид естетичного смаку: здатність до самостійного судження про переваги об'єкту читання; компонент читацької психології, пов'язаний з потребою в читанні та інтересами читача.

ЧТЕНИЕ — вид коммуникативной деятельности; категория библиотечной психологии; сложный сенсорно-мыслительный навык восприятия знаков и воспроизведения вслух или в уме понятий, обозначаемых их сочетаниями. Ч. может быть не только текста, но и показаний приборов или их пультов.
ЧИТАННЯ — вид комунікативної діяльності; категорія бібліотечної психології; складна сенсорно-розумова навичка сприйняття знаків і відтворення вголос або подумки понять, що позначаються їх сполученнями. Ч. може бути не лише тексту, а й показників приладів або їх пультів.

ЧУВСТВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ — любознательность, любопытство, радость решения задачи, удивление и др.
Синоним — познавательные Ч.
ПОЧУТТЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ — допитливість, радість від розв'язання завдань, подив тощо.
Синонім — пізнавальні П.

ЧУВСТВА МОРАЛЬНЫЕ — патриотизм, интернационализм, Ч. долга, товарищества, сострадания, симпатии, антипатии, любви и ненависти и др.
Синоним — этические Ч.
ПОЧУТТЯ МОРАЛЬНІ — П. патріотизму, інтернаціоналізму, обов'язку, дружби, співпереживання, симпатії, антипатії, любові і ненависті.
Синонім — етичні П.

ЧУВСТВА ПРАКТИЧЕСКИЕ (греч. *praktikos* — деятельный) — чувства, связанные с различными особенностями деятельности — от скуки и интереса до радости и мук творчества, удовлетворения достижением цели.
ПОЧУТТЯ ПРАКТИЧНІ (грец. *praktikos* — діяльний) — почуття, пов'язані з різними особливостями діяльності — від нудьги та інтересу до радості та мук творчості, задоволення від досягнення мети.

ЧУВСТВА ЭСТЕТИЧЕСКИЕ — форма эстетического отражения: через отношения красоты и уродства, трагического и комического, юмора, сарказма, смеха сквозь слезы, возвышенного и др.

ПОЧУТТЯ ЕСТЕТИЧНІ — форма естетичного відображення: через співвідношення краси і огидності, трагічного і комічного, гумору, сарказму, сміху крізь сльози, звеличеного та ін.

ЧУВСТВО — особая форма психического отражения, свойственная только человеку, при которой отражаемым являются объективные отношения феноменов к нуждам личности. В психологическую структуру Ч. входят эмоции и понятия. Так, чтобы у человека возникло Ч. любви к Родине, ему должно быть близко понятие Родины, без этого ностальгия — только эмоция. Понятийный компонент Ч. превращает эмоции в них в отношения.
Если эмоции в структуре личности более связаны с темпераментом, то Ч. — с характером. Различают ряд видов чувств: интеллектуальные, моральные, практические, эстетические.
Синонимы — эмоции человеческие, эмоции социальные, эмоции высшие.
ПОЧУТТЯ — форма відображення психікою навколишнього світу, ставлення до нього особистості, яке проявляється в соціально зумовлених переживаннях, що активізують діяльність.
П. — особливий вид емоційного переживання, який носить чітко виражений предметний характер і відрізняється порівняною стійкістю.
П. — особлива форма психічного відображення, властива тільки людині, при якій відображається об'єктивне ставлення феноменів до потреб особистості. До психологічної структури П. належать емоції і поняття. Тому, для того, щоб у людини виникло П. любові до Батьківщини, їй повинно бути близьке саме поняття Батьківщини, без якого ностальгія — тільки емоція. Понятійний компонент П. перетворює емоції в них у відносини.
Якщо емоції в структурі особистості більше пов'язані з темпераментом, то П. — з характером.
Розрізняють кілька видів почуттів: інтелектуальні, моральні, практичні, естетичні.
Синоніми — емоції людські, емоції соціальні, емоції вищі.

ШИЗОИДНАЯ ПОЗИЦИЯ — термин, использованный Фэрбэрном для описания ситуации раннего детства, при которой ребенок воспринимает отвержение и фрустрацию как свидетельство того, что его любовь деструктивна; он отвечает на это расщеплением Эго на три части: центральное Эго (я), либидное Эго, прикрепленное к хорошему, «принимающему» образу груди, и антилибидное Эго (внутренний диверсант).
Трудности, связанные с понятием «шизоидный», имеют два источника:

а) оно используется как в описательном, так и психопатологическом значении;
б) психопатологическое использование осложнено тем, что происходит из двух равных направлений объект-теории: Клейн и Фэрбэрна.

Оба направления единодушны в понимании закономерности того, что стадии инфантильного развития соответствуют психотическим процессам, но различаются в своих базисных положениях относительно природы инстинкта — Клейн использует фрейдовскую теорию инстинкта жизни и инстинкта смерти, а Фэрбэрн понимает агрессию как ответ на фрустрацию и отвержение.

ШИЗОЇДНА ПОЗИЦІЯ — термін, який використав Ферберн для опису ситуації раннього дитинства, коли дитина сприймає фрустрацію і відвернення як свідчення того, що її любов деструктивна і вона відповідає на це розщепленням Его на три частини: центральне Его, (я), лібідне Его, яке прикріплюється до чогось гарного, що нагадує образ грудей і антилібідне Его (внутрішній диверсант).
Труднощі, пов'язані з поняттям «шизоїдний», мають два джерела:

а) воно використовується як у описовому, так і в психопатологічному значенні;
б) психопатологічне використання ускладнене тим, що утворюється із двох рівних напрямів об'єкт-теорії: Клейн і Ферберна.

Обидва напрями одностайні в розумінні закономірності того, що стадії інфантильного розвитку відповідають психологічним процесам,

але розрізняються в своїх базисних положеннях відносно природи інстинкту: Клейн використовував фрейдівську теорію інстинкту життя та інстинкту смерті, а Ферберн розумів агресію, як відповідь на фрустрацію і відторгнення.

ШИЗОИДНЫЙ (*schizoid*) —

1. В первоначальном значении относится к человеку, у которого имеется разрыв между эмоциональными и интеллектуальными функциями. Использование термина идет от Блейлера, считавшего, что этот разрыв является основным нарушением при шизофрении и шизоидных типах личности.
2. В более широком значении применим к любому, чьи особенности допускают сравнение с шизофреническими, или кто скорее станет развиваться по шизофреническому типу, нежели по типу маниакально-депрессивного психоза.
3. Отсюда — еще более широко: отстраненный, подозрительный, склонный вести жизнь, богатую фантазиями.
4. Относится к лицам, психопатология которых включает использование таких защит как расщепление, отрицание, интроекция и проекция, что дает возможность отрицать вину и депрессию.
5. Используется для обозначения этих защит и описания той позиции в детстве, откуда происходят эти защиты.

ШИЗОЇДНИЙ (*schizoid*) —

1. В первинному значенні стосується людини, у якої є розрив між емоційними та інтелектуальними функціями. Використання терміну йде від Блейлера, який вважав, що цей розрив є основним порушенням при шизофренії та шизоїдних типах особистості.
2. В більш широкому розумінні застосовується до будь-кого, чиї особливості допускають порівняння із шизофренічними, або хто швидше стане розвиватися за шизофренічним типом, ніж за типом маніакально-депресивного психозу.
3. Звідси — ще більш широко: відсторонений, підозрілий, схильний вести життя, багате фантазіями.
4. Стосується осіб, психопатологія яких включає використання таких захистів як розщеплення, заперечення, інтроекція і проекція, що дає можливість заперечувати провину і депресію.

5. Використовується для позначення цього захисту і опису тієї позиції в дитинстві, звідки виходять ці захисти.

ШИЗОИДНАЯ ЗАЩИТА — этот термин относится к сочетанию интроецирования хороших объектов с отрицанием, расщеплением и проекцией плохих частей самого себя как защите от вины, тревоги и депрессии.

ШИЗОЇДНИЙ ЗАХИСТ — цей термін відноситься до поєднання інтроекційних позитивних об'єктів із запереченням, розщепленням і проекцією негативних частин самого себе як захисту від провини, тривоги і депресії.

ШИЗОИДНЫЙ ХАРАКТЕР —

1. Человек отстраненный, аутичный, либо производящий впечатление, что его интеллектуальные и эмоциональные функции рассогласованы.
2. Человек с интроекцией хороших объектов и проекцией плохих объектов и частей самого себя.

ШИЗОЇДНИЙ ХАРАКТЕР —

1. Людина аутична, відсторонена або справляє враження, що її інтелектуальні і емоційні функції непогоджені між собою.
2. Людина з інтроекцією позитивних об'єктів, проекцій негативних об'єктів і частин самого себе. Це робить її незалежною від інших і вільною від почуття провини ціною недовіри до інших і переоцінки себе.

ШКАЛА — ряд показателей, которые можно упорядочить таким образом, чтобы экспериментальные случаи оказались расположенными в порядке, соответствующем степени выраженности в них измеряемого понятия.

ШКАЛА — ряд показників, які можна упорядкувати таким чином, щоб експериментальні випадки виявилися розташованими в порядку, що відповідає ступеню вираженості в них вимірюваного поняття.

ШКАЛА ОЦЕНКИ — присущий конкретной личности или ее типам или группам диапазон оценок определенных явлений. Расширение Ш.о. от минимальной (хорошо — плохо) определяется иерархией фактов: от физиологических, психофизиологических (порогов

ощущений, темпераментов) особенностей форм психического отражения, опыта и направленности в процессуальных особенностях личности до ее культуры — в содержательном.
ШКАЛА ОЦІНКИ — властивий конкретній особі, її типам або групам діапазон оцінок певних явищ. Розширення Ш.О. від мінімальної (добре — погано) визначається ієрархією фактів: від фізіологічних, психофізіологічних (порогів відчуттів, темпераментів) особливостей форм психічного відображення, досвіду і спрямованості в процесуальних властивостях особистості до її культури — в змістовному.

ШКАЛИРОВАНИЕ ПУТЕМ ПАРНОГО СРАВНЕНИЯ — метод, используемый в контент-анализе для измерения силы оценочных суждений.
ШКАЛЮВАННЯ ШЛЯХОМ ПАРНОГО ПОРІВНЯННЯ — метод, що використовується в контент-аналізі для вимірювання сили оцінювання роздумів.

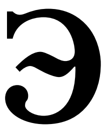
ШКАЛЬНАЯ ОЦЕНКА — единая мера того количества измеряемого данной шкалой признака, которым обладает тот или иной субъект.
ШКАЛЬНА ОЦІНКА — єдина міра тієї кількості ознаки, що вимірюється даною шкалою, якою володіє той або інший суб'єкт.

ШОК (англ. *chok* — удар, толчок) — резкое нарушение сознания как результат тяжелой физической или психической травмы.
1. Физиологический шок — состояние коллапса, бледность, пониженное кровяное давление и т. д., имеющее место как (непосредственная) реакция на телесную травму (повреждение, ранение, серьезное хирургическое вмешательство и т. д.).
2. Психологический шок — реакция на совершенно неожиданное переживание, к которому индивид не был подготовлен бдительностью или тревогой и которое заставляет его переориентироваться. Неприятные шоки, достаточно тяжелые и способные вызвать симптомы или (если имели место в дестве) нарушить развитие, известны как травмы.

ШОК (англ. *chok* — удар, поштовх) — різке порушення свідомості внаслідок тяжкої фізичної або психічної травми.
1. Фізіологічний шок, — стан колапсу, блідість, понижений кров'яний тиск та ін., що має місце як (безпосередня) реакція на

тілесну травму (пошкодження, поранення, серйозне хірургічне втручання).

2. Психологічний шок — реакція на цілком раптове хвилювання, до якого індивід не був підготовлений пильністю або тривогою і яке змушує його переорієнтуватися. Прикрі шоки, достатньо тяжкі і здатні викликати симптоми або (якщо мали місце в дитинстві) порушувати розвиток, називаються травмами.

ЭВРИСТИКА (греч. *heurisco* — нахожу, отыскиваю, открываю) — метод открытия нового; раздел современной психологии мышления как учение о решении задач продуктивным, творческим мышлением.
ЕВРИСТИКА (грец. *heurisco* — знаходжу, відшукую, відкриваю) — наука, що вивчає продуктивне творче мислення; метод відкриття нового; розділ сучасної психології мислення як вчення про вирішення завдань продуктивним, творчим мисленням.

ЭГО (ego) — структурное и топографическое понятие, относящееся к организованным частям психического аппарата, по контрасту с неорганизованным ИД. «...Эго — это та часть ИД, которая видоизменилась под непосредственным влиянием внешнего мира... Эго представляет то, что может быть названо умом и здравым смыслом, в противоположность Ид, содержащим страсти... В своем отношении к Ид Эго напоминает всадника, который должен держать в узде превосходящего его по силе коня, с той лишь разницей, что всадник пытается делать это своими собственными силами, тогда как Эго пользуется заимствованными» — Freud (1923). Для аналитиков, не принимающих идею недифференцированного Ид, из которого развивается Эго, Эго является:
а) всей психикой: «Изначально личность ребенка состоит из единого динамичного Эго» — Faitbairn (1952);
б) той частью личности, которая имеет отношение к объектам и/или образуется путем интроекции объектов; или
в) той частью личности, которая узнается как опыт быть собой, которую индивид может назвать «Я».
ЕГО (ego) — структурне і топографічне поняття, що відноситься до організованих частин психічного апарату, за контрастом з неорганізованим ІД. «Его — це та частина ІД, яка видозмінилась під безпосереднім впливом зовнішнього світу. Его — це те, що може бути назване розумом і здоровим глуздом, на противагу ІД, що містить пристрасть. По відношенню до ІД Его нагадує наїзника, який

повинен тримати у вуздечці коня, який сильніший наїзника, з тією лише різницею, що наїзник все намагається робити власними силами, тоді як Его користується запозиченими» — Freud (1923). Для аналітиків, що не приймають ідею недиференційованого ІД, із якого розвивається ЕГО, Его є або: а) всією психікою: «На первинному етапі особистість дитини складається з єдиного динамічного Его» — Faitbairn (1952); або б) тією частиною особистості, яка стосується об'єктів і/або утворюється шляхом інтроекції об'єктів; або в) тією частиною особистості, яка впізнається як досвід бути собою, яку індивід може назвати «Я».

ЭГОИЗМ (лат. *ego* — я) — свойство личности, проявляющееся в предпочтении своих интересов, действий и деятельности интересам общественным и интересам других людей. Основывается на мотивах себялюбия и своекорыстия.
ЕГОЇЗМ (лат. *ego* — я) — властивість особистості, що проявляється в перевазі своїх інтересів, дій і діяльності над інтересами суспільними і інтересами інших людей. Обґрунтовується на мотивах «любові до себе» та власної користі.

ЭГОЦЕНТРИЗМ — свойство личности, близкое эгоизму, но отличающееся от него тем, что основной целью имеет не выгоду, а утверждение исключительности своего Я.
ЕГОЦЕНТРИЗМ — властивість особистості, близька до егоїзму, але відрізняється від нього тим, що її основна мета не користь, а утвердження виключно свого «Я».

ЭЙФОРИЯ (греч. *eu* — хорошо, *phero* — переношу) — эмоциональное состояние, проявляющееся как повышенная и неадекватная веселость и снижение критичности мышления. Наступает иногда как смена полярной эмоции повышенного напряжения, чувства перенесенной опасности.
ЕЙФОРІЯ (грец. *eu* — добре, *phero* — переношу) — емоційний стан, що проявляється як підвищена і неадекватна веселість і зниження критичності мислення. Настає іноді як зміна полярної емоції підвищеної напруги, почуття перенесеної небезпеки.

ЭКВИВАЛЕНТНАЯ МЕРА — использование одних и тех же понятий для исследования различных объектов.
ЕКВІВАЛЕНТНИЙ СТУПІНЬ — використання одних і тих же понять для дослідження різних об'єктів.

ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ (РАВНОЗНАЧНОСТЬ) — сопоставимость групп (в эксперименте); сопоставимость мер в разных культурах (в сравнительном исследовании).
ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ (РІВНОЗНАЧНІСТЬ) — зіставленість груп (в експерименті); зіставленість мір в різних культурах (в порівняльному дослідженні).

ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМ (*existentialism*) — философская теория, отдающая предпочтение феноменологии и онтологии, а не каузальности. Теория, которая отказывается от объяснений с позиций сущностей, стимулирующих, как полагают, поведение изнутри, в пользу изучения самих явлений.
ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ (*existentialism*) — філософська теорія, що віддає перевагу феноменології і онтології, а не каузальності. Теорія, яка відмовляється (не дає) пояснень з позицій сутностей, стимулюючих поведінку із середини, на користь вивчення самих явищ.

ЭКЗОГЕННОЕ В ПСИХИКЕ (греч. *exo* — снаружи, *exo* — происхождение) — психические явления, возникающие под влиянием внешних воздействий как противоположные эндогенным.
ЕКЗОГЕННЕ В ПСИХІЦІ (грец. *exo* — зовні, *exo* — походження) психічне явище, що виникає під впливом зовнішніх впливів як протилежних ендогенним.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОШИБКА — некорректное использование сводных данных с целью получения выводов относительно свойств отдельных случаев или групп.
ЕКОЛОГІЧНА ПОМИЛКА — некоректне використання зведених даних з метою отримання висновків відносно властивостей окремих випадків або груп.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ — отрасль психологии, изучающая закономерности психического отражения производственных отношений (собственности, обмена, распределения и потребления) в сознании личности и групп людей. На дереве психологической науки отходит от ствола социальной психологии несколько выше исторической психологии.

ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ — галузь психології, яка вивчає закономірності психічного відображення виробничих відносин (власності, обміну, розподілу і споживання) в свідомості особистості і груп людей. На дереві психологічної науки відходить від стовбура соціальної психології вище історичної психології.

ЭКСГИБИЦИОНИЗМ (*exhibitionism*) —

1. Сексуальная перверзия, заключающаяся в том, что мужчина выставляет напоказ перед женщиной свои гениталии.
2. Подобное поведение у мальчиков.
3. В более широком смысле — любое поведение, связанное с получением удовольствия от взглядов других людей, от самопоказа, от рисовки перед другими и т. д.

Хотя Фрейд рассматривает эксгибиционизм как составной инстинкт и как нормальную составляющую *инфантильной сексуальности*, эксгибиционизм в значениях 1 и 3 обычно интерпретируется как *невротический* и защитный; его функция заключается в том, чтобы доказать, что некто, заставляя объект реагировать, чем-то обладает. Часто встречающийся эксгибиционизм у женщин, который общество в определенных пределах принимает за норму, нередко интерпретируется как производное зависти к пенису, т. к. в его основе — стремление доказать, что и женщина обладает кое-чем, несмотря на отсутствие пениса. Современные аналитики, однако, более склонны рассматривать его как маниакальную защиту от депрессии, фригидности или страха потери идентичности.

Истинный эксгибиционизм гениталий почти неизвестен у женщин.

ЕКСГІБІЦІОНІЗМ (*exhibitionism*) —

1. Сексуальна перверзія, яка полягає в тому, що чоловік демонструє напоказ перед жінкою свої геніталії.
2. Подібна поведінка у хлопчиків.

3. В широкому значенні — будь-яка поведінка, пов’язана з одержанням задоволення від поглядів інших людей, від самопоказу і хизування перед іншими.

Хоча Фрейд розглядає ексгібіціонізм як складовий інстинкт і як нормальну складову інфантильної сексуальності, ексгібіціонізм в значеннях 1 і 3 зазвичай інтерпретується як невротичний і захисний; його функція полягає в тому, щоб доказати, що дехто, змушуючи об’єкт реагувати, чимось володіє. Ексгібіціонізм, що часто зустрічається у жінок, суспільство в певних межах приймає за норму, нерідко інтерпретується як довільна заздрість до чоловічого статевого органу, тобто в його основі — прагнення доказати, що і жінка володіє чимось. Сучасні аналітики, проте, більш схильні розглядати його як маніакальний захист від депресії, фригідності або страху втрати ідентичності.
Істинний ексгібіціонізм генітальний майже невідомий у жінок.

ЭКСПАНСИВНОСТЬ (лат. *expansio* — распространение) — свойство личности несдержанно и выраженно эмоционально реагировать на различные стимулы.
ЕКСПАНСИВНІСТЬ (лат. *expansio* — розповсюдження) — властивість особистості нестримано і виражено емоційно реагувати на різні стимули.

ЭКСПЕКТАЦИЯ (англ. *expectation* — ожидание, надежда) — понятие и термин социальной психологии, оценка личности другой или другими личностями или группой (коллективом), проявляющаяся в межличностных отношениях. Э. определяется ценностными ориентациями, социальными нормами, традициями и личными симпатиями.
ЕКСПЕКТАЦІЯ (англ. *expectation* — очікування, надія) — поняття і термін соціальної психології, оцінка особистості іншою або іншими особистостями, або групою (колективом), що проявляється в міжособистісних відносинах. Е. визначається ціннісними орієнтаціями, соціальними нормами, традиціями, особистими симпатіями.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ — общее определение различных исследований психических явлений с помощью экспериментальных методов.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ — галузь психології, яка дає загальне визначення різних досліджень психічних явищ за допомогою експериментальних методів.

ЭКСПЕРИМЕНТ (лат. *experimentum* — проба, опыт) — центральный эмпирический метод научного исследования, который получил широкое распространение в психологии. Различают лабораторный (в специальных условиях, с аппаратурой и т. д.) и естественный эксперимент, проводимый в обычных условиях учебы, жизни, труда, но со специальной их организацией, влияние которой и изучается. Отличается от наблюдения активным вмешательством в ситуацию со стороны исследователя, который осуществляет планомерное манипулирование некоторыми факторами и регистрацию соответствующих изменений в состоянии и поведении испытуемого.

Э. психологический — основной метод психологической науки, опирающийся на точный учет изменяемых независимых переменных, которые влияют на зависимую переменную (объект Э.); важнейшие свойства Э.: возможность (как правило) повторения и (при правильной организации) соответствие принципу единства теории и практики.

Различают следующие виды Э. п.: естественный и лабораторный, констатирующий и формирующий. Выделяют особый вид Э. мысленный Э.

Синоним (устаревающий) — опыт.

ЕКСПЕРИМЕНТ (лат. *experimentum* — проба, досвід) — центральний емпіричний метод наукового дослідження, що одержав широке поширення в психології. Розрізняють лабораторний (у спеціальних умовах, з апаратурою і т. д.) і природний експеримент, що проводиться у звичайних умовах навчання, життя, праці, але зі спеціальною організацією, вплив якої і вивчається. Відрізняється від спостереження активним втручанням в ситуацію з боку дослідника, що здійснює планомірне маніпулювання деякими чинниками і реєстрацію відповідних змін в стані і поведінці піддослідного.

Е. психологічний — 1) основний метод психологічної науки, що спирається на точний облік незалежних змінних, які впливають на залежну змінну (об'єкт Е); 2) формальний дослідний процес, під час якого експериментатор у контрольованих умовах здійснює систематичні

спостереження за реакціями досліджуваних на змінювані фактори (маніпулювання незалежною змінною).
Розрізняють наступні види Е.п. — природний і лабораторний, констатуючий і формуючий. Виділяють особливий вид Е. — мисленний Е.
3) активне втручання в ситуацію зі сторони дослідника, що здійснює планомірне маніпулювання однією або декількома змінними (чинниками) й реєстрацію відповідних змін в поведінці об'єкта, що вивчається.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ АССОЦИАТИВНЫЙ** — метод, разработанный К. Г. Юнгом, ориентированный на фиксацию, диагностику и психотерапию скрытых аффективных комплексов.
  ЕКСПЕРИМЕНТ АСОЦІАТИВНИЙ — метод, розроблений К. Г. Юнгом, орієнтований на фіксацію, діагностику і психотерапію прихованих афективних комплексів.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ БЕЗУПРЕЧНЫЙ** — соотносится с понятием валидности эксперимента. Различные типы безупречного эксперимента соответствуют разделению внутренней и внешней валидности.
  ЕКСПЕРИМЕНТ БЕЗДОГАННИЙ — співвідноситься з поняттям валідності експерименту. Різні типи бездоганного експерименту відповідають поділу на внутрішню і зовнішню валідність.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ БЛИКСА** — по температурным ощущениям.
  ЕКСПЕРИМЕНТ БЛІКСА — за температурними відчуттями.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ ЕСТЕСТВЕННЫЙ** — психологический эксперимент, включенный в деятельность или общение незаметно для испытуемого.
  ЕКСПЕРИМЕНТ ПРИРОДНИЙ — психологічний експеримент, який використовується в діяльності або спілкуванні непомітно для випробуваного.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ EX POST FACTO** — исследование, при котором контроль за ходом эксперимента имитируется при анализе данных.
  ЕКСПЕРИМЕНТ EX POST FACTO — дослідження, при якому контроль за ходом експерименту імітується при аналізі даних.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ ИСКУССТВЕННЫЙ** — эксперимент, проводящийся в условиях имитации реальности, позволяющий достичь относительной стабилизации уровней побочных и дополнительных переменных.
  ЕКСПЕРИМЕНТ ШТУЧНИЙ — експеримент, що проводиться в умовах імітації реальності і дозволяє досягти відносної стабілізації рівнів побічних і додаткових змінних.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ КОМПЛЕКСНЫЙ (СЛОЖНЫЙ)** — опыт с участием многих факторов.
  ЕКСПЕРИМЕНТ КОМПЛЕКСНИЙ (СКЛАДНИЙ) — дослід за участю багатьох чинників.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ КОНТРОЛЬНЫЙ** — повторный эксперимент, разработанный для подтверждения результатов предыдущего исследования посредством специальной оценки влияния переменной, которая не контролировалась (или частично контролировалась) в изначальном эксперименте.
  ЕКСПЕРИМЕНТ КОНТРОЛЬНИЙ — повторний експеримент, розроблений для підтвердження результатів попереднього дослідження за допомогою спеціальної оцінки впливу змінної, яка не контролювалася (або частково контролювалася) в попередньому експерименті.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ КРИТИЧЕСКИЙ (РЕШАЮЩИЙ)** — когда есть две конкурирующие гипотезы и эксперимент позволяет выбрать одну из них.
  ЕКСПЕРИМЕНТ КРИТИЧНИЙ (ВИРІШАЛЬНИЙ) — коли є дві конкуруючі гіпотези і в ході експерименту можна вибрати одну з них.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ КРОСС-ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ** — предъявление каждому из испытуемых (или их групп) всех исследуемых уровней независимой переменной в определенной последовательности, причем позиции каждого уровня в наборе этих последовательностей численно уравнены.
  ЕКСПЕРИМЕНТ КРОС-ІНДИВІДУАЛЬНИЙ — пред’явлення кожному з випробовуваних (або їхнім групам) всіх

досліджуваних рівнів незалежної змінної в певній послідовності, причому позиції кожного рівня в наборі цих послідовностей чисельно зрівняні.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ ЛАБОРАТОРНЫЙ** — осуществляется в искусственных условиях, как правило, с применением специальной аппаратуры, со строгим контролем всех влияющих факторов.
  ЕКСПЕРИМЕНТ ЛАБОРАТОРНИЙ — здійснюється в штучних умовах, як правило, із застосуванням спеціальної апаратури, із суворим контролем всіх впливаючих чинників, що впливають.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ МЕЖГРУППОВОЙ** — предъявление каждого из исследуемых условий независимой переменной разным группам испытуемых.
  ЕКСПЕРИМЕНТ МІЖГРУПОВИЙ — пред'явлення кожної з умов незалежної змінної, що досліджується різним групам випробовуваних.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ МНОГОФАКТОРНЫЙ** — это способ контроля неполноты независимой переменной.
  ЕКСПЕРИМЕНТ БАГАТОФАКТОРНИЙ — це спосіб контролю неповноти незалежної змінної.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ МНОГОМЕРНЫЙ** — с несколькими (не менее двух) независимыми и несколькими зависимыми переменными.
  ЕКСПЕРИМЕНТ БАГАТОВИМІРНИЙ — з кількома (не менше двох) незалежними і кількома залежними змінними.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ МЫСЛЕННЫЙ** — вид неэкспериментального размышления, при котором исследователь рассматривает возможные результаты тех операций, которые могут быть сделаны.
  ЕКСПЕРИМЕНТ МИСЛЕНЕВИЙ — вид неекспериментального роздуму, при якому дослідник розглядає можливі результати тих операцій, які можуть бути зроблені.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ ПОЛНОГО СООТВЕТСТВИЯ** — эксперимент, при котором достигается степень адекватности отражения изучаемой реальности или теоретического представления о ней и обеспечивается внешняя валидность в проводимом эксперименте. Определяет, является ли каждый из нескольких стимулов подходящим к образцу.
  ЕКСПЕРИМЕНТ ПОВНОЇ ВІДПОВІДНОСТІ — експеримент, при якому досягається ступінь адекватності віддзеркалення реальності, що вивчається, або теоретичного уявлення про неї і забезпечується зовнішня валідність в експерименті, що проводиться. Визначає, чи кожний з кількох стимулів відповідає зразку.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ ПРОБНЫЙ** — эксперимент для разведки.
  ЕКСПЕРИМЕНТ ПРОБНИЙ — експеримент для розвідки.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ ПСИХОФИЗИОЛОГИЧЕСКИЙ** — эксперимент по измерению дифференциального порога проприоцептивного анализатора.
  ЕКСПЕРИМЕНТ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ — експеримент щодо вимірювання диференціального порога пропріоцептивного аналізатора.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ С УЧАСТИЕМ ЧЕЛОВЕКА, ЭКСПЕРИМЕНТ НА ЧЕЛОВЕКЕ** — проведение опытов с участием человека.
  ЕКСПЕРИМЕНТ, В ЯКОМУ БЕРУТЬ УЧАСТЬ ЛЮДИ, ЕКСПЕРИМЕНТ НАД ЛЮДИНОЮ — проведення дослідів з участю людини.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ СТРЭТТОНА** — (в области зрительного восприятия).
  ЕКСПЕРИМЕНТ СТРЕТТОНА — (в області зорового сприйняття).

- **ЭКСПЕРИМЕНТ ФОРМИРУЮЩИЙ (ОБУЧАЮЩИЙ)** — метод исследования и формирования психического процесса, состояния или качества личности.
  ЕКСПЕРИМЕНТ ФОРМУЮЧИЙ (НАВЧАЛЬНИЙ) — метод дослідження і формування психічного процесу, стану або якостей особистості.

- **ЭКСПЕРИМЕНТ ЧИСТЫЙ** — разновидность идеального эксперимента, при проведении которого экспериментатор оперирует единичной независимой переменной и ее полностью очищенными условиями.
  ЕКСПЕРИМЕНТ ЧИСТИЙ — різновид ідеального експерименту, при проведенні якого експериментатор оперує одиничною незалежною змінною і її повністю очищеними умовами.

ЭКСПЕРТИЗА СУДЕБНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ — постепенно создающаяся и уточняемая система психологических исследований личности и деятельности подследственного и осужденного для уточнения сведений, помогающих следствию, суду и перевоспитанию. Э.с.-п. осуществляется специалистами-психологами.
ЕКСПЕРТИЗА СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА — поступово створена і уточнена система психологічних досліджень особистості і діяльності, засудженої людини або того, хто знаходиться під слідством для уточнення свідчень. Ця система допомагає слідству, суду і перевихованню. Е.с.-п. здійснюється спеціалістами-психологами.

ЭКСПРЕСС-ПСИХОДИАГНОСТИКА — ускоренная психодиагностика, методы которой — ознакомительная беседа, экзамены и исследование тестами. Выводы Э.-п. значительно менее точны, чем пролонгированной психодиагностики.
ЕКСПРЕС-ПСИХОДІАГНОСТИКА — ускорена психодіагностика, методи якої — ознайомча бесіда, іспити і дослідження тестами. Висновки Е.-п. значно менш точні, ніж пролонгованої психодіагностики.

ЭКСТАЗ (греч. *ek* — извне, *stasis* — спокойствие) — чувство веры, любви, восторга и т. д., доведенное до аффекта.
ЕКСТАЗ (грец. *ek* — ззовні, *stasis* — спокій) — почуття віри, любові, захоплення та ін., доведене до афекту.

ЭКСТЕРИОРИЗАЦИЯ (лат. *externus* — внешний) — процесс объективизации накопленного личностью опыта как воплощение в практической деятельности и в предметных действиях замыслов, планов и умений путем перехода внутренних, ранее интериоризированных

действий во внешние. Э. взаимодействует с интериоризацией в процессе формирования личности.
ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЯ (лат. *externus* — зовнішній) — процес об'єктивізації накопиченого особистістю досвіду як втілення в практичній діяльності і в предметних діях задумів, планів, умінь шляхом переходу внутрішніх, раніше інтеріоризованих дій у зовнішні. Е. взаємодіє з інтеріоризацією в процесі формування особистості.

ЭКСТЕРНАЛИЗАЦИЯ (*externalization*) — процесс, посредством которого психический образ представляется вне самого себя; посредством которого «внутренний объект» проецируется на некоторый объект во внешнем мире. В этом смысле является синонимом проекции и противоположен интроекции и интернализации.
ЕКСТЕРНАЛІЗАЦІЯ (*externalization*) — процес, засобом якого психічний образ уявляється за межами себе; засобом якого «внутрішній об'єкт» проектується на деякий об'єкт у зовнішньому світі. В цьому значенні є синонімом проекції і протилежний інтроекції та інтерналізації.

ЭКСТЕРОРЕЦЕПТОРЫ (лат. *externus* — наружный) — рецепторы, расположенные на поверхности тела и улавливающие воздействия внешней среды.
ЕКСТЕРОРЕЦЕПТОРИ (лат *externus* — зовнішній) — рецептори, що знаходяться на поверхні тіла, та уловлюють впливи зовнішнього середовища.

ЭКСТЕРОРЕЦЕПЦИЯ — взаимодействие организма с внешней средой с помощью экстерорецепторов.
ЕКСТЕРОРЕЦЕПЦІЯ — взаємодія організму із зовнішнім середовищем за допомогою екстерорецепторів.

ЭКСТРАВЕРСИЯ И ИНТРОВЕРСИЯ (*extraversion and introversion*):
1. По Юнгу — типы личности, которые различаются в зависимости от того, чему придается значение: внешним восприятиям или внутренним представлениям.
2. По Айзенку — измерение личности, согласно которому каждый человек может быть помещен в определенную точку на оси экстраверсия — интроверсия. Согласно Eysenck (1965),

экстраверсия соответствует холерическому и сангвиническому, а интроверсия — меланхолическому и флегматическому темпераментам Галена. Он подтверждает также и популярное приравнивание экстраверта к «обращенному вовне», а интраверта — к «обращенному вовнутрь». Ни один из терминов не использовался широко ни аналитиками, ни психиатрами, хотя есть тенденция приравнивать «интравертированных» к «аутичным», или «*шизоидным*». Согласно данным Айзенка, *психопаты* и *истерики* чаще имеют высокие баллы по экстраверсии, а *фобические* и *обсессивные пациенты* — по интроверсии.

ЕКСТРАВЕРСІЯ ТА ІНТРОВЕРСІЯ (extraversion and introversion):

1. За Юнгом — типи особистості, які розрізняються залежно від того, чому надається значення: зовнішнім сприйняттям або внутрішній уяві.
2. За Айзенком — вимірювання особистості, згідно з яким кожна людина може бути розміщена в певній точці на осі екстраверсія–інтроверсія. Згідно з Eysenck (1965), екстраверсія відповідає холеричному і сангвінічному, а інтроверсія — меланхолічному і флегматичному темпераментам Галена. Він підтверджує також і популярне прирівнювання екстраверта до «оберненому зовні», а інтроверта — до «оберненого в середину». Жоден із термінів не використовувався широко ні аналітиками, ні психіатрами, хоча є тенденція прирівнювати «інтровертованих» до «аутичних», або «шизоїдних». Згідно з даними Айзенка психопати та істерики частіше мають високі бали з екстраверсії, а фобічні і обсесивні пацієнти — з інтроверсії.

ЭКСТРАВЕРТ — тип личности, противоположный интраверту, в отличие от которого ему более свойственна направленность, непосредственно откликающаяся на внешние впечатления. Э. внешне направлен; он общителен и легко вступает в контакты, живя больше «сегодняшним днем» и интересами людей, его окружающих.

ЕКСТРАВЕРТ — тип особистості, протилежний інтроверту, на відміну від якого йому більш властива спрямованість, що безпосередньо відгукується на зовнішні впливи. Е. зовнішньо спрямований, він комунікабельний і легко вступає в контакти; живе лише сьогоденням і інтересами людей, які його оточують.

ЭКСТРАСЕНСЫ (лат. *extra* — сверх, *sensus* — ощущение) — термин, получивший в последние годы, после открытия биополя, широкое и далеко не всегда научно обоснованное толкование: люди, которые имеют выраженное биополе и могут вызывать телекинез.
ЕКСТРАСЕНСИ (лат. *extra* — понад, *sensus* — відчуття) — термін, що одержав в останні роки, після відкриття біополя, широке обґрунтоване тлумачення: люди, які мають виражене біополе і можуть викликати телекінез.

ЭКСТРЕМАЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ (лат. *extremum* — крайнее) — условия, которые вызывают реакции организма и личности, находящиеся на грани патологических нарушений, в частности вызывающие стресс.
ЕКСТРЕМАЛЬНІ (НАДЗВИЧАЙНІ) УМОВИ (лат. *extremum* — надзвичайно) — умови, які викликають реакції організму і особистості, що знаходяться на межі патологічних порушень, зокрема, викликають стрес.

ЭЛЕМЕНТ ПСИХИЧЕСКОГО ЯВЛЕНИЯ (лат. *elementum* — первоначальное вещество) — составная часть психологической структуры, не разлагаемая далее.
ЕЛЕМЕНТ ПСИХІЧНОГО ЯВИЩА (лат. *elementum* — первинна речовина) — найменша складова частина психологічної структури, яка вже далі не розкладається.

ЭМОЦИЯ (*emotion*) — общее состояние тела и психики, выражающееся в субъективном ощущении, которое либо приятно, либо неприятно, но никогда не нейтрально; сопровождается выразительным поведением или позой и физиологическими изменениями. Психоаналитическая теория имеет тенденцию представлять эмоции как аффекты, т. е. считать, что они являются квантами энергии, прикрепленными к идеям, что их присутствие указывает на нарушение психического равновесия и что они препятствуют адаптации. «С точки зрения психологии неврозов, аффективное действие — в противоположность теоретическому идеалу рационального действия — часто представляется жалким остатком исходных психических состояний и отклонением от нормы».

ЕМОЦІЯ (*emotion*) — загальний стан тіла і психіки, що виражається в суб'єктивному відчутті, яке або приємне, або неприємне, але ніколи не нейтральне; супроводжується певною поведінкою або поставою і фізіологічними змінами. Психоаналітична теорія має тенденцію представляти емоції як афекти, тобто вважати, що вони є квантами енергії, прикріпленими до ідей, що їх присутність вказує на порушення психічної рівноваги і що вони перешкоджають адаптації. «З точки зору психології неврозів, афективна дія — на противагу теоретичному ідеалу раціональної дії — часто постає як залишок вихідних психічних станів і відхилень від норми.»

ЭМОЦИИ АСТЕНИЧЕСКИЕ И СТЕНИЧЕСКИЕ (греч. *sthenos* — сила) — две основные формы эмоций, снижающие и повышающие жизнедеятельность и активность человека и животных.
ЕМОЦІЇ АСТЕНІЧНІ І СТЕНІЧНІ (грец. *sthenos* — сила) — дві основні форми емоцій, які знижують і підвищують життєдіяльність, активність людини і тварин.

ЭМОЦИИ ЭПИКРИТИЧЕСКИЕ (греч. *epi* — под, после, *krisis* — решение) — эмоции условнорефлекторные; эмоциональный компонент чувств.
Синонимы — высшие, корковые Э.
ЕМОЦІЇ ЕПІКРИТИЧНІ (грец. *epi* — під, після, *krisis* — рішення) — емоції умовнорефлекторні, емоційний компонент почуттів.
Синоніми — вищі, підкоркові Е.

ЭМОЦИОНАЛЬНАЯ ВОЗБУДИМОСТЬ — легкое появление отчетливо выраженных эмоций как свойство личности или временное психическое состояние.
ЕМОЦІЙНА ЗБУДЛИВІСТЬ — легкий прояв чітко виражених емоцій як властивість особистості або тимчасовий психічний стан.

ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ — степень волевого владения личности своими достаточно сильными эмоциями.
ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА СТІЙКІСТЬ — ступінь вольового володіння особистістю власними достатньо потужними емоціями.

ЭМОЦИОНАЛЬНО-СЕНСОРНАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ (И НЕУСТОЙЧИВОСТЬ) — свойство личности, проявляющееся в степени нарушения сенсорных действий под влиянием эмоций.
ЕМОЦІЙНО-СЕНСОРНА СТІЙКІСТЬ (І НЕСТІЙКІСТЬ) — властивість особистості, що проявляється в ступені порушення сенсорних дій під впливом емоцій.

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ СОСТОЯНИЯ — различного рода настроения, страсти и аффект, которые могут быть стеническими и астеническими.
ЕМОЦІЙНІ СТАНИ — різного роду настрої, пристрасті та афект, які можуть бути стенічними і астенічними.

ЭМПАТИЯ (греч. *empathea* — сопереживание) — способность личности понимать переживания другой личности (в частности по мимике) и сопереживать их в процессе межличностных отношений; обязательный компонент коммуникативных способностей и полноценного общения, в процессе которого Э. развивается.
ЕМПАТІЯ (грец. *empathea* — співпереживання) — здатність особи розуміти переживання іншої особи (зокрема, за мімікою) і співпереживати їх в процесі міжособистісних стосунків; обов'язковий компонент комунікативних здібностей і повноцінного спілкування, в процесі якого Е. розвивається.

ЭМПИРИЗМ в психологии (греч. *empeiria* — опыт) — понятие и термин методологии психологии, преувеличение роли экспериментальных психологических исследований, не опирающихся на теорию, а иногда и подчеркнуто ее игнорирующих.
ЕМПІРИЗМ в психології (грец. *empeiria* — досвід) — поняття і термін методологічної психології, перебільшення ролі експериментальних психологічних досліджень, які не спираються на теорію, а іноді й ігнорують її.

ЭМПИРИЧЕСКИЙ — относящийся к/или характеризуемый наблюдениями над реальной действительностью или ее описаниями.
ЕМПІРИЧНИЙ — що відноситься до/або характеризується спостереженнями над реальною дійсністю або її описами.

ЭМПИРИЧЕСКИЙ РЕФЕРЕНТ — наблюдаемый объект (или событие), соответствующий некоторому понятию.
ЕМПІРИЧНИЙ РЕФЕРЕНТ — об'єкт (або подія), що спостерігається, який відповідає якомусь поняттю.

ЭНДОГЕННОЕ В ПСИХИКЕ (греч. *endon* — внутри) — психические явления, возникающие *спонтанейно* как противоположные *экзогенным.*
ЕНДОГЕННЕ В ПСИХІЦІ (грец. *endon* — усередині) — психічні явища, що виникають спонтанно як протилежні екзогенним.

ЭНЕРГИЯ (*energy*) — «Только энергия является жизнью, и она, — из тела, а разум есть граница и внешняя периферия энергии» — Вильям Блейк. «Мы предполагаем — и этому научили нас другие естественные науки, — что в психической жизни действует некоторый вид энергии; но мы не имеем данных, которые позволили бы нам подойти ближе к познанию ее по аналогии с другими видами энергии. Мы, видимо, познаем, что нервная, или психическая энергия существует в двух формах: одна имеет свободу перемещения, а другая, напротив, связана» — Freud (1940). Подвижная энергия характерна для ИД, а связанная — для Эго.
Фрейдовская концепция психической энергии НЕ предназначена для объяснения таких явлений как психическая усталость, различия в жизненной силе и т. д.; она разъясняет проблемы перемещения внимания, интереса и привязанности с одного объекта или вида деятельности на другой. Они объясняются утверждением, что кванты энергии вложены в психические представления объектов и что эти кванты различаются своей подвижностью. Связанная энергия относительно неподвижна и характеризует структурированные части психического аппарата, т. е. Эго и вторичные процессы, тогда как вложение свободной (подвижной) энергии является характеристикой неструктурированных частей психического аппарата, т. е. Ид и первичных процессов.
Другими словами, в мышлении первичного процесса, например, сновидении, идеи и образы относительно взаимозаменяемы, так что одна идея или образ легко символизирует другие, тогда как в мышлении вторичного процесса, сознательного и рационального, образы, идеи и слова имеют относительно постоянный смысл и значение. Трудно не прийти

к заключению, что фрейдовская теория связанной и подвижной энергии имеет мало общего с концепциями энергии «других естественных наук» и что в действительности это замаскированная теория смысла.

ЕНЕРГІЯ (*energy*) — «Тільки енергія є життям і вона із тіла, а розум — є межа і зовнішня периферія енергії» — Вільям Блейк. «Ми передбачаємо, що в психологічному житті діє якийсь вид енергії, але ми не маємо даних, які б дозволили підійти ближче до пізнання її за аналогією з іншими видами енергії. Ми визнаємо, що нервова або психічна енергія існує у двох видах. Одна має свободу переміщення, а інша, навпаки, зв'язана» — Freud (1940). Рухлива енергія характерна для ІД, а зв'язана — для Его.

Фрейдівська концепція психічної енергії не призначена для пояснення таких явищ як психічна стомленість, відмінності в життєвій силта ін.; вона пояснює проблеми переміщення уваги, інтересу і поєднання одного об'єкту з іншими. Вони пояснюються твердженням, що кванти енергії вміщені в психічні уявлення об'єктів, і, що ці кванти відрізняються своєю рухливістю. Зв'язана енергія відносно нерухома і характеризує структуровані частини психічного апарату (тобто Его і вторинні процеси) тоді, як втіленням вільної (рухомої) енергії є характеристикою неструктурованих частин психічного апарату (тобто ІД і первинних процесів).

Іншими словами, в мисленні первинного процесу (наприклад, сновидінні) ідеї і образи відносно взаємопов'язані, так що одна ідея або образ легко символізує інші (див. *символ*), тоді як в мисленні вторинного процесу, свідомого і раціонального, — образи, ідеї і слова мають відносно постійний смисл і значення. Важко не сказати, що фрейдівська теорія пов'язана з рухливою енергією і має мало спільного з концепціями енергії «інших природничих наук» і що в дійсності це замаскована теорія смислу.

ЭПИСТЕМОФИЛИЯ (*epistemophilia*) — удовольствие от получения знаний. Существует тенденция рассматривать жажду знаний или как производную от скопофилии, т. е. как расширение сексуального любопытства, или как сублимацию оральных влечений.

ЕПІСТЕМОФІЛІЯ (*epistemophilia*) — задоволення від одержання знань. Існує тенденція розглядати жагу знань або як похідну від скопофілії, тобто як розширення сексуальної допитливості, або як сублімацію оральних захоплень.

ЭРОГЕННАЯ ЗОНА (*erotogenic zone*) — любая область тела, которая может быть источником эротических ощущений. Обычно это половые органы и слизистые оболочки телесных отверстий.
ЕРОГЕННА ЗОНА (*erotogenic zone*) — будь-яка частина тіла, яка є джерелом еротичних відчуттів. В основному це статеві органи і слизові оболонки тілесних отворів.

ЭНУРЕЗ (*enuresis*) — недержание мочи. Недержание мочи в постели — есть, собственно, ночной энурез.
ЕНУРЕЗ (*enuresis*) — нетримання сечі. Нетримання сечі у ліжку — є, власне, нічний енурез.

ЭРУДИТ — человек, владеющий большим объемом знаний в определенной области.
ЕРУДИТ — людина, що володіє великим обсягом знань з певної галузі.

ЭРУДИЦИЯ (лат. *eruditio* — ученость) — проявление широты ума, опирающееся на большой объем знаний по данному вопросу и обеспечиваемое памятью. Э. часто, но не обязательно, связана с высоким уровнем *творчества* в той же области. Иногда отмечается и обратная их зависимость.
ЕРУДИЦІЯ (лат. *eruditio* — ученість) — прояв широти розуму, що спирається на великий обсяг знань з даного питання і забезпечений пам'яттю. Е. досить часто, але не обов'язково, пов'язана з високим рівнем творчості в тій же галузі. Іноді відзначається і протилежна їх залежність.

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ — один из видов воспитания личности. Цель Э.в. — формирование эстетического вкуса и эстетического отношения к действительности.
ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ — один із видів виховання сприймання краси та гармонії. Мета Е.в. — формування естетичного смаку і естетичного ставлення до дійсності.

ЭТАПЫ ВОЛЕВОГО ДЕЙСТВИЯ — в типичном его проявлении следующие:
- осознание цели;
- появление стремления достичь ее;

- осознание ряда возможностей достижения цели;
- появление мотивов, утверждающих или отрицающих эти возможности;
- борьба мотивов и выбор;
- принятие одной из возможностей в качестве решения;
- осуществление принятого решения.

В ряде случаев эти этапы могут перекрывать друг друга и не осознаваться.

ЕТАПИ ВОЛЬОВОЇ ДІЇ — в типовому її виявленні наступні:

- осмислення мети;
- прояв прагнення досягти її;
- осмислення ряду можливостей досягнення мети;
- прояв мотивів, що затверджують або заперечують ці можливості;
- боротьба мотивів і вибір;
- прийняття однієї з можливостей як рішення;
- здійснення прийнятого рішення.

В ряді випадків ці етапи можуть перекривати один одного і не осмислюватися.

ЭТАПЫ СМЫСЛОВОГО ЗАПОМИНАНИЯ:

- осознание цели запоминания;
- понимание его смысла;
- анализ понятий материала;
- выявление наиболее существенных мыслей;
- их обобщение;
- запоминание обобщенного.

ЕТАПИ СМИСЛОВОГО ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ:

- осмислення мети запам'ятовування;
- розуміння його смислу;
- аналіз понять матеріалу;
- виявлення найбільш суттєвих думок;
- їх узагальнення;
- запам'ятовування узагальненого.

ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДВИГАТЕЛЬНОГО НАВЫКА — отражают проявление закономерностей не только двигательного (лучше изученного), но и других навыков.

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ РУХОВОЇ НАВИЧКИ — відображають прояв закономірностей не лише рухових (краще вивчених), а й інших навичок.

ЭТИОЛОГИЯ И ПАТОЛОГИЯ (*aetiology and pathology*) — их часто путают. Этиология относится к причинам заболевания, а патология — к анормальным процессам, считающимся ответственными за симптомы. Например, сепарационная тревога и оральная фиксация могут образовывать часть патологии пациента, тогда как история сепарации с матерью в период оральной фазы может быть частью этиологии его заболевания.

ЕТИОЛОГІЯ І ПАТОЛОГІЯ (*aetiology and pathology*) — їх часто плутають. Етиологія відноситься до причин захворювань, а патологія — до анормальних процесів, що відповідають за симптоми. Наприклад, сепараційна тривога і оральна фіксація можуть утворювати частину патології пацієнта, тоді як історія сепарації з матір'ю в період оральної фази може бути частиною етиології його захворювання.

ЭТОЛОГИЧЕСКАЯ ФОРМА ОТРАЖЕНИЯ — высшая форма отражения, присущая беспозвоночным (первичноротым) животным (включая насекомых и высших моллюсков), нервная система которых не имеет коры головного мозга и потому, не продуцируя субъективного, не обеспечивает появления у них психики.

Нервная система животных этой ветви, определив как отражающая система появление системного качества — нервизма, определяет и генообусловленное инстинктивное поведение в форме моторных и секреторных реакций, гомологичных имеющимся у позвоночных (в том числе и у человека) спинномозговым и подкорковым рефлексам.

ЕТОЛОГІЧНА ФОРМА ВІДОБРАЖЕННЯ — вища форма відображення, властива безхребетним тваринам, нервова система яких не має кори головного мозку і тому, не продукуючи суб'єктивного, не забезпечує появи у них психіки.

Нервова система тварин цієї гілки, визначивши як відображаюча система появу системної якості — нервізму, визначає і генообумовлену інстинктивну поведінку в формі моторних і секреторних реакцій, які є і у хребетних (в тому числі і людей) спинномозковим і підкорковим рефлексам.

ЭТОЛОГИЯ (греч. *ethos* — нрав, *logos* — учение*)* — термин и понятие, введенные в 1859 г. французским биологом Ж. Сант-Илером и закрепленные как название науки о поведении животных, быстро развивающейся начиная с 30-х гг. XX в. с позиций бихевиоризма. Ее методология адекватна изучению беспозвоночных животных, но недостаточна для сравнительной психологии позвоночных и потому нередко наносит и ей, и психологии в целом ущерб.
В настоящее время под этологией понимают не науку о формировании характера, как это указано в некоторых словарях, а изучение поведения животных в естественных условиях. Наличие отношений между этологией и психоанализом обусловлено:
а) возможностью того, что этология обеспечит психоанализ теорией инстинктов, базирующейся на наблюдениях за животными;
б) возможностью, что некоторые из ее приемов окажутся применимыми в изучении младенцев и детей, что позволит проверить психоаналитические гипотезы о развитии младенцев прямым наблюдением.

ЕТОЛОГІЯ (грец. *ethos* — норов, *logos* — вчення) — термін і поняття, введені в 1859 р. франц. біологом Ж. Сант-Ілером і закріплені як назва науки про поведінку тварин, яка швидко розвивалася, починаючи з 30-х років XX ст. з позицій біхевіоризму. Її методологія адекватна вивченню безхребетних тварин, але недостатня для порівняльної психології хребетних і тому нерідко наносить і їй, і психології шкоду в цілому.
На сьогодні під етологією розуміють не науку про формування характеру, як це вказано в деяких словниках, а вивчення поведінки тварин в природних умовах. Наявність відношень між етологією і психоаналізом обумовлено:
а) можливістю того, що етологія забезпечує психоаналіз теорією інстинктів, які базуються на спостереженнях за тваринами;
б) можливістю, що деякі з її прийомів будуть застосовуватися у вивченні дітей, що дозволить перевірити психоаналітичні гіпотези про розвиток дітей прямим спостереженням.

ЭФФЕКТ ЗЕЙГАРНИК — явление, заключающееся в том, что человек лучше запоминает незавершенные действия.

ЕФЕКТ ЗЕЙГАРНИК — явище, яке полягає в тому, що людиною краще запам'ятовуються її незавершені дії.

ЭФФЕКТ ПРИСУТСТВИЯ — категория психологии искусства: переживание воспринимающим произведения искусства своей сопричастности воспринимаемому. Возникновение Э.п. определяют:

- художественный уровень произведения искусства;
- уровень эмпатии, свойственной воспринимающему (перципиенту);
- степень психического заражения при групповом восприятии.

ЕФЕКТ ПРИСУТНОСТІ — категорія психології мистецтва: переживання тим, хто сприймає твори мистецтва своєю співучастю.
Виникнення Е.п. визначають:

- художній рівень творів мистецтва;
- рівень емпатії, властивий перцепієнту (тому, хто сприймає);
- ступінь психічного злиття при груповому сприйнятті.

ЭФФЕКТЫ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТИ — побочные и, как правило, систематические влияния на результаты эксперимента (значения зависимой переменной), связанные с предъявлением испытуемому экспериментальных проб (задач) в определенной последовательности.

ЕФЕКТИ ПОСЛІДОВНОСТІ — побічні і, як правило, систематичні впливи на результати експерименту (значення залежної змінної), пов'язані з поданням випробуваному експериментальних завдань в певній послідовності.

Ю

ЮРИДИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ — психологическая наука, входящая в дерево психологической науки. Она, в свою очередь, включает ряд отраслей:

- правовую психологию, предметом которой является правосознание, а практическим применением — формирование правосознания у подрастающих поколений;
- криминальную психологию, предмет которой — причины преступности, зависящие от личности и ее нравственных и правоправных способностей;
- оперативную психологию;
- судебную психологию, изучающую судебно-следственный процесс;
- судебно-психологическую экспертизу;
- исправительно-трудовую психологию.

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ — психологічна наука, що входить у галузь психологічної науки. Вона включає ряд галузей:

- правову психологію, предметом якої є правосвідомість, а практичним застосуванням — формування правосвідомості у підростаючого покоління;
- кримінальну психологію, предмет якої — причини злочинності, що залежать від особи і її моральних і правових здібностей;
- оперативну психологію;
- судову психологію, що вивчає судово-слідчий процес;
- судово-психологічну експертизу;
- виправно-трудову психологію.

Я

Я — основное проявление сознания и самосознания личности как противопоставление окружающему ее миру не Я. Формирование Я осуществляется на основе деятельности, воспитания и самовоспитания, освоения социального опыта, памяти. Правильная нравственная и правовая оценка своего Я в отношении общества, других лежит в основе чувства долга, неправильная — приводит к эгоцентризму и эгоизму.
Я — основне виявлення свідомості і самосвідомості як протиставлення оточуючому її світу не Я. Формування Я здійснюється на підставі діяльності, виховання і самовиховання, засвоєння соціального досвіду, пам'яті. Правильна моральна і правова оцінка свого Я стосовно суспільства, інших лежить в основі почуття обов'язку, неправильна — призводить до егоцентризму і егоїзму.

ЯЗЫК ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ — совокупность терминов, включающая не только систему психологических понятий — собственно Я.п.н., но и категории и понятия смежных с психологией наук, необходимые для познания и оптимизации психических явлений, — общий Я.п.н., включающий фундаментальные для системы психологических понятий категории и понятия диалектического материализма, в том числе теории отражения.
МОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ — сукупність термінів, що включає не тільки систему психологічних понять — власне М.п.н., але і категорії та поняття сумісних з психологією наук, необхідні для пізнання і оптимізації психічних явищ, — загальна М.п.н., що включає фундаментальні для системи психологічних понять категорії і поняття діалектичного матеріалізму, в тому числі теорії відображення.

ЯСНОСТЬ СОЗНАНИЯ — степень четкости и адекватности аналитико-синтетического отражения окружающего. Имеет различные уровни Я.с.
ЯСНІСТЬ СВІДОМОСТІ — ступінь чіткості і адекватності аналітико-синтетичного відображення оточуючого. Я.с. має різні рівні.

ТЕРМИНЫ ОБЩЕЙ ПСИХОЛОГИИ

А

Б

В

Г

Д

Е

Ж

З

И

К

Л

М

Н

О

П

Р

С

Т

У

Ф

Х

Ц

Ч

Ш

Э

Ю

Я

ТЕРМИНЫ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ

А

Аддитивный индекс / Аддитивний індекс
additive index [æditivʹindeks]

Анализ временного (динамического) ряда / Аналіз тимчасового (динамічного) ряду
time-series analysis [ʹtaim-ʹsiəri:z əʹnæləsis]

Антецедентная переменная / Антецедентна змінна
antecedent variable [æntiʹsi:dənt]

Анкета / Анкета
questionnaire [ˌkwestiəʹnɛə]

Анкета психологическая / Анкета психологічна

Б

Бета-вес, или бета-коэффициент / Бета-вага, або бета-коефіцієнт
beta weight or beta coefficient [ʹbi:tə ʹweit ɔ: ʹbi:tə ķəuiʹfiʃənt]

Бесплановый / Безплановий
unscheduled [ʌnʹʃedju:l]

Бланк интервью / Бланк інтерв’ю
interview schedule [ʹintəvju:ʹ ʃedju:l]

В

Валидность (обоснованность) / Валідність (обґрунтованість)
validity [vəʹliditi]

Валидность внешняя (обоснованность) / Валідність зовнішня (обґрунтованість)
external validity [eksʹtə:nl veʹliditi]

Внутренняя валидность (обоснованность) / Внутрішня валідність (обґрунтованість)
internal validity [inˈtə:nl veˈliditi]

Вопрос с закрытым набором возможных ответов / Питання із закритих набірних можливих відповідей
closed-ended question [ˈkləuzd-ˈendid ˈkwestʃən]

Вопрос с открытыми возможностями для ответа / Питання з відкритими можливостями для відповіді
open-ended question [ˈəˈupn - ˈendid ˈkwestʃən]

Воспроизводимость эксперимента / Відтворюваність експерименту
replicating [ˌrepliˈkeitiŋ]

Вторичный анализ / Вторинний аналіз
secondary analysis [ˈsekəndəri əˈnæləsis]

Выборка / Вибірка
sample [ˈsɑ:mpl]

Выборка квотная / Вибірка квотна
quota sample [ˈkwəutə ˈsɑ:mpl]

Г

Гамма-коэффициент (G) / Гамма-коефіцієнт (G)
gamma [ˈgæmə]

Генерализуемость / Генералізованість
generalizability [ˌdʒenərəlaizeˈbiliti]

Генеральная совокупность / Генеральна сукупність
larger population [ˈlɑ:dʒə ˌpɔpjuˈleiʃən]

Гетерогенность / Гетерогенність
heterogeneity [ˌhetərəudʒiˈni:iti]

Гипотеза / Гіпотеза
hypothesis [haiˈpθisis]

Гистограмма / Гістограма
histogram [ˌhistəˈgræm]

Гомогенность / Гомогенність
homogeneity [ˌhɔməudʒeˈnii:ti]

Д

Данные / Дані
data [ˈdeitə]

Двумерная статистика / Двовимірна статистика
bivariate statistics [baiˈvεəriət stəˈtistiks]

Двусторонняя столбиковая диаграмма / Двостороння стовпчаста діаграма
bilateral bar chart [baiˈlætərəl bɑ: ˈʧɑ:t]

Дедукция / Дедукція
deduction [diˈdʌkʃən]

Демографическая группа / Демографічна група
demographic group [ˌdi:məˈgræfik ˈgru:p]

Диаграмма рассеяния / Діаграма розсіяння
scatter diagram [ˈskætə ˈdaiəgræm]

Динамическая модель / Динамічна модель
dynamic model [daiˈnæmik ˈmɔdi]

Дискриминантная валидность (обоснованность) / Дискримінантна валідність (обґрунтованість)
discriminant validity [disˈkriminənt vəˈliditi]

Е

Единица анализа / Одиниця аналізу
unit of analysis [ˈju:nit ɔv əˈnæləsis]

З

Зависимая переменная / Залежна змінна
dependent variable [diˈpendənt ˈvεəriəbl]

Значение / Значення
meaning [ˈmi:niŋ]

Значимость результатов / Значущість результатів
significance [sigˈnifikəns]

И

Игра «дилемма заключенного» / Гра «дилема, що виникає перед ув'язненим»
prisoner's dilemma game [ˈpriznəz diˈlemə ˈgeim]

Измерение / Вимірювання
measurement [ˈmeʒəmənt]

Измерение разброса (дисперсии) / Вимірювання розкидання (дисперсії)
measure of dispersion [ˈmeʒə ɔv disˈpə:ʃən]

Имитационная модель / Імітаційна модель
simulation [ˌsimjuˈleiʃn]

Индукция / Індукція
induction [inˈdʌkʃən]

Инструментализация / Інструменталізація
instrumentation [ˌinstrumenˈteiʃən]

Интервальное измерение / Інтервальне вимірювання
interval measurement [ˈintəvəl ˈmeʒəmənt]

Испытуемый / Досліджуваний
subject [ˈsʌbdʒikt]

К

Квазиэкспериментальное исследование / Квазіекспериментальне дослідження
quasi-experimental design [ˈkwɑ:zi – eksˌperiˈmentl diˈzain]

Ключевое слово или ключевая фраза / Ключове слово або ключова фраза
key word or key phrase [ˈki:ˈwə:d ɔ: freiz]

Ковариационные отношения / Коваріаційні відношення
covariational relationships [kɔvεəriˈeiʃənl riˈleiʃənʃip]

Кодирование / Кодування
coding [ˈkoudiŋ]

Когортное обследование / Когортне обстеження
cohort study [ˈkouhɔ:t ˈstʌdi]

Кодировщик / Кодувальник
coder [ˈkoudə]

Кодировальный бланк / Кодувальний бланк
coding sheet [ˈkoudiŋ ˈʃi:t]

Компьютерная имитация / Комп’ютерна імітація
computer simulation [kəmˈpju:tə simjuˈleiʃn]

Компьютерная модель / Комп’ютерна модель
computational model [kəmˈpjuˈteiʃənl ˈmoudl]

Конвергентная валидность (обоснованность) / Конвергентна валідність (обґрунтованість)
convergent validity [kənˈvə:dʒənt vəˈliditi]

Конкурирующая гипотеза / Конкуруюча гіпотеза
alternative rival hypothesis [ɔ:lˈtə:nətiv raivəl haiˈpɔθisis]

Конструктная теоретическая валидность (обоснованность) / Конструктна теоретична валідність (обґрунтованість)
construct validity [kənˈstrʌkt vəˈliditi]

Контент-анализ / Контент-аналіз
content-analysis [ˈkɔntent-əˈnæləsis]

Контроль / Контроль
control [kənˈtroul]

Контрольная группа / Контрольна група
control group [kənˈtroul ˈgru:p]

Контроль за частотным распределением / Контроль за частотним розподілом
frequency distribution control [ˈfri:kwənsi distriˈbju:ʃn kənˈtroul]

Контрольное тестирование / Контрольне тестування
posttest [ˈpoustist]

Косвенная каузация / Непряма каузація
indirect causation [indiˈrekt kɔ: ˈzeiʃən]

Коэффициент вариации / Коефіцієнт варіації
variation ratio [vɛəriˈeiʃn]

Коэффициент корреляции (r) / Коефіцієнт кореляції (r)
correlation coefficient [ˌkɔriˈleiʃən ˌkouiˈfiʃənt]

Коэффициент связи / Коефіцієнт зв’язку
coefficient of association [koui fi nt v sousi ei n]

Л

Линейная диаграмма / Лінійна діаграма
regression line [riˈgreʃən ˈlain]

Линия регрессии / Лінія регресії
line diagram [ˈlain ˈdaiəgrəm]

Лонгитюдный опрос / Лонгітюдне опитування
longitudinal survey [ˌlɔndʒitju:dinl ˈsə:vei]

Лямбда-коэффициент (λ) / Лямбда-коефіцієнт (λ)
lambda coefficient [ˈlæmda ˌkouiˈfiʃənt]

М

Маргинальное распределение / Маргінальний розподіл
marginal [ˈmɑ:dʒinl]

Математическая модель / Математична модель
mathematical model [ˌmæθiˈmætikəl ˈmɔdl]

Медиана / Медіана
median [ˈmi:djən]

Методика / Методика
method [ˈmeθəd]

Многомерный / Багатовимірний
multidimensional [ˌmʌltidiˈmenʃənl]

Многоступенчатая случайная районированная выборка / Багатоступінчаста випадкова районована вибірка
multistage random area sample [ˈmʌltisteidʒ ˈrændəmˈɛəriə ˈsɑ:mpl]

Множественная регрессия / Множинна регресія
multiple regression [ˈmʌltipl riˈgreʃən]

Мода / Мода
mode [ˈmoud]

Модель / Модель
model [ˈmɔdl]

Момент наблюдения / Момент спостереження
observation point [ˌɔbzə:ˈveiʃn]

Н

Наблюдение / Спостереження
observation [ˌɔbzəːˈveiʃn]

Надежность / Надійність
reliability [riˌlaiəˈbiliti]

Направленное интервьюирование / Спрямоване інтерв’ювання
elite interviewing [ˌeiˈliːt ˈintəvjuːiŋ]

Научное исследование / Наукове дослідження
scientific research [ˌsaiənˈtifik riˈsəːtʃ]

Независимая переменная / Незалежна змінна
independent variable [ˌindiˈpendənt vɛəribl]

Ненадежность / Ненадійність
unreliability [ʌnriˌlaiəˈbiliti]

Необработанные данные / Необроблені дані
raw data [ˈrɔːˈdeitə]

Непосредственное (прямое) наблюдение / Безпосереднє (пряме) спостереження
direct observation [diˈrekt ˌɔbzəːˈveiʃən]

Номинальное измерение / Номінальне вимірювання
nominal measurement [ˈnɔminl ˈmeʒəmənt]

Нормальное распределение / Нормальний розподіл
normal distribution [ˈnɔːməl ˌdistriˈbjuːʃən]

О

Обобщение / Узагальнення
generalization [ˌdʒenərəlaiˈzeiʃn]

Объяснительное исследование / Пояснювальне дослідження
explanatory research [iksˈplænətəri riˈsəːtʃ]

Операционализация / Операціоналізація
operationalization [ɔpəˈreiʃənəliˈzeiʃn]

Описательное исследование / Описове дослідження
descriptive research [disˈkriptiv riˈsəːtʃ]

Опрос / Опитування
survey research [ʹsə:vei riʹsə:ʧ]

Отбор / Відбір
selection [siʹlekʃən]

Отрицательное отношение / Негативне ставлення
negative relationship [ʹnegətiv riʹleiʃənʃip]

Очевидная валидность (обоснованность) / Очевидна валідність (обґрунтованість)
face validity [ʹfeis vəʹliditi]

Очищение условий / Очищення умов
purifying [ʹpjuərifaiŋ]

Очное интервьюирование / Очне інтерв'ювання
in-person interview [in-ʹpə:sn ʹintəvju:]

Ошибка выборки / Помилка вибірки
sampling error [ʹsɑ:mpliŋʹerə]

Ошибка измерения / Помилка вимірювання
measurement error [ʹmeʒəmənt ʹerə]

П

Панельное обследование / Панельне обстеження
panel study [ʹp ænl ʹstʌdi]

Параметр / Параметр
parameter [pəʹræʹmitə]

Перекрестное обследование / Перехресне обстеження
cross-sectional survey [ʹkrɔs-ʹsekʃnəl ʹsə:vei]

Переменная / Змінна
variable [ʹvεəribl]

Переменная базисная («лежащая в основе») / Змінна базисна («що лежить в основі»)
underlying [ʹʌndəlaiŋ]

Переменная единичная независимая / Змінна одинична незалежна
Переменная качественная / Змінна якісна
qualitative, ungraded [ʹkwɔlitətiv, ʹʌngreidid]

Переменная количественная независимая / Змінна кількісна незалежна
quantitative, graded [ˈkwɔntitətiv, ˈgreidid]

Переменная расширенная / Змінна розширена
wider [ˈwaidə]

Пилотажное исследование / Пілотажне дослідження
pilot study [ˈpailət ˈstʌdi]

План / План
randomized two-groups posttest – only, or after – only design
[rˈændəmaizd ˈtu:ˈgru:ps ˈpoustist - ˈəunli,ɔ:ˈɑ:ftə - ˈəunli ˈdizain]

Планирование действий («запланированная манипуляция») эксперимента / Планування дій («запланована маніпуляція») експерименту
planned manipulation [ˈplænd mənipjuˈleiʃn]

Поисковое исследование / Пошукове дослідження
exploratory research [eksˈplɔ:rətəri riˈsə:ʧ]

Показатель / Показник
indicator [ˈindikeitə]

Полевой эксперимент / Польовий експеримент
field experiment [ˈfi:ld iksˈperimənt]

Положительное отношение / Позитивне ставлення
positive relationship [ˈpɔzətiv riˈleiʃənʃip]

Понятие / Поняття
concept [ˈkɔnsəpt]

Порядковое измерение / Порядкове вимірювання
ordinal measurement [ɔˈ:dinəlˈmeʒəmənt]

Построение модели / Побудова моделі
model specification [ˈmɔdl ṣpesifi ˈkeiʃn]

Почтовый опрос / Поштове опитування
mail survey [ˈmeil ˈsə:vei]

Прагматическая валидность (обоснованность) / Прагматична валідність (обґрунтованість)
pragmatic validity [prægˈmætik veˈliditi]

Предварительное тестирование / Попереднє тестування
pretest [ˈpri:test]

Предубеждения экспериментатора / Упередження експериментатора
experimenter bias [iksˈperimentə ˈbaiəs]

Преобразование данных / Перетворення даних
data transformation [ˈdeitə ˌtrænsfəˈmeiʃn]

Прикладное исследование / Прикладне дослідження
applied research [əˈplaid riˈsə:ʧ]

Пробный вопрос / Пробне питання
contingency question [kɔnˈtindʒəmsi ˈkwesʧən]

Прогностическая валидность (обоснованность) / Прогностична валідність (обґрунтованість)
predictive validity [priˈdiktiv veˈliditi]

Протоколирование («подтверждение документами») / Протоколювання («підтвердження документами»)
documentation [ˌdɔkjumenˈteiʃən]

Проект, основанный на контролируемом анализе временного (динамического) ряда / Проект, заснований на аналізі тимчасового (динамічного) ряду, що контролюється
controlled time-series design [ˈkənˈtrəuld ˈtaim-ˈsiəri:z diˈzain]

Проект, основанный на анализе временного (динамического) ряда / Проект, заснований на аналізі тимчасового (динамічного) ряду
time-series design [ˈtaim-ˈsiəri:z diˈzain]

Промежуточная переменная / Проміжна змінна
intervening variable [ˌintəˈvi:niŋ ˈvɛəribl]

Р

Рабочая гипотеза / Робоча гіпотеза
working hypothesis [ˈwə:kiŋ haiˈpɔθisi:z]

Различия индивидуальные / Відмінності індивідуальні
subject variable [ˈsʌbdʒəkt ˈvɛəribl]

Рандомизация / Рандомізація
randomization [ˌrændəmizeiʃən]

Распределение/ Розподіл
assigning [əˈsainiŋ]

Реактивность / Реактивність
reactivity [ˌri:ækˈtiviti]

Регистрационный бланк / Реєстраційний бланк
recording form [riˈkɔ:diŋ ˈfɔ:m]

Результат действия основной / Результат дії основний
main effect [ˈmein iˈfekt]

Резюме / Резюме
abstract [ˈæbstrækt]

Репрезентативная выборка / Репрезентативна вибірка
representative sample [ˌrepriˈzentətiv ˈsɑ:mpl]

Репрезентативность (представительность) / Репрезентативність (показність)
representativeness [ˌrepriˈzentətivnəs]

Респондент / Респондент
respondent [risˈpɔndənt]

С

Сводные данные / Зведені дані
aggregate data [ˈægrigit ˈdeitə]

Связь / Зв'язок
association [əˈsəusiˈeiʃən]

Секторная диаграмма / Секторна діаграма
pie diagram [ˈpai ˈdaiəgræm]

Систематическая случайная выборка / Систематична випадкова вибірка
systematic random sample [ˌsistiˈmætik ˈrændəm ˈsɑ:mpl]

Систематические ошибки / Систематичні помилки
systematic errors [ˌsistiˈmætik ˈerəz]

Системный показатель / Системний показник
syntality indicator [sinˈtæliti ˈindikeitə]

Совокупная исчерпаемость / Сукупна вичерпаність
collective exaustivity [kɔˈlektiv igzɔsˈtiviti]

Совокупность / Сукупність
    population [ˌpɔpjuˈleiʃən]

Случайная выборка / Випадкова вибірка
    random sample [ˈrændəm ˈsɑ:mpl]

Случайные ошибки / Випадкові помилки
    random errors [ˈrændəm ˈerəz]

Содержательный контент-анализ / Змістовний контент-аналіз
    substantive content analysis [ˈsʌbstəntiv ˈkɔntənt əˈnælasis]

Специализированное интервьюирование / Спеціалізоване інтерв'ювання
    specialized interviewing [ˈspeʃəlaizd ˈintəvju:iŋ]

Спецификация данных / Специфікація даних
    data specifications [ˈdeitə ˌspesifiˈkeiʃən]

Среднее арифметическое / Середнє арифметичне
    mean [ˈmi:n]

Средняя тенденция / Середня тенденція
    central tendency [ˈsentrəl ˈtendənsi]

Стандартизовать / Стандартизувати
    standardize [ˈstændədaiz]

Стандартная оценка (z) / Стандартна оцінка (z)
    standard score (z) [ˈstændəd ˈskɔ:(z)]

Стандартное отклонение (s) / Стандартне відхилення (s)
    standard deviation (s) [ˈstændəd ˌdi:viˈeiʃən]

Статистика / Статистика
    statistics [stəˈtistiks]

Статистическая значимость / Статистична значущість
    statistical significance [stəˈtistikəl sigˈnifikəns]

Степени свободы / Ступені свободи
    degrees of freedom [diˈgri:z ɔv ˈfri:dəm]

Стимул / Стимул
    stimulus [ˈstimjuləs]

Столбиковая диаграмма / Стовпчаста діаграма
    bar chart [ˈbɑ: ˈʧɑ:t]

Стратифицированная (районированная) выборка / Стратифікована (районована) вибірка
stratified sampling [sʹtrætifaid ʹsɑ:mpliŋ]

Структурный контент-анализ / Структурний контент-аналіз
structural content analysis [strʌktʃərəl ʹkɔntent əʹnæləsis]

Суммарный показатель / Сумарний показник
summative indicator [ʹsʌmətiv ʹindikeitə]

Схема экспериментальная / Схема експериментальна
design [diʹzain]

Т

Таблица взаимной сопряженности признаков / Таблиця взаємного сполучення ознак
contingency table [kənʹtindʒənsi ʹteibl]

Теория / Теорія
theory [ʹθiəri]

Теория игр / Теорія гри
game theory [ʹgeim ʹθiəri]

Теория измерений / Теорія вимірювань
measurement theory [ʹmeʒəmənt ʹθiəri]

Территориальная группа / Територіальна група
areal group [ʹɛəriəl ʹgru:p]

Тест-эффект / Тест-ефект
test effect [ʹtest iʹfekt]

Точный подбор соответствий / Точний підбір відповідності
precision matching [priʹsiʒən ʹmætʃiŋ]

Трендовое обследование / Трендове обстеження
trend study [ʹtrend ʹstʌdi]

У

Улучшение (в узком смысле) / Поліпшення (у вузькому значенні)
improvement [imʹpru:vmənt]

Уравнивание позиционное / Зрівнювання позиційне
counterbalancing [ˈkauntə ˌbælənsiŋ]

Уровень измерения / Рівень вимірювання
level of measurement [levl ɔv ˈmeʒəmənt]

Ф

Фактор времени / Чинник часу
time variable [ˈtaim ˈvɛəribl]

Фактор задачи / Чинник задачі
task variable [ˈtɑ:sk ˈvɛəribl]

Формальная модель / Формальна модель
formal model [ˈfɔ:məl ˈmɔdl]

Фундаментальное исследование / Фундаментальне дослідження
basic research [ˈbeisik riˈsə:ʧ]

Х

Хи-квадрат χ^2 / Хі-квадрат (χ^2)
(χ^2) chi-square [ˈki-ˈskwɛə]

Ч

Частотное распределение / Частотний розподіл
frequency distribution [ˈfri:kwənsi ˌdistriˈbju:ʃən]

Частный коэффициент регрессии / Приватний коефіцієнт регресії
partial regression coefficient [ˈpɑ:ʃəl riˈgreʃən ˌkəuiˈfiʃənt]

Ш

Шкала / Шкала
scale [ˈskeil]

Шкалирование путем парного сравнения / Шкалювання шляхом парного порівняння
pair-comparison scaling [pˈɛə-kəmˈpærisn ˈskeiliŋ]

Шкальная оценка / Шкальна оцінка
scale score [ˈskeil ˈskɔ:]

Э

Эквивалентная мера / Еквівалентний ступінь
equivalent measure [iˈkwivələnt ˈmeʒə]

Эквивалентность (равнозначность) / Еквівалентність (рівнозначність)
equivalence [iˈkwivələns]

Экологическая ошибка / Екологічна помилка
ecological fallacy [ˌekəˈlɔdʒikəl ˈfæləsi]

Экспериментальная психология / Експериментальна психологія
Эксперимент / Експеримент
Эксперимент психологический / Експеримент психологічний
Эксперимент ассоциативный / Експеримент асоціативний
association experiment [əˈsəusiˈeiʃən iksˈperimənt]

Эксперимент безупречный / Експеримент бездоганний
perfect experiment [ˈpə:fəkt iksˈperimənt]

Эксперимент Бликса / Експеримент Блікса
Blix's temperature experiment [ˈbliksiz ˈtempritʃə iksˈperimənt]

Эксперимент естественный / Експеримент природний
Эксперимент ex post facto / Експеримент ex post facto
ex post facto experiment [ˈeks ˈpəust ˈfæktə iksˈperimənt]

Эксперимент искусственный / Експеримент штучний
experiment artificial [iksˈperimənt ˌɑ:tiˈfiʃəl]

Эксперимент комплексный (сложный) / Експеримент комплексний (складний)
complex experiment [ˈkɔmpləks iksˈperimənt]

Эксперимент контрольный / Експеримент контрольний
control experiment [kənˈtrəul iksˈperimənt]

Эксперимент критический (решающий) / Експеримент критичний (вирішальний)
critical experiment [ˈkritikəl iksˈperimənt]

Эксперимент кросс-индивидуальный / Експеримент крос-індивідуальний
cross-individual experiment [ˈkrɔs-ˌindiˈvidjuəl iksˈperimənt]

Эксперимент лабораторный / Експеримент лабораторний
laboratory experiment [ləˈbɔrətəri iksˈperimənt]

Эксперимент межгрупповой / Експеримент міжгруповий
intergroup experiment [ˌintəˈgru:p iksˈperimənt]

Эксперимент многофакторный / Експеримент багатофакторний
multiple-factor experiment [ˈmʌltipl-fæktə iksˈperimənt]

Эксперимент многомерный / Експеримент багатовимірний
multivariate experiment [ˌmʌltiˈvɛərieit iksˈperimənt]

Эксперимент мысленный / Експеримент мисленевий
«as if» experiment [«æz if» iksˈperimənt]

Эксперимент полного соответствия / Експеримент повної відповідності
experiment completely appropriate [iksˈperimənt kəmˈpli:tli əˈprɔprieit]

Эксперимент пробный / Експеримент пробний
trial experiment [ˈtraiəl iksˈperimənt]

Эксперимент с участием человека, эксперимент на человеке / Експеримент, в якому беруть участь люди, експеримент над людиною
manned experiment [ˈmænd iksˈperimənt]
human experiment [ˈhjumən iksˈperimənt]

Эксперимент Стрэттона / Експеримент Стреттона
stratton's experiment [ˈstrætənz iksˈperimənt]

Эксперимент формирующий (обучающий) / Експеримент формуючий (повчальний)

Эксперимент чистый / Експеримент чистий
pristine experiment [ˈpristain iksˈperimənt]

Эмпирический / Емпіричний
empirical [emˈpirikəl]

Эмпирический референт / Емпіричний референт
empirical referent [emˈpirikəl ˈrefərənt]

Эффекты последовательности / Ефекти послідовності
sequence effect [ˈsi:kwəns iˈfekt]

ТЕРМИНЫ ПСИХОАНАЛИЗА

А

Агапэ / Агапе
agape [əˈgeip]

Агент / Агент
agent [ˈeiʤənt]

Агрессия / Агресія
aggression [əˈgreʃn]

Адаптация / Адаптація
adaptation [ˌxdxpˈteiʃn]

Ажитированный / Ажитований
agitated [ˈxdʒiteitid]

Амбивалентность / Амбівалентність
ambivalence [xmˈbivələns]

Амнезия / Амнезія
amnesia [xmˈni:ziə]

Анамнез / Анамнез
anamnesis [ˌxnxmˈni:sis]

Анима, анимус / Аніма, анімус
anima, animus [ˈxnimə; ˈxniməs]

Анорексия / Анорексія
anorexia [ˌxnəˈreksiə]

Апатия / Апатія
apathy [ˈxpəθi]

Архетип / Архетип
archetype [ˈa:kitaip]

Аутентичный и неаутентичный / Аутентичний і неаутентичний
authentic [ɔ:ˈθentik]
non-authentic [non- ɔ:ˈθentik]

Аутизм / Аутизм
autism [ˈɔ:tizm]

Афонія / Афония
aphonia [xˈfəunjə]

Аффект / Афект
    affect   [əˈfəkt]

Аффективное расстройство, психоз / Афективний розлад, психоз
    psychosis   [saiˈkousis]
    mental disease   [ˈmentl diźi:z]

Афферентный / Аферентний
    afferent   [ˈxfərənt]

Б

Базисное доверие и недоверие / Базисна довіра і недовіра
    basic trust and distrust   [ˈbeisik ˈtrʌst ˈxnd disˈtrʌst]

Бисексуальный, бисексуальность / Бісексуальний і бісексуальність
    bisexual   [ˈbaiˈseksjuəl]
    bisexuality   [ˈbaiˈseksjuəliti]

Близость против изоляции / Близькість проти ізоляції
    intimacy against isolation   [ˈintiməsi əˈgeinst ˌaisəuˈleiʃən]

Боль / Біль
    pain   [ˈpein]

Бред / Марення
    delirium   [diˈliriəm]

В

Вербализация / Вербалізація
    verbaliation   [ˌvə:bəlaízeiʃn]

Влечение / Потяг
    inclination   [ˌinkliˈneiʃn]

Воля / Воля
    will   [ˈwil]

Воображение / Уява (фантазія)
    imagination   [iˌmxʤiˈneiʃən]

Восприятие / Сприйняття
    perception   [pəˈsepʃən]

Г

Гипноз / Гіпноз
hypnosis [hipˈnəusis]

Галлюцинация / Галюцинація
hallucination [hə,lu:siˈneˈʃən]

Гипнопомпический / Гіпнопомпічний

Глубинная психология / Глибинна психологія
dup psychology [ˈdi:p saiˈkɔlɔʤi]

Гнев / Гнів
wrath [rɔɵ]

Гомосексуальный / Гомосексуальний
homosexual [ˈhəuməuˈseksjuəl]

Горе / Горе
sorrow [ˈsɔrəu]

Д

Депривация / Депривація
depravation [ˌdeprəˈvei,ʃn]

Дереализация / Дереалізація
derealiation [diˌriəlaizeiʃn]

Диагноз / Діагноз
diagnosis [ˈdaiəgnousis]

Доверие / Довір'я (довіра)
trust [ˈtrʌst]

Диссоциация / Дисоціація
dissociation [diˌsousiˈeiʃən]

И

Игра / Гра
game [ˈgeim]

Идеализация / Ідеалізація
idealization [ˌaidiəlaiˈʒeiʃn]

Идентификация / Ідентифікація
identification [ai͵dentifiˈkeiʃən]

Идентичность / Ідентичність
identity [aiˈdentitai]

Изоляция / Ізоляція
isolation [͵aisəuˈleiʃən]

Иллюзия / Ілюзія
illusion [iˈlu:ʒən]

Импотенция / Імпотенція
impotence [imˈpɔ:təns]

Инициатива против вины / Ініціатива проти провини
initiative against fault [iˈniʃiətiv ˈəgeinst ˈfɔ:lt]

Инсайт / Інсайт
insight [ˈinsait]

Инстинкт / Інстинкт
instinct [ˈinstiəkt]

Интеграция / Інтеграція
integration [͵intiˈgreiʃn]

Интерперсональный (межличностный) / Інтерперсональний міжособистісний
interpersonal [͵intə:ˈpə:snl]

Интерпретация / Інтерпретація
interpretation [in͵tə:priˈteiʃən]

Интроспекция / Інтроспекція
introspection [͵intrəuˈspekʃən]

Инфантильный / Інфантильний
infantile [ˈinfəntail]

Истерия / Істерія
hysteria [hisˈtiəriə]

К

Кататония / Кататонія
catatonia [͵kxtəˈtɔniə]

Клаустрофобия / Клаустрофобія
claustrophobia [ˌklɔ:strəˈfəuiə]

Комплекс / Комплекс
complex [ˈkɔmpleks]

Конверсия / Конверсія
conversion [kənˈvə:ʃn]

Конденсация / Конденсація
condensation [ˌkɔndenˈseiʃn]

Конфликт / Конфлікт
conflick [ˈkɔnflikt]

Конфронтация / Конфронтація
confrontation [ˌkɔnfrʌnˈteiʃn]

Кошмар / Кошмар (жах)
nightmare [ˈnaitmɛə]

Л

Либидо / Лібідо
libido [liˈbi:dən]

Любовь / Любов
love [ˈlʌv]

М

Мазохизм / Мазохізм
masochism [ˈmxzəkizm]

Маниакальность / Маніакальність
maniacality [məˈnaiəˈkəliti]

Маскулинный, маскулинность / Маскулінний, маскулінність
masculine, masculinity [ˈma:skjulin], [ˌmxskjuˈliniti]

Мастурбация / Мастурбація
masturbation [ˌmxstə:ˈbeiʃən]

Меланхолия / Меланхолія
melancholy [ˈmelənkəli]

Мигрень / Мігрень
migraine [ˈmi:grein]

Мировоззрение (индивидуальное) / Світогляд (індивідуальне)
ideology [ˌaidiˈɔlədʒi]

Мнение / Думка
opimion [əˈpinjən]

Мышление / Мислення
thinking [ˈθiŋkiŋ]

Н

Нарциссизм / Нарцисизм
narcissism [na:ˈsisizm]

Настроение / Настрій
mood [ˈmu:d]

Наука / Наука
science [ˈsaiəns]

Неврастения / Неврастенія
neurasthenia [ˌnjuərəsθi:njə]

Негативизм / Негативізм
negativism [ˈnagətivizm]

Ненависть / Ненависть
hatred [ˈheitrid]

Норма, нормальный и ненормальный, анормальный / Норма, нормальний і ненормальний, анормальний
norm, normal, and abnormal [ˈxbˈnɔ:məl]

О

Обсессия / Обсесія
obsession [əbˈseʃɔn]

Объективное / Об'єктивне
objective [əbˈdʒektiv]

Онтология / Онтологія
ontology [ɔnˈtɔlədʒi]

Ортопсихиатрия / Ортопсихіатрія
orthopsychiatry [ˈɔ:əəsaiˈkaiətri]

Ощущение / Відчуття
sensation [senˈseißn]

П

Память / Пам'ять
memory [ˈmeməri]

Параметр в психологии / Параметр в психології
parameter in psychology [pəˈrxmitə in saiˈkɔlɔdʒi]

Пассивность / Пасивність
passiveness [ˈpxsivnəs]

Персона / Персона
person [ˈpə:sn]

Персонология / Персонологія
personology [ipə:səˈnɔlɔdʒi]

Подавление / Подавлення
suppression [səˈpreʃən]

Признак, симптом и смысл / Признак, симптом і символ
sign, symptom and repression [ˈsain; ˈsimptəm xnd riˈpreʃen]

Проективные тесты / Проективні тести
designed test [diźaind ˈteste]

Психика / Психіка
psychology [saiˈkɔdʒi]

Психоанализ / Психоаналіз
psycho-analysis [ˌsaikəuəˈnxləsis]

Психодрама / Психодрама
psychodrama [ˈsaikəuˈdra:mə]

Психология / Психологія
psychology [saíkɔlɔdʒi]

Психопатия / Психопатія
psychopathy [ˈsaikəupəөi]

Психопатология / Психопатологія
psychopathology [saíkəupəˈөɔlɔdʒi]

Психосоматика / Психосоматика
psychosomatic [ˌsaikəúsəuʃmxtik]

Психотерапия / Психотерапія
psychotheraphy [ˈsaikəuˈөerəpi]

Р

Развитие / Розвиток
development [diˈveləpmənt]

Разрядка / Розрядка
relaxation [ˌri:lxkˈseiʃən]

Раппотр / Раппорт
rapport [rxˈpɔ:]

Реальность / Реальність
reality [riˈxliti]

Ревность / Ревнощі
jealousy [ˈdʒeləsi]

Регрессия / Регресія
regression [riˈgreʃən]

С

Самосознание / Самосвідомість
self-consciousness [ˈself-ˈkɔnʃəsnis]

Самооценка / Самооцінка
self-appraisal [ˈself-əˈpreizəl]

Секс, сексуальный / Секс, сексуальний
sex, sexual [ʃseks], [ˈseksjual]

Семантика / Семантика
semantics [si'mxntiks]

Сибсы, Сиблинг / Сібси, Сіблінг
sibling ['sibliŋ]

Симбиоз / Симбіоз
symbiosis [,simbi'əusis]

Символ, образование символа, символзация, символизм / Символ
symbol, formation of symbol, symbolization symbolism

[simbəl], [fɔ:fimeiʃn ɔv'siməl], [ˌsimbəliźeiʃn 'simbəlizm]

Симптом / Симптом
symptom ['simptəm]

Синдром / Синдром
syndrome ['sindrəum]

Скука / Нудьга
boredom ['bɔ:dəm]

Смысл / Смисл (зміст, суть, сенс)
meaning ['mi:niŋ]

Сновидения / Сновидіння
dreams ['dri:mz]

Сознание / Свідомість
consciousness ['kɔnʃəsnis]

Страдание / Страждання
dissociation [di,sousi'eiʃən]

Страх / Страх
fear ['fiə]

Сублимация / Сублімація
sublimation [,sʌbli'meiʃn]

Субъект / Суб'єкт
subject ['sʌbdʒikt]

Суицид / Суїцид
suicide ['sjuisaid]

Сфинктер / Сфінктер
sphincter ['sfiŋktə]

Т

Табу / Табу

taboo [təˈbu:]

Творчество / Творчість

creative work [kri:éitiv ˈwə:k]

Телепатия / Телепатія

telepathy [tiˈlepəɵi]

Телесное Эго, образ тела, схема тела / Тілесне Его, образ тіла, схема тіла

corporeal ego [kɔ:pɔ:riəl ˈegəu]

body shafe [ˈbɔdi ˈʃeip]

body scheme [ˈbɔdi sˈki:m]

Телесный и внетелесный / Тілесний і позатілесний

corporeal [kɔ:ˈpɔ:riəl]

and non-corporeal [ˌnɔn-kɔ:ˈpɔ:riəl]

Тотем / Тотем

totem [ˈtəutəm]

Транс / Транс

trance [ˈtra:ns]

Травма / Травма

trauma [ˈtrɔ:mə]

Ф

Фантазия / Фантазія

fantasy [ˈfxntəsi]

Феноменология / Феноменологія

phenomenology [fiˌnɔmiˈnɔlədʒi]

Фобия / Фобія

phobia [ˈfɔbiə]

Фрустрация / Фрустрація

frustration [frʌsˈtreiʃən]

Фуга / Фуга
fugue [fju:g]

Х

Характер / Характер
character [ʹkxriktə]

Ч

Чувство / Почуття
sense [ʹsens]

Ш

Шизоидная позиция / Шизоїдна позиція
position [pɔźiʃn]

Э

Эго / Его
ego [ʹegəu]

Экстернализация / Екстерналізація
externalization [eks͵tə:nəlaiʹzeiʃən]

Экстраверсия и интроверсия / Екстраверсія і інтраверсія
extraversion [ʹekstrəʹvə:ʃn]
and intraversion [ʹintrəvə:ʃn]

Эмоция / Емоція
emotion [iʹmouʃən]

Эмпатия / Емпатія
empathy [ʹempəɵi]

Эндогенное в психике / Ендогенне в психіці
endogenous in psychics [inʹdɔ:dʒənəs in ʹsaikiks]

Энергия / Енергія
energy [ʹenədʒi]

Этиология и патология / Етиологія і патологія
aetiology and pathology [ˌi:tiɔlɔdʒi paʹɵɔlədʒi]

Этология / Етологія
athology [əʹɵɔlɔdʒi]

Я

Я / Я
I [ai]

видавничий дім
ПРОФЕСІОНАЛ

видавничий дім
ПРОФЕСІОНАЛ

Видавничий дім "Професіонал"
пропонує:

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих закладів освіти

І. М. Цимбалюк

ПСИХОЛОГІЯ
2-е вид., перероб. та доп.

Навчальний посібник

"ВД "Професіонал",
2006. – 288 с.

У навчальному посібнику, розробленому відповідно до програм підготовки фахівців з вищою гуманітарною університетською освітою, викладено стислий зміст курсів з психології, висвітлено основні поняття психологічної науки, подану її коротку історію, наведено засади загальної, вікової, педагогічної, соціальної психології та патопсихології.

Бродовська Валентина Йосипівна
Грушевський Валерій Олександрович
Патрик Інеса Петрівна

ТЛУМАЧНИЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

ТОЛКОВЫЙ РУССКО-УКРАИНСКИЙ СЛОВАРЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Підготовка оригінал-макету В. Л. Тарнавський, Ю. В. Романенко
Керівник видавничого відділу С. О. Кіцно

Формат 60х84/16. Підписано до друку 18.01.2007.
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 600 прим.

ТОВ «Видавничий дім «Професіонал»
Тел./факс (8-044) 451-45-66 (багатоканальний)
e-mail: vdbook@profi-book.kiev.ua,
rl@profi-book.kiev.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 1533